

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ
BİLİM DALI**

**MARSHALL PLANI VE TÜRKİYE’DE MARSHALL PLANI’NIN
UYGULANIŞI**

Doktora

**Hazırlayan
Yavuz GÜLER**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa TURAN**

Ankara-2009

ONAY

Yavuz Güler tarafından hazırlanan “Marshall Planı ve Türkiye’de Marshall Planı’nın Uygulanışı” başlıklı bu çalışma 04/12/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türkiye Cumhuriyeti Tarihî Anabilim Dalında Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir

Prof. Dr. Edip Semih YALÇIN

Prof. Dr. Mustafa YILMAZ

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Prof. Dr. Mustafa TURAN

Doç. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ

ÖNSÖZ

“Marshall Planı ve Türkiye’de Marshall Planı’nın Uygulanışı” başlıklı tezimizin konusu; II.Dünya Savaşı sonrası oluşan “Yeni Dünya Düzeni’nde” Marshall Planı’na neden olan olaylar, bu dönemde Türkiye’nin durumu ve yardım planına katılmak istemesinin nedenleri ve sonuçları, Marshall Planı’nın ortaya çıkışı ve Türkiye’de uygulanışıdır.

Bu tez ile, Marshall Planı’nın ortaya çıkışı, çıkış sebepleri ve bu döneme ait dünya siyasetindeki gelişmeler ile Türkiye Cumhuriyeti’nin yardım planına dahil oluş sürecinde etkili olan olayların, kişilerin ve düşüncelerin; siyasi, sosyal, askeri, dış politika ve batılma süreci ve ABD ile olan yakınlaşma açılarından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Marshall Planı’nı hazırlayan gelişmelere; II.Dünya Savaşı’nın son erişine ve savaş sonrası kurulan küresel oluşumlara değinilmiştir. İkinci Bölümde ise Marshall Planı’nın ortaya çıkış süreci ele alınarak planın kapsamı incelenmiştir. Tezimizin üçüncü bölümünde ise Marshall Planı’nın Türkiye’de nasıl karşılandığı, plana Türkiye’nin nasıl katıldığı ve Türkiye’de Marshall Planı yardımlarının nasıl uygulandığına değinilmiştir.

Bu tezin hazırlanması süresince yardımlarını esirgemeyen, hocam Prof. Dr. Mustafa TURAN’a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MARSHALL PLANI'NI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

I. Soğuk Savaş Döneminin Başlangıcı	11
A. SSCB Dış Politikası	30
B. ABD Dış Politikası	34
II. Yeni Dünya Düzeninin Kurulması ve Küresel Oluşumlar	39
A. Birleşmiş Milletler Teşkilatı (UN)	39
B. Avrupa Konseyi (CE)	45
C. Uluslararası Para Fonu (IMF)	48
D. Dünya Bankası (IBRD)	53
E. Kuzey Atlantik Paktı (NATO)	56

İKİNCİ BÖLÜM

MARSHALL PLANI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KAPSAMI

I. ABD'nin Dış Yardım Politikası	64
A. Truman Doktrini	69
B. Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Sonuçları	79
II. Marshall Planı	85
A. Marshall Planı'nın Amacı	87
B. Marshall Planı'nın Uygulanması	91
1. Doğrudan (Direkt) Yardım	92
2. Dolaylı (Endirekt) Yardım	95
3. Teknik Yardım	107
C. Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi	116
D. Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı	120
III. Marshall Planı'nın Sonuçları	123
A. ABD Açısından Marshall Planı'nın Sonuçları	125

B. Avrupa Devletleri Açısından Marshall Planı'nın Sonuçları	127
---	-----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MARSHALL PLANI'NIN UYGULANIŞI

I. Türkiye'yi Marshall Planı'na Dahil Olmaya İten Sebepler	129
A. Türkiye'nin Siyasi Yapısı	131
B. Türkiye'nin Ekonomisi	134
C. Türkiye'nin Dış Politikası	142
1. Türkiye'ye Yönelik SSCB Tehdidi	149
2. Türkiye ABD Yakınlaşması	161
II. Türkiye'nin Marshall Planı'na Bakışı	164
III. Türkiye'nin Marshall Planı'na Dahil Edilmesi	171
IV. Türkiye'ye Yönelik Marshall Planı Yardımları	174
V. Türkiye'ye Yönelik Marshall Planı Yardımlarının Sonuçları	186
A. Ekonomik Açıdan	186
B. Siyasi Açıdan	195
C. Dış Politika Açısından	203
SONUÇ	208
KRONOLOJİ	213
KAYNAKÇA	228
EKLER	237
ÖZET	273
ABSTRACT	275

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	European Economic Community: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK	Council of Europe: Avrupa Konseyi
a.g.b.	Adı geçen belge.
a.g.e.	Adı geçen eser.
a.g.m.	Adı geçen makale.
BAB	Western European Union: Batı Avrupa Birliği
bkz.	Bakınız.
BM	United Nations: Birleşmiş Milletler.
bs.	Baskı.
CENTO	Central Treaty Organisation: Merkezi Anlaşma Örgütü
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi.
DP	Demokrat Parti.
ECA	Ekonomik İşbirliği İdaresi.
ECO	Economic Cooperation Organisation Ekonomik İşbirliği rgütü
Ed.	Editör.
FO.	Freing Office.
GSMH.	Gayri Safı Milli Hasıla.
MC	League of Nations: Milletler Cemiyeti.
NATO	North Atlantic Treaty Organisation: Kuzey Atlantik Anlaşması
Nazi Partisi	Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi.
MSA	Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü.
SANACC	Ordu-Donanma-Hava Kuvvetleri Eşgüdüm Komitesi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SVVNCC	ABD Dışişleri - Savaş – Donanma Bakanlığı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi.
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti.
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri.
vd.	Ve diğerleri.
UK	Birleşik Krallık (United Kingdom)
YKY	Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde dış politika aracı olarak, başka ülkelere ve özellikle az gelişmiş ülkelere para, mal ve teknolojik yardımlarda bulunmak bilhassa II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Bu dönemden sonra gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelere yardım ederek, dünya barış ve güvenliğini sağlama zorunluluğunu duymakla kalmadılar. Ayrıca bilinçli bir şekilde Batı'nın zengin ülkeleri başta ABD olmak üzere, büyük bir yardım kampanyasına giriştiler¹. Bu dış yardımlardan yalnız az gelişmiş ülkeler değil, gelişmiş ama savaşın tahribatına uğramış Avrupa Devletleri de yararlandılar².

Çağdaş koşullarda dış yardım olmadan bir ülkenin gelişmişlik düzeyine erişmesi imkansız görünmektedir. Sermaye, teknik bilgi, nitelikli eleman, hatta üretilen malların satılacağı pazarlar olmadan bir ülkenin tek başına kalkınması mümkün görünmemektedir. Bu sebeple özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerle bu konularda yardım ilişkisi kurarak bunu sağlıklı bir şekilde işletmek, uluslararası ilişkilerin ve dış politikanın vazgeçilmez bir aracı haline geldi. Böylece, yardım ilişkisi kurmak, ekonomilerini geliştirmek, uzun sürede politik, sosyal ve hatta askeri yönden faydalanmak amacını gerçekleştirmeyi hedeflemişlerdir.

ABD'nin savaştan zarar gören Avrupa ekonomilerini düzeltmek için başlattığı ekonomik yardımlar, daha sonra az gelişmiş ülkelere ekonomik ve askeri yardım şeklinde yaygınlaştırılmıştır. 1953'ten sonra Sovyetler'in de dış yardımlara başlamasıyla bu yardımlar ekonomik olmaktan çok, dünyadaki güç dengesini kendi lehlerine sağlamak, tarafsızları kendi yanlarına çekmek ve en azından karşı bloğa geçmesine engel olmak amacına yönelmiştir.

¹ Mehmet Kocaoğlu, **Uluslararası İlişkiler**, Ankara 1993, s. 390.

² Batı Bloğu'ndan en büyük yardımı ABD yapmıştır. 1945'ten 1962'ye kadar ekonomik ve askeri alanda büyük yardımlar yapılmıştır. İngiltere, Kanada, Almanya, Fransa ve Batılı ülkeler son yıllarda çeşitli dış yardımlara katılmışlardır. Doğu Bloğu, dış yardımlara 1953 Stalin'in ölümünden sonra başladı ve tamamen SSCB tarafından yapıldı. Bu yardımlar, Asya, Ortadoğu, Latin Amerika, Afrika ve Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Dış yardımlar konusunda bkz., Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika**, 2.Baskı, Ankara 1979, s. 141-151; Önder Arı, **Uluslararası İlişkiler**, Der Yay., İstanbul 1987, s. 309-316, ayrıca bkz., İ. Küçükömer, **Gelişmiş ve Az gelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine**, İstanbul 1966, s. 121; C. Orhan Tütengil, **Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı**, İstanbul 1966, s. 64.

Gelişmiş ülkelerin dış yardım yapmaları başlıca iki nedene bağlanmaktadır. Bunlardan biri politik diğeri de ekonomiktir. Politik yönden, hızlı bir kalkınmayı gerçekleştirmek isteyen az gelişmiş ülkelerin bu arzularını tatmin ederek yardımı yapan gelişmiş ülke veya blok modeline yakınlığı sağlamak ve böylece uluslararası ilişkilerde politik dengeyi sağlayacak ya da üstünlüğü ele geçirecek taraftarı toplamaktır.

Ekonomik yönden ise öncelikle uluslararası mübadelenin gelişmesini sağlayarak, az gelişmiş ülkelerin gelişmesi ve kalkınması yolu ile gelişmiş ülke malları için dünya çapında sağlam ve güvenilir pazarlar oluşturmak ve sanayi mallarının dış satım imkanlarını artırmak ve hızlandırmak amacını gütmektedir. Öte yandan gelişmiş sanayiler için sürekli artan hammadde ihtiyacını karşılayacak kaynakları kontrol altında tutmak ve çıkabilecek engelleri daha başlangıçta önlemektir. Buna ek olarak, uluslararası ilişkilerde belirmeye başlayan ve ön plana çıkan insan hakları ve insani değerleri yaygınlaştırmak ve böylece milletlerin hiç olmazsa BM çerçevesinde dayanışma içinde olduğunu vurgulayarak moral (ahlak) değerlerin varlığını da sergilemekte olduğu iddia edilmektedir..

Sovyetler 1950'deki Kore Savaşı'ndan sonra, askeri güçle ne Avrupa ne de Asya'da genişleyemeyeceğini anlamıştır. Bu nedenle Sovyet yardımı, Sovyet nüfuz alanı dışında kalan ülkelerin güvenini kazanarak onları kendi bloğuna çekmek için yapılmıştır ³. Sovyet yardımları daha çok ödünç verme biçiminde olmuş ve karşılığında Sovyet mallarının ithal edilme zorunluluğu konmuştur. Sovyetler genellikle proje yardımları yapmıştır⁴.

Ayrıca belirtmemiz gerekir ki, az gelişmiş ülkelere yapılan yardımlar, politik ve ideolojik çeşitli etkiler doğurmuştur. Az gelişmiş ülkeler, yardım yapan bloğa veya devletlere bağımlı hale gelmiştir. Yardımı alan, yapan devletin politik ve ekonomik görüşlerine bağımlı bırakılmıştır. Yapılan

³ Bkz., A. Suat Bilge, **Milletlerarası Politika**, AÜSBF Yay., Ankara 1956, s. 225 vd; Sovyetler ilk yardım antlaşmasını 1953'te Hindistan ve Arjantin'le yapmıştır. 1954'te Afganistan ve Lübnan; 1955'te Mısır, Yugoslavya, Suriye, Birmanya ve tekrar Hindistan'la yapılan antlaşmalar izlemiştir.

⁴ Sovyetler 1962 ve 1969 yıllarında Türkiye'ye yaptığı proje yardımları ile Demir Çelik (İskenderun), rafineri, alüminyum, pencere camı ve asit sülfürik tesisleri kurulması için yardımlar yapmıştır. Bkz. Mehmet Gönlübol-Ömer Kürkçüoğlu, "1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası" **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, AÜSBF Yay., Ankara 1977, s. 548 .

yardımlardan az gelişmiş ülkelerin çoğunun halkı yeterince yararlandırılmamış ve belli bir elit tabaka istifade etmiştir. Yardımlar, yardımı alan ülkenin geliştirilmesinden ziyade, onun stratejik ve jeopolitik konumu ve önemi dikkate alınarak yapılmıştır. Bu nedenle yapılan yardımlar, dünya ölçüsünde adil bir dağılım gösterememiştir.

Yapılan dış yardımlar, az gelişmiş ülkelerin zorunlu yatırımlarını gerçekleştirmiş, ekonomilerde canlanma görülmüş, üretimi çeşitlendirmiş ve dış ödemeler dengesinin sağlanmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Bu faydalar yanında, bağımlılık faktörünü güçlendirmiş, az gelişmiş ülkeleri uyuşukluğa iterek kendi öz kaynaklarını kullanma ihtiyacını harekete geçirememiştir. Üretimde kullanılmayan dış yardımlar ülkede talebi ve enflasyonu artırmış, hibe olarak verilmeyen dış yardımların ödenmesi ve faizleri belli bir dönem sonunda az gelişmiş ülkelerin ödeme dengesinde oldukça büyük sarsıntılar yaratmıştır. Bununla birlikte, dış yardımları almaya hazırlıklı, planlı ve akıllı kullanan ülkeler, yapılan yardımlardan oldukça fazla yararlanmışlardır.

Bununla birlikte az gelişmiş ülkelerin kendine öz bütün kaynaklarını harekete geçirerek az gelişmişlik ve kalkınmamışlık çemberini kırmadan, uluslararası ilişkilerde süren düzeni ortadan kaldırmaları ve bağımlılıktan kurtulmaları mümkün olamamıştır. Çünkü, miktar bakımından yapılan yardımlar yetersiz⁵, esas bakımdan da yardım alanlardan çok, yapanların çıkarına hizmet etmektedir.

Dış yardımlar şu şekilde tasnif edilebilir⁶.

- I. Politik amaçlı dış yardımlar,
- II. Askeri nitelikli dış yardımlar,
- III. Prestij amaçlı dış yardımlar,

Büyük Devletlerin politik amaçlı dış yardımlarında aktarılan para ve hizmetler, bunu alanların verenlere yaptıkları politik hizmetlerin bedeli

⁵ Yapılan hesaplara göre, az gelişmiş ülkelere ayrılan ve büyük gürültüler koparan dış yardımların miktarı yıllık 5-10 milyar dolar civarında dolaşırken, 1974 yılında silahlanma için 210 milyar dolar, 1980'lerde 600 milyar dolar, 1990'larda 1 trilyon 200 milyar dolar civarında kaynak ayrılmıştır. Bkz. Kocaoğlu, a.g.e., s.395.

⁶ H. J. Morgenthau, **Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace**, 1968, s. 71.

vazifesini gördüğü şeklinde değerlendirilmektedir. Yapılan dış yardımlar gerçekten ekonomik yardımı alanın salt ekonomik çıkarlarını gerçekleştiriyormuş gibi gösterilmekte, yardım edenin bundan sağladığı çıkarlar açık olarak yansıtılmamaktadır.

Askeri yardımlar, öncelikle ittifakların güçlenmesi ve ayakta tutulmasını sağlamaktadır. Taraflardan biri para, malzeme ve teknoloji ile diğer tarafı desteklerken, diğer taraf da insan gücü ile yardım vereni desteklemiştir. NATO içinde ABD, Türkiye'ye devamlı para ve askeri malzeme yardımı yaparken, Türkiye'de oldukça fazla insan gücü olan ordusunu NATO'ya tahsis etmiştir⁷.

Yapılan dış yardımların bir çok politik ve psikolojik işlevleri vardır. Modern savaş uçakları, çeşitli üstün teknoloji ürünü malzemelerin bir orduya verilmesi veya uluslararası niteliklere ve standartlara uygun oto yolların dış yardımlarla yapılması, yardımı alan devletle verenin itibarını yükseltmektedir. Yardım alan devlet modern bir güç olduğu hissine kapılırken, yardım eden ülke yardım yoluyla alanın nezdinde üstün bir avantaj ve baskı gücü elde etmektedir.

ABD tarafından yapılan ekonomik yardımlar özel sektöre yönelik olmuş ve sermaye oluşturmaya amaçlamıştır. Dolayısıyla kapitalist sistemi benimsetmeyi öngörmüştür. Sovyetler ise devlet sektörüne yardım yaparak gelişmekte olan ülkelerin sosyal ve hukuki yapılarını kendi sosyalist modeline benzetmeye ve bu devletleri Doğu Bloğu'na bağlamaya çalışmıştır.

Devletler dış politikalarının güttüğü hedefleri gerçekleştirmek için savaşa iştirak etmeksizin dost devletlerin savaş finansmanına iştirak etmişler, mali yardımda bulunmuşlardır.

İki ve daha fazla devletler arasındaki mali ilişkilerin dış politika ve daha çok savaş finansmanı ile ilgili yönlerinin mevcudiyeti eskiden beri süregelmektedir. Bunun yanında, uluslararasıda sağlam iktisadi bağlar kurmak ve bu bağların devamlılığını sağlamak ve bunun için iktisadi olarak az

⁷ Askeri yardımlar sadece müttefiklere değil, bağlantısız ülkelere de yapılmıştır. Bu tür yardımların amacı, askeri olmaktan çok politik bir nitelik gösterir. Yardımı yapan alandan belli bir politik davranışta bulunmasını ya da bulunmamasını beklemekte, alan da bu beklentiye kendisini cevap vermek zorunda hissetmektedir.

gelişmiş ülkelere ve savaşlar yüzünden harap olmuş ülkelerin imarını gerçekleştirmek amacıyla iktisaden kuvvetlilerin iktisaden zayıflara yaptıkları devamlı mali yardımların uygulaması henüz maliye tarihinde yenidir ve ancak II. Dünya Savaşı'yla başlamaktadır⁸.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerin kalkınmasıyla çok daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. Bunun en önemli sebebi iki farklı ideolojinin -komünist ve batı ideolojileri- az gelişmiş bölgelerdeki iktidar mücadelesi olmuştur. Dünya nüfusu ve kaynaklarının büyük bir kısmını ellerinde bulunduran bu bölgeler her iki taraf için de oldukça önem taşımaktaydı. Sovyetler yoksulluğun olduğu bölgelerde komünizmi yaymak için uygun bir ortam bulabiliyordu. Buna engel olmak isteyen ABD ise az gelişmiş ülkelere ekonomik yardımları başlatan ülke olmuştur.

Avrupa'da Alman, Akdeniz'de ise İtalyan tehlikesinin ortaya çıktığı 1930'lu yılların ortalarından itibaren İngiltere ile Türkiye arasında bir yakınlaşma başladığı görülmüştür. Bu yakınlaşma 19 Ekim 1939'da bir ittifak antlaşması ile sonuçlanmış ve bu antlaşma gereği İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye 125 milyon sterlin tutarında bir kredi vermeyi planlamışlardır⁹. Ayrıca her iki ülke de Türkiye'ye silah yardımı yapmayı taahhüt etmişlerdir¹⁰. Böylece Türkiye üzerinde İngiltere ve Fransa ile Almanya arasında öteden beri süregelen askeri, siyasi ve ekonomik rekabet daha da hızlanmıştı. Bu amaçla İngiltere ve Fransa 1940 yılında yeni bir ekonomik antlaşma ile Türkiye'ye 15 milyon sterlin kredi verdikleri gibi, 12 milyon sterlini de Türkiye'nin eski borçlarını tasfiye amacıyla kullanmışlardır.

İngiltere'nin, Türk-İngiliz-Fransız İttifak Antlaşması'ndan başlayarak Şubat 1944 tarihine kadar Türkiye'ye şu yada bu oranda savaş malzemesi yardımı yaptığı da görülmektedir. Fakat bu yardımlar Türkiye'nin ihtiyacının çok altında gerçekleşmiştir.

⁸ Baran Tuncer, **Milletlerarası İktisadi Yardımlar ve Kalkınma Meselesi**, Ankara 1967, s. 3.

⁹ Telegram From British Embassy Ankara, to Foreign Office London. 8 May 1946, Information about Turkey 1945-1946, Public Report Office, London. FO 371 / 59271 / R 7255.

¹⁰ Stefanos Yerasimos, **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, 3. Kitap, çev. Babür Kuzucu, İstanbul 1979, s. 161.

Dış yardımların uluslararası ilişkilerde bir politik araç olarak kullanılması özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Bunun öncüsü ABD'dir. Savaştan başta ekonomik olmak üzere her yönüyle bitkin çıkan Avrupa Devletleri'nin Sovyetler'in pençesine düşmesini önlemek, ABD Yardımı'nın ana amacını oluşturmuştur. Ekonomik ve askeri boyutları olan bu yardımlar "Truman Doktrini" ve "Marshall Planı" adlarıyla yürütülmüştür.

ABD'nin yürüttüğü dış yardımlara sonradan ekonomileri düzelen Avrupa Devletleri de katılmışlardır. Ancak, bu ülkelerin yardımları hiç bir zaman ABD'nin yardımları çapında olmamış daha çok eski sömürgelerine yönelik olmuştur.

Amerika'nın dış politikada güttüğü amaçlara yönelik yaptığı dış yardımların 1949'da Truman'ın 4 nokta prensiplerini açıklamasıyla Avrupa dışında geri kalmış ülkelere de uzanmasına sebep olmuştur. Monroe Doktrini ile ABD Dış Politikası'na yerleşen "Amerika Kıtası, Amerikalıların'dır." anlayışıyla öncelikle kıta içerisinde bir hakimiyet sağlamayı hedefleyen ABD, daha sonra ürettiği Atlantik Doktrini ile Atlantik'in doğu sahilleri, Avrupa ve Afrika sahilleri Amerika'ya düşman bir devletin veya bir devletler gurubunun eline geçmemesi için her şeyin yapılması gerektiği anlayışı benimsenmiştir. Çünkü bu bölgeler Amerika Kıtası ve ABD'nin güvenliği için önemli görülmüştür¹¹.

İşte ABD'nin bu bölgelere uzanan ve globalleşen dış hedefleri ekonomik yardım programlarını da beraberinde getirmiştir. Avrupa'nın komünist güçlerin eline geçmesini en büyük tehlikelerden biri olarak görülmesi ve bunun sadece abartılmış bir kuşku olmadığı fikrinin kuvvetlenmesi önce Truman Doktrini'nin ilanına ve ardından da çok daha geniş kapsamlı bir Marshall Planı'nın uygulanmasına yol açmıştır. Bu plan komünizmi önlemek ve Avrupalıları özel girişimin kendilerine komünizmden daha kolay refah getirebileceğine ikna etmek amacını taşımaktadır¹².

Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası Genel Müdürü Eugene R.

¹¹ **Türkiye'nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları**, Milli Basımevi, Ankara 1968, s. 56.

¹² Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, İstanbul 2001, s. 442.

Black, 14 Ocak 1953'te yaptığı bir konuşmada Amerika'nın dış yardım programına temel olan fikri ve programın ilk hedefini şöyle açıklamıştır:

"Amerika'nın savaş sonrası ilk hedeflerinden biri uluslararası komünizmin daha fazla yayılmasını önlemektir. Uluslararası gerginlik sürdükçe bu yükün ABD ve müttefiklerince paylaşılması ABD siyaseti icabıdır. Bu müşterek savunmada Amerika'nın iştiraki özellikle dış yardım hususundadır. Fakat bu yardımlar, yardım alan devletlerin ekonomisini geliştirecek başlıca amil olmamalıdır"¹³."

15 Mart 1948'de Marshall, Kongre'nin Dış İlişkiler Komitesi'nde yaptığı konuşmasında Amerika'nın komünizme karşı duyduğu bu korkuyu şöyle dile getirmiştir:

".... Durum şimdi, bir yıl öncesinden çok daha kritiktir. Komünist rejimler, ürkütmeyle, sahtekarlıkla ve terörle Macaristan ve Çekoslovakya'ya kendilerini empoze etmektedirler. Doğu Avrupa'nın diğer ülkelerinde de totaliter kontrol giderek sıklaşıyor. Bu devletler ittifak anlaşmalarından oluşan bir ağla birbirlerine bağlanmak zorunda kalıyorlar. Avrupa'nın başka unsurları da istekleri dışında komünist yörüngesine doğru çekilme konusunda benzer tehditlerle karşı karşıyadırlar..."

Planın uygulandığı döneme bakıldığında komünizmin özellikle fakirlik çeken ülkelerde daha hızlı yayılacağını düşünen Amerika'nın Avrupa'ya yaptığı yardımlarla Avrupa ekonomisini düzelterek hem siyasi hem de ekonomik çıkarlarını bir arada korumak amacını güttüğü görülmektedir. Şöyle ki; Amerika savaştan dünyanın en büyük ekonomik gücü olarak çıkmıştır. Savaşta diğer ülkelerin ekonomik sektörleri çökerken Amerika'da üretim hiç durmamış, aksine her alanda yükselişe geçmiştir. Bu yıllarda ülkedeki üretim sahası ve donanımı % 50 artmıştır. ABD sanayisinde yılda % 15' in üzerinde verim elde edilmiştir. Gerçi bu büyüme daha çok savaş sanayisinde gerçekleşmiştir ama diğer üretim alanlarında da gözle görülür bir artış olmuştur. Savaş döneminde diğer ülkelerde olduğu gibi sivil sektöre el uzatılmamıştır. Dolayısıyla kişi başına düşen verimlilik ve gelir de yüksektir. ABD savaş nedeniyle yoksullaşmak yerine zenginleşen -aslında çok zenginleşen- tek ülke idi. Savaş sonunda ABD'nin elinde 20 milyar dolarlık altın rezervi bulunuyordu ki bu miktar 33 milyar dolarlık dünya rezervinin neredeyse üçte ikisi idi¹⁴. Ayrıca Amerika, mallarını dışarıda serbestçe satmak, emin ve karlı yatırımlara girişmek istemekteydi. Bunların

¹³ Eugene R. Black, "Dış Yardımlar Hakkında Bazı Düşünceler", çev. Haydar Aytekin, **Maliye Bülteni**, 14 Mart 1953, C. 54, S. 103, s. 3.

¹⁴ Kennedy, **a.g.e.**, s. 419.

yapılabilmesi için dünyada Amerikan ekonomik sisteminin benimsetilmesi gerekmektedir¹⁵. Amerika ve dünyada yükselen hayat standartlarına dayalı bir dünya iktisat sistemi kurmak isteyen ABD diğer devletlerin kendisi ile ticari ilişkilerde bulunabilecek bir seviyeye gelişmesini arzu ediyordu.

ABD'nin, başlayan Soğuk Savaşla birlikte dış politikasının bir kanadını da Avrupa ülkelerine yaptığı yardımlar oluşturmuştur. Savaş boyunca bariz bir yükseliş gösteren ABD ekonomisinin dışa açılım noktasında yaşadığı sorunların en önemlisini, savaştan büyük zarar görerek çıkan Avrupa ekonomisinin o gün içinde bulunduğu şartlar teşkil etmiştir. Bu sebeple bu ülke pazarlarının kalkındırılması Soğuk Savaş için önemli bir taktik olarak kendini göstermeye başlamıştır. Avrupa'da artan komünizm tehlikesi de Amerika'yı bu konuyla yakından ilgilenmeye itmiştir. Fakat bu ülkelere yapılan küçük yardımlar istenen sonucu verememiş, daha planlı ve kapsamlı bir yardım sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple General Marshall'ın ünlü konuşmasıyla dünya gündeminin birinci sırasına oturan Avrupa Yardım Planı (Marshall Planı) bundan sonraki Avrupa ekonomik gelişmesi ve ABD yardımları'nın temel belirleyicisi olmuştur.

ABD yardımları, bu ülke için dış politika araçlarından birisidir. Senato Dış İlişkiler Komitesi'nce 1956 yılında hazırlanan bir raporda bu husus şöyle belirtilmiştir:

".... ABD Yardımı bir hükümet girişimi olarak başkalarının çıkarı için yapılan bir şey değildir. ABD ne sadaka veren bir kuruluş, ne de ekonomik yardım ABD halkının cömert ruhunun dışarıya akmasıdır.... Teknik yardım, ABD'nin dış politikasını yürütmek ve milli çıkarlarını dışarıda geliştirmek için mevcut araçlardan bir tanesidir¹⁶."

ABD'nin, II. Dünya Savaşı'nın bitiminden, 1959 senesine kadar geçen on dört senelik bir devre zarfında; diğer ülkelere yapmış olduğu yardımlar 68.895 milyar doları bulmuştur¹⁷. Bu rakama savaş esnasında müttefiklere yapılan çeşitli yardımları da eklersek 100 milyar doların üstünde bir rakam elde etmek mümkündür.

1917 İhtilali'nden itibaren Sovyetler, uluslararası iktisadi münasebetlerde daima ihtiyatla hareket etmiş ve ekonomisini mümkün

¹⁵ Black, **a.g.m.**, s. 6.

¹⁶ Oral Sander, **Türk Amerikan İlişkileri (1947-1965)**, AÜSBF Yay., Ankara 1979, s. 43.

¹⁷ Tuncer, **a.g.e.**, s. 32.

olduğu kadar dış kaynaklara bağlamaktan çekinmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu otarşı¹⁸ siyaseti Doğu Avrupa'daki peyklere de tatbik edildi ve bu ülkelerin dış ticaret münasebetleri hemen sadece Rusya'ya inhisar edecek şekilde azaltıldı. 1952 senesinde Komünist Bloğu ülkelerinin dünya dış ticaretindeki yeri çok azalmıştı.

Bu sırada Sovyet idarecileri, takip edilen otarşı siyaseti sonunda ticaret hacminin azalmasının, Komünist Bloğun aleyhinde olduğunun farkına vardılar. Stalin'in ölümü de eski siyasetten dönüş imkanlarını kolaylaştırdı. 1953 senesi Komünist Bloğun iktisadi siyasetinde bir dönüm noktası teşkil eder. Bu tarihte Blok ülkeleri, diğer ülkelerle çeşitli ticaret anlaşmaları imzaladılar ve 1954 senesinde de az gelişmiş ülkelere¹⁹ kredi vereceklerini ve teknik yardımda bulunacaklarını bildirdiler.

Sovyetler'in Sermaye yardımlarının hemen hemen tamamı kredi şeklindedir. Genel olarak krediler 10 ila 35 yıl vadeli olup, % 2 - % 2.5 faizle verilmektedir. Yapılan anlaşmaya göre krediyi alan ülke borcunu ya kendi parasıyla, ya sterlin, dolar veya kolaylıkla kabul edilebilir başka bir parayla ve bazı hallerde de yiyecek maddesi veya belli bir hammaddeyle ödeyebilmektedir.

Az gelişmiş ülkelere verilen kredilerin takriben üçte biri askeri yardım mahiyetindedir. Geriye kalanı, esas itibariyle borç alan ülkeye gönderilen sermaye mallarının finansmanında kullanılmaktadır. Krediler en fazla sanayi, enerji ve ulaştırma sahalarına verilmekte, bunun için de ilgili projeler önceden dikkatle incelenmekte ve kabul edilir edilmez, Blok teknisyenleri süratle kredi verilen ülkelere giderek işe başlamaktadırlar.

Yardımların fiilen başlamış olduğu 1955 senesinden 1958 senesi sonuna kadar Komünist Bloğu ülkeleri, 18 az gelişmiş ülkeyle 2,4 milyar dolar

¹⁸ **Otarşı**, Milli ekonominin, ihtiyaçlarını kendi bünyesinde karşılayarak, milletlerarası iktisadi münasebetlerini en düşük seviyeye indirmesi. Bir devletin, ekonomik hayatında kendi kendine yeterli olmaya yönelmesi halidir. Otarşıde, ekonomi, devletçe ve metotlu olarak milletlerarası iş bölümüne kapalı bir şekilde tatbik olunmaktadır. Bu politika ile dışarıdan ithal edilenlerin yerine bunların aynısı veya ikame malı memleket dahilinde üretilerek iktisadi bağımsızlık kısmen veya tamamen sağlanmaya çalışılır.

¹⁹ Komünist Bloğu veya Sino-Sovyet Bloğu memleketleri, başta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği olmak üzere. Doğu Avrupa peyk memleketleri, Komünist Çin, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Dış Moğolistan'dır.

tutarında kredi anlaşması yapmışlardır²⁰. Blok teknisyenlerinin büyük bir kısmının Birleşik Arap Cumhuriyeti, Afganistan ve Hindistan'da bulunmuşlardır.

Komünist Bloğu teknik yardımlarının başka çeşitleri de vardır. Her sene muhtelif az gelişmiş ülkelerden öğrenciler ve bazı iş sahalarından personel Bloğu ülkelerine gelerek ihtisas yapmaktadırlar. Aynı zamanda iki taraflı anlaşmalarla Blok üyeleri, az gelişmiş ülkelere işçi ve teknisyenlerin yetiştirilmesi için kurslar açmakta, teknik eğitim yapan müesseseler kurmakta veya kurulmuş olanlara yardım etmektedirler.

Yapılan teknik yardımlarla, Sovyetler'in esas olarak iktisadi kalkınma projelerinin muvaffakiyetini artırma gayesini güttüğü söylenebilir. Bununla beraber teknik yardımın, Komünist Bloğun iyi niyetlerini göstermek ve aynı zamanda teknik ve ilimdeki ilerlemelerle, az gelişmiş ülkelere tesir etmek gayesine de hizmet ettiğini söylemek yanlış olmaz.

²⁰ Tuncer, **a.g.e.**, s. 48-49.

BİRİNCİ BÖLÜM

MARSHALL PLANI'NI HAZIRLAYAN GELİŞMELER

I. Soğuk Savaş Döneminin Başlangıcı

I. Dünya Savaşı sonucunda Avrupa ve dünya dengesi yeniden kurulmuş ise de 1930'ların sonlarından itibaren, Hitler Almanyasının, Manş Denizi'nden Moskova önlerine kadar Avrupa'yı işgal etmesi üzerine, güçler dengesi bir defa daha alt üst olmuştur. Hitler'i yenmek ve Avrupa'da dengeyi yeniden kurmak üzere, yine devletlerin hesaplaşması zorunlu olmuş ve 1939'dan 1945'e kadar, altı yıl savaş yapmak gerekmiştir. Ne var ki, savaştan sonra Avrupa'da hemen denge kurulamadı. Çünkü, savaşın sonucunda, Avrupa'nın yarısı bitkin hale gelmiş, diğer yarısı da Sovyetler'in eline geçmişti. Böylece, Avrupa'da dengenin kurulmasına, Sovyet tehdidi mani olmuştur. Bu durum, devletlerin ittifaklar kurmasını zorunlu hale getirdi²¹. Böylelikle "Soğuk Savaş" diye adlandırılacak yeni bir dönem başlamıştır.

Soguk savaşı, iki blok (Dogu ve Batı) arasındaki ilişkilerde, blokların ve üyelerin davranışlarını denetlemeye yönelik, taraflarca benimsenmiş kuralların bulunmadığı ve ilişkilerde tamamıyla güce dayanan davranışların hakim olduğu bir dönemdir. II.Dünya Savaşından sonra dünya Doğu (komünist) ve Batı (kapitalist) diye iki kutba ayrılmıştır. Komünist dünyanın önderliğini Sovyetler, kapitalist dünyanın önderliğini de Amerika Birleşik Devletleri üstlenmiştir. Bu iki devlet etrafında kümelenmiş devletlerin, aralarındaki sorun ve çatışmaları silah kullanmadan sürdürmelerine "soğuk savaş"²² denmiştir²³.

1945 yılı Şubatında toplanan Yalta'da görüşülen en önemli konulardan biri de, savaş sonunda kurulacak uluslararası işbirliği meselesidir²⁴. Bilindiği gibi, II. Dünya Savaşı'na başlangıçta Almanya'nın yanında katılan Sovyetler, Batılıların safına 1941 Haziran'ında Alman saldırısına uğradıktan sonra

²¹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul 1985, s. 499.

²² Soğuk savaşın ne zaman başlayıp ne zaman bittiği konusunda araştırmacılar arasında bir uzlaşma yoktur. Ancak genel olarak kabul edilen tarihler, İkinci Dünya Savaşının sonu ile Küba Krizi'nin sonudur. Başka bir ifade ile 1946-1962 yılları arasındır. Ancak soğuk savaş tabiri genel anlamda 1946-1990 yılları arası için kullanılmaktadır.

²³ Mustafa Ekincikli, **Türk Dış Siyaseti, İnönü-Bayaz Dönemi**, Ankara 2009, s. 92.

²⁴ Haluk Ülman, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947**, Ankara 1961, s. 49-51.

geçmişti. Bu bakımdan, Batılı devletler, önceleri Sovyetler'e gerçek bir dost gibi bakamadılar. Ancak Rus Milleti'nin Alman orduları karşısında gösterdiği dayanma gücü, zamanla, İngiltere ve Amerika'da, Sovyetler'e karşı bir sempati uyandırdı. Diğer yandan, ortak bir düşmanın varlığı da, üç devlet arasında bütün savaş boyunca devam eden sıkı bir iş ve davranış birliğine yol açtı.

Ortak bir düşman karşısında birleştikten sonra ABD, İngiltere ve Sovyetler yalnız savaşın kazanılması konusunda değil, savaş sonrası dünyanın barış ve güvenlik düzenini sağlamak konusunda da iş birliği kurmak istemişler ve üç devletin hükümet başkanları savaş sırasında yaptıkları toplantılarda bununla ilgili bazı kararlar almışlardır²⁵.

Aralık 1943'te Tahran'da buluşan Roosevelt, Churchill ve Stalin, yaptıkları görüşmeler sonunda yayınladıkları bir bildiride²⁶, dünya milletlerinin ezici çoğunluğu tarafından iyi karşılanacak ve savaş afeti ile korkusunu nesiller boyunca ortadan kaldıracak devamlı bir barış yapmak hususunda omuzlarına yüklenen büyük sorunu bildiklerini ve aralarında kurulan iş ve görüş birliğinin savaştan sonra da devam ederek böyle bir barışı sağlayacağına inandıklarını söylemektedirler.

Roosevelt, Churchill ve Stalin, Tahran'da buluştukları sırada II. Dünya Savaşı en ateşli günlerini yaşıyordu. Bu bakımdan, üç devlet adamı, Tahran'da savaş sonu işbirliği konusunda bu bildiriyle yetinip daha çok Almanya'nın yenilmesi meselesi üzerinde durmuşlar ve bunun için gerekli askeri planların temelini çizmişlerdir. Fakat Tahran Konferansı'ndan sonra savaş durumu değişmiştir. Sovyetler Doğu cephesinde Almanya karşısında üstünlük sağlamış ve 1944 yılı sonbaharı geldiği zaman Doğu Avrupa ile - Yunanistan hariç- bütün Balkanlar'da nüfuz kurmuş bulunuyordu. Batı cephesinde ise, Yalta Konferansı'nın toplandığı günlerde, İngiliz ve ABD kuvvetleri son Alman direnişini de kırmak üzereydiler. Bu bakımdan, üç

²⁵ Üç hükümet başkanının savaş sonu dünyasının barış ve güvenlik düzenini kurmak amacıyla aldıkları kararlar ve yayınladıkları bildiriler, bir arada şu eserde bulunabilir: **In Question of Peace and Security, Selected Documents on American Foreign Policy, 1941-1951**, Department of State Publication No. 4245, Washington, 1951, Part I.

²⁶ **In Question...**, s. 10.

hükümet başkanı, II. Dünya Savaşı'nın en önemli toplantılarından biri olan Yalta Konferansı'nda savaşın yürütülmesi ile ilgili meselelerden çok, yenilmiş devletlerle yapılacak barışın şartlarıyla beraber, uluslararası işbirliği konusu ve kurtarılan Avrupa Devletleri'nin durumları üzerinde durmuşlardır.

Konferans tutanaklarından anlaşıldığına göre²⁷ görüşmeler genel olarak samimi bir hava içinde yapılmış ve özellikle Roosevelt ile Stalin arasında büyük bir yakınlık kurulmuştur. Askeri uzmanların sözlerine inanarak Uzak Doğu Savaşı'nın bir buçuk yıl daha devam edeceğini sanan²⁸ Başkan Roosevelt, Yalta'da, Sovyetler'i Japonya'ya karşı savaşa girmeye razı edebilmek için Stalin'e büyük tavizler vermiştir²⁹. Bundan başka, yine aynı toplantıda, “insanlığın en yüksek amacı olan güvenilir ve devamlı bir barışın ancak bütün uluslararası kurulan bir iş birliği sayesinde gerçekleşebileceğini ve bunun için en yakın zamanda uluslararası bir teşekkül (Birleşmiş Milletler Teşkilatı) kurmak” azminde olduklarını söyleyen üç hükümet başkanı, bu amaçla San-Francisco'da, Mihvere savaş açmış olan bütün devletlerin katılacağı bir konferans toplanmasını kararlaştırmışlardır³⁰.

Kurtarılan Avrupa Devletleri'nin durumuna gelince, üç hükümet başkanı Yalta'da bu konuda bir demeç yayınlamışlardır. Bu demece göre³¹, üç devlet, Avrupa milletlerinin acil siyasi ve iktisadi meselelerini “demokratik usuller”le çözmelerine yardım edecekler ve “her milletin kendi hükümet şeklini kendi istediği gibi seçmek hakkı”na saygı göstereceklerdi.

²⁷ Bu tutanaklar, Amerikan Dışişleri Bakanlığı tarafından 1955 Martı'nda yukarıda sözü geçen “**The Conferences at Malta and Yalta**” isimli kitapta yayınlanmış ve o zaman bütün dünyada geniş yankılar uyandırmıştır.

²⁸ Amerikan Genel Kurmayı'nın bu konuda Başkan Roosevelt'e hazırladığı muhtıra için bkz., **Conferences at Malta....**, s. 396-400. Roosevelt'in bu konudaki endişeleri için ayrıca bkz., Churchill, VI, s. 340.

²⁹ Bunların en önemlilerini şöylece özetlemek mümkündür: Port Arthur Deniz Üssü, Sahalin Adasının güneyi ve Kuril Takım Adaları Sovyetler'e verilecek, Mançurya demiryollarının kontrolü de ona bırakılacaktır. Sovyetler'e verilen bu tavizler, sonradan ABD'de büyük tenkitlere yol açmış ve Roosevelt idaresi, üç ay sonra sona erecek bir savaşa Sovyetler Birliğini de karıştırdığı ve hiç gerekmediği halde bu devlete Uzak Doğu'da büyük menfaatler sağladığı için kendi kamuoyu tarafından yıpratılmıştır.

³⁰ **Ayin Tarihi**, No. 135 (Şubat 1945), s. 335-336. Türkiye'nin II Dünya Savaşı'na üç büyüklerin Yalta'da, Birleşmiş Milletler Konferansı'na kurucu üye olarak katılacak devletlerin mutlaka Mihvere karşı savaş açmış olmak şartını kabul etmeleri üzerine girmiştir.

³¹ Bkz., **The Conference at Malta....**, s. 977-978 ve **Ayin Tarihi**, No. 135 (Şubat 1945), s. 235-237.

II. Dünya Savaşı'nın 1945'te sona ermesi ile SSCB'nin dağıldığı 1990'lı yıllara kadar dünyaya damgasını vuran bir soğuk savaş ve Doğu-Batı Bloğu arasında çatışma dönemi başlamıştır. Bu dönemde yeni bir dünyanın temelleri atılmakta, büyük devletler bu boşlukta iyi bir yer kapabilmek için yarışa girişmişlerdir. Sovyet orduları batı yönünde ilerliyordu. Türkiye, İngiltere ve Rusya'nın yer aldığı müttefiklerden yana olmakla beraber, Sovyet ilerlemesini endişe ile izliyordu.

Türkiye, ABD'nin temennisi ve müttefiki İngiltere'nin de isteği³² üzerine Almanya'dan sonra mihver devletlerinden Japonya ile de münasebetlerini kesmişti. Ancak Türkiye, Sovyet ilerlemesinin komünizmin zaferi ile sonuçlanmasından büyük endişe duymaktaydı.

Rusya'nın 1945 Ocak ayında diğer müttefiklere göre daha hızlı ilerlemesi müttefikler arasında ittifakı düşmanlık haline getirecek olan ilk kuvvetli şüpheleri ortaya çıkardı. Nitekim Almanya, Yalta Konferansı'ndan sonra müttefikleri kendi yararına bölme umudunu yitirince, var gücü ile doğu cephesini takviye etmiş, böylece Sovyet taarruzunu geniş ölçüde yavaşlatmayı başarmıştı. Bu olay Sovyetlerin, Batılıların bir gizli anlaşma yaptıkları endişesini kuvvetle hissetmesine sebep olmuştu³³.

II. Dünya Savaşı'nın Avrupa bölümünün Mayıs ayı başında Almanya'nın kesin yenilgisi ile son bulması üzerine galip müttefikler arasındaki çıkar çatışmaları hemen su yüzüne çıkmıştı. Mayıs ayında ABD basını "III. Dünya Savaşı" ihtimalinden bahsetmeye başlamış³⁴, Churchill ise bu olay üzerine verdiği ünlü nutkunda; "Avrupa kıtası tarihte görülmemiş bir ihtirasla örtülü bulunuyor." diyerek açıkça Sovyetlere cephe almıştı³⁵.

II. Dünya Savaşı'nın sonundaki görüntü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra da barışın elde edilemeyeceğini açıkça gösteriyordu. Çünkü savaşın sonunda ABD ve Sovyetler gibi iki süper güç ortaya çıkmıştı. Elde edilen ganimeti paylaşma mücadelesinde birbirlerini zorlayacak güç ve konumda olduklarından mücadelenin hemen sonlanmayacağı ortada idi. Nitekim iki

³² **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1945.

³³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1984, s. 361.

³⁴ **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1945.

³⁵ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1945.

güç, Balkan Devletleri'nin demokratik niteliği, Polonya'nın San Francisco Konferansı'nda Dublin Geçici Hükümeti tarafından temsil edilmesi, Yugoslavya'nın Trieste'yi işgali, BM'de veto meselesi gibi birçok konuda karşı karşıya gelmişlerdir³⁶. Potsdam, Londra ve Moskova'da yapılan birçok toplantıda iki güç arasındaki görüş ayrılıkları da hesaba katılırsa bunları savaş sonrası düzenin ve ABD ile Sovyetler arasındaki soğuk savaşın ilk belirtileri olarak değerlendirmek mümkündür.

Savaş sonrası yeni dünya düzeninden bahsederken sadece soğuk savaş ve bloklaşmalar olarak sınırlandıramayız. Ayrıca üçüncü dünya ülkeleri hızla uyanmaya başlamıştır. Suriye 1945 mayısında Fransa'ya başkaldırmış, ekimde Mısır ve Java İngiltere ve Hollanda'ya isyan etmiştir.

Ankara Hükümeti bu yeni düzene uyma çabası içine girmiştir. Türkiye için bu durumda iki seçenek görünmekteydi. Birincisi savaşın galipleri ve yeni düzende kanatları altına girilecek kadar güçlü olanlar ile iyi ilişkiler kurmak, ikincisi ülke içinde şekli bir demokrasi düzeni kurmaktır. Bu kararların verilmesinde çok çeşitli etkenler rol oynamıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na aktif olarak girmemekle birlikte, etrafını saran büyük kargaşalığın etkilerinden de kendini tamamen koruyamamıştır. Bu dönemde ülke içinde sıkıyönetim rejimi uygulanmıştır. Bu sıkıyönetim ile tek partili ve "milli şefli" bir irade kurulmuş; karaborsadan yararlanan yeni bir zenginler zümresi türemiştir. Halkın daha çok sıkıntı çeken önemli bir bölümünün ise CHP'nin elindeki iktidara sıcak bakmadığını söylemek mümkündür. Sonradan zengin olanlar ise yönetimde mümkün olduğunca fazla söz sahibi olma gayretinde idiler. Savaşın sonunda iktidarın kamuoyundan gelen bu baskılardan yakından etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur.

Uluslararası siyasetteki yeni gelişmeler, ülke yönetiminde görevi devralmaya hazırlanan etkili grupların savaş sonunda dünyanın çehresinin tamamen değiştiğini hesaplamaları gerektiğini göstermiştir. Savaşın sonra ortaya çıkan iki süper güçten Sosyalist Bloğun lideri, Sovyetler'in Türkiye için

³⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 403.

büyük tehlike arz etmesi Amerika ile uyuşmayı kaçınılmaz kılmıştır³⁷.

Sovyetler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra açıkça Türkiye için tehditkar bir tutum içine girmiştir. Sovyetler, Mart 1945'te Ankara'ya gönderdikleri bir nota ile 17 Aralık 1925 anlaşmasını yeni şartlara uymadığı gerekçesi ile uzatmayacaklarını bildirmişlerdir³⁸. Sovyetler'in yeni şartlardan kastı Boğazlardaki Montreux rejiminin değiştirilmesi ve doğu sınırımızın kendi lehlerine yeniden gözden geçirilmesidir (4. ve 5. maddeler). Bu görüşler, Sovyetler tarafından Potsdam Konferansı kararları gereğince, Türk Hükümeti'ne 7 Ağustos 1946 tarihli bir nota ile bildirilmiş aynı gün bu notanın bir sureti ABD Hükümeti'ne de verilmiştir³⁹. Sovyetlerin notasında Boğazların güvenliği ve ticaret gemileri için serbest geçiş garantisinin sağlanması ve Boğazların Karadeniz'e kıyısı olmayan hasım devletler tarafından kullanılmasını önlemek amacı ile, boğazların Türk ve Sovyet Kuvvetleri ortaklığında savunulmasını öngörmekteydi. Sovyetler, bunun sonucunda kendi askerlerinin boğazlarda üslenmelerini planlamaktaydı⁴⁰.

ABD, Sovyetler'in Türkiye'ye yolladığı notaya 19 Ağustos 1946'da bir nota ile cevap vermiş ve Sovyet notasındaki 4 ve 5. maddelere itiraz etmiştir. Sovyetler'in bu talebi bütün Türkiye'de olumsuz tepki yaratmıştır. Bu olayın Türkiye'yi daha fazla Batı bloğuna yaklaştırdığını söylemek mümkündür. Bu olay sonunda aynı zamanda Türkiye'de gelecekte Demokrat Parti'de kendini ifade edecek olan milliyetçi, muhafazakar grupların fikirleri güçlenmiş ve Türkiye'de Demokrat Parti'nin kuruluşu ve demokrasiye geçiş ile sonuçlanmıştır.

Ülkeye hakim olan tek parti idaresi, halkı baskı altında tutmakla beraber, egemen sınıfları tedirgin edecek tasarruflara girişmekten de çekinmemiştir. Bunun en belirgin örnekleri 1945 yılında bir ay ara ile karara bağlanan Toprak Reformu ve ormanların devletleştirilmesidir⁴¹. II. Dünya Savaşı'nın galipleri Anglo-ABD Liberalizmi'nin, egemenliğini yaygınlaştırarak

³⁷ H. Gülşen Doğramacı, **Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1949-1960)** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ank. 1998, s. 6.

³⁸ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, AÜSBF Yay., Ank. 1985, s. 310.

³⁹ **Ayin Tarihi**, 14 Ağustos 1946, No. 153, s. 7274.

⁴⁰ F. Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara 1968, s. 414.

⁴¹ Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 1982, s. 211.

pekiştirmeye çalışıyorlardı. Uluslararası Ticaret Oligarşisi'nin yeni "vurucu gücü" (veya savaş aracı) olan ABD özellikle Batı Almanya'ya yerleştikten sonra burayı, Afrika ve Ortadoğu bölgelerini bir sıçrama taşı olarak kullanıyor, böylece İsrail'in bölgedeki güvenliği üzerine çelik kanatlarını geriyordu. Buna muhalif hareketlere karşı "ezici" bir politika izliyor, milli hareketler ise alternatif güç olarak Sovyetler'e dayanarak (veya dayanmakla suçlanarak) ABD'nin bu ezici politikalarına meşruiyet kazandırıyor. Kaldı ki Sovyetlerde bu aşamada, ABD karşısında yapay bir güç odağı oluşturuyordu. Zira, Sovyetler kendi egemenliği altındaki (başta Doğu Avrupa olmak üzere) alanlarda milli yapılanmaya izin vermiyor, ABD'den daha seri bir politika ile bu hareketleri bastırıyordu. ABD ve Sovyetler'in bu operasyonları aynı noktada kesişiyordu. Bu nokta "milli bağımsızlıklara" izin verilmemesi noktasıydı. Zira "milli bağımsızlıklar" "milli ekonomiler" demektir, ki "Ticaret Oligarşisi"nin binlerce yıl mücadele ettiği "bireysel çıkara" dayalı "Uluslararası Liberalizm"ın tesis edilmesinde en büyük engeli, bu tür ekonomiler oluşturuyordu. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, ABD'nin egemenlik alanı içine çok sayıda Güney ve Güneydoğu Asya ülkesi de giriyordu. ABD ve Sovyetler bu ülkeler üzerinde egemenliklerini "Marksizm'in karşısında hürriyetçi rejim" çatışması bahanesiyle tesis ediyordu. Kore'den sonra Vietnam İç Savaşı kısa sürede önce bölgesel ardından da kıtasal ve uluslararası bir sorun haline geliyordu. Bu sorun sadece Vietnam'ın milli varlığına değil, Kamboçya, Tayland, Laos milli ekonomileri ve siyasi bağımsızlıklarınada ağır darbeler indiriyordu.

ABD, 1970'li yıllara kadar, üçüncü dünya ülkelerin içişlerine doğrudan, askeri bir yaklaşımla ve silah kullanarak müdahale ediyordu. Ancak bu müdahaleler sırasında pek çok "uluslararası hukuk sorunuyla" ve yerel dirençle karşılaşılıyor, diğer halklar kadar kendi halkından da tepki görüyordu. Daha Vietnam Savaşı'nın başında bu tartışma gündeme geliyordu. Pentagon doğrudan müdahaleyi, Beyaz Saray ise dolaylı müdahaleyi savunuyordu.

ABD'nin uluslararası siyaseti (II. Dünya Savaşı'nın zorlaması sonucu) Pentagon tarafından yürütülüyor, buna karşılık Beyaz Saray iç siyaseti üstleniyordu. ABD'deki bu konsensüs, "müdahale" biçimleri konusunda tartışmaya dönüşüyordu.

ABD'nin savaşa katılmasından sonra, bu defa Almanya'ya karşı savaşa giren 26 devletin imzasıyla, 1 Ocak 1942'de, Atlantik Demeci esas olmak üzere, "Birleşmiş Milletler Demeci" yayınlandı. Bununla, aynı zamanda bu devletler, Mihver Devletleri'ne karşı zaferin kazanılmasına kadar işbirliği yapmayı öngörüyorlardı. Bu suretle, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın temelleri de atılmış bulunuyordu⁴².

1942 yılı sonlarına doğru, savaş, Mihver Devletleri'nin aleyhine dönmeye başlamıştı. Bundan yararlanan Müttefikler, 1943 yılından itibaren, yeni cepheler de açarak zafere ulaşmaya çalıştılar. Bu arada, Müttefikler arasındaki ilişkiler daha da artmaya başladı. Bunlar arasında, aşağıda görüleceği üzere, savaşın gidişi ve savaştan sonra yapılacak barışın ne şekilde olacağı ve alınacak önlemler hakkında konferanslar yapılmaya başlandı.

Müttefikler, Kuzey Afrika'yı ele geçirdikten sonra, İtalya'yı işgal etmek ve Mihver Devletleri'ne karşı güneyden bir cephe açmak için, 10 Temmuz 1943'te Sicilya'ya çıkarma yaptılar ve İtalya'nın kuzeyine doğru ilerleyerek, Ağustos ayı içinde ülkenin işgalini tamamladılar. Bunun üzerine, 24 Temmuz 1943'te Mussolini iktidardan düşürüldü ve yeni kurulan hükümet tarafından hapsedildi, Faşist Partisi de kapatıldı. Bundan sonra İtalya, 3 Eylül 1943'te Müttefiklerle bir mütareke yaparak savaştan çekildi. 13 Ekim 1943'te de Almanya'ya savaş ilan etti. Bununla beraber, İtalya'da bulunan Alman kuvvetleri, savaşa devam ettiler ve Almanlar, Mussolini'yi hapis edildiği yerden kaçırdılar. Müttefikler, Alman direnişi karşısında İtalya'nın bazı bölgelerine yeniden çıkarma yaptılar ve Almanları püskürttüler.

1944 yılına gelindiğinde Müttefikler, hava üstünlüğünü de ele geçirdiler. 6 Haziran 1941'de Normandiya kıyılarına çıkarma yaparak, "İkinci Cephe"yi açtılar. Almanlar, buna ağustos ayına kadar şiddete karşı koydular. Doğu Avrupa'daki tek yönlü Sovyet denetiminin aksine, Almanya'nın birlikte işgal edileceği konusunda hiç kimsenin -en azından Normandiya Çıkarması'ndan sonra- kuşkusu yoktu. Ancak bunun gerçekleşme şekli

⁴² Uçarol, **a.g.e.**, s. 485-486.

Sovyetler'de kandırıldıkları izlenimi bırakmıştı. Müttefikler, bundan sonra, Fransa'nın içlerine doğru hızla ilerlemeye başladılar. 24 Ağustos 1944'te Paris'e, 3 Eylül'de Brüksel ve Amsterdam'a, Eylül ayı sonlarında da Ren nehrini geçerek Alman topraklarına girdiler.

Doğu Cephesi'nde ise Ruslar, Normandiya çıkarmasının başarılı olması üzerine, 1944 Haziran ayı sonlarına doğru genel hücumla geçtiler. Bir yandan Batıya doğru ilerlerken, diğer yandan Balkanlar'da harekate giriştiler. Romanya'yı ve Bulgaristan'ı işgal ettiler. Bunun üzerine 12 Eylül'de Romanya, 28 Ekim 1944'te Bulgaristan, Sovyetler ile mütareke imzaladılar. Rus kuvvetleri bundan sonra Macaristan ve Yugoslavya'ya girdiler. Rusya, Müttefikler adına Macaristan ile mütareke yaptı ve geçici bir hükümet kurdu. Bu suretle Rusya'nın, Balkanlar'ı işgali altına alması üzerine, İngiltere de Eylül 1944'te Yunanistan'a asker çıkardı. Bu arada, 1944 Ekim ayında, Arnavutluk da Komünistlerin yönetimi altına girdi. Diğer yandan Ruslar, Ocak 1945'te yeni bir saldırıya geçerek Doğu Prusya'yı, Nisan ayında da Viyana'yı ele geçirdiler ve Berlin'e doğru ilerlemeye başladılar. Bu tarihlerde Müttefikler de, Almanya'daki harekati sürdürmekte ve Berlin'e doğru ilerlemekteydiler. Böylece Almanya, doğudan ve batıdan Müttefikler tarafından işgal edilmeye başlandı. Müttefik kuvvetlerinin Berlin'e girmesinden sonra, 30 Nisan 1945'te Hitler intihar etti. Onun yerine Amiral Dönitz geçti. 2 Mayıs 1945 günü Berlin, 6 Mayıs'a kadar da diğer Alman kara ve deniz kuvvetleri Müttefiklere teslim oldu. Avrupa'daki savaş Resmi olarak 8 Mayıs 1945'te bitmişti. Alman temsilcileri; Reims'de, General Eisenhower'ın karargahında, Almanya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğuna ilişkin belgeyi imzaladılar⁴³.

Stalin muhtemelen Doğu Almanya'da kurmayı düşündüğü Marksist-Leninist Hükümetin, batıdaki işgal bölgelerinde bulunan Almanlar için bir "mıknatıs" görevi göreceğine ve sonunda bütün ülkeyi Sovyet denetimi altında birleştirecek liderler seçmelerini sağlayacağına inanıyordu. Marks'ın Almanya'da öngördüğü, çok gecikmiş proleter devrim o zaman gerçekleşebilirdi. Stalin 1946 yılında "Bütün Almanya bizim, yani Sovyet,

⁴³ Liddell Hart, **II. Dünya Savaşı Tarihi**, C. II, YKY Yay., İstanbul 2005, s. 718.

komünist olmalı." yorumunu yapmıştı⁴⁴. Ama bu stratejiyle ilgili iki büyük sorun vardı: Birincisi, Kızıl Ordu'nun Doğu Almanya'yı işgal ederken gösterdiği acımasızlıktı. Sovyet Birlikleri mülkleri istimlak etmek ve fahiş tazminat çıkarmakla kalmamış, toplu tecavüzlere kalkışmışlardı. 1945 ile 1947 yılları arasında yaklaşık 2 milyon Alman kadın, bu kaderle karşı karşıya kalmıştı⁴⁵. Bunun sonucu, hemen hemen bütün Almanları soğutmak ve böylece bütün Soğuk Savaş boyunca sürececek olan bir asimetri yaratmak olmuştu. Stalin'in doğuda kurduğu rejim, batıdaki karşılığının hızla kazanacağı meşruluktan yoksundu.

İkinci sorun müttefiklerle ilgiliydi. Sovyetlerin Almanya'da ve Doğu Avrupa'da işlerini yaparken uyguladıkları tek taraflılık, İngilizleri ve Amerikalıları, Almanya'nın geri kalanını işgal ederken işbirliğine güvenme konusunda ihtiyatlı davranmaya itmişti⁴⁶. Bu doğrultuda, ülkenin bölünmesini kabul etmekle birlikte, Fransız bölgesiyle birlikte kendi bölgelerini birleştirme fırsatlarını değerlendirmişlerdi. Bundaki amaç, Almanya'nın tamamının Sovyet denetimi altına girme tehlikesini göze almak yerine, mümkün olduğunca büyük bir bölümünü batı yönetimi altında tutmaktı. Almanların çoğu, Stalin yönetiminin ne anlama geleceğini anladıkça, isteksizce bu Anglo-Amerikan politikasını desteklemişti. Ama Almanya ve Doğu Avrupa'da yaşananlar, ABD'de, Japonya'nın işgaline Sovyetler'i dahil etme konusunda fazla heves bırakmamıştı.

Uzakdoğu'da ise savaş bir süre daha sürdü. 1945 yılı içinde Müttefikler, Japonya'nın bölgede işgal ettiği birçok yeri ele geçirdiler. Amerikalılar, Japon Adalarını bombalamaya başladı. Sovyetler, Pearl Harbor'dan sonra bu ülkeye savaş açmamıştı ve müttefikleri, Alman ordusu Moskova eteklerine gelmişken böyle bir şey yapmasını beklememişti. Ancak Stalin, Almanya'nın teslim olmasından üç ay sonra Pasifik Savaşı'na girmeye söz vermiş, bunun

⁴⁴ Vladimir O. Pechatnov, C. Earl Edmanson, "The Russian Perspective", **Debating The Origins Of The Cold War: American and Russian Perspectives** (New York: Rowman & Littlefield, 2002), s. 86.

⁴⁵ Norman M. Naimark, **The Russians in Germany: A History of the Soviet Zone of Occupation, 1945-1946** (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press 1995), s. 69-140.

⁴⁶ John Lewis Gaddis, **Soğuk Savaş**, İstanbul 2008, s. 30-34.

karşılığında Roosevelt ve Churchill, Japon yönetimindeki Kuril Adaları'nı Sovyet yönetimine aktarmayı ve ayrıca Rusya'nın 1904-1905 Rus-Japon savaşında yenilmesi sonucu kaybettiği bütün toprakları, yani Sahalin Adası'nın güney yarısını, Mançurya'daki toprak hakları ve deniz üsleriyle birlikte iade etmeyi kabul etmişti. Washington ve Londra'da geçerli olan görüş, Kızıl Ordu'nun yardımının -özellikle Japon hakimiyetindeki Mançurya'nın işgalinde- zaferin çabuklaştırılması açısından çok önemli olduğu yönündeydi. Ama bu, ABD'nin Temmuz 1945'te ilk atom bombasını başarıyla denemesinden önceydi. Amerikalılar'ın böyle bir silaha sahip olduğu kesinlik kazanınca, Sovyet askeri yardım ihtiyacı ortadan kaybolmuştu⁴⁷. Sovyetlerin Avrupa'daki tek taraflılığı hala belleklerde tazeliğini korurken, yeni Truman yönetiminde, Kuzeydoğu Asya'da benzer şeylerin tekrarlanmasını hiç mi hiç istemiyorlardı.

6 Ağustos 1945'te, Amerika Birleşik Devletleri, ilk atom bombasını Hiroşima'ya, ikincisini de 9 Ağustos'ta Nagazaki'ye attı. Bundan bir gün önce, 8 Ağustos 1945'te Sovyetler, Japonya'ya savaş ilan etti ve Mançurya'yı işgale başladı. Japonya, bu gelişmeler karşısında artık savaşı sürdüremeyeceğini görerek teslim olmaya karar verdi ve bunu ABD'ne bildirdi. Bundan sonra da Japon temsilcileri, Tokyo koyunda bulunan Amerikalılar'ın Missouri zırhlısında, 2 Eylül 1945'te, Japonya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğuna ilişkin sözleşmeyi imzaladılar⁴⁸. Böylece, altı yıl dünyayı ateş içerisinde bırakan II. Dünya Savaşı, Almanya ve Japonya'nın teslim olmasıyla sona ermiş oldu.

II Dünya Savaşı, Avrupa'da her açıdan büyük tahribata yol açmıştır. Her şeyden önce beş buçuk yıl süren savaşta ölen kırk milyondan fazla insanın yarısından çoğu Avrupa'da hayatlarını kaybetmişlerdir. Can kaybı açısından ilk sırada Sovyetler gelmekteydi. Sovyetlerin kaybı 20.000.000'dan fazla asker ve sivildi. Buna 4.300.000 Polonyalı, 4.200.000 Alman, 1.700.000 Yugoslav, 600.000 Fransız, 410.000 İtalyan, 390.000 İngiliz ve sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte 6.000.000 civarında bilinen Yahudi, Çingene,

⁴⁷ Tsuyoshi Hasegawa, *Racing the Enemy: Stalin, Truman and the Surrender of Japan* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2005).

⁴⁸ Hart, **a.g.e.**, s. 738

Macar ve diğer halkların can kayıpları eklendiğinde ortaya korkunç bir manzara çıkmaktaydı⁴⁹. Bu tablo Avrupa'nın ekonomik, sosyal ve siyasi yapısını alt üst etmeye tek başına yeterliydi. Ancak savaşın getirdiği yıkım insanların ölmesi ve sakat kalmasıyla sınırlı değildi.

Savaş sırasında Avrupa ülkelerinin toplam Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) ortalama %25 oranında düşmüştü. Avrupa'nın toplam dünya imalat verimi içindeki payı 19. yy başından beri tüm zamanlarda elde edilen payın altındaydı. Savaştan önce Batı Avrupa ürettiğinden 2 milyar dolar fazla mal ve hizmet tüketmekteydi. Doğu Avrupa'nın savaş sonrasında onları Alman işgalinden kurtaran Sovyetler'in etkisiyle bu bölgeden sağlanan gıda maddelerinin miktarında önemli ölçüde bir düşüş yaşandı. Batı Avrupa mal ve hizmet satarak karşılığında Doğu Avrupa ülkelerinden gıda maddeleri alma imkanını yitirdi.

Avrupa, 5-6 sene süren II. Dünya Savaşı'ndan yorgun çıkmış ve ekonomisi alt üst olmuştur. Bozulan bu mekanizmayı derhal düzeltmek ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Fakat Avrupa bu sefer geçen savaşlarda olduğu gibi genel kalkınmayı kendi kendine yapacak durumda değildi. Hatta savaşın sonunda Avrupa kendini beslemekten dahi aciz ve genel bir sıkıntı hakimdi. Savaş, uzun yılların ürünü olan altyapıyı ortadan kaldırmıştı. Özellikle kıta Avrupa'sında, köprüler, yollar ve su kanallarının büyük bölümü tahrip edilmişti. Zirai alanlar patlamamış mayınlarla ve bombalarla doluydu. Fabrikaların çoğu yok edilmiş, sağlam kalanlar ise kalifiye işgücü yokluğundan çalışamaz durumdaydı. Savaş insanları yerlerinden göç ettirmişti. Ülkeler mültecilerle dolup taşmaktaydı⁵⁰.

II. Dünya Savaşı'nın Avrupa Devletleri'nin paraları üzerindeki tesiri genellikle enflasyon şeklinde gözüküyordu. Paranın alım gücü azalmıştı. Bu arada ABD'nin üretim fazlalığı olduğu kadar parası olan dolarda çok sağlam bir vaziyette idi. Bunun için dünya para piyasasında her yerde aranan dolar hakim bir vaziyet aldı. Avrupa'nın bu durumdan kurtulması için savaş sonrası

⁴⁹ Charles L. Mee, **The Marshall Plan: The Launching of the Pax Americana**, New York 1984, Simon and Schuster, s. 17.

⁵⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 176.

Avrupa'yı doyurabilecek, kaybolan hayat seviyesine ulaştırabilecek ve her türlü üretimin yeniden artırılabilmesine yardım edecek yalnızca ABD vardı.

Almanya, 1945 Mayıs'ında tam anlamıyla bir harabe görüntüsündeydi. Yıkımı çok büyük olan bir savaştan sonra gelen mağlubiyet, fiziki açıdan ağır kayıplara uğrayan Alman halkını psikolojik olarak da olumsuz etkilemişti. Almanlar, akıbetlerinin ne olacağını, elleri kolları bağlı bekler durumdaydılar. Almanya; İngiltere, Fransa, Sovyetler ve ABD arasında dört işgal bölgesine ayrılırken, Berlin de dörde bölünmüştü.

Sovyet işgal bölgesinde hemen hemen Batı'daki ile aynı isimleri taşıyan partiler kurulmuştu. Ancak bu partilerin programları Batı'daki benzerlerinden tamamen farklıydı. İzin verilen "burjuva" partileri ancak çizilen çerçeveler içinde faaliyet gösterebilmekteydiler. Sovyetlerin desteğiyle, Sovyet işgal bölgesinde, 1933 öncesi Almanya'nın önde gelen komünist liderlerinden "Walter Ulbricht'in önderliğinde, Sosyalist Demokrat Parti ve Komünist Partinin birleştirilmesiyle, Nisan 1946'da "Sosyalist Birlik Partisi" kuruldu. Bu partinin propagandası sosyal demokratlarla komünistler arasındaki bölünmenin, 1933'te Nazileri iktidara getirdiği, dolayısıyla tüm sol güçlerin bir arada hareket etmesi gerektiği temeline dayanıyordu. Komünistler, halkı kendi partilerinde örgütlemek için kitle örgütlerini kullanmaktaydılar. Bu parti tek siyasi parti şeklinde faaliyete geçti. Bu gelişmenin vuku bulduğu tarih 24 Nisan 1946'dır.

Batılılar ise, siyasi partilere, kendi işgal bölgelerinde oldukça sınırlı haklar tanımışlar ve onları daha ziyade yerel düzeyde tutma çabası içine girmişlerdi. Bu bölgelerdeki temel partiler, yıllar süren baskıdan sonra tekrar güç kazanmaya başlayan Sosyal Demokratlar ve Bavyera Halk Partisi'nin devamı niteliğini taşıyan Hristiyan Demokratlardı.

6 Aralık 1947 tarihinde, üyeleri Sovyetler tarafından tayin edilmiş "Alman Milleti Kongresi" toplandı. Bu kongrenin görüşteki görevi Alman Milleti'nin arzularını Dört Büyüklere duyurmaktır. Bu Kongre, kendi üyeleri içinden bir "Alman Millet Konseyi" seçerek buna bütün Almanya için geçerli olacak bir anayasa hazırlamak görevi verdi. Konsey bu anayasayı 19 Mart 1949'da hazırladı. Bu defa anayasayı uygun bulmak üzere yeni bir Kongre

seçimi yapıldı, Kongre 30 Mayıs 1949'da bu anayasayı tasvip etti⁵¹.

Demokratik Alman Cumhuriyeti, 7 Ekim 1949 günü resmen ilan olundu ve Sovyetler bu devleti 15 Ekim'de tanıyarak diplomatik münasebet kurdu.

İki ayrı Almanya, Sovyetler'in en istemediği netice olmuştur. Nitekim NATO'nun kurulmasından ve bir gün Almanya'nın da buraya alınmasının ihtimal olarak ortaya çıkmasından sonra Sovyetler, tarafsız kalmak şartı ile, hatta silahlandırılmış olarak, iki Almanya'nın birleştirilmesi teklifini 10 Mart 1952'de ileriye süreceklidir. Ama, Almanya'da işgalin sona erdirilmesi maksadıyla başlatılan müzakerelerin önlenmesine yönelik bir çaba olarak kıymetlendirilen bu teklif çok geç kalmıştı, bir işe yaramadı.

Doğu Almanya kurulunca liderliğini Walter Ulbricht aldı. Tito olayı ortaya çıktığı zaman Doğu Almanya daha devlet hayatına yeni başlayan bir toplum halinde idi, dolayısıyla o günlerin ilk temizlik hareketi Doğu Almanya'da kendisini hissettirmemiştir.

Doğu Almanya ilk sıkıntıyı 1953 yılında yaşadı. Ekonomik güçlükler ve bunlar dolayısıyla alınan bazı tedbirler yüzünden 17 Haziran 1953 günü, Doğu Berlin'deki işçiler ciddi bir ayaklanmaya giriştiler. Sovyet işgal kuvvetleri, Doğu Alman Hükümeti ile danışmaya dahi lüzum görmeden duruma müdahale ettiler, hareket bastırıldı, fakat halkı yatıştırmak için bazı yüksek mevkideki kişilerin harcanması gerekti.

Ulbricht'in en büyük problemi ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek ve durmadan devam eden batıya kaçışları önlemektir. Bu firarlar özellikle geçişte kontrol çok zayıf olduğu için Berlin'de vuku buluyordu. Batı Berlin'e geçenler, sonra oradan Batı Almanya'nın istedikleri bölgesine gidebiliyorlardı. Federal Almanya'da bu şekilde gelen Doğu mültecileriyle uğraşmak üzere özel bir bakanlık dahi kurulmuştu.

Ekonomik ve sosyal buhranların yanı sıra Avrupa siyasi olarak da çok zor günler geçirmekteydi. Savaşın sonra Avrupa'daki güç dengesi savaş öncesinden tamamen farklıydı. Fransa ve İtalya savaşın galip çıkmalarına rağmen (İtalya taraf değiştirdiği için galip devletler arasında sayılabilir) dünya

⁵¹ Kamuran Gürün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası** (1930'dan Günümüze Kadar), Ankara 1983, s. 244-245.

apında siyasi güçlerini kaybetmişlerdi. Almanya'nın Avrupa egemenliği için yaptığı girişim çöküntüye uğramıştı. Büyük Britanya İmparatorluğu üzerinde güneşin batmadığı topraklarını kaybetme sürecine girmişti. Aslında savaşın gerçek anlamda iki galibi vardı.

Fransa savaşın galip devletlerindendi ancak bu galibiyetin maliyeti çok ağır olmuştu. Savaşın getirdiği büyük yıkım en çok ekonomide görülüyordu. 1945 yılında Fransız dış ticaret hacmi sıfıra yakındı. Milli gelir 1938 yılındakinin ancak yarısı düzeyindeydi. Döviz stokları tükenmişti. 1945 yılında 1dolar=119 Frank iken bira yıl sonra frankın değeri dolar karşısında üç kat daha azalacaktır⁵². Ülkedeki en büyük iki eksiklik ülke içinde ulaşımın sağlanamaması ve kömür yetersizliğidir. Bu iki eksiklik fabrikaların yeniden çalışmasını engellemekteydi. Renault fabrikasının ürettiği kamyonlar ise lastik üretimi durduğu için yola ıkamıyorlardı.

Fransa'daki ekonomik durumun kötülüğü, özellikle artan enflasyon, işsizlik ve ticari durgunluk, benzer şartlardaki tüm Avrupa lkelerinde görüldüğü gibi Sovyetler ile organik bağlar kurduğunu inkar etmeyen Komünist Parti'nin giderek güçlenmesi sonucunu doğurdu. Komünist Parti'nin arkasındaki en büyük destek Fransa'daki işçi sendikalarıydı.

Savaş sonrasının karışık siyasi ortamında, Fransa'nın 4. Cumhuriyeti'nin ilk kabinesi Ocak 1947'de Paul Ramadier tarafından kuruldu. Başbakan Ramadier, savaşın getirdiği güçlüklerin toplumsal dayanışma ve uzlaşma anlayışı içinde aşılabileceği dşnesiyle hemen hemen tüm siyasi kesimleri kucaklayarak kabinesinde 5 Komünist'e, 5 Cumhuriyeti Birlikçi'ye, 5 Cumhuriyeti Halki Hareketi'ye ve iki bağımsız Cumhuriyeti'ye yer verdi. Böylece geniş tabanlı bir milli mutabakat hükümeti kurmuş oluyordu. Ancak kabine içinde yer almalarına rağmen bu uzlaşmayı bozan komünistlerin birbirini izleyen grevleri kışkırtmaları bu arada buğday stokunun azalmasıyla beliren açlık tehlikesi karşısında ekmeğin karneye bağlanması ve böylece komünistlerin daha da g kazanabilecekleri bir ortamın doğması karşısında başbakan Ramadier 4 Mayıs 1947'de kabineden komünistleri uzaklaştırdı.

⁵² ağrı Erhan, "**Avrupa'nın İntiharı ve II. Dünya Sonrasında Temel Sorunlar**", AÜSBF Dergisi, LI/1-4 (Ankara 1998), s. 261.

Ramadier'in bu hareketini yaparken ileri sürdüğü neden komünistlerle enflasyonla mücadele ve ücret politikalarını oluştururken anlaşmazlığa düşmesiydi. Ancak gerçek neden yükselişte olan komünistlerin hızını kesmekti. Komünistlerin uzaklaştırılması da Fransa'da siyasi istikrarı sağlamadı.

1943'te Mihver'den ayrılıp taraf değiştirmesine ve dolayısıyla galiplerin safına geçmesine rağmen İtalya'nın siyasi ve ekonomik durumu kötüydü. Müttefik güçler yarım adada iki yıl boyunca bombalanmadık yer bırakmamışlardı. Bu bombardıman sırasında İtalyan sanayisinin %80'i yok olmuştu. 1945'te İtalya'nın GSMH'si ancak 1911'deki düzeyine eşitti. Ekonomi 1938'e oranla %40 küçülmüştü. Gerçek ücretler 1913'deki düzeyin %26.7'sine inmişti. Sıradan bir devlet memurunun maaşı 30 dolar civarındaydı ki tipik bir akdeniz meyvesi olan portakal bile daha pahalıydı. Korkunç enflasyon sonucunda paranın yerini et, ekmek, zeytin yağı, şarap gibi maddelerin takası aldı. Savaşta verilen insan kayıplarına rağmen Habeşistan ve Libya gibi sömürgelerden dönenlerle nüfus artmış bu da işsizliğin çoğalması sonucunu doğurmuştu.

Yaşam düzeyinin son derece düşük olduğu İtalya'da açlık tehlikesi de baş göstermişti. Mussolini'ye ve faşistlere duyulan büyük nefretle yukarıda sayılan olumsuzluklar eklendiğinde tıpkı Fransa'da olduğu gibi komünistler 1946'dan itibaren çok önemli bir siyasi güç haline geldiler. Hatta o yıl yapılan seçimlerde iktidarı Hristiyan demokratlarla paylaştılar. Komünistlerin bu artan gücü ABD'yi Avrupa'nın çok önemli bir parçasını Sovyet etkisi altına girebileceği endişesine itti. Amerikalılar Komünistlere karşı Hristiyan Demokratlara destek verdiler. Bu desteğe rağmen Komünistler hükümette yer almayı başardılar.

Ancak Komünistlerin iktidar ortaklığı tıpkı Fransa'da olduğu gibi oldukça kısa sürdü. 11 Mayıs 1947'de Başbakan Alcide De Gasperi Komünistler ve onların sosyalist müttefikleriyle anlaşamadığını ileri sürerek istifa etti. 31 Mayıs 1947'de kurulan yeni De Gasperi Hükümeti'nde ise artık komünistler ve Sosyalistler yoktu. Komünistleri durdurmanın bir tek yolu vardı. Dış yardım. Bu yardım ise öncelikle ekonomik olumsuzlukların

giderilmesi yönünde atılacak somut adımlarla sağlanabilirdi. Bu noktada De Gasperi, Amerikan Hükümeti'ne ekonomik yardım talebinde bulundu.

Pentagon 1943 yılında, Sicilya çıkarması sırasında Salvatore Luciano (Lucky)⁵³ aracılığıyla Cosa Nostra⁵⁴ üzerinden Sicilya mafyasıyla iletişim kuruyordu. Nitekim Sicilya mafyası, çıkarma sırasında Pentagon'a büyük yardım sağlıyor, Pentagon da Sicilya çıkartmasından sonra Sicilya Mafyası'yla (dolayısıyla Cosa Nostra) ile bütünleşiyordu⁵⁵.

Savaşın getirdiği bu bütünleşme sonucu Pentagon, Sicilya Adası'nın yönetimini askeri bakımdan ele geçiriyor, idari bakımdan ise mafyaya bırakıyordu. Savaş sona eriyor; fakat Mafya-Pentagon-Cosa Nostra münasebeti devam ediyordu. Zira bazı mafya mensuplarıyla bazı subaylar her konuda ortaklık kuruyorlardı. Sicilya, savaşın sonuna kadar mafya tarafından tam anlamıyla ele geçiriliyor ve savaş sonrası süreçte tam bir "suç istasyonu" haline getiriliyordu. İşlenen suçların en büyük hedef ve kaynağını "uyuşturucu" kaçakçılığı oluşturuyordu.

Uyuşturucu, ekonomik, kriminal ve siyasi bakımdan çok önemli ve stratejik bir madde niteliği taşıyordu. İngiltere uzun yıllar Çin halkını uyuşturucu ile uyutmuştu. Buna karşılık Kültür İhtilali'yle Çin, İngiltere'nin boyunduruğundan çıkmış; fakat uyuşturucu üretimini sürdürmeye devam etmişti. Bu uyuşturucu Pakistan, Afganistan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz'e getiriliyor, buradan gemilerle Sicilya Adası'na naklediliyordu. Sicilya'ya gelen afyon veya ham morfin, Sicilya ve Marsilya'daki laboratuvarlarda eroine dönüştürülüyordu (1970 sonrası başta İran olmak üzere çeşitli ülkelerde eroin imal ediliyordu). Daha sonra eroin çeşitli kanallarla ABD'ye, Orta ve Kuzey Avrupa'ya sevk ediliyordu. İtalya'da II. Dünya Savaşı sonrasında diğer Avrupa ülkeleri gibi Amerikan sermayesinin güdümünde varlığını ortaya koymaya çalışacaktır.

II. Dünya Savaşı öncesinin bir numaralı emperyalist ülkesi İngiltere'de,

⁵³ **Salvatore Luciano (1892-1962):** Uluslararası uyuşturucu madde kaçakçısı. Orta Asya'dan Avrupa'ya ve oradan da Amerika'ya kadar uzanan uyuşturucu kartelinin yöneticisidir.

⁵⁴ **Cosa Nostra:** Feodalite zamanında ortaya çıkmış otorite ve merkezi yönetime vergi vermeyi reddeden bir örgütlenmedir.

⁵⁵ Murat Çulcu, **Marjinal Tarih Tezleri**, İstanbul 2006, s. 325.

ağır bombardımanlar, savaş kayıpları ve sosyal dalgalanmalar sonucunda eski büyüklüğüne bir daha dönemeyecek ölçüde yorulmuş ve ezilmiştir. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak da, İngiliz halkı kendisine dünya savaşını kazandırmış olan muhafazakar iktidarı 5 Temmuz 1945'te yapılan seçimlerde işbaşından uzaklaştırmış ve devrimci nitelikte değişiklikler vadeden İşçi Partisi'ni 64 sandalyelik bir çoğunlukla meclisin en büyük partisi durumuna getirmiştir.

Savaş boyunca İngiltere, büyük ölçüde Amerikan Kongresinin 11 Mart 1941'de kabul ettiği Ödünç Verme ve Kiralama Yasası çerçevesinde bu ülkeye verilen yaklaşık 31 milyar dolarlık yardımla ayakta durabildi. Her ne kadar yardımın adı bir "ödünç verme"den bahsediyorsa da İngiltere borcunu hiçbir zaman tamamen ödemedi.

Japonya'nın Pasifik'te teslim (14 Ağustos 1945) olmasından sadece bir hafta sonra ABD Başkanı Harry Truman o güne kadar 48,5 milyar dolar tutarında yardım yapılan Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'nı kaldırdı (21 Ağustos 1945). Zira, karşılıksız yardım ABD ekonomisine çok büyük yük olmaktaydı. İngiltere'nin dışarıdan gelen ürünlere ihtiyacı arttıkça ihracatı giderek düştü. 1945'te ihracat, 1938'dekinin %31'i kadardı⁵⁶. Ticaret açığı savaş öncesinin üç katına çıkmıştı. Ülke artık ekonomik ve siyasi olarak, "dünyanın merkezinde " değildi. İngiltere, savaş sonrası dönemde, ABD Yardımı'na, savaş sırasındakinden daha şiddetli bir ihtiyaç duyduğundan, Truman'ın yardımı kesmesi İngilizleri büyük edişe içine düşürdü. İngiliz Hükümeti, 1945 Eylül'ünde Washington'a bir heyet göndererek hibe ya da çok düşük faizli kredi arayışı içine girdi.

Yaklaşık üç ay süren bir müzakere dönemi sonunda, 6 Aralık 1945'te iki ülke arasında bir kredi anlaşması imzalandı. Buna göre, ABD İngiltere'ye eşit 15 taksitte ve %2 faizle ödenmek üzere 14.4 milyar dolarlık bir kredi açtı. Kredinin ilk 5 yılı geri ödemesiz ve faizsiz olacaktı. Dolayısıyla faiz oranları otomatikman %1.63'e düşüyordu. İngilizler bu krediye karşılık olarak egemenlikleri altındaki topraklardaki ticari şartları, ABD lehine

⁵⁶ Çulcu, **a.g.e.**, s. 262.

kolaylaştıracaklardı.

Savaşta 390.000 ölü veren İngiltere, 4 milyon askeri terhis etmek ve onlara iş bulmak, 1.7 milyon işçi çalıştıran savaş sanayisini barış sanayisinin koşullarına geçirmek, milli gelirin 2.7 mislini bulan ezici devlet borçlarını tasfiye etmek, yani yeni koşullar altında, yepyeni bir ülke olmak zorundaydı. Bunun pratik sonucu ise, İngiltere'nin geleneksel Anglo-ABD ortak sömürgecilik düzeninden vazgeçerek, eski sömürge pazarlarını yavaş yavaş bırakması olacaktır. Sömürge imparatorluklarının sarsıntısı, İngiltere'nin yanı sıra, De Gaulle'ün yönetiminde kendisini toplamaya çalışan Fransa'da, Hollanda'da da kendisini çeşitli biçimlerde gösterecektir⁵⁷.

İngiltere'nin, savaş sonrasında Kıta Avrupası devletlerinden belki de en büyük farkı, içlerinden yükselen güçlü bir komünist akımın olmamasıydı. Savaş sırasında Muhafazakar Partinin lideri ve Başbakan Winston Churchill'in, kurduğu kabinede muhalefetteki İşçi Partisi Başkanı Clement Atlee'ye de yer vermiş olması, kıtadaki siyasi ortamdan daha istikrarlı bir ortam oluşturmuştu. Savaşın bitmesinden sonra, Potsdam Konferansı sürerken İngiltere'de yapılan seçimleri "Milli Kahraman" Churchill kaybetmiş, Atlee yeni İngiliz başkanı olmuştu. İktidar değişikliğine rağmen İngiltere'nin ABD ile ilişkileri gerginleşmedi.

Türkiye'nin, ABD'nin askeri ve iktisadi desteğini aradığı günlerde, Yunanistan da Sovyet tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. II. Dünya Savaşı başladıktan sonra Yunanistan, önce İtalyan saldırısına sonra da Alman işgaline uğramıştır. İşgal üzerine Yunan Kralı İngiltere'ye, Yunan Hükümeti de Mısır'a sığınmış ve Yunanlılar çeteler halinde birleşerek Almanlar'a karşı mücadeleye girişmişlerdir. Bu çetelerin en kuvvetlileri aşırı sol eğilimli EAM ile sağcı EDES Birlikleri olmuştur. 1944 Ekim ayında Almanlar yerlerini Yunanistan'a çıkan İngiliz askerlerine bırakmışlardır. Alman işgalinden kurtulan Yunanistan'da bu seferde, Kral'ın Yunanistan'a dönmesini isteyen EDES Birlikleri ile Kral'ın dönmesini istemeyen EAM Birlikleri arasında silahlı çatışma çıkmıştır. Bu çatışma İngiltere'nin arabuluculuğu ile giderilmiş ve

⁵⁷ Ali Halil, **Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye**, İstanbul 1968, Gerçek Yay., No. 23, s. 80.

1945 yılı başında sağcılarla solcular arasında, Kral'ın geri gelip gelmemesinin plebisit yolu ile kararlaştırılması hususunda bir anlaşmaya varılmıştır⁵⁸.

Bu anlaşma gereğince 1946 yılı başlarında yapılan plebisit ve seçimleri sağcılar kazanmış ve kral, 1946 Eylül ayında Yunanistan'a dönmüştür. Bunun üzerine EAM'cılar yeniden silaha sarılmış ve Yunanistan'da kanlı bir iç savaş başlamıştır. Yunan iç savaşı başlar başlamaz II. Dünya Savaşı sonunda Batılı devletlerle Sovyetler arasında beliren çatışma noktalarından biri olmuştur. Bir yandan Sovyetler EAM'cıları desteklerken diğer yandan İngiltere ile ABD Yunanistan'ın diğer Balkan devletleri gibi demir perde gerisine düşmesini önlemek için Yunanistan'a destek sağlamışlardır.

II. Dünya Savaşı sırasında Yunanistan'ı kendi nüfuz bölgesine alan İngiltere büyük ölçüde Yunanistan'a yardım etmiştir. İngiltere bu amaçla savaş esnasında Yunanistan'a giren kuvvetlerinin bir kısmını savaşın bitmesinden sonra geri çekmemiş ve bu ülkeye 500 milyon dolardan fazla yardım yapmıştır. Diğer yandan ABD de 1947 yılının başına kadar İthalat-İhracat Bankası ve Dünya Bankası kanalı ile 463.7 milyon dolar vermiştir⁵⁹.

A. SSCB Dış Politikası

Atom bombasının varlığı Sovyet-Amerikan güvensizliğini şiddetlendiriyordu. Amerikalılar ve İngilizler bu silahı, Almanya'ya karşı kullanmak üzere, gizlice geliştirmişti; ama daha bomba hazır olmadan Naziler teslim olmuştu. Manhattan Projesi de, Sovyet istihbaratının casusluk aracılığıyla hakkında çok şey keşfetmesini önleyecek kadar gizli kalmamıştı. Bombanın yapıldığı Los Alamos'ta, Sovyetler'in en az üç ayrı ve başarılı güvenliği aşma girişimi olmuştu. Stalin'in, birlikte sürdürdükleri bir savaşın ortasında müttefiklerini gözetlemek için büyük bir operasyon başlatmış olması, onlara güvenmediğinin bir başka güçlü kanıtıdır, ama şunu da kabul etmek gerekir ki, İngilizler ve Amerikalılar da New Mexico çölünde başarılı bir şekilde denendikten sonraya kadar, Stalin'e bombadan bahsetmemeyi tercih etmişti.

⁵⁸ Ülman, **a.g.e.**, s. 93.

⁵⁹ Ülman, **a.g.e.**, s. 93.

Bu nedenle Sovyet lideri, Truman kendisine Potsdam Konferansı sırasında haberi verdiği zaman fazla şaşırmamıştı, yeni Amerikan Başkanı'nın haberi vermesinden çok önce bomba hakkında bilgi sahibi olmuştu. Ama Amerika üç hafta sonra silahı gidip Japonlara karşı kullanınca, Stalin çok tepki gösterdi. Çölde yapılan deneme ayrı bir meseleydi, gerçek bir silahın kullanılması apayrı bir meseleydi. Amerikalıların buluşu, dökülen kanın, kazanılan etkiye eşit olması gerektiği konusundaki ısrarına aykırıydı. ABD, bir anda, savaş alanında ordu konuşlandırmayı gerektirmeyen bir askeri güç elde etmişti. Beyinler -ve bunların üretebildiği askeri teknoloji- de artık aynı derecede önemliydi. "Hiroşima bütün dünyayı sarstı." diyordu Stalin bilginlerine, arayı kapatmak için acil bir Sovyet programı başlatma yetkisi verirken, "Denge altüst oldu... Buna izin verilemez." ifadesini kullanmıştır.

Stalin bombayı, savaşı kısaltan ve böylece Ruslara, Japonya'yı yenmede ve işgal etmede önemli bir rol vermeyi engelleyen bir etken olarak görmeye ek olarak, Amerika'nın, Sovyetler'den savaş sonrası istediği tavizi almakta kullanacağı bir araç olarak görüyordu. "Atom bombası şantajı, ABD politikasıdır." Truman bombayı esas olarak savaşı sona erdirmek amacıyla kullanmıştı, ama kendisi ve danışmanları gerçekten de yeni silahlarının Sovyetler tarafında daha uzlaşmacı bir tutum yaratmasını bekliyordu. Ama bu sonucu yaratacak herhangi bir strateji geliştirmemişlerdi. Oysa Stalin hızla, istediklerini elde edememeleri için bir strateji geliştirmişti. Sovyet hedeflerinde ısrar ederken, sırf sindirilemeyeceğini göstermek için olsa bile, daha da katı bir tutum sergilemeye başlamadı. "Belli ki" demişti üst düzey danışmanlarına 1945 sonunda, "... gözdağına teslim olursak veya kararsızlık gösterirsek, ciddi hiçbir şey elde edemeyeceğiz." Bu nedenle, Soğuk Savaş'ın Dünya Savaşı'ndaki kökleri, bir anlaşmazlık sona erdikten bu kadar kısa bir süre sonra, neden yeni bir tanesinin ortaya çıktığını açıklamaya yardımcı olur. Ama büyük güç rekabetleri uzun zamandan beri, ulusların tutumunda en az büyük güç ittifakları kadar normal bir modeldi.

Bu konuyu en temel ifadelerle çerçeveleyecek olursak, Roosevelt ve Churchill, ilkeleri benimserken güçleri dengeleyecek bir savaş sonrası anlaşma öngörüyordu. Amaç, II. Dünya Savaşı'na yol açan hatalardan

kaçınarak yeni bir savaşı önlemektir. Büyük güçler arasındaki işbirliğini sağlayacaklar, Wilson'un Cemiyet'ini, yeni bir Birleşmiş Milletler ortak güvenlik kuruluşu şeklinde canlandıracaklar ve ulusların kendi kaderini belirleme olgusunu ve ekonomik bütünleşmeyi mümkün olduğunca teşvik edecekler ve böylece, onların algıladığı savaş nedenleri zamanla yok olacaktı. Stalin çok farklı bir görüşe sahipti; Kendisinin ve ülkesinin güvenliğini sağlarken, aynı zamanda, yeni bir savaş çıkaracaklarına inandığı kapitalistler arasında rekabeti teşvik edecek bir anlaşma bekliyordu. Sonra kapitalistlerin birbirlerini ezmeleri sonunda Avrupa'da Sovyet egemenliğini sağlayacaktı

Bir devletin kendisini daha güvenli hale getirmek üzere hareket ettiği, ama bunu yaparken bir veya birden fazla devletin güvenliğini tehlikeye attığı ve bunun karşılığında onların da karşısındaki devletin güvenliğini tehlikeye atan önlemlerle hasarı onarmaya çalıştığı durumlarda en iyi niyetli ve en ileri görüşlü liderlerin bile kendilerini kurtarmakta zorlandığı, giderek derinleşen bir güvensizlik girdabı oluşur, kuşkuları giderek büyür⁶⁰. İngilizlerle Amerikalılar'ın, Sovyetler ile ilişkisi, II. Dünya Savaşı sona ermeden epey önce bu yola girdiğinden, Soğuk Savaş'ın tam olarak ne zaman başladığını söylemek zor. Sürpriz saldırılar olmamıştı, savaşlar ilan edilmemişti, diplomatik ilişkilerde köprüler atılmamıştı. Ancak, Washington, Londra ve Moskova'da en üst düzeylerde, artan bir güvensizlik duygusu vardı; bu duygu savaş müttefiklerinin, kendi savaş sonrası güvenliklerini garanti altına almak için gösterdiği çabalardan kaynaklanıyordu. Düşmanlarının yenilmesiyle, bu eski müttefiklerin -artık kendilerini böyle görüyorlardı- kaygılarını denetim altında tutmak için fazla nedenleri kalmamıştı. Ortaya çıkan her kriz bir sonrakini besliyordu, ama sonuçta, parçalanmış Avrupa gerçek olmuştu⁶¹.

Avrupa kıtasında kalan, 800.000 civarındaki müttefik kuvvetlerinin karşısında, ordusunu terhis etmemiş olan Sovyetler'in 4 milyonluk bir kuvveti bulunuyordu. Batı'dan Almanya, doğudan ise Japonya ortadan çekildikten,

⁶⁰ Notlar, **Garbaçov-Krenz Konuşması**, 1 Kasım 1989, CHWIP Bulletin 12/13 (Sonbahar/Kış 2001), s. 144-145; Garbaçov röportajı, CNN Cold War, 23. bölüm, "The Wall Comes Down", 1989.

⁶¹ Gaddis, **a.g.e.**, s. 30-34.

daha Japonya ile savaş başlarken Çin ile bir anlaşma yaparak o bölgeyi de emniyet altına aldıktan sonra, Avrupa'da Sovyetler'e karşı durabilecek herhangi bir kuvvet kalmamıştı. Yegane denge unsuru ABD idi, o ise kendi bölgesine çekilmeğe başlamıştı.

Sovyetler daha savaş süresinde ve sonrasında Baltık Devletleri, Finlandiya'dan ve Romanya'dan bir kısım arazi ilhak etmişti⁶².

Ülkeler	Nüfus (milyon)	arazi (Km²)
Finlandiya'dan	0,5	45.600
Estonya	1,1	47.700
Letonya	2,0	64.700
Lituania	3,0	59.600
Doğu Prusya'dan	1,2	13.500
Polonya'dan	11,8	181.300
Çekoslovakya'dan	0,7	12.700
Romanya'dan	3,7	50.200
Toplam	24,0	475.300

1947 Eylül ve Ekim ayında, Polonya'da, Szklarska Poreba'da yapılan toplantıda, 5 Ekim 1947 günü Kominform, eski Komintern'in yerine, yeniden ortaya çıkarılırken, Rus Polit Bürosundan A. Jdanov, 7 Ekim 1947 tarihli Le Monde gazetesinde metni çıkan konuşmasında, "Dünyada iki kamp ortaya çıkmıştır, bir tarafta demokrasileri yok etmek ve Amerikan emperyalizmini dünya üzerinde hakim kılmak ana gayesini güden emperyalist ve antidemokratik cephe ve diğer tarafta, emperyalizmi yok etmek, demokrasiyi kuvvetlendirmek, faşist kalıntılarını temizlemek ana gayesini güden anti-emperyalist ve demokratik cephe" demekteydi. Bu şekilde Kominform'un kurulduğu 5 Ekim 1947 gününü, Doğu'nun, kendisini bir cephe halinde dünyaya tanıttığı tarih olarak kabul edebiliriz. Bu bakımdan dünyanın iki cepheye bölünmüş olmasının şerefini, böyle bir cephenin mevcudiyetini açıkça ilan etmiş olan Jdanov'a yani Ruslara bırakmak durumundayız.

Sovyetler'in, Avrupa'nın ortasından başlayıp, Yunanistan ve Türkiye dışındaki Balkanları da içine alarak Pasifik'e kadar uzanan bu cephesi, Batı Devletleri'ni mecburen kendi içlerinde derlenip toparlanmaya sevk etmiştir.

⁶² Gürün, **a.g.e.**, s. 209-214.

Batı'nın derlenip toparlanma çabaları tabiatıyla Türkiye'yi yakından ilgilendirmiş, Sovyet baskısı ve tehdidi altında olan Türkiye, üstelik Sovyetler'in Balkanlara ve kendi sınırlarına kadar sarkmış olması karşısında, emniyetini Batı'nın ortaya çıkarabileceği tertipler içinde aramak mecburiyetini duymuştur.

B. ABD Dış Politikası

Savaşta geleneksel büyük güçler gerileyince, ABD onların bıraktığı yeri doldurmak durumunda kaldı. Yeni süper güç haline geldikten sonra ABD'nin, 20. yy.ın ilk 40 yılında olduğu gibi kendi kabuğuna sıkışıp kalması söz konusu olamazdı. ABD gücünün ve nüfuzunun böyle dışarıya doğru yayılmasının başlıca sebebi savaşın kendisiydi⁶³. 1945'te savaş sona erdiğinde ABD'nin Avrupa'da 69, Asya ve Pasifik'te 26 tümeni varken, kendi kıtasında hiç tümeni yoktu. Ancak, ABD'nin yayıldığı bu geniş coğrafyada rahatça hareket etmesini engelleyen bazı sorunları vardı. Gerçi, dünyadaki diğer tüm ülkelerin aksine, 1940-1944 döneminde ABD'de sanayi üretimi %90, zirai üretim %20, toplam GSMH % 60 artmıştı ama bunun yanında, 1940'ta 61 milyar dolar olan iç borç 1945'te 253 milyar dolara, 1940'da 20 milyar dolar olan devlet harcamaları ise yine 1945'te 98 milyar dolara çıkmıştı⁶⁴.

Savaş sırasında, ekonomide görülen ve Roosevelt'in "New Deal" politikasıyla aşılamayan gevşeklik nihayet ortadan kaldırılmış, kaynaklardan ve insan gücünden etkin biçimde yararlanılmıştı. Beş yıl boyunca, ülkedeki üretim donanımının boyutları %50, fiziksel mal verimi ise %50'nin üzerinde artmıştır⁶⁵.

Mükemmele yakın bir durumun varlığını sergileyen tablo, savaşın sona ermesiyle yerini endişeye ve kararsızlığa bıraktı. Amerikan yönetimi ve ekonomi ve siyaset uzmanları, savaş araç gereci üreten fabrikaların durmasıyla milyonlarca insanın işsiz kalacağını bildikleri için endişelenmekteydiler. Bu işsiz milyonlara bir de, ordudan terhis olan yüz

⁶³ Metin Yılmaz, **Marshall Yardımı ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, İzmir 2000, s. 54.

⁶⁴ Çağrı Erhan, "**Avrupa'nın İntiharı...**", s. 267.

⁶⁵ Çağrı Erhan, "**Avrupa'nın İntiharı...**", s. 267.

binlerce işsiz genç eklenecekti. Ayrıca, savaş sırasında yılda 15 milyar dolara kadar yükselen ihracat gelirleri, hesaplamalara göre 3 milyar dolara kadar düşecekti. Çünkü açıkça görülmekteydi ki savaş, ülkelerin alım gücünü de sıfırlamıştı.

Amerika için en büyük pazar olma özelliğini taşıyan Avrupa Devletleri'nin dolar stokları erimişti. Amerikan ihracatının azalması, doğrudan doğruya ekonominin küçülmesi, enflasyonun artması, işsizlik ve durgunluk anlamına gelmekteydi. Nitekim, savaşın sona ermesinden sadece bir yıl sonra, 1946'da, Amerikan sanayi üretimi % 30 azaldı. İşsiz sayısı 500 binden 2.7 milyona çıktı. Üç yıl içinde bu sayının 10 milyona çıkacağı tahmin ediliyordu. Kısaca Avrupa'nın ekonomik iflası Amerika'nın da ekonomik iflasını hazırlamaktaydı.

1930'lu yıllardaki büyük ekonomik bunalımın etkisinden hala kurtulamamış olan ABD yöneticileri savaş sonrası ekonomi politikalarını oluştururken, dünyada yine bir buhran yaşanmasının önüne geçmeyi amaçlıyorlardı. Bu bağlamda ABD'nin savaş sonrası politikasının dayandığı iki temel varsayım vardı: Birincisi, 1930'lardaki yüksek gümrük duvarları ve bölgesel ticaret blokları, dış ticaretin doğal akışını engellemiş ve sonunda II. Dünya Savaşı'na varan siyasi çatışmalara yol açmıştı. Eğer, barış kurulacak ve sürdürülecekse, ithalat ve ihracatın serbestçe akması gerekli ve önemliydi.

İkincisi, savaş sırasında diğer sanayi devletlerinden farklı olarak ekonomisini büyüten ABD'nin bu durumunu koruması için, dünya ekonomik yapısında kendi lehine bazı değişiklikler yapması gerekmektedir. ABD bunu başarabilecek güçteydi.

Çok sayıda Amerikalı, II. Dünya Savaşı'nın sona erip büyük askeri harcamaların azalması sonucu "Büyük Bunalım" dönemindeki sıkıntılı günlerin geri geleceğinden korkuyorlardı. Bunun aksine, savaş sonrası dönemde yoğun tüketici talebi olağanüstü güçlü bir ekonomik büyümeyi besledi. Otomotiv endüstrisi başarılı bir biçimde yeniden araç üretmeye döndü. Havacılık ve elektronik gibi yeni endüstriler büyük bir gelişme gösterdiler. Kısmen askerden dönenlere sağlanan ipotek kolaylıklarının yarattığı teşvik sayesinde hızla büyüyen inşaat sektörü de bu gelişmeye

katkıda bulundu. Ulusun 1940'ta yaklaşık 200 milyar dolar olan gayri safi milli hasılası 1950'de 300 milyara ve 1960'ta da 500 milyar doları aşan bir düzeye yükseldi. Aynı zamanda, savaş sonrası doğumlarla gerçekleşen ve “bebek patlaması” denilen büyük sıçrama da tüketici sayısını yükseltti. Her geçen gün daha çok sayıda Amerikalı orta sınıfa katıldı.

Savaş malzemesi üretme gereksinimi büyük bir askeri-endüstriyel karma (1953-1961 arasında ABD Başkanlığı yapmış olan Dwight D. Eisenhower tarafından ortaya atılan bir deyim) doğmasına yol açtı. Bahis konusu karma, savaş sona erince ortadan kaybolmadı. Demir Perde Avrupa'nın üzerine çöküp Birleşik Devletler de kendisini Sovyetler'e karşı bir soğuk savaşa girmiş bulunca hükümet önemli bir savaş gücü bulundurmaya sürdürdü ve hidrojen bombası benzeri gelişmiş silahlara yatırım yaptı. Savaşta yıkılmış bulunan Avrupa ülkelerine Marshall Planı çerçevesinde ekonomik yardım aktı ve bu da çok sayıda ABD malı için piyasa yaratılmasına yardımcı oldu. Hükümet ekonomik konularda odak rolü oynadığını anladı. Hükümet politikası çerçevesinde “en yüksek istihdamı, üretimi ve satın alma gücünü yaratmak” için 1946 tarihli “İstihdam Yasası” kabul edildi.

Savaş sonrası dönemde uluslararası parasal düzenlemelerin yeniden yapılandırılması gerektiğini fark eden ABD açık ve kapitalist bir uluslararası ekonomi kurulmasını güvence altına alacak Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kurumların oluşturulmasında öncülük yaptı. Bu arada işletmeler de birleşmelerin yaşandığı bir döneme girdi. Şirketler büyük ve çeşitli alanlara el atan konglomeralar oluşturmak için birleştiler.

ABD işgücü de önemli ölçüde değişti. 1950'lerde, hizmet sağlayan işlerde çalışan işçi sayısı önce mal üretimindeki işçi sayısına yetiştii, sonra da bu sayıyı geçti. 1956'da ABD çalışanlarının çoğunluğu imalattan (mavi yakalılar) daha çok hizmette (beyaz yakalılar) yer alıyordu. Aynı zamanda işçi sendikaları da üyeleri için uzun vadeli iş sözleşmeleri gerçekleştirdiler ve daha başka çıkarlar sağladılar. Buna karşın çiftçiler sıkıntılı günler geçirdiler. Çiftçiliğin büyük işletmelere dönüşmesiyle etkinliğin artması tarımda aşırı üretime yol açtı. Küçük aile çiftlikleri, her geçen gün rekabet etmekte daha

çok zorlandılar ve gittikçe artan sayıda çiftçi toprağından ayrıldı. Bunun sonucu olarak tarım sektöründe çalışanların sayısı 1947'de 7,9 milyon iken bu sayı gittikçe azaldı; 1998'e gelindiğinde ABD'deki çiftliklerde sadece 3,4 milyon işçi çalışıyordu.

Başka Amerikalılar da yer değiştirdiler. Tek ailenin oturduğu evlere olan talebin artması ve otomobil sahipliğinin yaygınlaşması, çok sayıda Amerikalı'nın kentlerden banliyölere göç etmesine yol açtı. Hava soğutma aygıtlarının icadı gibi teknolojik yenilikler de buna eklenince ortaya çıkan göç dalgası, güney ve güneydoğu eyaletlerinde Houston, Atlanta, Miami ve Phoenix benzeri "Güneş Kuşağı" (Sun Belt) kentlerin geliştirilmesini teşvik etmiştir. Federal Hükümet tarafından desteklenen otoyollar banliyölere erişimi kolaylaştırdığı için işyeri biçimleri de değişmeye başladı. Alışveriş merkezleri çoğaldı ve sayıları II. Dünya Savaşı sonunda 8 iken 1960'da 3.840'a erişti. Kısa bir süre sonra, kentleri bırakıp daha az kalabalık kesimlere yerleşen çok sayıda endüstri kuruluşu da bunları izledi.

ABD'nin bu yeni politikası en güzel ifadesini Dışişleri Bakanı James Byrnes'in şu sözlerinde buldu:

"Uluslararası politikamız ve iç politikamız birbirinden ayrılamaz. Dış ilişkilerimiz ister istemez, ABD'deki istihdamı etkileyecektir... Sürekli bir barış; dışa kapalı bloklar ve ekonomik savaş temelinde kurulamaz... Yeryüzünün birçok ülkesinde siyasi ve ekonomik ilkelerimiz, bu ilkeleri kabul etmeyen ideolojilerle çatışma halindedir. Kendi ekonomik sorunlarımızı başarılı bir biçimde yönetebildiğimiz ölçüde, yeryüzünün her bölgesinde kendi ilkelerimize taraftar sağlayabiliriz."

ABD, ekonomik güç kullanarak, siyasi gücünü arttırmak ve böylece kendi istediği ekonomik düzeni empoze etmek istiyordu. Bu ekonomik düzen ise Adam Smith'in geliştirdiği, "engellenmeyen ticaret sayesinde kaynakların daha etkili bir biçimde dağılacağını, verimliliğin her yerde yükseleceğini, böylece herkesin satın alma gücünün artacağını" ileri süren teorisinden kök almaktaydı. Bu anlayış çerçevesinde, ABD'nin öncülüğünde, 1942-1946 döneminde, IMF, Dünya Bankası, G.A.T.T. gibi uluslararası ekonomik düzenlemeler yapıldı. Ancak, Amerika'nın savaş sonrası dünya için uygulamak istediği ekonomik sistem bazı temel sorunları da beraberinde

getirmektedir. Bir kere, "laissez-faire"⁶⁶ dayanan bir ekonomik sistem kaçınılmaz olarak, en çok rekabet yeteneği olan ülkenin, yani ABD'nin yararına ve rekabet için az donanımları olan ülkelerin (savaştan büyük zarar görmüş devletlerin) zararına çalışmaktaydı. İkincisi, ABD'nin elindeki para, savaşın getirdiği toplu yıkımla başa çıkmak için yetersizdi. Üçüncüsü, her ne kadar, Amerikalılar dünyayı ekonomik açıdan tek bir pazar haline getirmek için yola çıktılarsa da, önce Sovyetler ve arkasından Çin'in buna pek yanaşmayacaklarını hesap edememişlerdi. Bu noktada, ABD ekonomik hedeflerinin bir kısmından vazgeçmek ve bir kısmına da öncelik vermek durumunda kaldı. En öncelikli hedefi ise, ABD ekonomisi için can damarı olan Avrupa pazarının diriltilmesiydi. Bu işlemi ABD, bir dizi planın uygulanmasıyla başarıyla gerçekleştirecektir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin yayılmakta olduğu konusu Sovyetler'in uluslararası politikayı değerlendirirken, dikkate aldığı bir husus olmuştur. Başkan Truman daha Temmuz 1945'te Amerika'nın savaştan sonra toprak almayacağını söylediği zaman ABD Kongresi'nden de ordu içinden de birtakım karşı sesler yükselmişti. Bunlar, Amerika'nın savaş yıllarında ele geçirdiği Pasifik üslerine sahip çıkılmasını istiyorlardı. O zaman, Truman da sözlerini değiştirerek bunu demek istemediğini söylemişti. Bu açıklamaların etkisi sanıldığından çok büyük oldu. Adı geçen Pasifik üsleri Sovyet topraklarına çok yakındı. Amerika'nın buraları elde tutmak istediğini açıklamış olması Sovyet kuşkularının artmasını kolaylaştırıyordu. Savaşta ABD zaferinin sonucu ve barış hükümleri gereğince, ABD'nin ele geçirdiği üsler kendi topraklarından 7.000 mil uzaktaydı. Amerika Uzak Doğu'nun en güçlü devletlerinden biri olan Japonya'ya da girmiş, Avrupa'nın ortasındaki Almanya'ya yerleşmişti. 1946'da ABD askerleri bütün kıtalara ve 56 ülkeye

⁶⁶ **Laissez Faire**, devletin ekonomi üzerinde olabildiğince az etkisi bulunması gerektiğini, böylece özel sektörün ve piyasa ekonomisinin ticaretin serbest kalmasıyla beraber ekonomik refaha kavuşacağını düşünür. Ekonominin Adam Smith'in de dediği gibi bir "Görünmez el" yardımı ile dengesini bulacağını ve etkin olarak işleyeceğini savunur. Bu düşünce özellikle Büyük Buhran sonrasında iktisadi çevrelerde popüler olmuştur. Bu popüler ekonomi mottosunun tamamı "Laissez faire, laissez aller, laissez passer" (bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler) şeklindedir.

dağılmışlar, 1949'a kadar 400 civarında askeri üs kurmuşlardır⁶⁷.

II. Yeni Dünya Düzeninin Kurulması ve Küresel Oluşumlar

A. Birleşmiş Milletler Teşkilatı (UN)

Birleşmiş Milletler, Cemiyet-i Akvam deneyiminden ne kadar ders aldıkları şüpheli olmakla birlikte bu teşebbüsten etkilendikleri bilinen, iki devlet adamı, Amerikan başkanı Franklin Delanor Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill tarafından temelleri atılmış bir uluslararası örgüttür. İki liderin, 14 Ağustos 1941'de yayınladıkları "Atlantik Bildirisi" Birleşmiş Milletler'in kurulması yolunda atılan ilk adım olmuştur. Bu bildiride savaştan sonra dünya barışını koruyacak etkin bir teşkilatın kurulması konusunda, iki devlet adamının aynı görüşte olduğu vurgulanmıştır. Birleşmiş Milletler adı ise ilk kez II. Dünya Savaşı sırasında Almanya, Japonya, İtalya'ya karşı birleşen 26 ülkenin 1 Ocak 1942'de Washington DC'de imzaladığı Birleşmiş Milletler Bildirisi'nde kullanılmıştır. Mihver Devletleri'ne karşı savaşan 26 devlet temsilcisinin imzaladığı bu bildiride, tam bir zafere erişene kadar savaşın sürdürüleceği belirtilmiş ve Atlantik Bildirisi'nin esasları tekrarlanmıştır. Sovyetler Ekim 1943'te, Fransa ise o günlerde kendisini temsil edecek birileri bulunamadığı için ancak kurtuluştan sonra yani Aralık 1944'te bu bildiriye imzalamışlardır.

Birleşmiş Milletler her şeyden önce bir Amerikan projesidir. Amerikalı liderlerin ilkinin I. Dünya Savaşı sonunda kurmaya çalıştıkları, uluslararası anlaşmazlıkları çözmeye yönelik, en azından görünürde ortak uluslararası güvenlik kurumlarını hayata geçirme çabalarının bir sonucudur. Ancak gerçekte bu tür çabaların esas kaynağının "ABD milli çıkarları" olduğu da bilinmektedir. Wilson'un Milletler Cemiyeti düşüncesi, Cumhuriyetçiler tarafından pek milli bir politika olarak tasvip edilmemiş, diğer sorunlar bir yana MC "milli muhalefet" yüzünden başarısızlığa uğramıştı. Birleşmiş Milletler ise, daha önceki başarısızlıktan ders almış Amerikan diplomasisinin Demokratlara ve Amerikan halkına kabul ettirmeyi başardığı bir kurumdur. Her ne kadar Birleşmiş Milletler, bir Amerikan icadı değilmiş gibi gösterilmeye

⁶⁷ Türkkaya Ataöv, **Amerika, NATO ve Türkiye**, Ankara 1969, s. 121.

çalışılsa da, bu düşünce bugün çürütülmüştür. İlginç bir şekilde San Francisco Konferansı'nın pek fazla araştırma konusu olmamasının nedenlerinden biri de, bu yeni organla ilgili temel kararların çoğunun büyük güçler arasında 21 Ağustos-7 Ekim 1944 tarihleri arasında Washington yakınlarındaki Dumbarton Oaks'ta, ABD, SSCB, İngiltere ve Çin temsilcileri bir araya gelerek Birleşmiş Milletler'in kuruluş çalışmalarını da kararlaştırılmış olmasıdır. Bu çalışmalar sonucunda yalnızca Güvenlik Konseyi oylaması konusu dışındaki konular çözüme kavuşmuş ve sonuçta Dumbarton Oaks Önerileri olarak bilinen metin ortaya çıkmıştır⁶⁸. Bu çalışmalar sırasında Güvenlik Konseyi'nde oy verme yöntemi sorun olmuştur. Sorun ise üçlü zirve yoluyla, Şubat 1945'te yapılan Yalta Konferansı'nda bir araya gelen Churchill, Roosevelt ve Stalin'in Çin, ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa'ya "veto" hakkı verilmesi konusunda vardıkları mutabakat yoluyla çözülmüştür. Yalta kararı gereğince, Almanya ve Japonya'ya savaş açan tüm devletler kurucu sıfatıyla bu örgüt için 25 Nisan 1945'te San Fransisco'da bir araya gelmişler; yapılan görüşmeler sonunda büyük bir kısmı zaten hazır olan ve mutabık kalınan 111 maddelik "Birleşmiş Milletler" antlaşmasını oybirliği ile kabul etmişlerdir. Yetmiş maddelik "Uluslararası Adalet Divanı Statüsü"nün de eklendiği Birleşmiş Milletler Kurucu Antlaşması 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁶⁹.

BM'nin icat edilmesi gibi, Amerika'nın küresel hakimiyetini hedefleyen bu büyük projenin Amerikan iç politikasına yansımaları ve kamuoyu tarafından benimsenir hale gelmesi hiç de dikkate alınmayacak bir konu değildir. Benzer bir mücadeleyi Wilson kaybetmiştir. Bilinen şey, bu dönemde Amerika kamuoyunun çoğunlukla duyarsız bir yaklaşıma sahip olduğu yönündedir.

Türkiye'de ise Dünyadaki gelişmeler 1938'de Atatürk'ün ölümünden sonra, kaygıyla karşılanmıştır. 1938'den sonra bürokrat zihniyetli küçük bir grup, iktidarı ele geçirerek ülkedeki bütün faaliyetleri kendi sıkı kontrolü altına

⁶⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 174.

⁶⁹ Şaban H. Çalış, Kürşat Kan, "BM: Birleşmiş Milletler", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya 2006, s. 42-48.

almıştı⁷⁰. Bu duruma karşı 1939 Parti Kurultayı'nda açık bir hoşnutsuzluk kendini az çok göstermişti, ama aynı yıl II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, birleşik tek cephe oluşturmak amacıyla siyasi tartışmalar geride bırakılmıştı. Savaş yıllarında Türkiye önceleri ihtiyatlı bir tarafsızlık siyaseti güttü (1939'da Fransa ve İngiltere ile bir antlaşma ve 1941'de de Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalanmıştı).

Savaş içinde durumu koruyabilmek için zaman zaman çizilen politik zikzaklar Müttefik Devletler'ce hoş karşılanmamış ve Türkiye, kendisi için bir güvenlik endişesi yaratan Sovyetler karşısında yalnızlığa itilmişti. Halbuki Türkiye'nin siyasi ve ekonomik menfaatleri kesinlikle Batılı devletler yanında yer almakla sağlanabilirdi. Bu menfaatleri geliştirmenin yolu Batı'ya daha fazla yaklaşmaktı⁷¹. Türkiye'nin takip ettiği bu dış siyaset, müttefikleri memnun etmediyse de Türkiye sonunda Batı blokuna yaklaşmıştır. 20 Şubat'ta İngiliz Büyükelçisi Peterson, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılabilmesi için en geç 1 Mart tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini bildirdi. Bunun sonucu olarak Mihver Devletleri'yle münasebetlerini kesti ve 23 Şubat 1944'te Türkiye bu iki ülkeye savaş ilan etti. Bu savaş ilanı Türkiye'nin Birleşmiş Milletler kapsamına alınmasını sağlayıcı bir formaliteden ibaretti.⁷² Bir gün sonra da 24 Şubat'ta ⁷³Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzaladı⁷⁴. Buna rağmen basın bu adımı Türkiye'nin Müttefiklere karşı beslediği sıcak duyguların kanıtı olarak ele aldı ve Türkiye'nin savaşın başından beri

⁷⁰ Atatürk'ün ölümünden sonra, Halk Partisi içinde idari ve siyasi bir oligarşinin, bir diktatörlük şeklinde hükümete hakim olduğu sık sık söylenmiştir. **Ulus** (başyazı), 4 Temmuz 1946; Lewis, **Recent Developments**, s. 320.

⁷¹ Ahmet Yeşil, **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Ankara 2001, s. 40-41.

⁷² Selim Deringil, **Denge Oyunu**, İstanbul 2003, s. 250-251.

⁷³ Bu konudaki Türk bildirisinde, "Türkiye'nin 19 Ekim 1939'da Büyük Britanya ile ittifak antlaşmasını imzalayarak müttefiklerin tecavüze karşı koyma gayesini benimsediği, o zamandan beri önce Almanya, sonra Japonya ile diplomatik ve iktisadi bağlarını kestiği ve 23 Şubat 1945'te bu devletlere savaş ilan ederek Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne bağlılığını gösterdiği" söylenmiştir. **Department of State Bulletin**, XII, 4 Mart 1945, s. 373-374. Ayrıca **United Nations Documents, 1941-1945, Royal Institute of International Affairs**, New York, 1947; Jaschke, **a.g.e.**, 40-42. Profesör Jaschke'nin kronolojisi bu çalışmada tarihleri kontrol etmekte ve eksik bilgileri tamamlamakta çok değerli bir yardımcı olmuştur, Türkiye'de demokrasinin başlangıcı için Halk Partisi ikinci başkanlığında ve genel sekreterliğinde bulunmuş olan Hilmi Uran'ın hatıralarına da bkz., **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, Ankara 2009.

⁷⁴ Gotthard Jaschke, **Die Türkei in Den Jahren 1942-1951**, Weisbaden 1955, s. 40-42.

Müttefikler'e sadık kaldığını her fırsatta yineledi.

Savaş sonunda Türkiye'nin siyasi ve ekonomik çıkarlarının kesinlikle Batı'nın tarafında olduğu görünüyordu ve bu çıkarları gerçekleştirmenin en iyi yolu Batı'ya daha fazla yaklaşmaktı⁷⁵.

Türkiye, İngiltere ile ittifak kurmasına rağmen, II. Dünya Savaşı boyunca büyük bir dikkatle olayların gidişatını izleyerek tarafsız kaldı. Parti çevrelerinin fikri savaşımların durumuna göre değişiyordu ve Ocak 1943'te Stalingrad'daki Nazi yenilgisine kadar Berlin, Ankara'nın tarafsızlığından yararlandı. Ancak, savaşın gidişatı Mihver güçlerinin aleyhine gelişirken, Türkiye'deki hakim çevrelerin siyasi tutumları ve siyasetleri de aynı şekilde değişti. Azınlıklara karşı ayrımcılığa yol açan Kasım 1942 tarihli, kötü şöhretli Varlık Vergisi'nden aşamalı olarak vazgeçildi ve nihayet Mart 1944'te bu uygulamaya son verildi. Bu burjuvaziye tamamen yabancılaşan keyfi hükümetin başarısızlığının açık bir ifadesiydi. Toprak sahipleri ve köylüler ürüne zorla el konulmasına izin veren yasalar yüzünden yabancılaştırılmışlardı. Mareşal Fevzi Çakmak'ın (1921'den beri Genelkurmay Başkanı) emekliye ayrılması ve hükümetin Silahlı Kuvvetler üzerinde sivil denetim kurma arzusunda olduğunun açıklanması, tek parti rejiminin gevşediğini gösteriyordu⁷⁶.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945'te, Meclis'in açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada, demokrasilerin faşizm üzerinde kazandıkları zafere göndermede bulunarak, siyasi sistemde büyük bir düzenleme yapmaya ve bu sistemi dünyada meydana gelen değişikliklerle aynı çizgiye getirmeye hazır olduklarına dair ipuçları verdi. Türk sistemindeki başlıca kusurun, bir muhalefet partisinin eksikliği olduğunu söylüyordu.

Bütün bu gelişmeler elbette ki Türkiye'nin bir anda Batılı Devletler safında yer almasına yetmeyecekti. Çünkü savaşın nihai amacını demokrasiyi dünyaya hakim kılmak olarak belirleyen Batılı demokratik devletleri İtalya ve Almanya benzeri tek-parti idarelerle ortak dayanışma içerisine girmeyecekleri açıktı. Bu savaşla birlikte otoriter devletlerin tek parti

⁷⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Ankara 2008, s. 244.

⁷⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul 1999, s. 125.

idarelerinin de ortadan kalkması Türkiye'de tek-parti rejiminin temellerini sarstı⁷⁷.

Bilindiği gibi, 1945 yılında toplanan San Francisco Konferansı'nda savaş sonrası dünyanın yeni düzeni Birleşmiş Milletler çerçevesi içinde hukuki formüllere bağlanmak istenirken, savaştan galip çıkan Batılı Devletlerle Sovyetler'in başlıca amacı, barış antlaşmalarının getireceği statüyü korumaktı. Bununla beraber, bu devletler, yenilenlerin sömürge imparatorluklarını tasfiye ederken, daha çok küçük devletlerin baskısı altında, kendi sömürgelerinin durumları konusunda da bazı tavizler vermek zorunda kalmışlar, bu tavizlerin Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın XI. ve XII. bölümleriyle diğer bazı maddelerine konulmasını kabul etmişlerdir⁷⁸. İşte antlaşmadaki bu hükümlerden faydalanan genç devletler, Birleşmiş Milletler'de, Sovyet Bloğu'nun da desteğini sağlayarak, sömürgelerin bağımsızlık kazanmaları yolunda sömürgeci devletlere karşı çetin olduğu kadar kararlı bir mücadeleye girişmişlerdir. Türkiye NATO'ya girdiği sıralarda genç devletlerle Batılı sömürgeci devletler arasındaki çekişme en hararetli günlerini yaşıyordu.

Savaş sonu dünya barışını belirli garantiler çerçevesinde korumak amacıyla toplanan San Fransisco Birleşmiş Milletler Konferansı'nda Türkiye'yi, Dışişleri Bakanı Hasan Saka (heyet başkanı) ve Nihat Erim, Feridun Cemal Erkin, Hüseyin Ragıp Baydur'dan oluşan kırk kişiye yakın bir heyet temsil ediyordu⁷⁹. Şurası anlaşılıyor ki; heyet, Türkiye'den ayrılmadan önce demokrasiye geçileceğine ait kararlarla donatılmıştı. Heyetten Feridun Cemal Erkin bu konuda şunları anlatıyor;

"1945 Nisan ayının başıydı. SSCB, aramızda mevcut tarafsızlık ve saldırmazlık paktını vadesinden evvel feshetmiş ve esasen gayet zengin olan ilişkilerimize yeni bir belirsizlik unsuru katmış... O günlerde Türkiye adına gitmekte olduğumuz San Fransisco Konferansı dolayısıyla İnönü bana şu kayda değer sözleri söyledi: Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı bizlere sorabilirler. Böyle bir soruya şu cevabı verirsiniz. Türkiye Cumhuriyet tarihinde Atatürk büyük reformcu olmuştur. İnönü'nün rolü, reformları raylarında perçinleştirmek

⁷⁷ Karpat, **a.g.e.**, s. 126; R. Galip Okandan, **Umumi Amme Hukuku**, İÜHF Yay. No. 250, İstanbul 1966, s. 420.

⁷⁸ Mehmet Gönübol, Haluk Ülman, **Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı**, s. 162-165.

⁷⁹ Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara 1974, s. 371.

ve Atatürk'ün arzu ettiği gerçek, tam demokrasiyi kurmak olacaktır. İnönü şimdiye kadar bu çığıra gitmek istiyordu. Savaşın çeşitli tehlike ve sorunları buna imkan vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanı'nın en aziz arzusudur⁸⁰.

Bu hatırayı doğrulayacak başka bir beyanat da heyet başkanı Hasan Saka'nın konferans devam ederken Reuters Ajansı'na verdiği demektir. Hasan Saka bu demecinde, *"Cumhuriyet rejimi, siyasi bir müessese olmak sıfatıyla modern demokrasilerin çok üzerinde, azimle gelişmektedir. Anayasamız en ileri demokrat anayasalarla mukayese edilebilir ve başkalarını çok geride bırakır"* diyordu.

Türkiye'nin siyaset değişikliğine gitmesinde dış faktörler önemliydi. Bununla birlikte, asker-bürokrat seçkinler, toprak sahipleri ve burjuvazi arasındaki siyasi ittifakta statükonun korunmasını imkansız hale getiren bir aşınma vardı. Özel sektör cumhuriyet döneminde önemli ölçüde gelişmişti ve artık devletin önceden kestirilemeyen, keyfi davranışlarına katlanmak istemiyordu. Batı'dan, özellikle Türk sisteminin piyasa güçlerine açılmasını isteyen ABD'den gelen baskı, bu gelişmeyi teşvik etti. Nitekim özel sektörün Cumhuriyet Halk Partisi içindeki temsilcileri liberalleşme yönünde baskı yaparlarken, Recep Peker'in olanca heybetiyle önderlik ettiği sert devletçiler, devletin baskısını artıracak şekilde sistemi dönüştürmek istiyorlardı.

CHP içindeki görüşler Ocak 1945'te meclisin önüne gelen Toprak Reformu Tasarısı çevresinde kutuplaştı. Sertlik yanlısı Kemalistler bu önlemlerle, Türkiye'yi bağımsız bir mülk sahibi köylüler cumhuriyetine dönüştürerek, toprak sahiplerinin ve savaş zenginlerinin siyasi gücünü kırmak istiyorlardı. Haftalar süren öfkeli tartışmalardan sonra parti disiplini sağlandı ve tasarı 11 Haziran'da Meclis'ten geçti. Tasarıyı eleştirenler hükümete, biri ekonomik diğeri anayasal, iki nedenle saldırmışlardı. Onlara göre toprak reformu bütün olumsuz sonuçlarıyla birlikte üretimde azalmaya yol açacaktı. Anayasanın garanti altına aldığı özel mülkiyet ilkesi de ihlal edilmiş oluyordu.

Demokrat Parti'yi (DP) kuran siyasetçiler; iş adamı ve aynı zamanda bankacı olan Celal Bayar, bürokrat Refik Koraltan, Tarih Profesörü Fuat Köprülü, pamuk üreticisi ve toprak sahibi Adnan Menderes'tir. Bu dörtlü daha

⁸⁰ Feridun Cemal Erkin, "İnönü Demokrasisi ve Dış İlişkiler", **Milliyet**, 14 Ocak 1974.

sonra toprak reformu konusunda hükümete karşı muhalefeti genişlettiler. Hükümetin milli egemenlik ilkesini anayasanın belirttiği şekilde tam olarak uygulamasını ve partinin demokrasi ilkelerine uygun biçimde çalışmasını istediler. Kendi partilerine yönelttikleri sürekli saldırılar, üçünün partiden çıkarılmasına, Bayar'ın da 1 Aralık 1945'te istifa etmesine yol açtı. Basında Bayar ve arkadaşlarının bir muhalefet partisi kurmak üzere olduklarına dair söylentiler çıktı. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin resmen kurulduğu ilan edilmiştir.

B. Avrupa Konseyi (CE)

Avrupa'da birlik kurma düşüncesi II. Dünya Savaşı'nın sonrasında ivme kazanırken, birçok yeni örgütün kurulması ve işler hale getirilmesi gündeme gelmiştir. Amaç, Avrupa'daki çatışmalara ve trajedilere son vermek ve huzur, güvenlik ve işbirliği ortamını tesis etmektir. Avrupa'da barış ve işbirliğine dayalı yeni bir düzen kurulması düşüncesini ilk kez dile getirenlerin başında, İngiliz başbakanı Winston Churchill gelmektedir. Churchill, 1942'de Savaş Kabinesi'nde yaptığı konuşmasında konunun önemini şöyle vurguluyordu: "Şu anda bunu söylemek zor olsa da, Avrupa ailesinin bir Avrupa Konseyi çatısı altında birlikte hareket edeceğine inanıyorum. Uluslararası engellerin minimize edileceği, sınırsızca seyahat hakkının olacağı Avrupa Birleşik Devletleri'ni düşünüyorum. Avrupa ekonomisinin bir bütün olmasını ümit ediyorum. İçerisinde büyük güçlerin de olacağı on devletin katılımıyla oluşacak bir konsey görmeyi bekliyorum⁸¹".

Churchill Avrupa'da bir birlik oluşturulması konusundaki fikirlerini birçok yerde dile getirmiştir. Bu fikrinde yalnız olmadığı da savaş sonrasında pek çok Avrupa ülkesinde kurulan ve Avrupa'nın birliği için çaba gösteren teşişatların yaygınlaşmasıyla kanıtlanmıştır⁸².

Bu temel öngörülerden hareketle "Avrupa Birliği Hareketi için Uluslararası Komite", 1948'de çeşitli Avrupa ülkelerinin devlet adamlarının bir araya geleceği "Avrupa Kongresi"ni La Haye'de toplantıya çağırmıştır.

⁸¹ Manual of the Council of Europe: **Structure, Functions and Achievements, by Group of Official of the Secreteriat**, (Stevens&Sons Lim.: London 1970), s. 3.

⁸² İngiltere'de Birleşik Avrupa Hareketi, Fransa'da Birleşik Avrupa için Fransız Konseyi adı altında organizasyonlar kurulmuştur.

Katılımcılar Avrupa'da bir birliğin gerekliliği fikrini destekleyerek, bu harekete ivme ve gerçeklik kazandırmak için faaliyete geçmişlerdir. Kongrede insanların, fikirlerin ve malların serbest dolaşım hakkına sahip olacağı bir Avrupa Birliği'nin yanı sıra, düşünce, toplanma ve ifade özgürlüğünün garanti altına alınacağı İnsan Hakları Beyannamesi, yeterli yaptırım gücüne sahip bir Mahkeme ve milletlerin temsil hakkının olduğu bir Avrupa Meclisi isteği dile getirilmiştir. Tüm bunların barış için son şans olduğu, bu şans da bu neslin değerlendirmesi gerektiği vurgulanmıştır⁸³.

La Haye'in ardından yapılan, Temmuz 1948'deki Brüksel Antlaşması'ndan yaklaşık bir yıl sonra, 5 Mayıs 1949'da da, Dışişleri Bakanları düzeyinde bir araya gelen 10 Avrupa ülkesi, Avrupa Konseyi'nin kurulmasına karar vererek, kurucu antlaşmaya Londra'da imza atmışlardır. Anlaşma 3 Ağustos 1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin ilk toplantısı, 6 Ağustos 1949'da Strasbourg'da yapılmıştır⁸⁴.

Avrupa Konseyi'nin direkt olarak bölgesel sisteme, dolaylı olarak da uluslararası sisteme en önemli katkısı demokrasi ve insan hakları alanlarında olmaktadır. Üyelik şartları AK'nin demokrasi ve insan hakları vurgusuna işaret etmektedir. Temel üyelik şartı; hukukun üstünlüğü, temel insan hakları ve özgürlüklerine saygı ilkelerine bağlı olan Avrupa ülkesi olmaktır. Kurucu anlaşmanın üçüncü maddesine göre konseye üyelik şartları şunlardır: "Avrupa Konseyi'nin her üyesi hukukun üstünlüğü ilkesini ve yetki alanı içinde bulunan her kişinin insan haklarından ve ana özgürlüklerden yararlanması esasını kabul eder. Birinci bölümdeki amaçlarla ilgili birinci maddede belirtilen amacın gerçekleştirilmesine içtenlikle ve fiilen katılmayı taahhüt eder".

Konsey, uzun dönemde Avrupa ülkeleri arasında politik bir birlik kurmayı hedeflerken, bunun kültürel birlik temel alınarak hayata geçirileceğini öngörür. Kültürel birliğin ana ilkeleri içinde Avrupa'nın ortak tarihi geçmişine atıfta bulunulur.

⁸³ Manual of the Council of Europe: **Structure, Functions**, s. 4.

⁸⁴ Birol Akgün, "AK: Avrupa Konseyi", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya 2006, s. 262.

Türkiye'nin Kuzey Atlantik İttifakı'nın dışında kalmasından duyulan endişeler tamamen giderilmeden, 5 Mayıs 1949'da kurulan ve askeri bir niteliği bulunmayan Avrupa Konseyi'ne de alınmaması, Türkiye'de yeni tepkilere yol açmıştır. Nitekim 8 Mayıs 1949'da Ulus Gazetesi'nde Hüseyin Cahit Yalçın yazdığı baş yazıda şöyle demektedir: "...Tabii bulmadığımız, hayret ve esefle karşılaştığımız nokta, Türkiye'nin (Avrupa Konseyi'ne) davet edilmemiş olmasıdır... Ülkemize karşı bir ihmâl ve istihfâf manasına gelen bu unutkanlıktan duyduğumuz infiali alenen ifadeden kendimizi men etmeye hiç bir sebep görmüyoruz...⁸⁵".

Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nin dışında kalmasından duyulan endişe uzun sürmemiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, 8 Ağustos 1949 tarihli toplantıda Türkiye'nin Konsey'e davet edilmesini kararlaştırmıştır⁸⁶. Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girmesi ve böylece "Avrupalı" bir ülke olarak kabul edilmesi Türkiye'de memnurluk yaratmıştır. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişini şöyle değerlendirmektedir: "Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız, Amerika ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz, dış siyasetimizin istikametini Batıya daha fazla çevirmiştir. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa Devleti olarak yer almamız, bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir...⁸⁷".

Böylece Türk yöneticileri, Avrupa Konseyi'ne girdikten sonra Türkiye'yi Batı dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak görmeye başlamışlardır. Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girmesi, Türk devlet adamlarını NATO'ya girme konusunda hem cesaretlendirmiş, hem de müracaatlarına haklı bir sebep hazırlamıştır.

Türkiye, Avrupa Konseyi'ne, kurucu üyelerin daveti üzerine kuruluş tarihinden yaklaşık 4 ay sonra 12 Aralık 1949'da üye olmuştur. Konsey, kendini Avrupalı olarak tanımlayan Türkiye'nin Avrupa Birliği yolunda attığı ilk adım olması açısından önem taşır. Konseyin demokrasilerin korunması ve

⁸⁵ Hüseyin Cahit Yalçın, "Avrupa Birliği Müessesleri ve Türkiye", **Ulus**, 8 Mayıs 1949.

⁸⁶ Gönübol, **a.g.e.**, s. 235; Seyfi Taşhan, "Türkiye ve Avrupa Konseyi", **Dış Politika**, C. X-T, S. 4, s. 6.

⁸⁷ Sander, **a.g.e.**, s. 65.

insan hakları konularındaki hassasiyetlerinden dolayı Türkiye ile Avrupa Konseyi arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin iç politik gelişmelerine paralel olarak dalgalanmalar göstermiştir. Özellikle 1971'deki 12 Mart Muhtırası sırasındaki düşünce suçluları ile ilgili bazı uygulamalar Konsey tarafından tepkiyle karşılanmış ve eleştirilmiştir. Tepkilerin devamında Türkiye ve diğer üye ülkelerde ara rejimlerin, parlamenter ve demokratik karakterlerini, insan haklarının geçerlilik derecesini incelemek üzere bir alt komisyon kurulmasına karar verilmiştir⁸⁸. Türkiye'deki krizin atlatılmasıyla, Avrupa Konseyi Türkiye ilişkileri normale dönmüştür. Benzer bir süreç 12 Eylül 1980 askeri darbesi sırasında da yaşanmıştır. Hem darbenin kendisi hem de darbe sonucunda alınan tedbirler, Komisyon tarafından demokratik haklara uygun olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Türkiye'ye ilişkin olarak bazı İskandinav ülkeleri askeri idare kurulmasından sonra, 1982'de dava açmışlar, 1983'te Türkiye'de demokrasiye dönülünce bu ülkeler davalarını geri çekmişlerdir.

C. Uluslararası Para Fonu (IMF)

Birleşmiş Milletler'in uzmanlık kuruluşlarından biridir. Görevi, ülkelerin dış ödeme dengesizlikleri yüzünden uluslararası ticaretin daralmasını önlemek, aynı zamanda uluslararası alanda enflasyonu engellemektir. Bunun için, dış ödemeler dengesizliği çeken üyeler teşkilattan borç alıp açıklarını kapatabileceklerdir.

1946'da kurulan IMF'nin kaynakları, üye devletlerin ödedikleri kotalardan ve örgütün aldığı borçlardan oluşur. Her üyenin kotası onun uluslararası ticaretteki ağırlığını yansıtır ve her beş yılda bir yeniden belirlenir. Her üye ülkenin yönetimdeki oy gücü ve IMF'den alabileceği borcun miktarı bu kotaya göre saptanır. Her ülke, kendi kotasının yarısını aşan borç alma işlemlerinde IMF'yle anlaşma imzalar. Geçici dış ödemeler dengesizliği yaşayan üye bir “Destekleme (*Stand by*) Anlaşması” yapar ve IMF'nin izlenmesini beklediği iktisat politikasını bir “Niyet Mektubu” biçiminde sunar.

Faizi uluslararası piyasanın altında olan bu borç kısa (3 ila 5 yıl) vadelidir. Yani, azgelişmiş ülkelerin iktisadi yapısından kaynaklanan

⁸⁸ Avrupa Konseyi, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul, s. 115.

sorunlara çözüm olacak (kalkınmayı sağlayacak) nitelikte değildir. Zaten IMF'nin işlevinin bununla ilgisi olmadığı için, teşkilata bu konuda yapılan eleştiriler anlamsızdır.

Bununla birlikte, bu ülkeler, kalkınmaları için gerekli yatırımları gelişmiş ülkelere veya uluslararası piyasadan alacakları dış borçla yapabileceklerdir. Bu borçları vermek için, uluslararası bankalar IMF'nin "yeşil ışık"ını istemeyi 1974 petrol krizinden sonra adet haline getirmişlerdir⁸⁹. Çünkü bu borçların geri ödenmesi için ön koşul olan dış ödemeler açığının kapatılması, ancak IMF'nin dayatacağı önlemlerle gerçekleşebilecektir. Sonuçta IMF, 19. yy.daki gibi güvence olarak ülke gelirlerine ipotek (Örneğin Düyun-ı Umumiye) koyamayan, gelişmiş ülkelerin bir güvence mekanizması mahiyetinde yeni bir işlev edinmiştir.

IMF, dengesizlikleri düzeltmek için, "Efsanevi IMF Reçetesi" olarak en başta devalüasyon önerir. Böylece ihracat artacak, iç talep kısılacaktır. Ayrıca, enflasyonun (piyasadaki paranın) azalması için kamu harcamalarının azaltılması ve ücretlerin dondurulması istenir. IMF'nin temel ilgi alanı, borçlu ülkenin borcunu ödemesi ve böylece sorununu uluslararası piyasaya yansıtmamasıdır. Alınan önlemlerin sonucu olarak ülkede başlayan gelir dengesizliği vb. her üyenin kendi sorunudur.

IMF'nin temel işlevi dünya ticaretinin serbest bir formda gelişmesinin parasal koşullarını gözetmek ve ek olarak, borçlu ülkelerin borçlarını ödeyebilmesinin koşullarını oluşturmaktır.

Bretton Woods'ta⁹⁰ toplanan 44 ülke temsilcisinin vardığı mutabakat

⁸⁹ Gürsel, Seyfettin; Veysel Ulusoy; **Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 486-494.

⁹⁰ **Bretton Woods Sistemi:** Uluslararası ödemeler sistemi 1870'lerden 1930'lara kadar altın esasına dayalı olarak işledi. 1929 Bunalımından sonra standart terk edildi, ekonomide koruyucu önlemler başladı, uluslararası ticaret güçleşti ve bu durum İkinci Savaş sonuna kadar sürdü.

1944'te dünya ticaretini serbestleştirecek bir uluslararası ticari ve mali sistem kurmak üzere Bretton Woods'ta (Almanya, İtalya ve Japonya'yı dışarıda bırakarak) 44 ülkenin katıldığı bir konferans toplandı. Burada iki plan tartışıldı. İngiliz J.M. Keynes'inki Avrupa merkezli, demokratik ve radikal bir öneriydi: apolitik teknisyenlerce yönetilecek *uluslar üstü* bir kuruluşun emrine 26 milyar dolarlık bir fon tahsis edilecek. Çok taraflı bir takas sistemi oluşturacak bu parayı (bunun adı '*bancor*' idi) bu kuruluş her ülkeye dış ticaretinin önemine göre tahsis ederek uluslararası ödemeler bilançosunu dengelemesine yardımcı olacaktı. Amerikalı H. B. White'in planı ise ABD merkezli ve tutucu olup, ABD'nin savaş ertesindeki

gereği Aralık 1945'te 29 ülkenin imzasıyla Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund- IMF*) kurulmuştur. Aynı yılın mayıs ayında 12 icra direktöründen oluşan yönetim kurulu ABD'nin Washington kentinde açılış toplantısını gerçekleştirerek faaliyetine başladı. Fransa Mayıs 1947 yılında IMF'den kaynak kullanan ilk üye ülke oldu. Eylül 1967'de IMF Guvernörler Kurulunda Özel Çekme Hakları'nın (*Special Drawing Rights-SDR*) nin oluşturulması onaylandı. Bu onay, o dönemde küresel bir likidite sorunu olarak algılanan duruma karşılık olarak verilmiş, SDR ana rezerv olarak düşünülmüştür. IMF uluslararası para ve finans piyasalarında ortaya çıkabilecek dengesizlikleri giderecek tedbirler alacak, ayrıca üye ülkelerde dış ödeme güçlükleri ortaya çıkması durumunda bu sorunların çözümüne katkıda bulunacaktı. Bu amacı gerçekleştirmek amacıyla IMF'nin organizasyonunda fonksiyonlarını yerine getirmek üzere çeşitli birimler ve yetki kurumları oluşturulmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Bretton Woods sisteminin devreye girmesi ve IMF'nin kurulmasıyla birlikte, altın ve gümüşün tedavülden kaldırılması yönünde önemli bir adım atılmış oldu. Böylece daha önce altın karşılığına bağlı olarak rezervlerini artıran üye ülkeler, bundan böyle dolar rezervine bağlı olarak milli rezervlerini artırma imkanına kavuşmuş

büyük ekonomik gücünü kurulacak olan dünya para sistemine aynen yansıtmayı amaçlamaktaydı. Yönetiminde üye ülkelerin kotaları oranında söz sahibi olacakları *uluslararası* bir kuruluşun emrine, üye ülkelerin iktisadi güçlerine göre oluşturacakları 5 milyar dolarlık bir istikrar fonu verilecek, ödemeler dengesi açığı veren ülke bu fondan kotasının iki katına kadar borç alabilecekti. Kuruluş da, bu açığı kapatıcı önlemleri devletlerle birlikte saptamakla yetkili kılınacaktı.

O sırada acil sorun, Avrupa'nın yıkılmışlığıydı. Avrupa çok az şey ihraç edebilecek, buna karşılık fabrikalarını tekrar kuruncaya kadar büyük ithalat yapacaktı. Bunun gerek malı gerekse kredisi, doğal olarak ABD tarafından sağlanacaktı. Bu nedenle ABD'nin planı kabul edildi, White'ın öngördüğü fona da Uluslararası Para Fonu adı verildi, ikinci temel kuruluş Dünya Bankası oldu. Türkiye her ikisine de 11 Mart 1947'de üye oldu.

1971'e kadar süren bu sistemde, doların değeri altına göre saptandı (1 dolar=0.889 gram 14 ayar altın) ve üye ülkeler kendi paralarını bu dolara göre ayarlayarak, rezervlerini dolar olarak tutmaya başladılar. Dalgalanma, dolar değerinin artı-eksi % 1'i kadar olabilecek, enflasyon zamanlarında IMF'nin onayıyla, değer yitiren paralar değeri yüksek paralarla satın alınıp, piyasadaki fazla emilecekti.

Ülkeler alışverişlerini bu dolarla yaptıklarından, ABD para basmak zorunda kaldı. Kendini toparlamış olan Avrupa, bu ucuzlamış doları altına çevirmeye başladı. Bu durum Vietnam Savaşı harcamalarıyla birleşince parası değer yitiren ABD 1971'de sistemden vazgeçti ve devalüasyon yaptı. Bkz., Gürsel, s. 487-489.

olmaktaydı. Bu karar aynı zamanda doların dünya para ve finans piyasalarındaki etkinliğini artırması yolunda önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

IMF'nin Organizasyon Yapısı;

IMF'nin organizasyon yapısına bakıldığında aşağıdaki kurumsal yapı karşımıza çıkmaktadır:

- Guvernörler Kurulu
- Yönetim Kurulu: 24 Direktör
- Başkan ve Başkan Yardımcıları (3 kişi)
- Uzman Personel
- Uluslararası Parasal ve Finansal Komite
- Kalkınma Komitesi

Her ülkenin bir üye ile temsil edildiği Guvernörler Kurulu yılda bir kez toplanmaktadır. Üyeler genellikle ilgili ülkenin ekonomi bakanları veya merkez bankası başkanları olmakta ve her temsilcinin alınacak kararlarda oy hakkı bulunmaktadır. Ancak temsilcinin oyunun ağırlığı ülkesinin kota payına bağlı olmaktadır. Ülkelerin kota payları, ABD %17.5, Japonya %6.3, Almanya %6.2, İngiltere %5.1, Fransa %5.1 ve diğer ülkelerinki ise %60.1 şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye'nin kota payı %0.46'dır. Bütün önemli kararların alınmasında %85'lik oy çokluğu gerekmektedir, Dolayısıyla %17.5'lik oy ağırlığına sahip olan Amerika'nın onay vermeyeceği hiçbir kararın yürürlüğe giremeyeceği aşikardır. Bu bakımdan IMF tüzüğünde resmen yer almasa da, Amerika'nın IMF karar alma mekanizmasında veto hakkına sahip olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Her ne kadar Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin birlikte hareket etmesi durumunda veto hakları bulunsada, IMF kararlarında hakim ülkenin Amerika olduğu açıktır. Üye ülkelerin kotaları IMF'nin kaynaklarına temel katkı niteliği taşımaktadır. Kotaları belirleyen temel faktörler ise ülkenin Gayri Safı Yurtiçi Hasılası, Merkez Bankası Rezervleri ve ülkenin uluslararası ticaret hacmidir.

IMF finansal alanda gerçekleştirdiği düzenleme ve desteklerle görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Ancak bu desteklerde belli koşullar bulunmaktadır. Başka bir deyişle IMF kredi desteğini belli şartlara ve

ilkelere bağlamıştır. Bu şartların başında, IMF'nin kendi kaynaklarını güvence altına alması ve kaynak kullanan ülkelerin ödemeler dengesine ilişkin ekonomik problemlerini milli ve uluslararası refaha zarar vermeden çözüm bulmaları zorunluluğu gelmektedir. Şartlılık ilkesi makro ekonomik ve yapısal alanları kapsamakta ve ülkelerin durumu bu çerçevede değerlendirildikten sonra destek sağlanmaktadır.

IMF'nin temel görevleri şunlardır⁹¹:

- Parasal konularda uluslararası işbirliğini güçlendirmek.
- Uluslararası ticaretin dengeli büyümesini sağlamak.
- Dünya ticaretinin büyümesini engelleyen döviz kuru kısıtlamalarını kaldırılmak.
- Döviz kurlarında istikrar sağlamak.
- Ödemeler dengesi sorunlarını aşmaları için hükümetlere mali kaynak sağlamak.
- Uygulanan programların toplumun en yoksul kesimlerini olumsuz yönde etkilemesini engellemek.

Kuruluş dönemi olan 1945'lerde 29 üyesi bulunan IMF'nin günümüzde 184 üyesi bulunmaktadır. Hemen hemen tüm dünya ülkelerinin IMF üyesi oldukları söylenebilir. IMF 1970'lerde Bretton Woods sisteminin çökmesiyle birlikte özellikle de petrol krizine bağlı olarak ortaya çıkan sorunların çözümü konusunda politikalar geliştirmeye çalıştı. Bu politikalar 1980'lerde yapısal uyum politikalarında yoğunlaştı. Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyet Bloğu'nun çözülmesiyle birlikte 1990'larda IMF geçiş ekonomileri ve programlarına ağırlık verdi. Geçiş ekonomileri olarak adlandırılan bu ülkelerdeki mal ve para piyasalarının serbestleştirilmesi (liberalizasyonu) ve bu piyasaların dünya ekonomisine ve piyasalarına entegrasyonuna yönelik programlar önerir.

ABD (IMF, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası/Dünya Bankası, GATT çerçevesinde) kendi bloğu için görevlerini gerçekleştirecek düzeni kurmuştu. Savaşta yanıp yıkılan ülkeler bir yandan,

⁹¹ Mehmet Bulut, "IMF: Yapısı, Etkileri ve Sonuçları", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya 2006, s. 111.

kalkınması gereken sayıları giderek artan yoksul ülkeler, "resmi yardım" programlarıyla ABD tarafından desteklenmeye alınıyor, böylece ABD kendi bloğu için bir "çekim" noktası oluşturuyordu.

1930'ların durgunluğu Neo-klasik iktisadın yetersizliğini gösterdiği için, savaş sonrası J. M. Keynes'in⁹² kuramı Batı Bloğu'nun gelişmişleri için, İktisadi Kalkınma Kuramı da yoksulları için temel politikaların üretildiği çerçeve oldu. Resmi yardım programları kadar söz konusu uluslararası kurumlar ile bu kaynaklardan üretilen politikalarda da temel etken güç ABD idi. ABD kendi parası doları, kendi sermayesi ve kendi politik hedeflerinin egemenliğini sağlamak üzere, bütün yapılanmaları oluşturdu.

Resmi yardımlardan pay almak kadar yaratılan kurumlara katılmak da Amerika'nın getirdiği yeni düzene uymayı gerektirmekteydi. Büyüyen dünya pazarı, yüksek yatırım düzeyi ve düşük faizler, sabit kurların sağladığı belirlilik ve güven, bol dış yardımlar, Batı Bloğu'nun önderi ABD'nin yarattığı düzenin cazip noktalarıydı. Bu düzene katılmanın şartı demokrasiyi ve serbest pazar ekonomisini benimsemektir. Ancak, kısa vadeli sermaye kadar uzun vadeli sermaye üzerindeki denetim kuraldışı sayılmıyor, bunlar da denetleniyordu.

Türkiye, II. Dünya Savaşı sürecinde tarım üretiminde büyük düşüşler yaşamış ve yoksullaşmıştı. Savaş yıllarında tarafsızlığını sürdürürken, savaşın son yılında Batı Bloğu'na geçmişti. Savaş sonrasında da Batı Bloğu'ndaki yeni kurumlara üye olmuştu. IMF üyesi olarak Türkiye ilk deneyimini bu dönemde "sabit, fakat ayarlanabilir kur" sistemini benimsemekle yaşadı.

D. Dünya Bankası (IBRD)

Orijinal adı "*International Bank for Reconstruction and Development*", kısa adı IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) olan ve Dünya Bankası Grubu'na dahil beş kuruluşun gerek tarihi olarak en eskisi, gerekse etkinlik alanının genişliği olarak en köklüsü olan IBRD'nin 2003 yılı başı

⁹² John Maynard Keynes, Bugünkü kapitalizmi eski biçim kapitalizmden farklı yeni tip bir toplumsal sistem olarak sunar. Kapitalist devletin ekonomik gelişmeyi denetleyebildiği ve krizleri önleyebildiği iddiasındadır. Keynes'e göre eski sömürücü kapitalizm yerini "refah devleti"ne bırakmıştır; artık, bir "halk kapitalizmi"nden söz edilebilir.

itibariyle 184 üyesi bulunmaktadır. Halen dünyada irili ufaklı 200 dolayında ülke olduğu dikkate alındığında IBRD'nin üye sayısı bakımından, belki Birleşmiş Milletler hariç, dünyadaki en geniş katılımlı uluslararası kuruluş olduğu görülmektedir. Esasen Dünya Bankası'nın bir de IDA ayağı olduğu halde, uygulamada Dünya Bankası denince akla daha çok bu kurum gelmektedir.

Orijinal adının da çağrıştırdığı gibi, banka ilk kuruluşunda daha çok II. Dünya Savaşı sırasında yıkılıp tahrip olan ekonomileri yeniden imar ve inşa etmek gibi bir işlev üstlenmişti. Daha sonraki yıllarda bankanın odaklandığı etkinlik alanı geliştirmekte olan ülkelere yönelik kalkınma yardımları ve proje kredilerine kaymıştır. Günümüzde Türkiye'nin de dahil olduğu, kaynak sıkıntısı çeken ve ekonomik yapılanmasında köklü değişiklikler yapma çabalarında yapısal uyum sorunları yaşayan geliştirmekte olan ülkelerin uyguladıkları ekonomik politikalar üzerinde önemli ölçüde söz sahibi haline gelmesi, Dünya Bankası'nı hem ilgi odağı haline getirmiş, hem de değişik görüş açılarından Dünya Bankası'na yönelen tepkileri artırmıştır.

1945 yılında kurulan Dünya Bankası, 1946 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin başkenti Washington D.C'de çalışmalarına başlamıştır. IMF ile aynı tarihte, II. Dünya Savaşı sonrası dünyaya yeniden şekil vermek amacıyla Bretton Woods'da (ABD) yapılan ve aynı adla anılan konferanslar dizisi sonucunda kurulmuş olması nedeniyle IMF ile birlikte Dünya Bankası'na "Bretton Woods İkizleri" ya da "Bretton Woods Kurumları" da denmektedir. IMF ve Dünya Bankası'nın bir parçası olduğu II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulmaya çalışılan yeni uluslararası finansal yapı uluslararası açık bir ticaret sistemini ve küresel finansal istikrarı desteklemek yoluyla gelecekteki dünya savaşlarını önlemek için tesis edilmişti. IMF daha çok ödemeler dengesi ve uluslararası mali konularla ilgilenirken Dünya Bankası az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları alanında uzmanlaşmıştır⁹³.

Bretton Woods Konferansları sırasında ünlü İngiliz iktisatçı Keynes'in

⁹³ Mustafa Acar, "DB; Dünya Bankası", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya 2006, s. 84.

öncelikle savaş sonrası dönemde yeniden yapılanmayı sağlayacak ve yoksul ülkelerin kalkınması üzerinde odaklanacak bir kurum kurma yönündeki çağrısı Dünya Bankası'nın kurulmasında etkili oldu İkinci çerçevede Dünya Bankası'nın kuruluşunun asıl amacı II. Dünya Savaşı'nın ülkelerde yarattığı tahribatı tamir etmek olarak öne çıkmıştır⁹⁴.

Kuruluş ve işleyişini düzenleyen ana sözleşmesinde Dünya Bankası'nın temel amaçları şöyle sıralanmaktadır:

- Üye ülkelerin, savaşın neden olduğu tahribatın giderilmesi de dahil olmak üzere, kalkınma ve yeniden yapılanma çabalarına, verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak, kalkınmakta olan ülkeleri, kaynaklarını geliştirmeleri yönünde cesaretlendirmek,
- Garanti vermek ya da krediye katkıda bulunmak suretiyle, özel yabancı yatırımları desteklemek; özel sermayenin yetersiz olduğu durumlarda kendi kaynaklarını kullanarak destek sağlamak,
- Uluslararası ticareti geliştirebilmek ve ödemeler dengesi istikrarını sürdürebilmek için kalkınma amaçlı uluslararası yatırımları özendirmek,
- Banka dışındaki kanallardan sağlanan kredileri yeniden düzenleyerek ya da garanti ederek, daha acil ve yararlı olabilecek projelerde öncelikli olarak kullanılmasını sağlamak,
- Savaş döneminden barış dönemine geçişte, uluslararası yatırımları, en uygun koşulların sağlanmasına hizmet edecek şekilde yönlendirmek.

Zaman içinde; Marshall Yardımları'nın da katkısıyla, II. Dünya Savaşı'nın neden olduğu yıkımın giderilmesi ve Avrupa'nın yeniden yapılandırmasının tamamlanmasından sonra banka, gelişmekte olan üye ülkelere, üretimlerini artırmaları doğrultusunda yardımcı olacak, ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmelerini ve halklarının refah düzeylerini artırmalarını sağlamayı amaçlayan bir yatırım ve kalkınma bankasına dönüşmüştür. Odaklanılan esas faaliyet alanında zaman içinde meydana gelen bu değişim

⁹⁴ Mustafa Acar, **a.g.m.**, s. 84.

dikkate alınarak, bugünkü koşullarda Dünya Bankası'nın temel amacı: "Gelişmiş ülkelerin finansal olanaklarını gelişme yolundaki ülkelere kanallandırmak ve yoksulluğu azaltmak için geliştirmekte olan ülkelere proje ve program kredileri vermek" olarak özetlenebilir. Nitekim en son yıllık raporunda bankanın "krediler ve garantilerin yanı sıra analitik ve danışmanlık gibi parasal olmayan hizmetler yoluyla sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek suretiyle orta gelirli ve kredi değerliliği olan daha fakir ülkelere yoksulluğun azaltılmasını amaçladığı" belirtilmektedir⁹⁵.

Ana sözleşme gereği, Dünya Bankası üyesi olan bir ülke aynı zamanda Uluslararası Para Fonu (IMF) üyesi de olmak durumundadır. Türkiye, Dünya Bankası'na 1947 yılında üye olmuştur. Türkiye'nin bankadan aldığı ilk kredi, 1950 yılında imzalanan bir anlaşmayla silo yapımında kullanılmak üzere alınan 3.9 milyon dolarlık kredidir⁹⁶. Bunun yanı sıra yine 1950 yılında imzalanan bir anlaşmayla alınan ve mevcut limanların geliştirilmesi için kullanılan 12,5 milyon dolar tutarındaki kredi ile Türkiye Sınai Kalkınma Bankası tarafından alınan 9 milyon dolar tutarındaki kredi de Türkiye'nin Dünya Bankasından sağladığı ilk kredileri oluşturmaktadır. 1957-1967 yılları arasında, Türkiye Dünya Bankası'ndan kredi alamamıştır.

E. Kuzey Atlantik Paketi (NATO)

1947'de Truman Doktrini ve Marshall Planı ile atağa geçen ABD, Doğu Avrupa üzerindeki Sovyet baskısının Batı Avrupa'ya uzanmasını dengelemeye çalıştı. Ancak Yunan İç Savaşı'nın sürdüğü, Türkiye ve İran üzerindeki Sovyet baskısının kendisini hissettirdiği koşullarda, iki büyük devlet arasındaki güvensizlik daha da derinleşti.

Soğuk Savaş'ın adım adım yayıldığı dünyada, NATO'nun kurulmasını hızlandıran olay, batılı kaynaklara göre, 1948 Şubatı'nda komünistlerin Çekoslovakya'da iktidara gelmeleri idi. Aslında, 1947 yılının başında olaylar tam anlamıyla netleşmemişti, iki tarafın arayışları sürüyordu. Marshall Planı'nın açıklanmasından sonra, bunun Sovyetleri Doğu Avrupa'dan dışlama

⁹⁵Mustafa Acar, **a.g.m.**, s. 84-85.

⁹⁶Mustafa Acar, **a.g.m.**, s. 91-92.

politikalarının bir aracı olabileceğini düşünen Stalin, Sovyetler'in Doğu Avrupa'daki halk iktidarları ile ilişkilerini sıklaştırdı. Bu arada, Çekoslovakya'nın Marshall Planı'na girişini protesto etti.

Çekoslovakya'da komünistler hür seçimlerden en güçlü parti olarak çıkmışlardı ve hükümeti denetimleri altında tutuyorlardı. Ancak komünistler bunu yeterli görmediler ve Prag'da iktidara geldiler. Çekoslovakya'nın deneyimli lideri Beneş, SSCB ile uzlaşmanın kaçınılmazlığına inanıyordu. 1944'te Moskova'dan dönüşte karşılaştığı De Gaulle'e şunları söylemişti:

"Şu haritaya bakın. Ruslar Karpatlar'a geldi bile. Batılılar ise Fransa'ya çıkarma yapmaya bile hazır değil. Yani benim ülkemi Kızıldordu kurtaracak. Bu noktadan itibaren yönetimi düzene sokabilmem için, Stalin'le anlaşmam lazım. Ben de bunu yaptım."

Beneş komünistlerle uzlaşmak kararındaydı. Ancak Marshall Planı'nın Avrupa'yı ikiye bölmesi, her iki kampla da iyi ilişkiler sürdürmek isteyen Beneş ve Masarik gibi liderleri güç durumda bıraktı. Demokrat kişilikli Beneş, 25 Şubat 1948'de komünistleri protesto etmek için istifa eden bakanların yerine Başbakan Gottwald'ın komünist ağırlıklı yeni bir kabine atamasına göz yumdu. Bu hükümete içerleyen, Sovyetler'in her şeye müdahale etmesine kızan Dışişleri Bakanı Jan Masarik, 10 Mart'ta kuşkulu bir biçimde pencereden düşerek öldü⁹⁷. Beneş de bundan birkaç ay sonra öldü. 9 Mayıs 1948'de kabul edilen anayasa Çekoslovakya'yı bir halk cumhuriyeti yaptı.

Batı'ya en yakın Orta Avrupa ülkesi olan, sanayileşmiş Çekoslovakya'daki iktidar değişikliği, Batı Avrupa'yı tedirgin etti. İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in 21 Ocak 1948'de bir araya gelme çağrısı yaptığında aklında olan, Benelux Devletleri'ni bir yıl önce Fransa ile İngiltere'nin imzaladığı karşılıklı yardımlaşma anlaşmasına dahil etmekte. Apar topar bir araya gelen İngiltere, Fransa, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda, 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşması'nı imzaladılar. Bu antlaşma ile taraflar "ortak bir savunma sistemi geliştirme ve ideolojik, politik ve askeri tehditlere karşı koyacak biçimde dayanışmayı güçlendirme" konusunda kararlılıklarını ifade ettiler. Brüksel Antlaşması'yla İngiltere ile Fransa'nın 1947'de Dunkerque'de imzaladıkları anlaşma arasında tek bir fark vardı.

⁹⁷ Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye-1**, İstanbul 2003, s. 132-146.

Dunkerque Anlaşması Almanya'ya karşı, Brüksel Antlaşması ise "saldırgan"a karşı imzalanmıştı. Bu formül ABD tarafından önerilmişti.

1948 Mart'ında imzalanan Brüksel Antlaşması çerçevesinde, 1948 Eylül'ünde bir askeri teşkilat kuruldu. Bu teşkilat Batı Avrupa Birliği Savunma Teşkilatı adını aldı. Ancak Batı Avrupa henüz yaralarını sarmakla meşguldü ve bir Sovyet saldırısına göğüs gerecek gücü yoktu. Batı Avrupa güvenliğinin yeniden oluşumundaki ilk adımı temsil eden bu antlaşma, 1949'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması'na uzanan sürecin ve Kuzey Atlantik ittifakının başlangıcını oluşturmuştur. Brüksel Antlaşması bugünkü Batı Avrupa Birliği'nin temel belgesidir. Bu siyasi birliği Londra'da bir Askeri Komite'nin ve Batı Avrupa Birliği Kurmayları'nın oluşturulması izledi.

Üç Batılı devletin Londra'daki konferansta Almanya'nın geleceğine biçim vermeye yönelmesi, Almanya sorununun Sovyetler'i dışarıda tutarak çözüme götürüleceği anlamına geliyordu. Stalin buna sert tepki gösterdi, Doğu Avrupa'daki müttefikleri ile ilişkilerini sıklaştırdı.

1948 başındaki bir başka belirsizlik İtalya ve Fransa'nın geleceğiydi. Savaşın güç kazanarak çıkan saygın Fransız ve İtalyan komünist partilerinin iktidara gelme olasılığı, Amerikalı ve Avrupalı liderleri tedirgin ediyordu.

20 Nisan 1948'de yapılan İtalya genel seçimlerinde Komünistlerin iktidarı alamaması Batılıları rahatlattı. ABD cephesinde atağa geçen soğuk savaş yanlıları, Henry Wallace'a öldürücü darbeler indirmeye başladılar. Mücadele iyice kızışmış, yumruklar belden aşağı inmeye başlamıştı.

Batı'daki soğuk savaş yanlıları, Kennan'ın siyasi çevrelemeyi esas alan stratejisine askeri boyutlar eklemeye yöneldiler. Batı, bir askeri ittifak içine girmeliydi. Batı Avrupa'nın siyasi-askeri gücünün yetersiz kalması üzerine, ABD'nin ve Kanada'nın askeri-siyasi gücünün devreye sokulması ihtiyacı doğdu. Bu ise öncelikle belli başlı siyasi odakların ve kamuoyunun davaya kazanılmasını gerektiriyordu.

Nisan'da Kanada Avam Kamarası'nda bir konuşma yapan Başbakan Louis St Laurent, "Kuzey Amerika demokrasilerini ve Brüksel Antlaşması taraflarını içine alacak tek bir ortak savunma sistemi" düşüncesini ortaya attı. İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin bu düşüncüyü büyük bir heyecanla

destekledi.

Aynı günlerde ABD'de Senatör Vandenberg, Amerika Birleşik Devletleri'nin geleneksel "infirat politikası"nı terk ederek Avrupalı ortakları ile birlikte oluşum halindeki ittifaka katılabilmesinin yasal koşullarını oluşturmaya çalışıyordu. Senatör Vandenberg Dışişleri Bakanlığı'na da danışarak bir rapor hazırladı.

Bu rapor "Amerika'nın hukuki yoldan, karşılıklı yardım ilkesine dayanan bölgesel ve toplu tedbirlere başvurmasından ve milli güvenliğini tehlikeye düşürecek silahlı bir saldırı durumunda tek tek ya da toplu olarak meşru savunma hakkını (BM Şartı'nın 51. maddesi doğrultusunda) kullanma hakkından" söz ediyordu. "Vandenberg Tasarısı" 11 Haziran 1948 tarihinde ABD Senatosu tarafından kabul edilerek kesinleşti. Infiratçılığı tarihe gömen bu tarihsel karara, infiratçılık geleneğinin güçlü olduğu Amerikan Senatosu'nda yalnızca dört senatör karşı çıkmıştı. Karar, Washington'a barış döneminde Amerika Kıtası dışında ittifaklar kurma yetkisi veriyordu. Artık NATO'ya giden yolun üzerindeki hukuki engeller kaldırılmıştı.

Brüksel Antlaşması, Batı Avrupa'da "saldırgan"a karşı bir birlik yaratmıştı. Ancak Batı Avrupa henüz toparlanmış değildi. Ayakları üzerinde zar zor duruyordu. Bu nedenle, Sovyet tehdidine karşı kurulmuş olan bu ittifak, daha ilk günden itibaren Amerika'ya dayanmaya çalıştı, ittifakın üyeleri de Amerika'yı ittifakın içine çekmeye çalıştılar. Amerika'nın askeri ve mali desteği olmadan Sovyetler'e direnmek mümkün değildi.

1946 yılında Amerika'da başlayan iç mücadele 1949 başında da sürüyordu. Ancak son birkaç yılda köprülerin altından çok sular akmış, Soğuk Savaş yanlıları güç kazanmıştı. "Sovyet saldırganlığı"na karşı Kuzey Atlantik İttifakı'nın kuruluşunun zorunlu olduğunu öne sürenlerin sayısı artarken, Sovyetler'i kışkırtmaktan çekinen birçok Amerikalı "ılımlılık" öneriyordu. 1950'li yıllarda ismi Soğuk Savaş'la özdeşleşen John Foster Dulles⁹⁸ gibi bir

⁹⁸ John Foster Dulles: I. Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Versailles Barış Konferansı'nda ABD delegasyonuna hukuk danışmanı olarak atanan Dulles, daha sonra savaş tazminatları komisyonu üyesi olarak görev yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında Dumbarton Oaks Konferansı'na katılarak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın ana hatlarını oluşturan önerilerinin hazırlanmasına yardımcı oldu. 1945'te Birleşmiş Milletler'in San Francisco Konferansı'nda üst

Amerikalı bile, izlenen politikaların sakıncalarını dile getiriyordu:

"Günümüz koşullarında Sovyet Hükümeti, savaşa başvurmayı politikanın bir aracı olarak görmüyor. Sovyet Hükümeti'nin açık askeri işgal yoluyla fetih planladığına inanan sorumlu mevkideki herhangi bir kimseyi ben bilmiyorum."

Muhafazakar senatör Taft ise Atlantik Paktı'nın barış şansını azaltacağını savunuyordu:

"Dünya barışını korumak değil, kanımca, üçüncü dünya savaşını beraberinde getirecek olan bir anlaşmaya oy veremem."

Senatör Taft: "Başka ülkeler için neyin iyi olduğunu onlardan iyi biz biliriz" yaklaşımının da kendisini ürküttüğünü söylüyordu. Roosevelt'in yakın çalışma arkadaşı ve ABD'nin bir dönem izlediği "Sovyetlerle işbirliği" politikasının uygulayıcısı Harry Hopkins de ölümünden kısa bir süre önce şunları yazmıştı:

"Bizim Rusya politikamız... Çıkarlarımızın bizi kaçınılmaz olarak bir savaşa götüreceğini kafasına takmış kişilerce dayatılmamalıdır. Bu bir felakete neden olabilir."

ABD Dışişleri Bakanlığı 18 Mart 1949'da Kuzey Atlantik İttifakı'nın anlaşma metnini yayımladı. Kraldan fazla kralcı davranan kimi Batı Avrupa ülkeleri, birkaç gün içinde metni imzalamaya kalkıştılar. Aceleden kaçınıldı; sürdürülen çalışmalar, Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri arasında karşılıklı yükümlülöklere dayalı tek bir Kuzey Atlantik İttifakı projesinde yoğunlaştı. Metnin imzaya açılması için Harry Truman'ın yeniden başkan seçilmesi (1948 Kasım ayı) beklendi.

NATO'nun kuruluş çalışmaları 1949 başında hızlandırıldı. Brüksel Antlaşması'na taraf olan ölkelerle Kuzey Amerika'dan iki devlet ABD ve Kanada; İtalya, Danimarka, İzlanda, Norveç, Portekiz, İsveç ve İrlanda'yı bu sürece katılmaya çağırdılar. Davet edilen ölkelerden İsveç ve İrlanda geleneksel tarafsızlık politikalarına bağlı kalmayı seçtiler, NATO'ya katılmadılar.

4 Nisan 1949'da Washington'da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması,

düzey danışmanlardan biri olarak görev yaptı. SSCB'nin de katılacağı görüşmeler sonunda Japonya'yla ABD'nin isteklerine uygun bir barış antlaşmasının imzalanamayacağı ortaya çıkınca, Başkan Harry Truman ve Dışişleri Bakanı Dean Acheson, genel bir barış konferansının toplanması düşüncesinden vazgeçerek, antlaşma koşullarını tartışma ve antlaşmayı imzalama işiyle kişisel olarak Dulles'u görevlendirdiler. Dulles, konuyla ilgili çok sayıda ölkenin başkentini dolaşarak Japonya ve öteki 48 ölkenin 1951'de San Francisco'da imzaladıkları antlaşmanın hazırlanmasında önemli rol oynadı.

"NATO'daki ortak güvenlik mekanizmasını öncelikle hükümetlerarası işbirliğine ve ortak karar alma sürecine" dayandırılıyordu. NATO Antlaşması'nın 5. maddesi ortak savunmayı öngörür.

"Taraflar, içlerinden birine ya da birkaçına karşı Avrupa ya da Kuzey Amerika'da ortaya çıkacak silahlı bir saldırının tüm taraflara yönelmiş bir saldırı sayılması ve dolayısıyla taraflardan her birinin böyle bir saldırı durumunda BM Antlaşması'nın 51. maddesi ile tanınan tek tek ya da ortak meşru savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği yeniden kurmak ve sürdürmek için, silahlı kuvvetler kullanımı da dahil olmak üzere, gerekli göreceği harekete tek tek ve öteki taraflarla anlaşma halinde hemen başvurmak yoluyla saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardım etme konusunda anlaşmışlardır."

Antlaşmanın 9. maddesi savunma politikasını gerçekleştirmek için bir konsey kuruyor, 12. ve 13. maddeler antlaşmanın her on yılda bir gözden geçirilmesini öngörüyordu.

NATO'nun bir başka amacı, Batı dünyasının değerlerini güvence altına almak, bu amaçla üyeler arasında ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak ve yakın ilişkiler kurmaktır: Antlaşmanın 2. maddesi şunu öngörüyordu:

"Taraflar kendi özgün kuruluşlarını sağlamlaştırmak, bu kuruluşların dayandığı ilkelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak, istikrar ile refahı sağlamaya yönelik koşulları geliştirmek yoluyla, uluslararası iyi niyetli ve dostça ilişkilerin gelişmesine yardım edeceklerdir."

Antlaşmanın 3. maddesi ise üye devletlerin, "Silahlı saldırıya tek başına ve toplu olarak karşı koyabilmek için. sürekli ve etkili çabalarla ve karşılıklı yardımlaşma yoluyla, savunma güçlerini korumaları ve geliştirmeleri"ni öngörüyordu.

Bu madde uyarınca Amerika, Avrupa'daki NATO üyelerine teşkilatın ilk 20 yılında 25 milyar doların üzerinde askeri yardım sağlamıştı. NATO'nun başında üye devletlerin dışişleri bakanlarından oluşan Kuzey Atlantik Konseyi vardır. NATO temelde bir askeri kuruluş olmasına karşın, nihai karar merkezi siyasi ve sivil otoritededir. Üye devletler eşit-egemen devletler olduklarından Konsey tüm kararlarını oybirliği ile alır.

Teşkilatın uygulama mercii NATO Genel Sekreterliği'dir. Konseye ve Savunma Planlama Komitesi'ne NATO Genel Sekreteri başkanlık eder. NATO'nun en yüksek askeri organı ise Genelkurmay Başkanları'ndan oluşan Askeri Komite'dir. NATO Komutanlıkları komiteye karşı sorumludur.

NATO'nun kuruluşuna Sovyetler'in tepkisi çok sert oldu. Sovyet

Dışişleri Bakanı 1 Nisan 1949'da verdiği notada, "*Paktın açıkça saldırgan bir karakter taşıdığını ve Potsdam Kararları'na aykırı*" olduğunu belirtti.

NATO'nun başlıca özelliği, ABD'nin barış döneminde Avrupa ülkeleriyle imzaladığı ilk askeri ittifak anlaşması olmasıdır. II. Dünya Savaşı sonrası kargaşa ortamı, uluslararası politikada belirsizlikler yaratmıştı. NATO'nun kuruluşu ABD ile Avrupa ilişkilerine belirli bir düzen ve kurallar getirdi, iki blok arasında Soğuk Savaş'ın doruğa ulaşmasına neden oldu.

Kısacası, Amerika, Avrupa'yı ayakta tutmak için her şeyi yapmaya hazır olduğunu söylüyordu, çeşitli girişimlerde bulunmuştu, ama bunların arasında belirleyici olanı Kuzey Atlantik İttifakı oldu⁹⁹.

Bu kuruluşun ekonomik bazı sonuçları da bulunmaktadır. Büyük kapitalist tekellerin en çok hareket özgürlüğüne kavuştukları, devleti en çok etkiledikleri ve savaş yıkımlarının ekonomik gelişmeyi en az duraklattığı yer olan Amerika'da krizlere karşı alınan tedbirler beklenen sonuçları doğurmamış, krizler önlenemez bir şekilde tekrar tekrar ortaya çıkmış, tahribatını yapmıştır. Üstelik tekelleri zenginleştirmek için krize karşı alınan tedbirler bir ülkenin ekonomik gücünü emmekte ve nüfusun büyük çoğunluğunun maddi durumunu daha da kötüleştirmektedir. Burjuva devleti vergileri arttırmak ve enflasyona gitmekle halkı daha geniş bir silahlanma yarışı içine atınca, talep daha da azalmakta ve böylece ekonomik krizin tekrarlanması için ortam hazırlanmaktadır. Kapitalizm yürürlükteki düzenin sürüp gitmesi için aldığı bu tedbirler yanında, düzeni uluslararası planda korumak, genişletmek ve yeni etki alanları bulmak için askeri ittifaklara da büyük ihtiyaç duymaktadır¹⁰⁰. Amerika için bu ihtiyacın en başında, bugün, NATO gelmektedir.

ABD açısından Türkiye'nin NATO'ya alınmasının nedenlerinden biri Türkiye'nin, Ortadoğu petrollerinin kilidi olarak görülmesi ve ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra giderek önem kazanan Ortadoğu bölgesi devletleri ile ilişkilerinde Türkiye'nin iyi bir kanal oluşturmasıdır. The New York Times

⁹⁹ Ramazan Gözen, "NATO: ABD Patentli Savunma Örgütü", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya 2006, s. 174.

¹⁰⁰ Ataöv, **a.g.e.**, s. 154.

gazetesinde yayımlanan “Kuzey Atlantik Paktı İçin Yeni Müttefikler” başlıklı bir yazıda şunlar yazmaktadır:

“İran’ın petrol kaynakları ve İran Hükümeti’nin bu kaynaklar hususundaki siyaseti, Kremlin ile hür dünyanın hesaplarında büyük bir amil haline gelmiştir. Kuvvet merkezlerinin İran Hükümeti üzerinde tesirli olacağı aşikardır ve hür dünyanın kuvvetini ne şekilde teşkilatlandığı hususu bu işe kati bir amil olacaktır. Türkiye ve Yunanistan şimdi Atlantik Paktı milletlerine bu kuvvet merkezlerini sunmaktadırlar...Türkiye, Batı dünyasının bütün Ortadoğu alemi ile teması için kolayca kanal olabilir¹⁰¹.”

Türkiye’nin NATO’ya alınmasını kolaylaştıran bir başka etken de 1951 yılı sonlarına gelindiğinde Yunan İç Savaşı’nın bitmesi ve bu ülkede görece bir istikrarın kurulmuş bulunmasıdır. Çünkü, Türkiye’nin NATO’ya alınmasına karşı olanlar, Yunanistan’ın karışık durumunu öne sürüyorlardı. Türkiye ittifaka girecek olursa, Yunanistan’ın da alınması gerekeceği, ancak bu ülkenin bir “barut fıçısı” halinde olduğu söyleniyordu. Yunanistan’da iç savaşın sona ermesi ile böyle bir itiraz nedeni ortadan kalkmıştır¹⁰². Türkiye ve Yunanistan 1952’de NATO’ya üye oldular. TBMM 1952 Şubatı’nda yaptığı oylamada, 404 evet ve 1 çekimser oyla Türkiye’nin NATO’ya katılmasını onayladı.

¹⁰¹ **Ayın Tarihi**, No. 208, Mart 1951, s. 73.

¹⁰² M. Faik Fenik, “Türk Gücü ve Barış İdeali”, **Zafer**, 7 Ağustos 1950.

İKİNCİ BÖLÜM

MARSHALL PLANININ ORTAYA ÇIKIŞI VE KAPSAMI

I. ABD'nin Dış Yardım Politikası

II. Dünya Savaşından sonra hızla oluşan iki kutuplu dünyanın liderleri ABD ve SSCB, dünya politikasındaki etkinliklerini artırmak düşüncesiyle, kendi bloklarında yer alan ya da kendileriyle yakın ilişki kurmasını istedikleri ülkelere çeşitli yardımlarda bulunmaya başladılar. Bu yardımlar askeri, teknik, mali, ticari veya sosyal yardımlar biçiminde, ya uluslararası teşkilatlar aracılığıyla ya da doğrudan doğruya ikili yardım anlaşmaları yoluyla ihtiyaç duyan ülkelere ulaştırıldı.

Özellikle ABD'de, savaş sonrasında iktisatçılar ve sosyal bilimciler, zengin ve yoksul uluslar arasındaki mesafenin giderek açıldığı gerçeğini sıklıkla vurgulamaya başladılar. Dünyadaki gelir dağılımındaki bu dengesizliğin doğurabileceği olumsuz sonuçlar Amerikalı siyasetçileri de düşündürmektaydı. Eğer bazı ülkelerdeki sosyal ve ekonomik koşullar düzeltilmezse, tıpkı 1945 sonrasında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde görüldüğü gibi, Sovyetler'in propagandasını yaptığı Marksist düşüncelerin etkisiyle, dünyanın birçok kesiminde alt sınıflar yeni yeni oluşmakta olan burjuvaziye yok edebilir, bu hareket dalgalar halinde tüm dünyayı sarabilir ve Marksizmin nihai hedefi olan evrensel proletarya yönetimine ulaşılmasıyla, Batı'nın ve dolayısıyla Amerika'nın savunduğu değerler sistemi yok olabilir.

Komünizmin ortaya çıkardığı küresel tehlike, Amerika'yı, sadece Avrupa gelişmelerinin içine değil, uluslararası münasebetler düzeninin bütünü içine de sürüklemiş ve uluslararası politikanın global yapısı içinde ve hürriyet düzeninin korunmasında sorumluluklar almaya yöneltmiştir. Geleneksel Amerikan Dış Politikası'ndaki bu radikal değişimin başlangıcını da Truman Doktrini teşkil eder.

1946 yılında Sovyetler üç ana yönde yayılma çabalarına girişmiştir. İran üzerinden Ortadoğu petrolü ve Basra Körfezi'yle Hint Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinden Doğu Akdeniz.

Bu üç yön geleneksel olarak İngiltere'nin hayati ilgi ve çıkar alanlarıdır.

Her üç bölge de, İngiltere'nin Rusya'ya karşı 19. Yüzyılda en hassas noktaları olmuştur. Fakat II. Dünya Savaşı İngiltere üzerinde öyle bir tahribat yapmıştı ki, artık İngiltere'nin bu bölgeleri savunmak için Sovyetler'in karşısına çıkacak hali yoktu. İngiltere şunu da görüyordu ki, yeniden canlanan Rus emperyalizminin karşısına dikilecek tek güç ABD'dir.

Bundan dolayı İngiltere, 1947 Şubatı'nda Amerikan Hükümeti'ne, bir Türkiye ve diğeri de Yunanistan hakkında olmak üzere iki memorandum (muhtıra) verdi. Bu memorandumlarda, Türkiye'nin Batı savunması için önemi belirtilerek Türkiye'ye hem ekonomik ve hem de askeri yardım yapılması gerektiği, İngiltere'nin bu yardımları yapamayacağı ve hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda bulunduğu ve dolayısıyla sorumluluğun Amerika'ya düştüğü belirtildi¹⁰³.

Amerika kararını vermekte gecikmedi. Başkan Truman ABD Kongresi'ne 12 Mart 1947 günü gönderdiği mesajında, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istedi¹⁰⁴. Bu mesajda Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Ortadoğu düzeninin korunması için bir zaruret olduğu belirtiliyor ve Türkiye ile Yunanistan'ın durumlarının birbirine bağılılığı şöyle anlatılıyordu:

"Eğer Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolü altına düşerse, bunun Türkiye için sonuçları çok ciddi olur. Böyle bir durumda karışıklık ve düzensizlik bütün Ortadoğu'ya yayılabilir."

II. Dünya Savaşı'ndan çok güçlü çıkan ABD'nin hava ve atom silahı üstünlüğü bu ülke için "büyük fırsatlar dönemi" oldu. ABD Artık diğer devletlerin davranışlarını kendi istediği biçimde yönlendirebilirdi¹⁰⁵. 1947 yılı

¹⁰³ Ülman, **a.g.e.**, s. 93-94.

¹⁰⁴ Mesajın Metni: **Documents on international Affairs 1947-1948**, s. 2-7. Raymond Dennett and Robert K. Turner (Eds.), Vol. IX, Princeton University Press (for the World Peace Foundation), 1949, s. 646-650. Arthur M. Schlesinger, Jr., The Dynamics of World Power - A Documentary History of United States Foreign Policy, 1945-1973, Vol. I, New York, Chelses House Publishers, 1973, s. 111-115. Department of State Bulletin, Vol. XVI, No. 403, March 23, 1947, s. 534-537. Warburg, Pourguol le Plan Marshall?, s. 181-188.

¹⁰⁵ ABD savaştan sonra dev bir sanayi gücüne sahipti. 1945'teki sanayi üretimi 1939'dakinden iki kat daha fazlaydı. 1939'da 9.480.000 olan işsiz sayısı 1945'de 670.000'e düşmüştü. Savaştan sonra, ABD "684 milyon ton kömür (dünyadaki yarısı), 244 milyon ton petrol (dünyadaki 2/3'ü), elektrikte dünya üretiminin yandan fazlasını üretmektedir; sanayi, 95 milyon ton çelik, bir milyon ton alüminyum, 20 milyon ton gemi, 100.000 uçak,

Amerikan dış ve askeri siyasetinde yeni bir dönemin açıldığı yıldır. Amerikan siyasi, ekonomik, ideolojik ve askeri alanlarda geniş bir yayılmaya geçmiştir¹⁰⁶.

Bunun ilk işareti, Amerikan Başkanı Harry Truman'ın, 12 Mart 1947'de kongrede yaptığı konuşmadır. Truman, Kongre'ye sunduğu raporda, Amerikan Dış Politikası'nın esasının dünya çapında komünizmi durdurmak ve çembere almak (çevrelemek) olduğunu ilan etti¹⁰⁷. Bu amaçla Amerika, savaşın yıkıntılarını taşıyan Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamak ve başka bölgelerde de (ülkelerde) söz sahibi olmak istiyordu (Savaşın sonlarında bozulmaya başlayan ABD ve SSCB ilişkileri Truman'ın başkan olmasıyla zaten su yüzüne çıkmış ve bu doktrinle iyice gerginleşmiştir)¹⁰⁸.

24 Şubat 1947 günü İngiliz büyükelçisi Lord Inverchapel, Washington'da ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'a biri Yunanistan diğeri de Türkiye ile ilgili hükümetinin iki notasını sundu¹⁰⁹. İngiliz Hükümeti'nin içinde bulunduğu ekonomik güçlüklerden dolayı Türkiye ve Yunanistan'a karşı geleneksel taahhütlerini yerine getiremeyeceğini belirtiyordu. Yani İngiltere kendi nüfus bölgesi olan Türkiye ve Yunanistan'a yardım edemeyeceğini söylüyor ve Amerika lehine bölgeden elini ayağını çekiyordu. İngilizler ekonomik yönden güçsüz olabiliyorlardı; ancak bunun yanında İngiliz emperyalistlerinin yüzlerce yıllık deneyimleriyle edinmiş oldukları gerçekçi yanları vardı. Bu gerçekçilik İngiliz Hükümetine şunu dikte ettirmekteydi:

"Asya, Afrika ve Pasifik'teki kolonileri ve dominyonları kurtarmak için, çaresiz nüfus bölgelerinden birinden çekilmek gerek. Ve sömürge imparatorluğunu yıkımdan kurtarmak uğrunda Amerika'ya taviz vererek, ortak düşmana karşı onun liderliğini kabullenmek gerek."

Zaten ABD, İngiltere'yi Güneydoğu Avrupa'ya ve Yakın Doğu'ya sokularak bu bölgelerden çıkarmayı daha önce tasarlamıştı; sorun 25 Eylül

1.200.000 ton sentetik kauçuk sağlayacak biçimde donanmıştır. Ülke, dünyanın en büyük ticaret donanmasına (İngiltere'ninkinden üç defa daha fazla) sahiptir ve sadece hava uçak taşımacılığının elinde 15.000 uçak bulunmaktadır." Server Taninli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, C. VI, 3 B. İstanbul 1999, Adam Yay., s. 302.

¹⁰⁶ M. Fahri, **Amerikan Harp Doktrinleri**, İstanbul 1966, Yön Yay., s. 44.

¹⁰⁷ Hans J. Morgenthau, **Uluslararası Politika**, C. I: çev. Baskın Oran-Ünsal Oskay, Ankara 1970, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., s. 23.

¹⁰⁸ Turgay Merih, **Soğuk Savaş ve Türkiye**, Ankara 2006, s. 46-48.

¹⁰⁹ George Mc. Ghee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, çev. Belkıs Çorakçı, Ankara 1992, Bilgi Yayınevi, s. 52.

1946'da Pentagon yöneticileri tarafından ele alınmıştı¹¹⁰.

Diğer yandan, yüksek seviyedeki Amerikan yetkililerine yakın bir gazeteciye göre; Truman daha Eylül 1945'teki Londra Dışişleri Bakanları toplantısında Sovyetler ile barış ve güvenliği sağlama umudunu yitirmişti. Uygun bir fırsatın çıkması ve Kongre ile halkın da bunu kabul etmesi durumunda yeni bir doktrin ilan etmeye karar vermiş ve bu uygun fırsat, İngiltere'nin Yunanistan'dan çekileceğini belirten (yukarıda değinilen) Şubat'ta verilen notalarla ortaya çıkmıştı¹¹¹.

Truman Doktrini'nde Yunanistan'ın Türkiye'ye göre daha önemli olduğu yardımın bölüştürülmesinden de anlaşılmaktadır. Yunanistan'da komünist bir yönetimin başa geçmesinden korkuluyordu¹¹². Böyle bir durum yalnız doğu komşularını etkilemekle kalmaz, İtalya üzerindeki Komünist baskısının artmasına da neden olabilirdi. Böylece, İtalya doğusunda Yugoslavya ve Yunanistan, yani iki Komünist devlet tarafından sarılıyordu. Bu, Batı Avrupa'nın güçlü İtalyan Komünist Partisi'nin etkisini daha da arttırabilirdi. İtalya'nın kuzeybatısındaki Fransa'da da Batı'nın ikinci büyük Komünist partisi vardı. Dolayısıyla tüm Avrupa'nın güvenliği tehdit altına girmiş oluyordu¹¹³. Özellikle Batı Avrupa'nın güvenliğini tehdit edecek bir durumun oluşması hem Ortadoğu'da hem de Avrupa'daki güç dengelerinin Sovyetler lehine gelişmesini sağlayacaktı¹¹⁴.

Missouri'nin İstanbul'a yollanmasının Sovyet tehlikesi karşısında Amerikan desteği bakımından Türk kamu oyunda uyandırdığı ümitler Başkan Truman'ın Missouri'nin İstanbul Limanında demirlediği gün yaptığı bir konuşma ile daha da çoğalmıştır. Ordu günü münasebetiyle Chicago'da yaptığı bu konuşmada¹¹⁵, Başkan Truman, ABD Dış Politikası'nın yeni yönünü çiziyor ve kuvvetli bir devlet olmanın ABD'ye sorumluluklar yüklediğini, bu sorumluluklardan kaçmanın uluslararası güvene büyük bir

¹¹⁰ Fahri, **a.g.e.**, s. 45-46.

¹¹¹ Sander, **Türk-Amerikan...**, s. 15.

¹¹² Yunanistan o yıllarda 1949 yılına kadar sürecek iç savaşın içindeydi.

¹¹³ Sander, **Türk Amerikan...**, s. 15.

¹¹⁴ Tayyar Arı, **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, 4. B. İstanbul 1999, Alfa Yay., s. 66-67.

¹¹⁵ Bu konuşmanın İngilizce metni için bkz., The Department of State Bulletin, 21 Nisan 1946, s. 622-624. Türkçe metin için bkz., **Ayin Tarihi**, No. 149, Nisan 1946, s. 220-225.

ihanet olacağını söyleyerek ABD Dış Politikası'nın cihanşümul olması gereği üzerinde duruyordu¹¹⁶. Türk yetkilileri tarafından büyük bir sevinçle karşılanan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul'a gelişi Türkiye'ye ABD'nin bir teminatı ve aynı zamanda ABD'nin Sovyetler'e karşı yaptığı bir gövde gösterisidir¹¹⁷.

Ancak, Başkan Truman'ın bu konuşmasının Türkiye'de en çok dikkati çeken kısmı, Boğazlar ve Ortadoğu'nun durumu ile ilgili olanıdır.

ABD'nin bundan böyle de uluslararası deniz ulaşımındaki yapma engellerin kaldırılması ve hiçbir devletin coğrafi durumunun elverişsizliği yüzünden uluslararası liman ve su yollarına çıkmaktan mahrum kalmaması¹¹⁸ için gayret sarfına devam edeceğini söyleyen Başkan Truman, Ortadoğu'nun durumu konusunda şöyle konuşmuştur:

"Gözlerimizi Yakın ve Ortadoğu'ya çevirdiğimiz zaman vahim meseleler arzeden bir bölge ile karşılaşyoruz. Bu bölgede geniş tabii kaynaklar vardır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki milletlerin hiçbiri ne yalnız ne de birlikte kendilerine yöneltilecek bir tecavüze karşı koyabilecek kadar kuvvetlidirler".

Batı Avrupa'nın güvenliğine ABD'nin neden önem verip el atmak istemesi yukarıdaki satırlardan daha iyi anlaşılmaktadır.

ABD bu doktrini İngilizler ile birlikte Ortadoğu'da da genişletmek istemiş; ancak kendilerini doğrudan bir Sovyet tehdidi altında görmeyen Arap devletlerinin çoğu bunu kabul etmemiştir¹¹⁹. ABD "Kuzey Kuşak" ülkelerine Truman Doktrini kapsamında yapılan yardımların dışında, "1947'de Suudi Arabistan ile üs ve 1949'da Bahreyn ile liman kolaylığı öngören birer anlaşma" yapmıştır. Ortadoğu'daki Amerikan taahhütleri artmış ve artık bu bölgedeki İngiliz-Sovyet rekabetinin yerini ABD-Sovyet rekabeti almıştır¹²⁰.

Siyasi hedeflerini gerçekleştirmek ve Sovyetlerin ideolojik yayılmasını durdurmak amacıyla Amerikan yöneticileri bazı ülkelere acil ekonomik yardım gönderme kararı aldılar. Fakat, Kore Savaşının çıkmasıyla Türkiye,

¹¹⁶ Ülman, **a.g.e.**, s. 75.

¹¹⁷ Ümit Özdağ, **Ordu-Siyaset İlişkisi**, Ankara 1991, s. 149.

¹¹⁸ Adını açıkça söylememekle beraber Truman'ın bu sözlerle Türk Boğazları'nı ve Sovyetler Birliği'nin bunlar karşısındaki durumunu anlatmak istediğine şüphe yoktur.

¹¹⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 233.

¹²⁰ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s. 67-68.

Pakistan, Ürdün, Güney Vietnam, Güney Kore ve Formoza'ya yapılan bu yardımlar ekonomik amaçlara yönelik olmaktan uzaklaşıp, askeri ve siyasi nitelik kazandı.

Kore Savaşının sona ermesiyle, askeri yardımlar devam etmekle birlikte, ekonomik yardımlarda da bir artış görüldü. Bu kez de, her yıl milli gelirlerinin belli bir yüzdesini başka ülkelere yollayan Amerikan kamuoyunda dış yardımların amaçlarının sorgulanmasına başlandı. Dış yardımlar gerçekten de yoksul ülkeleri Batı yanlısı yapmaya yarayacak mıydı? Kimi Amerikalı yazarlara göre dış yardımlar sayesinde hayat standartlarını yükselten yoksul ülkeler, bağımsızlıklarını güçlendirecek ve kendilerine zarar veren Soğuk Savaş ortamından uzaklaşmak isteyeceklerdi. Batı ile Komünistler arasındaki mücadelede, Batı'yı yalnız bırakmaları yüksek bir olasılıktı. 1950'lerin ortalarında Mısır'da Nasır'ın geliştirdiği politikalar, Amerikan kamuoyunun bu endişesini doğrulamıştır.

A. Truman Doktrini

Amerikan Kongresi 22 Mayıs'ta Yunanistan'a 300 milyon ve Türkiye'ye de 100 milyon dolarlık bir askeri yardım yapılmasını kabul etti¹²¹.

Yardımanın Kongre'deki tartışmaları sırasında, ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Türkiye'nin Sovyet baskısı altında bulunmasının, Boğazlar'dan Çin'e kadar olan bütün Ortadoğu ve Asya'yı tehlikeye soktuğunu belirtmişlerdir. Truman Doktrini savaş sonrası ABD Dış Politikası'nda, sonuçları günümüze kadar ulaşan olağanüstü önemde bir dönem noktası oluşturur. Bunun içindir ki, Truman Doktrini karşısında Sovyet basını büyük tepki göstermiştir¹²².

Kendi içerisinde Sovyet destekli komünist odaklarla mücadele eden

¹²¹ Yardım Kanunu metni için bkz., Documents on International Affairs, 1947-1948, s. 10-13. Documents on American Foreign Relations, Vol. IX, s. 674-678. A. M. Schlesinger, Jr., The Dynamics of World Power, Vol. I, s. 122-125. Bu kanun için Amerikan Kongresi'nde yapılan görüşmeler için bkz., US House of Representatives, Committee on International Relations, Selected Executive Session Hearings of the Committee, Vol. VI: Military Assistance Programs, Part 2, Washington, DC, US Government Printing Office, 1976, s. 307-438. (Kanunun metni: s. 439-441). Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardım konusunda bu iki ülke ile İngiltere ve Amerika arasındaki görüşmeler için bkz., US Department of State, Foreign Relations of the United States, 1947, Vol. V, US Government Printing Office, Washington 1971.

¹²² Documents on International Affairs 1947-1948, s. 7-10.

Türk Devleti, Sovyetler'in Türk Boğazları konusunda giderek artan baskısı ve Sovyet Gürcistan'ın piyonluğuyla hak iddia edilen toprak talepleri sonucunda zor günler yaşamaya başlamıştır. II. Dünya Savaşı'na katılmamasına rağmen ekonomisi ağır tahribata uğrayan Türkiye, savaşın başından itibaren kendisine yönelik tehditler sonucunda kuvvetli bir ordu oluşturmak ve barındırmak zorunda kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine rağmen milli varlığına yönelik tehditlere Sovyetler tarafından devam edilmesi yaşanan ekonomik krizin devam etmesine de sebep olmuştur. Bu tehdit neticesinde ordunun mevcut teyakkuz haline devam edilmiş bu da ülke ekonomisi üzerine ağır bir yük getirmiştir. II. Dünya Savaşı'nın neticelenmesiyle savaş sırasında yapılan Amerikan Yardımı'nın son bulması ve İngiltere Hükümeti'nin de ağır ekonomik sorunları nedeni ile savaş öncesinden başladığı ve devam ettirmekte olduğu yardımlara son verme arzusu Türkiye'yi mali olarak çok zor durumda ve uluslararası arenada da yalnız bırakmıştır.

İngiltere Hükümeti'nin büyük bir destek sağladığı Yunanistan'da II. Dünya Savaşı sonrası, Sovyetler'in etki alanına girmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletleri'nin işgaline uğrayan ve yerle bir edilen Yunanistan'da savaş sonrasında yapılan 1946 Mart seçimlerini, komünist EAM örgütü boykot etmiş, seçimi sağcılar kazanarak iktidara gelmişlerdir. Bundan sonra, kralın ülkeye dönmesi hakkındaki referandumu da monarşi taraftarlarının kazanması üzerine, Yunanistan'ın kuzey bölgesinde, General Markos adındaki bir komünist liderin önderliğinde ayaklanma çıkmıştır. Yugoslavya lideri Tito'nun, Milli Kurtuluş Cephesi adı ile teşkil ettiği bir kuvveti Markos'a göndermesi, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın da yardım etmesiyle Yunanistan iç savaşa sürüklenmiştir¹²³. İç savaş içinde zor günler yaşayan Yunan Hükümeti, SSCB'nin kontrolü altında ki Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un desteklediği komünistlerle baş edemeyince bu devletleri Aralık 1946'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne şikayet etmiştir. Konseyin

¹²³ Bu olaylardan önce 1946 Ocak ayında SSCB, İngiliz kuvvetlerinin Yunanistan'dan çekilmesini istemiştir. Bu istek Yunanistan olaylarının Rusya tarafından planlandığının bir göstergesidir. Zira bölgedeki İngiliz kuvvetleri Yunanistan'ın komünistleşmesinin önünde bir engel olmuştur; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 431.

konu ile ilgili kurduğu kurul aylar süren çalışmalar sonucunda bir rapor hazırlamıştır. Yunan Hükümeti'ne karşı General Markos'a yardım ettikleri saptanan bu üç devleti, barışı ihlal ettikleri gerekçesiyle suçlu bulan rapor Güvenlik Konseyi'nde Sovyetler tarafından veto edilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Sovyet komünist propagandasının hızla yayılması dünyanın tümü üzerindeki çıkarları genel anlamda zarar görebilecek olan ABD'ni tedirgin etmeye başlamıştır. Sovyet tehdidiyle mücadelesine tek başına devam etmek zorunda kalan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yalnızlığı ve Yunanistan'ın zor günleri Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Politikası'nın değişime uğramasıyla son bulmuştur.

1947 yılının başlarına gelindiğinde, II. Dünya Harbinden ağır darbeler almış olan ve ülke genelinde ekonomik kriz içine giren İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'a yapmakta olduğu geleneksel askeri ve ekonomik yardımı bu tarihten itibaren gerçekleştiremeyeceğini, Yunanistan'da konuşlanmış olan askeri birliklerini de çekmeyi planladığını bölgedeki sorumluluğun ABD Hükümeti'ne düştüğünü iki ayrı nota ile Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne bildirmiştir¹²⁴. İngiltere Hükümeti bu notalarda, Türk-Yunan coğrafyasının stratejik önemine değinerek bölgedeki komünist yayılmanın önüne geçilmesini istemiştir.

Bu durum üzerine Amerikan Hükümeti Ortadoğu'da, İngiltere'nin çekilmesiyle meydana gelecek olan boşluğu doldurmayı ve böylece İngiltere'nin sorumluluğunu almayı kendi içinde değerlendirmiştir.

Bölgedeki Sovyet tehdidinin engellenmesine karar veren Amerikan Hükümeti'nin bu doğrultudaki çalışmalarının sonucu olarak 12 Mart 1947'de Başkan Harry Truman, Senato ve Temsilciler Meclisi'nin yaptığı ortak oturumda, tarihte Truman Doktrini olarak anılacak olan meşhur konuşmasını yapmıştır¹²⁵. Konuşmada devamlı olarak Sovyet yayılmacılığından bahsedilmiş ve Doğu Avrupa'nın akıbetine Türkiye, Yunanistan ve İran'ın uğramasının engellenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yunanistan

¹²⁴ Ülman, **a.g.e.**, s. 93-94.

¹²⁵ **Amerika Türk Yardım Programı**, çev. Cenan Sahir Silan, Genelkurmay Yay., Ankara 1948, s. 14-21.

Hükümeti'nden acil olarak iktisadi yardım başvurusunun yapıldığını belirten Başkan, bu ülkedeki durumun vehametinden bahsederek, kongreden 30 Haziran 1948'de sona erecek bir döneme kadar Yunanistan ve Türkiye için toplam 400 milyon dolar istemiştir. Truman konuşmasında her iki ülkeye de gerekli olan yardımı verecek başka bir ülkenin bulunmadığını belirtmiştir.

Yardım tasarısı kongrede uzun tartışmalardan sonra Yunanistan'a 300 milyon dolar, Türkiye'ye 100 milyon dolar verilmesi şeklinde "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası" adıyla 22 Nisan 1947'de Senato¹²⁶ tarafından, 9 Mayıs 1947'de Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1947'de Başkan Truman'ın onaylamasının ardından yürürlüğe girmiştir. Başkan Truman, hatıralarında; Hiroşima'ya atom bombası atılmasından sonra verdiği en önemli kararın bu yardım kanunu olduğunu belirtmiştir¹²⁷.

Yasada mali yardımın yanı sıra; malzeme, hizmet ve bilgi yardımı yapılmasına da karar verilmiştir. Yasa gereğince her iki ülkenin de ABD Hükümeti'nin bilgisi ve onayı olmadan yardımı amacı dışında kullanması ve yardımı üçüncü bir ülkeye devretmesi yasaklanmıştır. Yardımın nasıl kullanılacağı konusunda yardım ve amacına uygun kullanılıp kullanılmadığının denetimi için her iki ülkeye de Amerikan askeri ve sivil personeli gönderilmesine karar verilmiştir. Her iki ülke hükümetlerine de yardımın yerinde ve amacına uygun kullanılıp kullanılmadığını denetleyecek olan ABD personeline gerekli bilgiyi sağlama sorumluluğu verilmiştir. Yardımın kullanılması konusunda denetim Amerikan Hükümeti'nce, bahsi geçen personelle sınırlandırılmamış her iki ülke içinde de Amerikan basın ve radyo temsilcilerine bu konu hakkında inceleme yapıp bilgi toplama imkanı sağlanmıştır. Yasada ayrıca Yunanlı ve Türk personellerinin de Amerika'da eğitilmelerine de değinilmiştir. Yasa tasarısının komitede görüşüldüğü sırada yasada "Vandenberg Değişiklikleri" adıyla anılan bir düzenleme yapılmıştır. Yardımın hangi durumlarda sona ereceğine dair yapılan bu düzenleme ile; Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan

¹²⁶ Senatoda konu ile ilgili tartışmalar sırasında, Türkiye'nin SSCB'nin baskısı altında bulunmasının Boğazlardan Çin'e kadar olan bütün Ortadoğu'yu ve Asya'yı tehlikeye sokacağını belirtmişlerdir.; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 443.

¹²⁷ Nasuh Uslu, **Türk Amerikan İlişkileri**, Ankara 2000, s. 98.

yardımların kesilmesini isterse, Türk ya da Yunan Hükümetleri artık yardım istemediklerini bildirirlerse, ABD Başkanı bu kanunun amaçlarının gereği gibi gerçekleşmediğine ya da gerçekleşmesi imkanının kalmadığına karar verirse her iki ülkeye de yapılacak olan yardım sona erdirilebilecekti.

Truman Doktrini'nin yasalaşmasından sonra yasa gereğince 23 Mayıs 1947'de bir ABD heyeti Türkiye'ye gelmiştir. "Oliver heyeti" olarak anılan bu heyetin başında General Lunsford Oliver bulunmakta idi. Altı hafta boyunca Türkiye'de kalan heyette ayrıca ABD Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanları'nın temsilcileri yer almıştır.

Oliver Heyeti'nin incelemeleri ve Türk yetkililerle yaptığı görüşmelerinden sonra, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 12 Temmuz 1947'de Truman Doktrini çerçevesinde bir yardım anlaşması yapılmıştır. İki ülke temsilcileri arasında imzalanan "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Antlaşma" adlı ve imza gününden itibaren yürürlüğe giren bu anlaşma TBMM tarafından 1 Eylül 1947'de 5123 sayılı kanunla onaylanmıştır. Bu anlaşmanın; *"Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadıyla..."* Türk Hükümeti'nin talebi doğrultusunda yapıldığı, anlaşmanın giriş bölümünde belirtildikten sonra; Amerikan Hükümeti'nin böyle bir yardım yapmasının, Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın esas gayelerine ulaşmasını sağlayacağı ayrıca *"Türk ve Amerikan Milletleri arasındaki dostluk bağlarını daha çok takviye edeceği"* de anlaşma metninde belirtilmiştir¹²⁸.

Amerikan Hükümeti'nce imzalanan bu anlaşma ile Amerika'nın Türk içişlerine karışma ihtimali Türk siyasilerini ve kamuoyunu endişelendirmişti¹²⁹. Bu ihtimal Türk Hükümeti'nce düşünülerek bunun engellenmesi için bahsi geçen anlaşmanın 2. maddesinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu maddede ABD Yardımı'nın "kayıt ve şartları" belirtilmiştir. Ayrıca bu maddenin giriş bölümünde "kayıt ve şartların" düzenlenmesiyle

¹²⁸ Antlaşma metni için bkz., **Düster**, 3. Tertip, C. 28, s. 1486-1488.

¹²⁹ Antlaşma ile ilgili olarak TBMM'de yapılan görüşmeler için bkz., **TBMM Tutanak Der.** I. dönem 8, C. 6, Toplantı 1.

görevli bir misyon şefinin ABD Hükümeti'nce atanacağı ve bu misyon şefine Türk Hükümeti'yle yardım konularındaki görüşmelerde ABD Hükümeti'ni temsil yetkisi verileceği belirtilmiştir. ABD Hükümeti, Türkiye'deki ilk misyon şefliğine Ankara'daki ABD Büyükelçisi Edwin C. Wilson'u tayin etmiştir. Maddenin 2. paragrafında Türk Hükümeti'ne misyon şefine ve temsilcilerine yardımın kullanılışı hakkında her türlü bilgiyi ulaştırma sorumluluğu verilmiştir. Anlaşmanın içeriğinde yardım üzerindeki ABD denetimi bu paragrafla sınırlandırılmamıştır, zira gerek bu yardım anlaşmasında ve gerekse bu anlaşmanın temelini oluşturan yasanın hazırlanışında ve onaylanıp kabul edilmesi safhalarında ABD hükümeti en çok yardımın amacına uygun kullanılıp kullanılmamasının ve bunun denetlenmesinin üzerinde durmuştur. 12 Temmuz 1947'de yapılan bu anlaşmanın 3. maddesinde ABD Yardımı'nın yerinde kullanılıp kullanılmadığına dair denetim amacıyla, *"Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine, bu yardımın kullanılmasını serbestçe müşahade etmelerine ve bu müşahadelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir."* denmiştir. Aynı maddenin diğer fıkkında ise *"Türkiye Hükümeti bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır."* denilerek aynı mesele hakkında Türk hükümetine de sorumluluk yüklenmiştir. 3.maddenin serbest bıraktığı ve hatta desteklediği yayınlar için geçerli olan zorunluluk ise, *"...iki ülkenin güvenliği ile kabili telif olduğu nispette"* şeklinde belirtilmiştir.

Antlaşmanın imzalanmasını müteakip bazı Türk yayım organlarında antlaşma aleyhinde bazı yayımlar yapılmıştır. Antlaşmanın Türk bağımsızlığına gölge düşürdüğünü iddia eden bu yayımlara cevap yine Türk gazetelerinden gelmiştir¹³⁰. Bunlardan birinde suçlamalar şu şekilde cevap verilmiştir :

"Nereden çıktığı pek iyi bilinen bazı propaganda yaygaraları, ABD Yardımı'nın Türk bağımsızlığına bir darbe olduğunu, şu kadar milyon dolar karşılığı kendi varlığımızı Washington'a kaptırdığımızı ortalığa yaymak istedi. Bu saçma sözler üzerinde durmak bile lüzumsuzdur. Egemenlik haklarımızı ve toprak bütünlüğümüzü parçalamayı hedef tutan Moskof istekleri ileri sürüldüğü

¹³⁰ Necmeddin Sadak: "Türkiye'nin siyasi Zaferi", **Akşam** (3 Eylül 1947); Hüseyin Cahit Yalçın: "Türk-Amerikan Yardım Antlaşması", **Tanin** (14 Temmuz 1947).

zaman henüz kimse bize bir santimlik bir yardım vaadinde bulunmamıştı. Ona rağmen ölünceye kadar yurdumuzu koruyacağımıza dair bütün dünyanın gözü önünde and içen gene bizlerdik. Bugün yurdumuza yardım eli uzatan Amerika, bu hizmetine karşılık bizden ne toprak, ne de üst istiyor. Bu yardım hürriyeti seven milletlerin hürriyet düşmanlarına karşı teşkilatlanması yolunda bir ileri adımdan başka birşey değildir¹³¹”.

12 Temmuz 1947 tarihli Türk-Amerikan Antlaşması'nın en önemli maddelerinden birisi de, antlaşma yapıldıktan 17 yıl sonra Türk Hükümeti'nin karşısına çıkan 4. maddedir. 1964 Haziran'ında Kıbrıs'a yapılması düşünülen askeri harekat Amerikan Hükümeti'nce bu anlaşmanın 4. maddesine dayanarak engellenmek istenmiştir¹³².

Truman Doktrini olarak adlandırılacak olan, Türkiye'ye yapılan 100 milyon dolarlık bu Amerikan Yardımı'nın kullanımı şu şekilde olmuştur¹³³ :

- Kara Kuvvetleri : 48.500.000 dolar
- Hava Kuvvetleri : 26.750.000 dolar
- Deniz Kuvvetleri : 14.750.000 dolar
- Mühimmat Takviyesi : 5.000.000 dolar
- Otoyolların Geliştirilmesi : 5.000.000 dolar

Truman Doktrini gereğince Amerika Birleşik Devletleri'nden gönderilen savunma araç ve gereçleri için Türkiye bir bedel ödememiştir. Fakat gönderilen bu araç ve gereçlerin bakımı için Türk Hükümeti yılda 400 milyon lira ayırmak zorunda kalmıştır. Bu yüzden de, dış yardım sayesinde savunma giderlerinde kısıntı yapmayı düşünen Türkiye bu kısıntıyı gerçekleştirememiştir¹³⁴.

Ayrıca Türkiye ABD'den gelen araç ve gereçlerin yedek parçalarını bu devletten para karşılığı almak durumunda olduğu için, dolar bulmak sıkıntısı çekmiştir. Zira bu dönemde Türk dış ticareti büyük ölçüde Avrupa'ya dayanmaktaydı. Sonuç olarak, Türkiye ABD Yardımı sonucu aldığı araçların yedek parçalarını alabilmek için yine bu devletten kredi veya yardım almak

¹³¹ Nadir Nadi: “Amerikan Yardımı”, **Cumhuriyet** (15 Temmuz 1947).

¹³² Antlaşmanın 4. maddesi şu şekildedir : “Türkiye Hükümeti, Birleşik Devletler Hükümetinin muvafakati olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malumatın mülkiyet veya zilliyetliğini devredemeyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükümetinin subay, memur veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malumatın kullanılmasına veya bu malumatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malumatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.”

¹³³ Ghee, **a.g.e.**, s. 90.

¹³⁴ Gönlübol, Ülman, **a.g.m.**, s. 155. naklen **New York Times** (7 Mart 1948).

zorunda kalmıştır¹³⁵.

ABD'nin Truman Doktrini'yle Türkiye'ye neden yardım ettiği sorusuna cevap, ABD Askeri Yardım Kurulu Başkanı Tümgeneral H. L. Mc. Bridge tarafından şu şekilde açıklanmıştır¹³⁶ :

“Türkiye Ortadoğu ve Arap Dünyası'nın kilit noktasında, Sovyet yayılmasına karşı cephe teşkil eden tek ülkedir. Türkiye'ye yapılan yardımın amacı şudur ; Birincisi,Türklerin Sovyet baskılarına karşı sağlam bir milli cephe halinde mukavemet azim ve kabiliyetlerini pekiştirmek. İkincisi,herhangi bir savaş halinde Türklerin Sovyet tecavüzüne karşı, kuvvetle karşı koymasını sağlayarak Türk askeri potansiyelini ıslah etmektir.

Türk ordusu genellikle geçmiş ve hurda olarak nitelendirilebilecek silah ve teçhizatla donanmıştır. Bütün ülkelerin silah ve teçhizatıyla donanmış bir koleksiyona sahiptirler diyebiliriz. 1947 tarihli kanunla verilen 100 milyon dolarlık yardım programı Türklerin savunma imkanlarını ıslah etmek üzere malzeme yardımı mahiyetinde yapılmaktadır. Bugün dünyada bu kadar az bir masrafla tecavüze karşı koyma kararlılığını etkili bir şekilde gösteren bir başka ülke bulmak güçtür.”

Amerikalı yetkili Türkiye'ye yapılan yardımın yetersizliğini ise şu şekilde belirtmiştir :

“(ABD Yardımı) Türk ordusunun küçük bir kısmını, küçük bir hava kuvvetinin teçhizini ve az miktarda deniz teçhizatı ve üs malzemesini kapsamaktadır. Oysa tam bir donanım için 3 milyar, belki de 4-5 milyar dolar gerekecektir.”

Diğer bir Amerikalı yetkili, ABD Yardım Heyeti Başkanı Pendlaton ise

Türkiye'ye yapılan yardımın nedenini şu şekilde açıklamıştır :

“1940'lı yılların sonundan 1950'lerin ortasına kadarki dönemde Türk ordusu adeta yeniden inşa edildi diyebiliriz. Ortada büyük bir gereksinim vardı. Ancak bu programın gerçekleşmesinin diğer ve en önemli nedeni de bizim elimizde silah, malzeme ve cephanenin çok olmasıydı, hem de ne yapacağımızı bilemeyecek kadar.”¹³⁷

Doktrinin ilanıyla ABD ile SSCB arasındaki işbirliğinin artık devam etmediğini ortaya koydu. Batı tipi siyasi ve ekonomik liberalizmin (kapitalizmin) tüm dünyada kabul görmesinin önündeki en büyük engelin Sovyetler'in liderliğini yaptığı komünizmin yayılması olduğu propagandası hız kazandı.

Soğuk Savaş'ın temel unsurları, karşılıklı olarak ideolojik ilkelere seslenme kılıfı altında birbirlerini beslemeye başladı. Her ikisi de evrensel görüşler olan kapitalizm ve komünizm, karşılıklı olarak birbirlerini dışladılar. Böylece her iki taraf da, tüm dünyayı ideolojik bir kavgaın, her türlü yöntem

¹³⁵ Osman Okyar, “Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, No. 260 (Kasım 1952), s. 341,342.

¹³⁶ Sezai Orkunt, **Türkiye-Amerika Askeri ilişkileri**, İstanbul 1978, Milliyet Yay., s. 144,145.

¹³⁷ Mehmet Ali Birand, **Emret Komutanım**, İstanbul 1984, Milliyet Yay., s. 364.

kullanılarak yürütüldüğü bir arena olarak algılamaya başladı. Bir ülke ya Sovyet ya da Amerikan bloğu içindeydi.

Doktrin ile başlayan dönemde ABD Dış Politikası, Türkiye ile ilişkileri açısından da son derece önem taşıyan bazı varsayımlara dayanmıştır. Bu varsayımlar şu biçimde sıralanabilir.

- Komünizmin ABD'ye ve bütün özgür halklara tehdidi hem kuram hem de uygulamada bir bütündür ve tek merkezden yürütülmektedir¹³⁸. Özgürlük ve komünizm arasındaki çatışma dünya politikasının tek egemen ve belirleyici unsurudur. Bu nedenle, Truman Doktrini, ilanını izleyen yıllarda bütün dünya çapında uygulanacak ahlaki bir ilke biçimine sokulmuş, Türkiye de böyle bir ilkenin en hararetli taraftarlarından olmuştur.

- Özgür dünyanın kendisini koruması gerektiği hususunda en önemli tehlike, komünist olmayan dünyanın zayıf noktalarına karşı komünist devletlerin girişeceği askeri saldırıdır. Birleşmiş ve kararlı olan komünist tehdidini karşılayıp def edecek tek etkili yol, aynı derecede birleşmiş ve kararlı bir özgür dünya tepkisidir. Bu anlayışın bir sonucu olarak, ABD, Sovyetler'in çevrelenmesine önem vermiş ve bu devletle Birleşmiş Milletler içinde işbirliğinden ümidi keserek, örgüt dışında düzenlemelere girişmiştir. NATO ve SEATO'yu kurması, Balkan ve Bağdat Paktları'nın kuruluşunu desteklemesi, bu politikanın somut belirtileridir. Türkiye de, bu dört örgütten üçünün üyesi olarak ABD'nin dünya çapındaki düzenlemelerinde "kilit devlet" haline gelmiştir.

- Özgür dünya koalisyonunun en önemli unsuru ve gerek tehlike, gerekse sorumlulukta en ağır yükü çeken ortağı olarak ABD'nin karar verme ve politika saptama gibi geniş bir görevi vardır. Özgür dünyanın bütün önemli üyeleri yukarıdaki varsayımlarda ABD ile aynı düşüncededirler ve ABD'nin önderliğinde kendilerine ayrılan yeri alma ve ortak çabada kendilerine gösterilen görevleri yapmada kararlıdırlar. Bu "Pax Americana" anlayışı ile ABD, gerek ortak kuruluşlar içinde, gerekse ikili ilişkilerde önemli kararları tek yanlı olarak almış ve bu kararlara

¹³⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 34-35.

uyulmasını istemiştir. Öteki ortakları ve bu arada Türkiye ile daha sonra ortaya çıkacak çeşitli nitelikteki anlaşmazlıkların temelinde işte bu anlayış yatmaktadır.

Kendine göre yüce bir amacın açık ve inandırıcı etkisi ile güçlenen ABD, “Soğuk Savaş”ın başından, yani Truman Doktrini’nin ilanından beri, politikasını bu varsayımlara dayandırmıştır.

Bu varsayımlardan hareketle, Truman Doktrini’nin ilanından sonra büyük bir “yardım edici” durumundan koordinatör durumuna geçen ABD, bu doktrini genişletmek için İngiltere ile birlikte Ortadoğu’da faaliyete girişmiştir. Ortadoğu sorunları uzmanlarından Amerikalı profesör J.C. Hurewitz şunları yazıyor:

“Truman Doktrini’nin metni, SSCB tarafından tehdit edilecek devletlere yapılacak askeri yardımın niteliği konusunda herhangi bir açıklık taşımamaktadır. Fakat Türkiye’ye yardım programının spesifik biçimi, askeri yardımın hibe olarak ve çok cömertçe yapılacağını gösterdi. Ortadoğu ülkelerine mesaj çok açıktı: Kendini Sovyet ya da komünist tehdidi altında ilan et, ABD nezareti altına koy ve böylece modern silahları ya hibe olarak ya da çok düşük fiyatla, eğitimi de bedava olmak üzere, elde edersin.”

Ancak, Truman Doktrini ile Türkiye’ye ABD askeri yardımı başladığı zaman, Sovyetler’e sınır komşusu olan iki devlete (Türkiye ve İran) baskısı dışında Moskova’nın Arap Orta-Doğusu’nda etkin bir faaliyette bulunduğunu görmüyoruz¹³⁹. Bu nedenle, kendilerini Türkiye gibi doğrudan bir Sovyet tehdidi altında görmeyen Arap Devletleri, Irak’ın dışında, Hurewitz’in Truman Doktrini’nden çıkardığı “mesaj”ı kabul etmediler ve Batı’nın Orta-doğu’da, ileride değinilecek olan ortak bir savunma örgütü kurma girişimlerine katılmadılar. Arap Devletleri’nin bu tutumunda İsrail’in varlığı da etkili olmuştur.

Truman Doktrininin başarıyla uygulanması, komünistlerin saldırısına ancak aynı ölçüde kararlı ve sağlam bir askeri ve ekonomik yapının kurulmasıyla karşı koyulabileceği fikrinin ABD’de gelişmesini sağladı. Böylece Doktrin, kısa bir süre sonra kurulacak NATO, Bağdat Paketi, SEATO

¹³⁹ Bkz: Ömer E. Kürkcüoğlu, **Türkiye’nin Arap Ortadoğusu’na Karşı Politikası**, (1945-1970), Ankara 1972, AÜSBF Yay., Sevinç Matbaası, s. 69-71.

gibi savunma örgütlerine ve Marshall Planına önyak oldu.

B. Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Sonuçları

Türkiye, 1945-46 yıllarında Sovyet tehdidi ile karşılaştıktan ve Truman Doktrininin ilanından sonra bütün dış politika felsefesini Batı'ya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine dayamıştır¹⁴⁰. Bunun için de Batı'nın kurduğu hemen hemen bütün siyasi, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı amaç edinmiştir¹⁴¹. Bu nedenle, her ne kadar uzun sürede Truman Doktrini Türkiye'yi "blok politikası"na bağlamışsa da doktrinin ilk heyecanı içinde, Türk yöneticileri ABD ile anlaşmayı önceleri iki devlet arasında sıkı bir işbirliği olarak görmüşlerdir. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, TBMM'de bir soruya cevap olarak, 22 Aralık 1947'de şunları söylemiştir :

"Biz blok siyaseti taraftarı değiliz. Karşılıklı blokların teessüs etmesini ne dünya sulhuna ve ne de kendi menfaatlerimize uygun bulmayız. Bizim bütün samimiyetimiz ve kanaatimizle bağlı olduğumuz bir tek blok vardır: Birleşmiş Milletler"¹⁴².

Çok kısa bir deyişle, Türkiye'nin giriştiği çaba, Sovyet tehdidine karşı ABD ile, belki de bir ittifak ilişkisine varacak, sıkı bir işbirliğiydi¹⁴³. Ancak Türkiye, Truman Doktrini'nin uygulamaya başlanmasından sonra, bu sınırlı amacı aşan daha geniş kapsamlı bir politikanın uygulayıcısı olmuştur.

1947 yılı sonunda SSCB, İran ve Türkiye'deki gelişmeleri etkileyemeyeceğini anlamış ve örneğin Dr. Musaddık'ın yönetiminde İran'da ortaya çıkan anarşik durumdan yararlanmak için açık bir çaba göstermemiştir. Türkiye ve İran'ı atlayarak Arap ülkeleri üzerinde çalışmasının uzun sürede daha yararlı sonuçlar verebileceğini anlamış, Ortadoğu ülkelerinde artan milliyetçilik, Batı'ya ve özellikle Batı savunma planlarına düşmanlık ve İsrail-Arap çatışması, Sovyetler'in kullanabileceği önemli kozlar haline gelmiştir¹⁴⁴. İşte, İngiltere'nin Ortadoğu savunması üzerinde titizlikle durmasının ve Türkiye üzerinde bu yolda çeşitli baskılarda

¹⁴⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 36-38.

¹⁴¹ Gönlübol, Ülman, **a.g.m.**, s. 333.

¹⁴² **Ulus**, 23 Aralık 1947.

¹⁴³ Bu görüş için bak., Dışişleri Bakanının yabancı basına verdiği demeç: **Ulus**, 27 Kasım 1947; xxx, "Söz Düellolarının Açıkladığı Hakikat", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1947; H. Cahit Yalçın, "Dünya Huzurunda Moskoflara Atılan Tokat", **Tanin**, 24 Eylül 1947 (Son iki kaynak **Aynı Tarihi**, No. 166, Eylül 1947, s. 112'den naklen).

¹⁴⁴ G. E. Wheeler, "Russia and the Middle East," *International Affairs*, (Londra), Vol. 35, No. 3 (Temmuz 1959), s. 299.

bulunmasının temelinde yatan unsur budur.

Türkiye'nin asıl istediği ABD ile yakın ilişkiler sonucu Sovyetler'e karşı güvenliğini sağlamak gibi sınırlı bir amaç iken, Sovyetler'in değişmeye başlayan tutumu karşısında, Ortadoğu'daki çıkarları tehlikeye giren İngiltere'nin de etkisiyle, daha geniş kapsamlı ve bütünüyle Batı yanlısı bir dış politikanın uygulayıcısı durumuna düşmüştür.

Truman Doktrini'nin Türk Dış Politikası üzerindeki etkisi somut olarak Türkiye'nin Filistin sorunundaki tutumunda görülmektedir¹⁴⁵. Türkiye, Truman Doktrini'ne kadar Arap Devletleri'ni destekleyen bir politika izlerken, yardım görmeğe başladıktan sonra, ABD'nin bu sorundaki tutumunun etkisinde kalarak tutum değiştirmiştir¹⁴⁶. Önceleri bölgede bağımsız bir Arap Devleti'nin kurulmasını desteklerken, İsrail'in kuruluşundan on ay sonra yeni devleti tanımış ve Türk Yahudileri'nin de İsrail'e göçmelerine izin vermiştir. Türkiye ile Arap ülkeleri arasında yıllarca sürecektir kötü ilişkilerin temeli böylece atılmıştır.

Truman Doktrini'nden sonra izlenmeye başlanan yeni dış politikanın bir başka sonucu, Türkiye'nin, Asya'nın yeni bağımsızlar da dahil olmak üzere hemen hemen bütün devletlerine sırt çevirişidir. Türkiye, Asya'ya sırtını NATO'ya girdikten sonra 1955 yılındaki Bandung Konferansı'nda değil, ondan çok önce 1949 yılında çevirmiş, bu yıl toplanan ilk Asya Devletleri Toplantısı'na katılmamıştır. Endonezya Sorunu'nu görüşmek üzere Ocak 1949'da toplanan ilk Asya Siyasi Konferansı, unutulup giden konferanslar arasındadır. Bu konferansa katılmayı reddeden tek Asya Devleti Türkiye'dir. Türkiye, yapılan davete verdiği cevapta, Endonezya Sorunu'na ilgi duymakla birlikte, Avrupalı devlet olarak bir Asya Konferansı'na katılmaya hakkı olmadığını belirtmiştir. Böylece, Türkiye bir gözlemci bile göndermeyerek Asya-Afrika hareketi ile bağlarını koparmıştır¹⁴⁷.

¹⁴⁵ Gönübol, Ülman, **a.g.m.**, s. 160.

¹⁴⁶ Halil, **a.g.e.**, s. 118.

¹⁴⁷ Bu Konferans ve Türkiye'nin katılmayı için bkz., Keesing's Contemporary Archives, 1948-1950, s. 9792-9793; ayrıca bkz., G. H. Jansen, **Non-Alignment and the Afro-Asian States**, New York 1966, s. 85.

Bu tutumda payı olan en önemli etkenler, Türkiye'nin izlemeye başladığı Batı yanlısı dış politikanın yanı sıra, Atatürk'ten başlayarak Türk yöneticilerinin yönetim felsefelerinin Batı'ya dönük olması ve bununla yakından ilgili olarak, Türklerin kendilerini Asyalıdan çok Avrupalı bir ulus olarak kabul etmeleridir.

Türk Dış Politikası'nda Truman Doktrini ile başlayan bu yeni gelişme, içeride iki önemli gelişme ile paralellik göstermektedir: Demokratik özgürlüklerin gelişmesi ve askeriye'nin bütünüyle sivil hükümet kontrolü altına girmesi çabaları.

ABD ile sıkı işbirliği Türkiye'de demokratik eğilimlerin güçlenmesinde etkili olmuştur. 1947'den sonra, basın ile ilgili kanunlar, gazetelere daha geniş bir basın özgürlüğü sağlamak amacıyla gözden geçirilmeğe başlanmıştır. Bunda, 12 Temmuz 1947 Anlaşması'nın, "Türk Hükümeti, Birleşik Devletler Basın ve Radyo Temsilcileri'ne bu yardımın kullanılmasını serbestçe müşahade etmelerine ve bu müşahadelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edecektir." hükmünün doğrudan etkisi olsa gerektir. Komünizme karşı demokratik özgürlüklerin şampiyonluğunu yapan bir büyük devletle girişilen sıkı işbirliği havası içinde Türk Hükümeti'nin, yabancı basına sağladığı bu özgürlüğü kendi basınından esirgemesi herhalde düşünülemez. Bir Amerikalı gazeteci şunları yazıyor:

"İnsan hak ve özgürlüklerindeki bu gelişme, her ne kadar ABD'nin Türkiye'ye yardım vermesinde ilk ve en önemli amaç değilse de, bu yardımın doğrudan sonuçlarıdır ve böyle bir yardım olmasaydı ortaya çıkmazlardı demek yanlış olmayacaktır"¹⁴⁸.

Truman Doktrini'nin ilanından sonra başka demokratik gelişmeler de ortaya çıkıyor. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1947 yılı Temmuzunda CHP Genel Başkanlığı'ndan vazgeçtiğini, yalnız Cumhurbaşkanı olarak ve tarafsız bir biçimde görev yapacağını açıkladı¹⁴⁹. 1947 Eylül ayında kabine istifaları

¹⁴⁸ **Survey of International Affairs, The Middle East**, 1945-1950, s. 45'ten Joseph G. Harrison, Christian Science Monitör, 2 Nisan 1949.

¹⁴⁹ Cumhurbaşkanı İnönü, 11 Temmuz tarihli demecinde şöyle konuşuyor: "İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan Muhalif Parti'nin, İktidar Partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde, ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı muvazi derecede vazifeli görürüm... Meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayatın emniyetinin temel şartıdır." **Ayın Tarihi**, No. 164, Temmuz 1947, S. 15. Ayrıca bkz., Aydemir, op. cit., s. 447-450.

ve CHP Meclis Grubu'ndan çoğu genç olan 40'ı aşkın üyenin "ilerici" bir blok kurmaları, Başbakan Recep Peker'in 9 Eylül'de istifası sonucunu vermiş ve yeni hükümeti, Peker kabinesinin belli başlı yaşlı üyelerini gençlerle değiştiren Hasan Saka kurmuştur. Ocak 1949'da Hasan Saka kabinesi de istifa etmiş ve genellikle ilerici karakterde yeni bir kabine, özgür seçimler vaat ederek iş başına gelmiştir¹⁵⁰.

Yardımlar önce bağımsız bir program çerçevesinde gönderildi. 1948'de Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardım, Amerikan Kongresi tarafından genel Dış Yardım Yasası içine aktarıldı. Böylece Truman Doktrinde bir kereye mahsusmuş gibi sunulan yardımlar süreklilik kazanmış oldu. 6 Ekim 1949'da Karşılıklı Savunma Yasasının (*Mutual Defense Act*) kabul edilmesiyle, yardımlar bu çerçevede değerlendirilmeye başladı. Amerikan yardımlarının yönetimi de Ekonomik İşbirliği İdaresine geçti.

Doktrinde Türkiye'ye verilmesi öngörülen 100.000.000 dolarlık malzemenin tamamının yollanıp yollanmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklara göre Amerikalılar Türkiye ve Yunanistan'a gönderilecek yardımın miktarında kısıntıya gitmişler bu çerçevede Türkiye'ye sadece 69.000.000 dolarlık malzeme ulaştırılmıştır¹⁵¹.

1947-1949 döneminde, Truman Doktrinde yeralan askeri malzeme yardımı da dahil olmak üzere, Türkiye'ye verilen Amerikan yardımının tutarı 152.500.000 dolar oldu. Bunun 147.500.000 dolarlık bölümü kara, hava ve deniz kuvvetlerinin modernizasyonu için kullanılırken, geriye kalan 5.000.000 dolar yol onarımları için ayrıldı. Çünkü ABD, olası bir Sovyet saldırısının durdurulabileceği hal olarak planlanan Torosların güneyi ile İskenderun limanı arasında ikmal yollarının yapımına büyük önem veriyordu. 1947-1951 yılları arasında ise Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının miktarı toplam 400,000.000 dolara ulaşmıştır.

Doktrin çerçevesinde Türkiye'ye verilen malzemenin büyük bir bölümü savaş artığı olmakla birlikte, bunlar İkinci Dünya Savaşının son yıllarında

¹⁵⁰ **Düştur**, III. Tertip, C. 5, 2. bası, s. 320.

¹⁵¹ Sander, **Türk Amerikan...**, s. 23.

üretilmiş olduklarından, Türk Ordusunun elinde bulundurduklarından çok daha modern olma özelliği taşımaktaydı. Örneğin, Nisan 1948'den itibaren Proje 500 adı verilen bir operasyon çerçevesinde ABD Hava Kuvvetleri envanterinden çıkartılarak Türkiye'ye verilen uçaklar arasında, 241 P-47 avcı uçağı, 32 A-26 saldırı ve bombardıman uçağı, 100 AT-6 ileri eğitim uçağı, 67 AT-11 eğitim uçağı ve 50 C-47 nakliye uçağı bulunmaktaydı¹⁵². Bu uçakların bazılarının bugün bile çeşitli amaçlarla uçurulmaya devam ettiği göz önüne alındığında Truman yardımlarının aslında, Türk ordusunun gelişimine büyük katkısı olduğu söylenebilir. Fakat, aşağıda da değinileceği gibi bu malzemenin bakım ve onarım masrafları Türkiye'nin dış ekonomik ve dolayısıyla siyasal bağımlılığını artıran bir etken olmuştur.

Doktrin Türk dış politikasında büyük bir değişikliklere yol açtığı muhakkaktır. Başlangıçta Doktrini, Türkiye ve ABD arasında sıcak ilişkilerin gelişmesine ve Sovyet isteklerinin geri çevrilmesine yardımcı bir unsur olarak değerlendiren Türk devlet adamları, SSCB'nin Orta Doğu'da izlediği politikalar karşısında, İngiltere'nin de etkisiyle, bütünüyle Batı ve özellikle Amerikan yanlısı dış politika yürütmeye başladılar.

Amerikan askeri yardımı çerçevesinde Türk Ordusuna verilen malzemenin bakımı ve yedek parçalarına verilen ücretler yardımların astarının yüzünden pahalı hale gelmesine yol açtı. Zira karşılıksız olarak verilen 100.000.000 dolarlık (280.000.000TL) savaş artığı askeri malzemenin bakımı ve yedek parçaları için bütçeden yılda 400.000.000 TL yani yaklaşık 143.000.000 dolar ayrılması gerekiyordu¹⁵³. Bu meblağın harcanmasıyla, Türkiye'nin savaş sonrasında elinde tutmayı başardığı dolar rezervleri kısa sürede eridi. İleriki yıllarda ABD'den yapılan ithalat arttıkça, dolar sıkıntısı daha da büyüyecek, bir kısır döngüye giren dış ticaret dengesi bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozulacak, Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığın temelleri Truman Doktrini ile atılmış olacaktır.

¹⁵² USAF, **Oncrations in Turkey 1947-1959**, Historical Services Directorate Office of Information Headquarters United States Air Forces in Europe, 1959, s. 16.

¹⁵³ Gönübol, **a.g.e.**, s. 220.

Türkiye'nin ABD'ne yaklaşması sonucunda dış politikada tavır değişikliği İsrail meselesinde ortaya çıkmıştır. Yıllarca sorunun çözüm konusunda Araplara destek veren Türkiye, kuruluşundan 10 ay sonra İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke oldu. Ülkesindeki yahudilerin İsrail'e göç etmelerine izin vererek, İlisüüdr Yahu di nüfusunun artmasına yardımcı olan Türkiye, bu politikası sonucunda Arap devletleriyle ilişkilerinde soğuk bir döneme girdi¹⁵⁴.

Öte yandan, 1949'da toplanan Asya Devletleri Kongresine de, 'Asyalı değil Avrupalı bir devlet olduğu' gerekçesiyle katılmayan Türkiye, yüzünü tamamen Batıya döndü, Dış politika hedeflerini, Batı'nın dış politika hedefleriyle uyumlaştırma çabası içine girdi. 1955'de Bağlantısızlar Hareketinin ortaya çıktığı Bandung Konferansında bu tutum daha da belirginleşecektir.

Truman Doktriniyle başlayan Türk-Amerikan yakınlaşması süreci, Türk siyasal hayatını da etkiledi. Türk kamuoyu Amerikan tarzı demokrasiyi yakından tanıma imkanı buldu. Uzun yıllar tek parti iktidarı dışında bir yönetim tarzını denememiş ve genellikle Avrupa ülkelerindeki yönetim biçimlerini tanıyan devlet adamları için, Amerikan demokrasisinin devrim niteliğinde değişikliklere yol açacak biçimde etkili olması beklenemezdi. Yine de, bunun Türk demokrasisi üzerine bazı yansımaları oldu:

Temmuz 1947'de İsmet İnönü, cumhurbaşkanının tarafsız olması gerektiği düşüncesiyle, Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığından ayrılmıştır.

Askeri sistemde köklü değişiklikler yapılarak, ordu hükümetin tam yetkisi altına sokuldu. 1949 Haziranında TBMM, bütün ulusal güvenlik birimlerini (Genelkurmay dahil) Milli Savunma Bakanlığına bağladı. Bu düzenlemenin ardında, askeri işlerin tek bir sorumlu hükümet organında odaklaşmasını öngören Amerikan yardım anlaşmasının azımsanmayacak bir payı vardı. ABD'nin, Türk Genelkurmayı'nın statüsünde köklü değişiklikler yapılması için baskıda bulunduğu da belirtilmektedir. Genelkurmay Başkanı

¹⁵⁴ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İletişim Yay., İstanbul 2003, s. 640-641.

Mareşal Fevzi Çakmak, ordunun rejime tam desteğini sağlamış; ancak bunu Genelkurmay Başkanı'nın hükümete değil, Cumhuriyet'in başı olan Atatürk'e sorumlu olması koşuluna bağlamıştı. Böylece, 1943 yılında görevinden ayrılincaya kadar ordu hükümet kontrolünün dışında kalmıştır.

Öte yandan, ABD'yle iyi ilişkiler kurma havası içinde, resmi ideolojiye ters düşenlere ve sol görüşlülere yönelik yasa dışı baskılar artmaya başladı. Aralarında Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu ve Niyazi Berkes'in de bulunduğu öğretim üyeleri üniversiteden uzaklaştırıldı veya ayrılmak zorunda bırakıldı. Ayrıca, özellikle gazeteciler ve öğrenciler arasında geniş tutuklamalar yapıldı. 'Kızıl tehlike'nin yayılmasına hizmet ettiği düşünülen gazete ve dergiler kapatılmıştır.

Truman Doktrini ile başlayan dönemde Türk toplumu da büyük bir değişim yaşıyordu. Vehbi Koç gibi girişimcilerin Amerikan firmalarının ticari mümessilliklerini almasıyla, buzdolabından otomobile kadar Amerikan malları ülkeye serbestçe girmeye başladı. Halk Amerikan mallarını kullanmayı bir ayrıcalık sayıyor, buzdolabı olanlar salona, hatta misafir odasına koyuyor, Amerikan filmlerini izliyor, çocuklar Amerikan çizgi roman kahramanlarını küçük yaşta tanıyorlardı. Tüm dünyayı etkisi altına alan "Amerikan hayat tarzı" (*American Way of Life*) daha sanayi devriminin eşiğindeki Türkiye'yi kaplıyordu. Truman Doktriniyle hemen hemen aynı zamanda başlayan Marshall Yardımları bu değişim sürecini daha da hızlandırmış, 1950'ler Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda Amerikan tarzını benimseyenlerin yükselişine sahne olmuştur.

II. Marshall Planı

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, ABD tarafından Avrupa ülkelerine yardımda bulunmak ve bu ülkeleri kısa zamanda geliştirip güçlenmelerini sağlamak amacıyla hazırlanan bir programdır. Savaştan sonra Avrupa ülkeleri, yıkılan ekonomilerini onarmak için yoğun bir çabaya girişmişlerdir. Bunun için gerekli olan makine ve donanım ancak ABD'den sağlanabilirdi.

Bu koşullar altında zamanın ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall, Avrupa'ya programlı yardım yapılması önerisinde bulundu. Bunun üzerine bir

Avrupa Onarım Programı (European Recovery Program) hazırlandı. Öneri sahibinin isteminden dolayı buna Marshall Programı da denir.

Marshall Programı, 1948 yılında Başkan Truman tarafından imzalanan bir kanun ile kabul edildi. Program dört yıllık bir süreyi kapsamaktaydı. Program çerçevesinde yapılan yardımlara da Marshall Yardımları denmektedir. ABD, yardımları karşılığında Avrupa ülkelerinden ekonomik ve mali bağımsızlıklarını artıracak yönde çaba göstermelerini, bu amaçla gerekli iç önlemleri almalarını ve aralarında yakın bir işbirliği gerçekleştirmelerini istiyordu. Böylece Avrupa ülkelerinin ABD'ye bağımlılıkları da azaltılmış olacaktı.

Bu ortamda Avrupa ülkeleri aralarında gerekli işbirliğini gerçekleştirmek ve Marshall Yardımları'nı dağıtmak üzere Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC)'nü kurdular. 17 Batı Avrupa ülkesinden her biri, 1948-1951 dönemini kapsayan bir plan hazırlayacak, ekonomisini toparlayacak, üretimini artıracak ve dış açığı azaltacak önlemler alacaktı. Bu planlar OEEC tarafından gözden geçirilecek ve aralarında uyum sağlanacaktı. Aslında bu koordinasyon, ABD'ye bir ölçüde üye ülkelerin ekonomik, para ve mali politikaları üzerinde denetim olanağı sağlıyordu.

Marshall Programı'nın başlıca iki amacı vardı. Birisi, sağlanacak dış yardımlarla Avrupa ülkelerinin yıkılan ekonomilerinin onarımına ve kalkınmalarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak, diğeri de Komünizmin Batı Avrupa'daki yayılışına engel olmaktı.

Savaş sonrası dönem, dünyada "Soğuk Savaş"ın başlangıç dönemidir. Dolayısıyla ABD, ne pahasına olursa olsun Komünizmin yayılışına set çekmek istiyordu. Diğer yandan, Batı Avrupa, ABD'nin geleneksel bir piyasası durumundaydı. O bakımdan bu piyasayı yeniden canlandırmakla ihracat olanaklarını artırmayı umuyordu.

Avrupa Onarım Programı'nın uygulandığı dört yıllık süre içerisinde ABD, Avrupa'ya 11.4 milyar dolar yardım yaptı, bunun % 90'ı doğrudan hibe

şeklinde idi. En fazla yardım alan ülkeler İngiltere (%24), Fransa (%20), Federal Almanya (%11) ve İtalya (%10) idi¹⁵⁵.

Az miktarda olmakla birlikte Türkiye de yardım alan ülkeler arasında idi. Marshall Programı, ABD Yardımı'nın sadece bir yönü idi. 1945'te başlayan ABD Yardımı, 1955'e kadar 51 milyar doları buldu. Bu yardımlar tüm Batı Bloğu'na yapılan yardımları kapsar.

A. Marshall Planı'nın Amacı

II. Dünya Savaşı korkunç bir boğuşma sonunda bitince herkes artık insanlığın bir daha böyle bir boğuşmaya kalkamayacağını ummuştu. San Francisco'da Birleşmiş Milletler Anayasası'nın beş büyük devlet tarafından imzalanması da insanlığa bu müjdeyi vermekteydi. Birleşmiş Milletler beş büyük devletin işbirliği esası üzerine kurulmuştu. Fakat 1947 Londra Konferansının ve 1949'da "Palais Rose" toplantısının neticesiz kalmasından sonra, Çin hariç, dört devletin işbirliği sona ermişti.

Batılı büyük devletler ordularını terhis ederken SSCB, İran'la Türkiye ve Yunanistan'ı tehdit ediyordu. Batıda ise, Fransa ile İtalya komünist ihtilal tehlikesi karşısındaydılar. Kuzey İran'ın işgaline ancak ABD'nin baskısıyla son verilebilmişti. Yunanistan da, yine ABD'nin yardımıyla, üç yıldan fazla süren iç savaşını başarıyla bitirebildi. Batıdaki komünist teşebbüsleri de sonuç vermedi. ABD'in "Truman Doktrini" ve "Marshall Planı" bu başarıların başlıca amili olmuştu. Komünist hareketi artık Avrupa'da durdurulmuştu. Amerika'nın "Önleme-Containement" politikası Avrupa'yı kurtarmıştı. Bundan sonra Rusya'ya karşı yükselen "NATO" kalesi gittikçe kudretini arttırmış ve Avrupa'yı Rusya'ya karşı kendisini koruyabilecek bir hale getirmişti. Böylece Batı aleminin Rusya'nın askeri ve siyasi tehditlerine karşı boyun eğmeyerek kendisini koruyabilecek bir duruma gelmesidir ki, Sovyetler'in soğuk harbe hız vermelerine yol açmıştı.

1947 başına gelindiğinde iki büyük devlet arasındaki anlaşmazlıklar artarken, stratejik planda Avrupa'da belirsizlik sürüyordu. Çünkü Avrupa ekonomileri kendilerini toparlamayı başaramıyorlardı. Bu ise kimi Batılı

¹⁵⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 341-343.

çevrelerce başlıca risk etkeni olarak görülüyordu. Çin'deki ABD birliklerine kumanda ettikten sonra Truman tarafından dışişleri bakanlığına getirilen General Marshall, "doktorlar tartışırken, hastanın ölmek üzere olduğunu" fark etti. 1947 ilkbaharında Moskova Konferansı sırasında Avrupa'daki kötü durum hakkında gözlemlerde bulunan Marshall, büyük bir atılım yapmaya karar verdi. Durumun Nazi işgalindekinden kötü olduğunu iddia eden, ekmek payını en düşük orana düşüren Fransa, 1947 Nisan'ında acil buğday ve tahıl yardımı çağrısında bulundu. İtalya'da da durum farklı değildi. Roma'dan yazan ABD elçisi James Dunn, acilen bir şeyler yapılmasını istiyordu: "Bize ulaşan bütün işaretler... komünistlerin mesafe kaydettiğini, bizim özgür ve demokrat bir İtalya yaratma politikamızın ise gerilediğini ortaya koyuyor."¹⁵⁶

Bu görüşleri dikkate alan Marshall, Amerika'daki fiyatların yüksekliğine ve arz eksikliğine aldırmadan Fransa'dan ve İtalya'dan gelen yardım çağrılarını kabul etti. Bu amaçla, konunun en önemli uzmanlarını toplantıya çağırırdı. Ön çalışma, büyük ölçüde, "uzun telgraftan sonra iyice ünlenerek Dışişleri Bakanlığı "Policy Planning Staff"ın (Politika Planlama Kurulu) başına getirilen Kennan tarafından yürütüldü¹⁵⁷. Başarısı başlarda hiç de kesin olmayan, ama zaman ilerledikçe Batı açısından çarpıcı sonuçlara ulaşan Marshall Planı işte böyle doğdu. Anglosaksonları Almanya'daki işgal altındaki bölgelerde birleşmeye yönelten de olayların ekonomik mantığı oldu.

Marshall ünlü konuşmasını 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nin mezuniyet töreninde yaptı. Planın kapsamı ve süresi hakkında net şeyler söylemedi. Avrupa ülkelerini inisiyatif kullanmaya çağırırdı. Marshall Planı birkaç basit düşünce üzerine oturtulmuştu; öncelikle kısa ve orta erimli sorunların birbirinden ayrılmasına dayanıyordu. Kısa erimde söz konusu olan, Avrupa ülkelerinin enerji darboğazını aşmasına yardımcı olmaktı. Orta erimde sorun, savaşın altüst ettiği ekonomik ve sosyal yapıları yeniden organize etmektir. ABD Dışişleri Bakanlığı uzmanları isabetli tespitler yaptılar: Avrupa ülkeleri eşgüdümlü bir silkiniş programı üzerinde anlaşmak zorundaydılar. ABD'nin rolü, planın hayata geçirilmesi için süreli bir yardımla

¹⁵⁶ Frush, **Dunn to Marshall**, 3 Mayıs 1947, C. III, s. 891.

¹⁵⁷ Bostanoğlu, **a.g.e.**, s. 265.

sınırlı kalmalıydı. Plan tüm Avrupalılara önerilmeliydi. Diğer bir deyişle, Avrupa'da bir bölünme olacaksa, buna Washington değil, Moskova neden olmalıydı. Olaylar tam da bu yönde gelişti.

Önerileri kabul eden 16 Avrupa devleti¹⁵⁸ 12 Temmuz 1947'de Paris'te bir araya geldiler. Çağrı Doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetler'e de yapılmıştı, ama bu devletler katılmayı reddettiler. Marshall Planı ile Alman sanayi üretimine destek olmak ve Almanya'yı Batı Avrupa'yla bütünleştirmek, Truman Doktrini'nin öteki yarısını oluşturan cesur girişimlerdi. İngiltere ve Fransa Marshall'ın planını müzakere etmek için bütün Avrupa memleketlerine 4 Temmuz 1947'de birer davetiye gönderildi. Burada yapılacak yardım hakkında kanunun içeriği açıklandı¹⁵⁹.

Avrupa'dan yükselen tepkiler çok olumluydu. İngiliz Times, düşünceyi "siyasi bakımdan cesur, ekonomik bakımdan yapıcı" olarak niteledi. Ajans France-Press, projenin Fransa'da özel ilgi göreceğini yazdı. Buna karşılık Sovyetler'in ilk tepkisi tümüyle olumsuz oldu.

16 Haziran tarihli Pravda, bu planda Truman Doktrini'nin, dolar yardımıyla siyasi baskı ve başka ülkelerin içişlerine karışmanın değişik bir yüzü olduğunu öne sürüyordu. Bununla birlikte, beklenenin tersine, Kremlin 22 Haziran'da Dışişleri Bakanı Molotov'u Paris'e, Bevin ve Bidaut ile görüşmeye yolladı. Komünist basın Marshall Planı'na eleştirileri kesti.

26 Haziran'da kalabalık bir heyetle Paris'e gelen Molotov, ilk günden açıklamalar yapmaya koyuldu. Öteki partiler ortak bir Avrupa planı üzerinde dururken, Molotov, koşulsuz ve denetimsiz, iki taraflı bir anlaşma istiyordu.

Sovyetler Romanya, Bulgaristan ve Polonya üzerindeki denetimlerini sağlamlaştırmışlardı. Macaristan'da tam o sıralarda, komünist olmayan

¹⁵⁸ İngiltere, Fransa, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Avusturya, İzlanda, Belçika, Luxembourg, İsviçre, Türkiye, Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç. On altıların ABD'ye sundukları program için bkz. **Ayin Tarihi** (Eylül 1947) No. 66., s. 122-127. Amerika bu program dahilinde Türk taleplerini ve ekonomisini incelemek üzere Ankara'ya iki heyet göndermiş bu heyetlerin verdikleri rapora göre Marshall yardımından Türkiye'nin ilk 15 ay ayrı tutulması görüşü benimsenmişti. Amerikan Heyetleri'nin, Kongre'ye verdikleri rapor için bkz. **Ayin Tarihi** (Şubat 1948). No. 171., s. 26-28. Türk idarecileri ise, Türkiye savaşa girmemiş olmakla birlikte savaşın yıkıcı tesirlerinden, yani fazla sayıda asker besleyerek uğradığını ileri sürmüştü. **Aynı eser**, s. 28-29 (Nureddin Sadak'ın konuşması). Ayrıca, bu rapor için bkz. **Avrupa İktisadi Kalkınma Programı ve Türkiye**, Ankara 1948, s. 5.

¹⁵⁹ Cenani Sahir Silan, **Amerikan Türk Yardım Programı**, Ankara 1948, s. 22-28.

başbakanı çekilmeye zorlamışlardı. Molotov Paris'ten ayrılınca, Kremlin Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Kalkınma Programı'na katılmasını engelledi ve Batı Avrupa partilerinden Marshall Planı'na karşı bir kampanya açmalarını istedi. Aslında Stalin'in ve Molotov'un ABD Planı'ndan kuşku duymak için haklı nedenleri vardı. Bakan yardımcısı William Clayton, Bevin'e, yardım almak istiyorlarsa Sovyetler'in Avrupa politikalarını değiştirmeleri gerektiğini söylemişti. Clayton ve Kennan, SSCB'nin plan çalışmalarına katılmasına izin verilmesini koşula bağlama eğilimindeydiler. SSCB'nin esas görevi Batı Avrupa'nın yeniden yaşama dönmesi için hammadde sağlamaktı. Buna razı olursa, plan kapsamına alınabilirdi. Sovyetler'in Marshall Planı'na tepkisi sert fakat ölçülü oldu. Sovyet hükümetinin bu konudaki en bilinen tepkisi 1947 Ekim'inde Dışişleri Bakan Yardımcısı A. Wichinsky tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda dile getirildi. Avrupa'nın, ABD'nin siyasi ve ekonomik denetimine gireceğini öne sürdü. Ne Wichinsky'nin konuşması ne de Stalin'in tepkisi bir savaş ilanıydı. Stalin çevresinin eşelendiğini (Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri), en ürkütücü düşmanın (Almanya) canlandırıldığını, dış dostlarının elinin kolunun bağlandığını (Yunanistan) ya da koalisyonların dışına itildiğini (İtalya, Fransa) gördü. Kendini savunarak tepki verdi. Stalin'in amacı Batı'da yeni kazanımlar peşinde koşmaktan çok, kendi alanında gücünü pekiştirmektir. Doğu Avrupa'da katı ve düşüncesizce davrandı. Fakat kendi nüfuz alanının ötesinde ölçülü ve dikkatliydi. Almanya'da sanayi üretiminin iki bölgede artırılmasına karşı çıktı, fakat bölünmeden kaçındı; Fransa ve İtalya'da komünistler Marshall Planı'na saldırdılar, fakat hükümetlerini devirmek yerine, onların içine girmeye çalıştılar¹⁶⁰.

"Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı" 22 Eylül'de Paris'te toplandı. Ortak ihtiyaçların bilançosunu çıkaran Konferans, 1948-1952 yılları için bir kalkınma planını kabul etti¹⁶¹. Marshall Planı uygulaması işte böyle başladı.

¹⁶⁰ M. Lefler, **Preponderance of Power**, s. 186.

¹⁶¹ 1948-1952 yılları arasında Marshall Planı çerçevesinde yapılan yardımlar yaklaşık 13 milyar dolara ulaşmıştı. Bunun 3.2 milyar doları İngiltere'ye, 2.7 milyar doları Fransa'ya, 1.4 milyar doları İtalya'ya, 1.3 milyar doları Federal Almanya'ya, 1.2 milyar doları Hollanda'ya, 3.3 milyar doları ise öteki ülkelere gitmiştir. Buna göre Amerikan Yardımı'nın dağılımı

16 Nisan 1948'de, Plan çerçevesinde vaat edilen ABD yardımının dağıtımı ile görevli Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OECE) kuruldu¹⁶². Baştan Konferansa davet edilmeyen Federal Almanya, 31 Ekim 1949'dan itibaren OECE'ye temsilci yollamaya başladı.

Avrupa'yı ekonomik olarak ayakları üzerinde durabilir hale getirmek için düşünülen Marshall Planı, 1944'te IMF'nin kuruluşuna yol açan liberal bir ekonomi konseptine oturuyordu. 1 Ocak 1948'de imzalanan GATT (Ticaret ve Gümrük Hadleri Genel Antlaşması) piyasa ekonomisine dayalı demokrasilerin arasındaki ekonomik işbirliğinin başlıca kurumlarını yarattı. Birçok Batılı yazar, geriye dönüp bakıldığında, kazanılan başarının Batı açısından çarpıcı olduğuna dikkat çekiyor¹⁶³.

B. Marshall Planı'nın Uygulanması

Marshall Planı'nı milli bir ekonomik kalkınma programının finansmanı için değil, savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın kalkınması için hazırlanmış bir plan olduğunu ileri sürülmüştür. Türkiye'nin savaştan yıkılmadan çıktığını, doğal zenginlikleri ile Avrupa'nın kalkınmasına katılabilecek durumda olduğunu, altın ve döviz stoklarının ve dış ticaret dengesinin 15 aylık bir devre için yeterli görüldüğünü, Türk sanayisinin orta derecede gelişmiş dış sanayi olduğunu, üretim düzeyinin savaştan önceki durumuna oranla geliştiğini ve bu nedenle ekonomik yardım yapılmasına taraftar görülmediği bildirilmiştir¹⁶⁴.

Marshall Planı çevresi içinde ülkemize yapılmış olan ABD Yardımları mahiyetleri itibariyle direkt, endirekt, ve teknik yardımlar olmak üzere üç kısımda mütalaa edilebilir¹⁶⁵.

şöyledir:

İngiltere: %24,4,	Federal Almanya: %10,1,
Fransa: %20,3,	Hollanda: %8,3,
İtalya: %11,	Diğer ülkeler: %25,9

(Kaynak: L'Histoire, no 151, Janvier 1992.)

¹⁶² 1961'de OECE görevini tamamlayınca dönüştürüldü ve ortaya OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) çıktı.

¹⁶³ T. De Montbrial, **Memoire du Temps Present**, s. 62.

¹⁶⁴ Hasret Çomak, **Altıncı Askeri...**, s. 473

¹⁶⁵ Bu konuda geniş bilgi için bakınız: William Adams Brown ve Redvers Opie, Op.Cit., Part: III ve Dr. İsmail Türk, **İktisadi Gayeli Mali Yardımlar**, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından, 1957, s. 81-89. Ayrıca Türkiye'ye yapılan Amerikan iktisadi yardımı

Direkt yardımlar hibe, ikraz ve şarta bağlı olarak üç şekilde verilmiş; endirekt yardımlar ise yine hibe ve kredi esası üzerinden tiraj hakları, başlangıç kredisi ve hususi kaynak isimleri altında yapılmıştır¹⁶⁶.

1. Doğrudan (Direkt) Yardım

Direkt yardım, Amerika'nın, iştirak eden ülkelere doğrudan doğruya dolar olarak yaptığı yardımdır ki bundan faydalanan ülke, ihtiyacı olan alımlarını dolar sahasına dahil ülkelerden yapabilmek imkanını bulmaktadır. Doğrudan yardım aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

-İkraz (Ödünç):

Ödünç olarak verilen direkt yardım uzun vadeli bir ikrazdır. Yardımı gören ülke faydalandığı bu krediyi Amerika Birleşik Devletleri'ne borçlanmakta ve onu muayyen taksitlerde ifa etmektedir.

Eğer yapılan tahsis ödünç şeklinde tahakkuk etmişse, o zaman, bu para Amerika Birleşik Devletlerine borçlanılmış olacak ve bu borçların ödenmesine 1952 Temmuzundan itibaren başlanacaktır. 1952 yılından 1956 yılına kadar Amerika Birleşik Devletlerine yalnız faiz tutarları ödenecek o tarihten sonra da 35 sene vade ve % 2,5 faizle gerek faiz gerek resülmal bir arada ve eşit taksitlerle ödenerek borç kapatılacaktır¹⁶⁷.

Türkiye 1948-49 devresi direkt yardımının 38 milyonunu; 1949-50 devresinin ele 35 milyon dolarını ikraz suretiyle almıştır. Bunlara teknik yardımdan ikraz şeklinde yapılan bir milyonluk yardım da ilave edildiği takdirde kredi olarak verilen yardımların toplamı 74 milyon dolara erişebilmektedir.

Marshall Planı kanalı ile yapılan ikraz yardımları için Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti namına hareket eden Export-Import Bank ile bir istikraz

konusunda geniş bilgi için de, 4 Temmuz 1948 antlaşması gereğince Türk Hükümeti tarafından her üç ayda bir Türkçe ve İngilizce olarak Ankara'da yayınlanan Türkiye'de Marshall Planı isimli raporlara bakılmalıdır. Bu konuda geniş bilgi için bakınız: William Adams Brown ve Redvers Opie, Op.Cit., Part: III ve Dr. İsmail Türk, İktisadi Gayeli Mali Yardımlar, Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından, 1957, s. 81-89. Ayrıca Türkiye'ye yapılan Amerikan iktisadi yardımı konusunda geniş bilgi için de, 4 Temmuz 1948 antlaşması gereğince Türk hükümeti tarafından her üç ayda bir Türkçe ve İngilizce olarak Ankara'da yayınlanan Türkiye'de Marshall Planı isimli raporlara bakılmalıdır.

¹⁶⁶ Türkiye'de Marshall Planı C. II, Güneş Matbaacılık T.A.O., 1951., s. 16-18.

¹⁶⁷ Türkiye'de..., CII, s. 28.

mukavelesi imzalanması ve emre muharrer bir senet tanzimi gerektiğinden Türkiye bu Banka ile 1948 - 49 devresi için biri 30 milyonluk, diğeri, birincinin yerine kaim olmak üzere , 38 milyonluk ve 1949-50 devresi için de bir milyonu teknik yardım olmak üzere, 36 milyonluk istikraz anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 5282, 5359, 5852 sayılı kanunlarla onaylanmıştır.

Hibe:

Direkt yardımın hibe şeklindeki çeşidi, isminden de anlaşılacağı veçhile, Amerika'nın karşılıksız olarak yaptığı ve tekrar iade edilmeyecek olan bir yardımdır. Burada bilhassa gösterilmesi lüzumlu olan yön, bütün Marshall Yardımları gibi bunun da nakdi olmayıp mal olarak verilmekte olduğudur. Hibe şeklinde yardım gören her ülke bu yardımdan ülkeye getirilen malların karşılığını kendi milli parasıyla "karşılık paralar" ismi verilen özel bir hesapta bloke etmek zaruretindedir.

ABD Yardım Kanunu gereğince hibe olarak yapılan yardımlar daha ziyade istihlak maddeleri içindir. Türkiye başlangıçta yalnız istikraz yardımları görmektedir. Türkiye'nin de hibe yardımlarından istifadesi için gerekli teşebbüslerde bulunulmuş bunun üzerine 4 Temmuz 1948'de Ekonomik İşbirliği Anlaşması tadil edilerek, hibe olarak alacağımız yardımlar hakkındaki hükümleri içeren yeni bir ek anlaşma 31 Ocak 1950'de imzalanmıştır¹⁶⁸. Bu anlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 5853 sayılı kanunla onaylanmıştır.

Bu bölüm içinde yapılan yardımları alan devlet, Amerika Birleşik Devletlerine karşı hiçbir şey borçlanmaz. Ancak bunları iktisadi İşbirliği idaresinin¹⁶⁹ onaylayacağı alanlarda kullanmak zorundadır. Türkiye, 1948-49

¹⁶⁸ **Türkiye'de...**, C. II, s. 29.

¹⁶⁹ İktisadi İşbirliği İdaresi (Economic Cooperation Administration) 3 Nisan 1948 tarihli İktisadi İşbirliği Kanunu (bakınız: yukarıda s. 117) çerçevesi içinde Avrupa'ya yapılan Amerikan yardımının yönetimi için aynı kanunla kurulmuş olan teşkilattır. Avrupa'ya yapılan Amerikan yardımının adı değişikçe bu teşkilatın adı da değişmiş ve sırasıyla Karşılıklı Güvenlik İdaresi (Mutual Security Administration) ve Milletlerarası İşbirliği İdaresi (International Cooperation Administration, ICA) adını almıştır. Bunların çalışma yılları bizim incelediğimiz devrenin dışında kaldığı için, Türkiye'ye yapılan iktisadi Amerikan yardımı konusunda genel bir bilgi vermek üzere, burada yalnız 1948-1951 yılları arasında çalışan İktisadi İşbirliği İdaresi devresine işaret etmekle yetiniyoruz.

devresi direkt yardımının 1.200.000 dolar'ını; 1949-50 devresinin 16 milyon dolarını ve 1950-51 devresinin de tamamı olan 45 milyon doları hibe olarak almıştır. 62.200.000 dolar tutarındaki bu yardıma teknik yardımdan hibe olarak sağlanan 1,5 milyon daha ilave edilecek olursa aldığımız hibe yardımlarının toplamı 63.700.000 dolar yardım almıştır.

Şarta bağlı:

Bu yardım Marshall Planından faydalanan ülkelerin ihtiyaçlarını karşılıklı olarak daha kolay ve daha geniş bir surette giderebilmeleri için meydana getirilmiş bir direkt yardım şeklidir. Bir ülkenin Amerika'dan şarta bağlı yardım görebilmesi için diğer bir ülkeye tiraj hakları mukabilinde muayyen miktarda mal ihraç etmesi lazım gelmektedir ki o takdirde Amerika, ihracatı ülkeye ihraç ettiği mal bedeli karşılığını şarta bağlı yardımla ödemektedir. Diğer bir deyişle şarta bağlı yardım, katılan bir ülkenin diğer katılan ülkelere 1948-49 ve 1949-50 devrelerinde tanıdığı net tiraj haklarına mukabil dolar olarak Amerika'dan gördüğü yardımdır¹⁷⁰.

Türkiye'ye 1948-49 devresinde 9.800.000 dolar'lık ve 1949-50 devresinde de 7.500.000 dolar'lık şarta bağlı yardım yapılmıştır. Bunların tiraj haklarıyla olan münasebeti şöyledir:

Her iki devre zarfında ülkemize tanınmış ve bizim de başka ülkelere tanımış olduğumuz tiraj hakları arasındaki net fark şarta bağlı yardımı teşkil eder. Aslında ileride endirekt yardımlar kısmının tiraj hakları bölümündeki cetvellerde de görüleceği üzere 1948-49 devresinde Belçika, İtalya, Hollanda, İngiltere ve İsveç'in ülkemize tanımış olduğu tiraj haklarının toplamı 16.800.000 dolar'dır (Bunun o devre zarfında 14.101.000 dolar'lık kısmı kullanılmış ise de bakiyesi olan 2.699.000 dolar'ı da 1949-50 devresinde kullanılmış olmakla 16.800.000 dolar'lık tiraj haklarının hepsi kullanılmıştır)¹⁷¹.

Buna mukabil 1948-49 devresinde Türkiye'nin; Almanya, Danimarka, Yunanistan ve Norveç'e tanıdığı tiraj hakkının toplamı ise 27.800.000 dolar

¹⁷⁰ İngiltere, İsveç, Belçika-Lüksemburg Ekonomik Birliği'nin Avrupa Tediye Birliği'ndeki borçlu başlangıç kredileri karşılığı da şarta bağlı yardım mahiyetindedir.

¹⁷¹ **Türkiye'de...**, CII, s.30.

olup bunun Danimarka'ya ait 800.000 dolar'ıyla Norveç'e ait 416.000 dolarlık kısmı iptal edilmiş olduğundan tanıdığımız 27.800.000 dolar'lık tiraj haklarından iptal edilenler çıkarıldığı takdirde, filen kullanılmış olan miktarın 26.584.000 dolar olduğu görülür.

Bu vaziyete göre 1948-49 devresinde diğer ülkelere tanımış olup filen kullanılmış olan 26.584.000 dolar'lık tiraj hakkından aynı devrede bize tanınmış olup fiilen kullandığımız 16.800.000 dolar çıkarıldığı takdirde bu devrede Türkiye'nin tanıdığı net tiraj hakkı 9.784.000 dolar olarak bulunur ki, Amerika'nın bize vermiş olduğu 9.800.000 dolar'lık şarta bağlı yardım işte bunun karşılığıdır.

1949-50 devresinde Türkiye'ye sağlanan 7,5 milyon dolarlık şarta bağlı yardım ise 1949-50 devresinde Yunanistan'a tanıdığımız 8 milyon dolarlık tiraj hakkından Yunanistan'ın filen kullanmış olduğu 7.503.000 dolar'lık kısma karşılık gelmektedir. Haziran 1951 sonuna kadar Türkiye'ye yapılmış olan direkt yardımlar, devreler itibariyle ve çeşitlerine göre, aşağıda gösterilmiştir¹⁷²:

Devreler	İkraz dolar	Hibe dolar	Şarta bağlı dolar	Toplam dolar
1948-1949	38.000.000	1.200.000	9 .800.0000	49.000.000
1949-1950	35.000.000	16.000.000	7.500.000	58.500.000
1950-1951	—	45.000.000	—	45.000.000
Toplam	73.000.000	62.200.000	17.300.000	152.500.000

2.Dolaylı (Endirekt) Yardım

Endirekt yardım, katılan ülkelerin birbirleri arasında yapacakları ithalat ve satın alımları karşılamak üzere sağlanan bilvasıta, bir yardımdır. Marshall Planı'nın ilk projesinde böyle bir yardım göz önünde bulundurulmamıştı. Katılan ülkeler. Amerika'dan aldıkları ödünç ve hibe şeklindeki direkt yardımlarla, peşin para ile satın almak mecburiyetinde kalacakları Avrupa kaynaklı mallar yerine, doğrudan doğruya ABD malı satın almayı tercih etmek durumunda kalıyorlardı. Bundan Avrupa'nın sanayici ülkeleri zarar gördükleri

¹⁷² B.C.A. 030.01/ 125.801.5

gibi tütün ve kuruyemiş gibi ihracatımız dolayısıyla Türkiye'de zarar görmeğe başlamıştı.

Amerika, kalkındırmaya çalıştığı ülkelerin bu şekilde ihracat sıkıntısına maruz kaldıklarını görerek zarar gören ülkelere beraber, bu vaziyetin önlenmesine çalıştı ve bu suretle endirekt yardımın ilk aşamasını teşkil eden “Tiraj hakları” formülü bulundu.

Tiraj hakları:

Amerika Birleşik Devletlerinin İktisadi İşbirliği İdaresine giren Avrupa devletleri arasındaki ticareti düzenlemek için yaptığı yardımlardır ve en önemlileri “tiraj hakları” veya “Dolaylı yardım” adı ile tanınmıştır.

İktisadi İşbirliği çerçevesi içindeki Avrupa ülkeleri birbirlerinden mal satın aldıkları zaman malların bedeli Amerika Birleşik Devletleri tarafından ödenmekte ve satın alan devlet bunun karşılığını “Karşılık Fonu” adı altında ve kendi parasıyla milli bir bankaya yatırmaktadır. Bu işte hem satıcı, hem de alıcı devletin büyük çıkarı vardır. Çünkü satan devlet alıcısının döviz yokluğu yüzünden alamayacağı bir malı döviz karşılığı elinden çıkarmış, alan devlet de gerekli döviz kolaylıkla bularak ihtiyacı olan malı satın almak imkanına kavuşmuştur. Diğer yandan, satın alan devlet “Karşılık Fonu”na yatırdığı paranın % 95 ini İktisadi İşbirliği İdaresini: tasvibiyle yine memleket içinde ve iktisadi kıymeti haiz projelere yatıracığından, ya da tıpkı ödünç para yardımı şartları altında Amerika Birleşik Devletlerine ödeyeceğinden sonunda bu da bir türlü hibe, ya da ödünç para yardımı niteliğini kazanmaktadır. “Karşılık fonu”na yatırılan paranın geri kalan % 5'i de, memleket içindeki masraflarını karşılamak üzere özel İktisadi işbirliği misyonlarına bırakılmıştır.

Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında bu şekilde gördüğü ABD yardımının tutarı, 71.522.000 doları hibe, 55.000.000 doları ödünç olmak üzere 126.522.000 dolardır¹⁷³.

Tiraj hakkı, işbirliğine dahil her Avrupa ülkesinin diğerleriyle olan genel tediye muvazenesini tetkik neticesinde arada lehde açık yani aktivite olduğu takdirde, aktif vaziyette bulunanın pasif olana bu açığı kapatacak miktarda

¹⁷³ Türkiye'de..., C.II, s. 33.

kendi milli parasıyla kendi piyasası üzerinden bir iştirak ve ödeme kuvveti tanınması, açık aleyhte yani pasif bulunduğu halde ise kendisine aktif olan ülkeden bu açığı kapatacak nispette o ülkenin parasıyla o piyasada kullanılacak bir iştirak ve tediye kudreti sağlaması demektir.¹⁷⁴ Tiraj hakları 16 Ekim 1948 ve 7 Eylül 1949 tarihlerinde imzalanan “Avrupalılar Arası Ödeme ve Takas Anlaşmaları” ile fiilen tesis edilmiştir.

Amerika, bu şekilde tanınan tiraj haklarının brüt tutarları mukabilinde şarta bağlı dolar tahsisleri yapmakta idi. Tiraj hakkı tanınan ülkelere verilen tahsisler, tiraj haklarını alan ülkelerin bu tiraj haklarının kullanmalarına bağlı idi, bazen bu tahsislerin daha evvel yapıldığı da vaki idi. Türkiye için ise 1948-49 devresine ait tahsisler, bir istisna olarak, verilen brüt tiraj hakları toplamı üzerinden değil; fakat verilen ve alınan tiraj haklarının farkı üzerinden yapılmıştır.

1949-50 devresinde tiraj haklarının kullanılması yeni bir safhaya girmiştir. Belçika ve ECA idaresi, tiraj haklarının dolara çevrilebilen ve katılan her ülkeye ve Amerika'ya aktarılabilir olmasını istemiştir. İngiltere ise, buna engel olarak sadece ticaretin, katılan ülkeler arasında derecelendirilmiş bir şekilde sınırlandırmalardan uzak olarak yapılması görüşünü ileri sürmüştür. Zorlu görüşmelerden sonra Fransızların ortaya attıkları ve tiraj haklarının % 25'inin yalnız katılan ülkeler dahilinde aktarılabilir olmasına, yapılacak transferler oranında bunlar dolayısıyla verilmesi gereken şarta bağlı ABD dolarları tahsislerinin de transfer edileceğine dair teklif kabul edilmiştir¹⁷⁵.

Bu teklif mucibince, iştirak eden bir ülke herhangi bir ülkeden aldığı tiraj hakkının % 25'ini o ülkede fiyat yüksekliği vs. gibi sebepler dolayısıyla kullanmakta müşkülata maruz kaldığı veya kullanamadığı takdirde, bunu diğer iştirak eden ülkelere birine naklettirebilecektir. Bu nakil ile beraber transfer edilen miktara tekabül eden dolar da, kendisine transfer yapılan devlete, şarta bağlı yardım olarak intikal edecektir.

Katılan ülkelerle yapılan ikili müzakerelerden sonra 1945-49 ve 1949-50 devrelerinde Türkiye'ye tanınan ve Türkiye'nin diğer üye ülkelere tanımış

¹⁷⁴ Türkiye'de..., C. II, s. 19-29.

¹⁷⁵ Türkiye'de..., C. II, s. 20-21.

olduğu tiraj haklarının miktarları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir¹⁷⁶.

1948-49 devresinde Türkiye'ye tanınan tiraj hakları

Ülkeler	Tanınan tiraj hakkı dolar	Kullanılan dolar	Bakiye dolar
Belçika	2.000.000	2.000.000	—
İtalya	5.000.000	2.515.000	(1949-50 devresine ilave edilmiştir.) 2.485.000
Hollanda	800.000	586.000	214.000
İngiltere	8.000.000	8.000.000	—
İsveç	1.000.000	1.000.000	—
Toplam	16.800.000	14.101.000	2.699.000

1948-49 devresinde Türkiye'nin tanıdığı tiraj hakları

Ülkeler	Tanıdığımız Tiraj Hakları dolar	Kullandıkları dolar	Bakiye dolar
Almanya	13.500.000	6.778.000	6.722.000 (1949-50 devresine nakledilmiştir.)
Danimarka	1.500.000	700.000	800.000 (İptal olunmuştur.)
Yunanistan	12.300.000	12.300.000	—
Norveç	500.000	84.000	416.000 (İptal olunmuştur.)
Toplam	27.800.000	19.862.000	7.938.000

1949-50 devresinde Türkiye'ye tanınan tiraj hakları

Ülkeler	Tanınan tiraj hakları dolar	Kullanılan dolar	
Almanya	14.722.000	14.722.000	
Avusturya	1.000.000	1.000.000	
Belçika	5.123.000	5.123.000	
Danimarka	2.850.000	2.850.000	
Fransa	7.000.000	7.000.000	
İtalya	6.248.000	6.248.000	(2.485.000 doları 1948-49 devresinden intikal etmiştir.)
Hollanda	5.926.000	5.926.000	(214.000 “ “)
Norveç	468.000	468.000	
İngiltere	28.684.000	28.684.000	
İsveç	2.200.000	2.200.000	
Toplam	74.221.000	74.221.000	(2.699.000 “ “)

¹⁷⁶ B.C.A. 030.01/80.507..5.

1949 - 50 devresinde "Türkiye'nin tanıdığı tiraj hakları"

Ülkeler	Tanıdığımız Tiraj Hakları dolar	Kullandıkları dolar
Almanya	6.722.000 ¹⁷⁷	6.722.000
Yunanistan	<u>8.000.000</u>	<u>7.503.000</u>
	14.722.000	14.225.000

Başlangıç Kredisi:

Tiraj hakları, 16 Ekim 1948 ve 7 Eylül 1949 tarihlerinde imzalanmış olan "Avrupa ülkeleri arasında Ödeme ve Takas Anlaşmaları"na dayanarak tesis edilmişti. Bu anlaşmalar, çeşitli paralar üzerinden yapılan muamelelerin icrasına yarayan müşterek bir muhasebe usulü sağlıyor ve akit tarafların iki taraflı açık fazlalarının tiraj haklarının da yardımıyla sonuca bağlanmasına imkan veriyordu. Tiraj hakları, muayyen bir devre zarfında tediye muvazenelerinde husule gelecek açıklara istinat ediyordu. Kullanılmayan tiraj haklarının devre sonunda iptal edilmesi keyfiyeti, üye ülkeleri, başlangıçta tahmin edilen açıkların tahakkuk ettirilmesine zorluyor ve onları tediye muvazenelerinde açık vermeğe teşvik ediyordu.

1949 yılı sonundan itibaren ülkeler arasında ticareti geliştirmek, serbest rekabet şartlarını yeniden tesis ederek fiyatların düşmesini sağlamak maksadıyla Avrupalılar arası mübadelelerde tedrici bir serbestiye gidilmesi esası kabul edilmişti. Mübadelelerin serbestleştirilmesi için de muhtemel risklerin bertaraf edilmesi, paraların kolaylıkla birbirlerine tahvil edilmesi ve ödeme kolaylıkları sağlanması lüzumu görülüyordu. Bu sebeplerden dolayı, Ödeme ve Takas Anlaşmaları'nın tatbikatından elde edilen tecrübeler göz önünde bulundurularak, 19 Eylül 1950'de üye ülkeler arasında imzalanan bir anlaşma ile "Avrupa-Tediye Birliği" kurulmuştur. Bu anlaşma, 1 Ağustos 1951

¹⁷⁷ 1948-49 devresinden intikal etmiştir.

tarih ve 5824 sayılı kanunla TBMM tarafından onaylanmıştır¹⁷⁸.

Aynı tarihte imzalanmış olan ek protokol hükümleri gereğince anlaşma, 30 Haziran 1950’de sona eren 7 Eylül 1919 tarihli Avrupa ülkeleri arasında Ödeme ve Takas Anlaşması’nın yerine kaim olmuş ve 1 Temmuz 1950’den itibaren tatbik edilmeye başlanmıştır. Anlaşmaya göre, akit taraflardan her birinin birlik dahilinde diğerlerine karşı husule gelen alacak veya borçların geneli bir takas muamelesine tabi tutulmakta ve net alacak veya borç bakiyesi üzerinden birliğe karşı alacaklı veya borçlu olunmaktadır.

Bu alacak ve borçlar karşılıklı bir kredi sistemi içinde muhasebeye tabi tutulmaktadırlar. Birliğe dahil her ülke kendi ticaret hacmine göre diğer üye ülkelere karşı bir kredi marjı tanımakta ve buna mukabil de diğer üye ülkelerden birlik dahilinde bir kredi marjı alınmaktadır. Bu kredi marjlarına “kota” adı verilmiştir. Türkiye bu suretle Avrupa Tediye Birliği’nden 50 milyon dolarlık alacaklı ve borçlu kota almış bulunmaktadır¹⁷⁹.

Avrupa Tediye Birliği’nin kurulmasıyla, kredi meselesi halledilince üye ülkeler arasında ticaret serbestisi de derhal tatbik mevkiine konulmuştur. Ticaret serbestisi Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Konseyi’nin Kararı icabınca 1948’deki ithalatın % 75’i nispetinde olacaktır. Ancak tediye muvazenesindeki açıkların fazlalığı ve iktisadi zorluklar, bu kararın tam olarak tatbik edilmemesini intaç edebilir. Türkiye kendi bünyevi vaziyeti sebebiyle ticaret serbestisini % 60’tan ileri götürememiş ve bu hususta haklı olduğunu teşkilata da kabul ettirmiş bulunmaktadır. Ancak vaziyetimiz mütemadi murakabe altında bulunmaktadır. Tediye muvazenemizde daha büyük bir salah eseri görüldüğü takdirde, % 75 serbestiye gidilecektir¹⁸⁰.

Avrupa Tediye Birliği’nde bünyevi borçlu olan bazı ülkelere Birleşik Amerika Devletleri “Başlangıç Kredisi” namı altında, ikraz ve hibe esaslı üzerinden yardımlarda bulunmuştur.

Türkiye “başlangıç kredisi” olarak birlik çerçevesinde 25 milyon dolar almıştır. Bu yardım ikraz esasına müstenittir. 15 sene vadeli ve % 2 3/4 faize

¹⁷⁸ Türkiye’de..., C. II, Böl. 9, s.23.

¹⁷⁹ B.C.A. 030.10.00.0/ 268.807..3.

¹⁸⁰ Türkiye’de..., C. II, Böl. 9, s. 24.

tabidir. 15 senelik müddet Anlaşmanın hitamından itibaren başlayacaktır.

Başlangıç kredileri, tahsis edildikleri ülkelerin tediye muvazenelerinde açık husule gelmesiyle kotalardan evvel kullanılmaktadır. Ancak Türkiye'ye tahsis edilen başlangıç bakiyesinin kullanılması, bir ithal programı yapmamız şartına bağlanmıştı. Böyle bir ithal programı yapılarak ECA'ya tasvip ettirilmiştir.

Bu kredinin mevzular itibariyle tevzii aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹⁸¹:

Devlet Denizyolları (geçen sene sipariş edilen gemilerin taksit karşılığı olarak)	4.560.000 dolar
Devlet Demiryolları (lokomotif yedek parçaları alımı için)	1.360.000 dolar
Sümerbank (Karabük kok ve sinter tesisleri taksitleri karşılığı olarak)	1.680.000 dolar
Tekel (tuzlalar işletme malzemesi için)	495.000 dolar
Eti Bank (Sarıyar Barajı inşaatı, Zonguldak ve Garp Linyitleri Amenajman malzemesi mübayaası ve taksitleri için)	16.905.000 dolar
Toplam	25.000.000 dolar

Hususi Kaynak:

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti. Avrupa Tediye Birliğinde bünyevi borçlu olan bazı ülkelere “Başlangıç Kredisi” tanımıştı.

Başlangıç kredisinin bazı ülkelere verilmiş ve anlaşmaya istinaden tanınmış olması bu kredinin kullanımını güçleştirdiğinden daha kolay kullanılabilir bir endirekt yardımın yapılması gerekli görülmüş ve Avrupa Tediye Birliği Anlaşması'nı düzenleyen ve 4 Ağustos 1951'de Paris'te imzalanan 2 numaralı ek protokolün birinci maddesiyle, Nisan 1951 başlangıcından 30 Haziran 1952'ye kadar uzayan devre zarfında kullanılabilmek üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'nin katılan ülkelere tanıyacağı bir “Hususi Kaynak” yardımı ihdas edilmiştir.

“Hususi Kaynak” yardımından Türkiye'nin ne şekilde faydalandığını görmek için Türkiye'nin Tediye Birliği'ndeki durumunu gözden geçirmek

¹⁸¹ B.C.A. 030.01/125.801.05

lazımdır:

1950 Kasım ayı sonunda 12.8 milyon dolar tutarında kreditör duruma geçmiş olan Türkiye bu tarihten sonra da 1951 Ocak ayı sonuna kadar Tediye Birliği'ndeki alacaklı durumunu devam ettirmiştir. Ancak 1951 Ocak ayından itibaren Türkiye pasif bir durum arz etmeye başlamış ve bu borçlu durumumuz 1951 Ekim ayı sonuna kadar devam etmiştir. Bu müddet zarfında 50 milyon dolarlık kotamız, 25 milyon dolarlık alacaklı başlangıç bakiyemiz sarf edildiği gibi, ayrıca aşağıda izah edileceği veçhile, 22 milyon dolar "Hususi kaynak" (ressource speciale) şeklinde aldığımız ABD Yardımı da kullanılmış ve ayrıca 5,3 milyon dolar kendi kaynaklarımızdan sarf edilmiştir. Bu suretle Birliğe karşı birikmiş hesap açığımız 100,4 milyona dolara erişmiştir. Kasım 1951'de husule gelen 6.470.000 dolar'lık fazlamız sebebiyle kümülatif açığımız 100.4 milyon dolardan 93,9 milyona dolara inmiştir¹⁸².

Türkiye yukarıda arz edildiği gibi Avrupa Tediye Birliği'ne karşı defisiter vaziyet almaya başlayınca, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na başvurarak "Başlangıç kredisinden" ayrı olarak hususi yardım talebinde bulunmuştur. Bu talebimiz üzerine vaziyetimiz Tediye Komitesi'nde görüşülmüştür. Gelir ve gider dengesi açısından ödeme durumundan dolayı Türkiye için ölü mevsim olan Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları içinde alakalı bir vaziyet göstereceği üzerinde durulmuştur. Bunun üzerine yapılan müzakereler neticesinde, Avrupa Tediye Birliği'ndeki açıklarımızın sonuca bağlanması için Amerika'dan iki defada 12,5 ve 9,5 milyon dolar olmak üzere 22 milyon dolar tutarında "Hususi kaynak" yardımı sağlanmıştır. Bu yardım hibe esasına dayanmakta ve tamamen kullanılmış bulunmaktadır.

Yukarıdaki izahattan anlaşılacağı üzere Amerika'dan alınan endirekt yardım "Hususi Kaynak" şekline tecelli etmektedir.

Genel Yardımın Karşılaştırmalı Dağılımı:

Amerika'nın Marshall Planı gereğince Nisan 1948 den Haziran 1951 sonuna kadar muhtelif ülkelere yapmış olduğu yardımlar toplu olarak aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir

¹⁸² Türkiye'de..., C. II, Böl. 9, s. 24.

Muhtelif ülkelere devreler itibariyle yapılan Marshall Yardımları¹⁸³:

	1948–49 dolar	1949-50 dolar	1950–51 dolar	Toplam dolar
İngiltere	1.619.700.000	921.000.000	285.200.000	2.825.900.000
Fransa	1.313.100.000	691.200.000	440.200.000	2.444.800.000
İtalya	668.000.000	391.000.000	255.900.000	1.314.900.000
Almanya	613.500.000	281.800.000	402.000.000	1.297.300.000
Hollanda	571.100.000	301.600.000	106.000.000	978.700.000
Avusturya	280.000.000	166.400.000	114.400.000	560.800.000
Belçika - Lüksemburg	261.400.000	221.700.000	63.500.000	546.600.000
Yunanistan	191.700.000	156.300.000	167.100.000	515.100.000
Danimarka	126.200.000	87.000.000	44.200.000	257.400.000
Norveç	101.100.000	90.000.000	45.600.000	236.700.000
Türkiye	49.000.000	58.500.000	45.000.000	152.500.000
İrlanda	86.300.000	44.900.000	15.000.000	146.200.000
İsveç	45.400.000	48.000.000	25.100.000	118.500.000
Portekiz		31.500.000	19.000.000	50.500.000
Triyeste	17.900.000	12.300.000	3.200.000	33.400.000
İzlanda	8.300.000	7.000.000	8.400.000	23.700.000
A. Tediye Birliği			350.000.000	350.000.000
Yugoslavya			29.000.000	29.000.000
Toplam	5.953.000.000	3.510.200.000	2.418.800.000	11.882.000.000

Amerika'nın muhtelif ülkelere yapmış olduğu 11.882.000.000 dolar'lık fiili yardım içinde Türkiye'nin hissesi 152.500.000 dolar olarak görülmektedir. Ancak bu tablolarda ülkelerin birbirlerine tanıdıkları tiraj hakları ile ABD'nin 350 milyon dolar vermek suretiyle kurulmasını ve işlemlerini temin ettiği "Avrupa Tediye Birliği" çerçevesi içinde Türkiye'nin aldığı 25 milyon dolarlık başlangıç kredisi ve bu Birlik'te bize tanınmış olan 50 milyon dolarlık "kota"ımızın 30 milyona tekabül eden kredi kısmı ve teknik yardım kanalı ile yapılmış olan yardımlar yer almamıştır¹⁸⁴. Bundan dolayı Türkiye'nin Marshall Planı'ndan görmüş olduğu hakiki yardım toplamı ancak bu yardımların da nazarı dikkate alınmasıyla elde edilebilir. Başlangıçtan Haziran 1951 sonuna kadar Türkiye'ye yapılmış olan çeşitli yardımların icmali ve devreler itibariyle

¹⁸³ B.C.A. 030.01/125.801.5

¹⁸⁴ Türkiye'de..., C. II, Böl. 9, s. 26.

atman yardımlarla bunların nispetleri müteakip tablolarda gösterilmiştir¹⁸⁵:

30/6/1951 Tarihine kadar Türkiye'ye yapılan çeşitli yardımlar (Milyon Dolar)

Devreler	Direkt Yardımlar			Direkt Yardım Toplamı	Endirekt yardımlar		Endirekt Yardım Toplamı	Genel Toplam
	Hibe	Kredi	Şarta Bağlı		Hibe	Kredi		
1948-49	1,2	38,0	9,8	49,0	-	-	-	49,0
1949-50	16,0	35,0	7,5	58,5	71,5	-	71,5	130,0
1950-51	45,0	-	-	45,0	-	25,0	25,0	70,0
Toplam	62,2	73,0	17,3	152,5	71,5	25,0	69,5	249,0
Kota	-	-	-	-	-	30,0	30,0	30,0
Teknik Yardım	1,5	1,0	-	2,5	-	-	-	2,5
Toplam	63,7	74,0	17,3	155,0	71,5	55,0	126,5	281,5

Türkiye'nin bu suretle muhtelif devrelerde aldığı yardımların genel yardıma nispetleri¹⁸⁶;

Devreler	Genel Yardım dolar	Türkiye'nin Hissesi dolar	Nispet %
1948-49	5.953.000.000	49.000.000	0,83
1949-50	3.510.200.000	130.000.000	3,70
1950-51	2.418.800.000	70.000.000	2,90
		Kota 30.000.000	
		100.000.000	4,13
Toplam	11.882.000.000	279.000.000	2,35

Bu cetvellerin incelenmesinden de anlaşılacağı üzere Türkiye ilk 1948-49 devresinde 49 milyon dolarlık direkt yardım görmüştür. Bunun 1,2 milyon doları hibe ve 9,8 milyon doları şarta bağlı yardım olarak verilmiş bakiye 38 milyon doları da kredi şeklinde sağlanmıştır.

Bu devre zarfında Amerika, katılan ülkelere 5.953.000.000 dolarlık yardım yapmış olduğuna göre o devre zarfında Türkiye'nin aldığı yardımın genel yardıma nispeti % 0,83'tür.

1949-50 devresinde Türkiye, 58,5 milyon dolarlık direkt yardım

¹⁸⁵ B.C.A. 030.01/125.801.5

¹⁸⁶ B.C.A. 030.01/125.801.5

görmüştür ki, bunun 16 milyonu hibe, 35 milyonu kredi ve 7,5 milyonu da şarta bağlı yardımdır. Endirekt yardımdan da hibe esası üzerinden 71,5¹⁸⁷ milyon dolarlık tiraj hakkı aldığımızdan bu devre zarfında gördüğümüz yardımlar toplamı 130 milyona erişir. Bu miktar ise Amerika'nın o devre zarfında yapmış olduğu 3.510.200.000 dolar'lık genel yardımın % 3,7'sini teşkil eder.

1950-51 devresine başlarken ABD İktisadi Yardımı'nın önemli miktarda eksileceği anlaşılmış ve bu sebeple her ülkenin alacağı yardım üzerinden kesinti yapılması prensibi kabul edilmiş ve bunun kıstasının tayini Belçikalı Konsey Başkanı Mr. Snoy ile Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreteri Mr. Marjolin'e havale edilmişti. Bu zevatın bulduğu ve Konseyce de kabul edilen teklife göre her ülkenin 1949-50 devresinin bidayette aldığı direkt yardımın % 25'i, endirekt yardımın da (tiraj hakları), % 40'ı azaltılacaktı. Bundan yalnız Yunanistan istisna edilmişti.

Bu kısıntı esası kabul edildikten sonra Türkiye'ye 1950-51 devresinde 45 milyon dolarlık direkt ve 25 milyon dolarlık "Başlangıç Kredisini" adı ile endirekt yardım yapılmıştır ki, bunların toplamı 70 milyon dolardır. Bu devre zarfında ABD'nin muhtelif ülkelere yapmış olduğu genel yardım toplamı 2.418.800.000 dolar olduğuna göre Türkiye'nin almış olduğu 70 milyonun genel yardıma nispeti de % 2,9'dur¹⁸⁸. Fakat Türkiye bu devre zarfında 30 milyon dolarlık bir yardımdan daha istifade etmiştir. Avrupa Tediye Birliği Anlaşması'nın 11'inci maddesi gereğince Türkiye Birlik'ten 50 milyon dolarlık alacaklı ve borçlu kota almıştır. Anlaşmaya göre kota'nın kullanılma tarzı aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir¹⁸⁹:

¹⁸⁷ Bu devre zarfında endirekt yardım olarak başlangıçta 53 milyon dolarlık tiraj hakkı tahsis edilmişti. 1950 bidayetinden itibaren yaptığımız gayretler neticesinde Haziran 1950 içinde tiraj haklarının 71,5 milyon dolara yükseltilmesi sağlanmıştır. Bu suretle 1948-49 devresinde tahsis edilip kullanılmayan 2.699.000 dolar'lık tiraj hakkı da 1949-50 devresinde istimal edildiğinden Türkiye'nin fiilen kullanmış olduğu tiraj hakları toplamı 74.199.000 dolar'a baliğ olmuştur.

¹⁸⁸ **Türkiye'de...**, C. II, Böl. 9, s. 28.

¹⁸⁹ **B.C.A.**, 030.01/125.801.5

50 milyon dolarlık kotanın mütarakim hesap açığı veya fazlalığının			Mütarakim hesap açığının tesviyesi				Mütarakim hesap fazlasının tesviyesi			
			Birliğin tanıdığı kredinin		Birliğe altın tediye eden		Birliğe tanınan kredinin		Birliğin altın tediyesinin	
Tranşları	Nispeti	Miktarı	Nispeti	Miktarı	Nispeti	Miktarı	Nispeti	Miktarı	Nispeti	Miktarı
Birinci	% 20	10	% 100	10	% -	0	% 100	10	% -	0
İkinci	% 20	10	% 80	8	% 20	2	% 50	5	% 50	5
Üçüncü	% 20	10	% 60	6	% 40	4	% 50	5	% 50	5
Dördüncü	% 20	10	% 40	4	% 60	6	% 50	5	% 50	5
Beşinci	% 20	10	% 20	2	% 80	8	% 50	5	% 50	5
Toplam		50		30		20		30		20

Bu tablonun tetkikinden de anlaşılacağı üzere 50 milyon dolarlık kotamız beş eşit bölüme ayrılmıştır. Birinci on milyonluk tranşın toplamını aşmayan açık daima, Birlik tarafından kredi verilmek suretiyle karşılanmaktadır. Müteakip tranşlarda ise Birliğin vereceği kredi nispeti azalmakta buna mukabil tahsil edeceği altın nispeti çoğalmaktadır.

Kotanın beş tranşının tamamen kullanımı halinde (ki Türkiye 1951 sonuna doğru 50 milyonluk kotasının tamamını kullanmıştır) Anlaşmanın tespit ettiği kredi ve altınla tediye nispetlerine göre Birlik tarafından Türkiye'ye asgari 4 sene vadeli 30 milyon dolarlık bir kredi sağlanmış bulunmaktadır.

Bütün bu izahattan anlaşıldığı üzere Avrupa Tediye Birliği'ndeki 50 milyon dolarlık kotamızın bize sağladığı 30 milyon dolarlık krediyi de 1950-51 devresi yardımlarına ilave etmek lazımdır ki, bu takdirde 1950-51 devresi yardım toplamı 100 milyon dolara yükselmektedir. Bu ise 2.418.800.000 dolar'lık genel yardımın % 4,13 ünü teşkil eder.

Otuz milyonluk kota kredisi dahil üç devrenin Türkiye'ye yapılan mecmu yardım toplamı 279 milyon dolardır. ABD'nin muhtelif ülkelere bu üç devre zarfında (30 Haziran 1951 tarihine kadar) yapmış olduğu yardım toplamı ise 11.882.000.000 dolar olduğuna göre bizim aldığımız mecmu yardımların genel yardıma nispeti %2,35'tir¹⁹⁰.

Yukarıdan beri verilen izahate göre Marshall Planı'nın tatbikinden 31

¹⁹⁰ Türkiye'de..., C. II, Böl. 9, s. 29.

Aralık 1951 tarihine kadar Türkiye'ye fiilen yapılmış olan yardımların toplamı ise şöyle açıklanabilir :

Başlangıçtan 31 Aralık 1951 tarihine kadar Türkiye'ye yapılan Marshall Planı yardımları¹⁹¹

Devreler	Direkt yardım (dolar)	Endirekt yardım (dolar)	Toplam (dolar)
1948-49	49.000.000	—	49.000.000
1949-50	58.500.000	71.500.000	130.000.000
1950-51	45.000.000	25.000.000	70.000.000
1951-52 (Mahsuben Kullanılan)	2.000.000	22.000.000	24.000.000
Kota Kredisi	—	30.000.000	30.000.000
Teknik Yardım	2.500.000	—	2.500.000
Toplam	157.000.000	148.500.000	305.500.000

Türkiye, diğer üye ülkelerin bir çoğundan farklı olarak, yardımın büyük bir kısmını ziraatın makineleştirmesi, yeraltı servetlerinin işletilmesi, mevcut işletmelerin modern araçlarla donatımı, enerji kaynaklarının artırılması, anayolların süratle iyileştirilmesi ve artırılması, taşıma araçlarının yenilenmesi gibi çeşitli kalkınma konularına tahsis etmiş ve küçük bir kısmını da zaman zaman acil ihtiyaç hissedilen ve kullanılarak tüketilebilen maddelerin teminine sarf etmiştir.

Kalkınma programlarımızın yanı başında askeri gücümüzün artırılması ve bunun, iktisadi faaliyet sektörlerinin takviyesi suretiyle desteklenmesi konusu gittikçe artan bir ehemmiyet keşfetmektedir. Bu bakımdan son zamanlarda tahsislerin çoğunun askeri gücü artıracak sahalara yapılması yoluna gidilmektedir.

3. Teknik Yardım

Marshall Planı kanalı ile temin edilmekte olan yardımlardan birisi de “Teknik Yardım” ismi altındaki bilgi yardımdır.

Bu bölüm de, Amerika Birleşik Devletlerinden getirilecek teknik uzmanlarla yardım gören ülkeden staj, tetkik gezisi ve buna benzer

¹⁹¹ BCA. 030.1.0/ 80.507.5

sebeplerle dışarıya gönderilen teknisyen, mühendis ve benzeri elemanların ve meslek erbabının gittikleri ülkelerdeki zaruri masrafları karşılanmaktadır.

Teknik yardım iki şekilde finanse edilmiştir. Bunlardan biri hükümetin borçlanması ve bu borcunu tıpkı ödünç yardım için tayin ve tespit edilen şartlara uygun olarak ödenmesidir. İkinci şekil hibe şeklidir. Bu şekle uyularak kabul olunan bir teknik yardım karşılığında hükümet herhangi bir borca girmiş olmaz. Yalnız projenin dolar tutarı karşılığının Türk parası olarak Merkez Bankasına yatırılması gerekir ki bunun % 95'leri İktisadi İşbirliği İdaresinin onayıyla memleketin diğer bir iktisadi kalkınma işine tahsis olunur.

Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında gördüğü teknik yardımın tutarı 3.000.000 dolardır¹⁹². Teknik bilgi verilmesi şeklinde yapılan bu yardım, sahası itibariyle çok geniş ve diğer yardımlarla temin edilen malzeme gibi kısa bir zaman içinde yıpranmağa mahkum olmayıp, bilakis nesillere intikal edecek bir mahiyet ve hususiyet arz etmektedir. Yalnız bu yardıma dahil projelerin şayan kabul olabilmesi için konunun ülke ekonomik kalkınmasına kısa bir zamanda yardım edebilecek ve aynı zamanda ferdi olmayıp genel menfaati yakından ilgilendirir mahiyette olması icap etmektedir. Bu itibarla ferdi karakter taşıyan şahsi müracaatların ve tahsili hedef tutan projelerin kabulüne imkan görülememektedir.

Bilindiği üzere, istihsal unsurlarından sermaye ve tabiat şartları ne kadar müsait bulunursa bulunsun bunları işleyecek olan insan, en verimli işleme bilgisi ile hazırlanmış bulunmadıkça, elde edilecek netice daima azamının altında kalmaya mahkumdur. Gerçekten, Amerika ile Avrupa arasındaki istihsal farkı ve sebeplerini tetkik etmek üzere, katılan ülkeler sanayi idarecilerinden müteşekkil bir heyetin, Almanya'da yapmış olduğu tetkik neticesinde. en yeni bilgi ve metotların tatbik edilememesi yüzünden Avrupa'daki verimliliğin bu bilgi ve metotların tatbiki halinde elde edilecek neticeden % 50 nispetinde aşağı olduğu kanaatine varılmıştır. Bu müspet tetkiki de, Amerika'nın en yeni metot ve bilgilerini elde etmek ve bunları yerinde görüp tatbik edebilmek imkan ve fırsatını veren teknik yardımın

¹⁹² Türkiye'de..., C. II, s. 29-38.

ehemmiyet ve faydasını bir kere daha tebarüz ettirmiş bulunmaktadır.

Hükümetimiz, teknik yardımın sağladığı büyük faydaları takdir ederek bu sürede her türlü imkanlardan istifade yoluna başvurmuş ve daha aşağıda teferruatlı bir şekilde gösterilen teknik yardım projelerini tahakkuk ettirmiştir.

Şimdiye kadar Türkiye’de teknik yardım dört şekilde tatbik edilegelmiştir:

- Amerika'ya eleman gönderilmesi (A tipi teknik yardım).
- Amerika'dan uzman ve müşavir getirilmesi (B tipi teknik yardım).
- Teknik malzeme temini.
- İktisadi, sınai ve zirai sahalarda karşılaşılan teknik müşküllerin haberleşme yoluyla halli.

Bu yardımların içeriğinin tayini muhtelif sektörlerdeki mevzulara ve Türkiye’nin o sahadaki bilgiye olan ihtiyacının şiddet ve vüsatine göre değişmektedir. Mevzulara göre bazen A tipi bazen B tipi yardımlar tercih edilmekte, muayyen sahalarda da çok defa her iki tipten istifade edilmektedir. Bu takdirde Türk elemanları, bir taraftan Amerika’da yeni bilgiler edinirlerken diğer taraftan o mevzuda ihtisas sahibi uzmanlar da Türkiye’ye getirtilerek, en yeni metotlara göre gerekli değişiklikler ve ıslahatlar yapılmakta ve elemanlarımız Amerika’dan geri dönen uzmanlarla birlikte bir müddet çalışmak imkanını bularak işi tamamen ehliyet kazanmış olarak devir almaktadırlar.

Teknik yardımın üçüncü şekli olan teknik malzeme temini mevzusunda Türkiye’ye 1500 dolar kıymetinde 800 kilo melez mısır tohumu getirtilmiş bulunmaktadır.

Dördüncü şekil olan muhabere yoluyla bilgi temini için ise teknik haberleşme servisi ismi altında bir servis mevcuttur. Bu servis A ve B tipi projelerden istifade imkanları olmaması halinde bu bilgileri Amerika, Kanada ve diğer Avrupa ülkelerinden temin ederek alakalılara ulaştırmaktadır. Türkiye’de de bu işi idare edecek olan bir merkezin kurulmasına teşebbüs olunmuştur. Bu merkez önümüzdeki bütçe yılı içerisinde maddi imkanlarını

temin eder etmez faaliyete geçebilecektir¹⁹³.

Teknik yardımın finansman sekline gelince: Bu husustaki projeler için biri Türk Lirası diğeri Dolar olmak üzere iki çeşit finansmana ihtiyaç vardır.

Türk Lirası, o proje ile ilgili elemanların Türkiye ile Amerika arasındaki seyahat masraflarını; projenin B tipi olması halinde yabancı uzmanların Türkiye dahilindeki geçinme ve seyahat masraflarını; proje karşılıklı hibe esasına göre kabul olunmuş ise o proje için tahsis olunan dolarların Türk parası olarak karşılıklarının T.C. Merkez Bankası'ndaki karşılık paralar hesabına yatırılması için lazımdır.

Dolar tahsisleri ise, her proje için alakalı: devlet müessesesi emrine ve hibe şeklinde verilmektedir. Bu dolarlar A tipi projelerde Türk elemanının Amerika'da bulunduğu müddetçe yevmiye ve seyahat masraflarını; B tipi projelerde ise Amerikalı uzmanın maaş ve Amerika dahilinde seyahat masraflarını karşılamak için kullanılmaktadır.

Teknik yardım projeleri için tahsis edilen dolarlar hibe esası üzerinden verilmekte olduğundan, yürürlükte olan ECA mevzuatı gereğince bu dolarların % 70'inin ve ekseri ahvalde de % 100'ünün karşılığının Türk parası olarak T.C. Merkez Bankasına yatırılması gerekmektedir¹⁹⁴. Bu itibarla teknik yardımdan istifade etmeye karar vermiş devlet müesseselerinin gerekli karşılığı yatırabilmeleri için daha evvelden bütçelerinde tedbir almaları lazım gelmektedir. Başlangıçtan 31 Aralık 1951 tarihine kadar tahakkuk ettirilmiş olan teknik yardım projeleri¹⁹⁵:

¹⁹³ Türkiye'de..., C. II, Böl. 9, s. 32.

¹⁹⁴ Türkiye'de..., C. II, Böl. 9, s. 34.

¹⁹⁵ B.C.A. 030.01/125.801.5

A Tipi Projeler

Mevzu	Amerika'ya gönderilen eleman adedi	Tahsis miktarı dolar
İstatistik stajı	10	33.200
Hidroelektrik etüdü	2	7.510
Su işleri stajı	4	17.760
Tarım stajyerleri	28	93.740
Kömür mühendisleri etüdü ve stajları	13	33.080
Tarım etüdü	2	8.550
Sivil havacılık stajı	(5 kişi gitti) 16	21.760
Meteoroloji stajı	14	97.750
Orman stajı	5	24.100
Hayvan beslemesi stajı	1	3.600
Telefon mühendislerinin stajı	10	41.000
Toprak idaresi stajı	2	4.300
Karayolları stajı	24	79.940
Sümerbank mühendis ve teknisyenlerinin stajı	16	50.000
Elektrikçilik stajı	4	29.847
Maliye stajı	8	64.350
Lokomotif bakım işleri	1	1.513
Karayolları seyrü-seferi stajı	1	2.500
Mülki idarecilik stajı	5	60.000
Brusellos hastalığı stajı	1	500
Kasaplık hayvan tali maddeleri	1	1.700
Mesaçuset Teknoloji Enstitüsü seminerlerine iştirak	2	1.300
Bakır izale stajı	2	2.465
Meteoroloji stajı	2	11.000
Tarım idarecileri stajı	16	31.500
Tarım işleri stajı	45	187.000
Ev ekonomisi stajı	2	6.560
Karayolları mühendislerinin stajı	14	78.000
Askeri mühimmat depolarının ziyareti	2	1.000
Arazi mülkiyeti konferansı	2	4.000
Çiftlik idaresi	1	1.100
Elektrik işleri idareciliği stajı	5	21.250
Karayolları malzemesi kullanışı	1	750
Karayolları seyrüseferi stajı	1	13.950
Beynelmilel tediye işleri	1	1.230

B Tipi projeler

Mevzu	Amerika'dan getirtilen uzman adedi	Tahsilat dolar
Tuz istihali	2	10.000
Demiryolları	6	197.500
Maliyecilik etüdü	1	2.645
Kurşun madeni	1	7.100
Çelik uzmanı	1	15.000
İstatistik	3	65.570
Büyük Menderes Vadisi etüdü	9	159.800
Su İşleri etüdü	2	25.000
Şehir planlanma etüdü	3	16.000
Et endüstrisi	3	78.600
Denizyolları idareciliği	10	384.878
Havayolları işletme ve bakımı	2	41.400
Sosyal sigortalar	1	5.300
Tarım müşavirleri	8	241.600
Madencilik muhasebesi	1	9.200
Gediz Barajı etüdü	1	11.200
Mali teşkilat uzmanları	2	16.000
Melez mısır etüdü	1	5.200
Veteriner çalışmaları	5	17.500
Telefon uzmanları	7	92.000
Bakır madeni uzmanları	4	64.525
Gediz barajı kontrolü	3	9.200
Meriç Nehri'nin ıslahı	Firma	80.000
İskan müşaviri	1	26.500
İnsan kaynaklarının kullanılışı	1	13.800
Amerikalı sekreter ve daktilolar	8	25.400
Maden elektrik işleri mütehassısı	1	11.000
Hava Kurumu fabrikalarının etüdü	2	12.000
Tarım Uzmanları	15	170.000
Şeker kamışı tüccarlar		4.700
Demiryolları Dispeçing işleri		35.750
Yeşilırmak Vadisi etüdü		160.000
Demiryolları daire muamelatı		8.500
Demiryolları iş kıymetlendirilmesi etüdü		58.410
Demiryolları atölye randımanı		54.410
İskenderun limanı etüdü		7.500

Marshall Planı kanalı ile sağlanmakta olan ve yukarıda mahiyet ve işleme şekli izah edilmiş bulunan teknik yardımdan başka birde Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECE)'nin bu teşkilata dahil ülkelerin iktisaden kalkınmalarını temin maksadıyla muhtelif teknik meselelerin incelenmesini hedef tutan bir teknik yardım şekli daha mevcuttur. Bu teşebbüsün gayesi teknik bakımından ileri durumda olan ülkelerde incelemeler yapmak veya bu ülkelerden uzmanlar getirtilmesi suretiyle tekniği az gelişmiş ülkeleri ileri bir duruma getirmek ve bu suretle Avrupa ülkelerinde istihsalı ve dolayısıyla refahı arttırmaktır.

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı teknik yardımından istifade edebilmek için, bu teşkilata dahil her ülke, kendisi için önemli gördüğü teknik meseleleri ileri sürerek bu mevzuda bir Uluslararası Teknik Yardım Grubu teşkilini talep edebilmektedir. Bu çeşit teknik yardım projeleri başlıca üç şekil arz eder:

- Üye ülke eksperlerinin Amerika'da incelemeler yapması.
- Üye ülke eksperlerinin Avrupa ülkelerinde incelemeler yapması.
- Amerikalı uzmanların tetkikat yaptırmak isteyen ülkeyi ziyaretleri.

Her üç proje gereğince tetkiklerini tamamlayan eksperler, yapmış oldukları incelemeler ve vardıkları neticeleri belirten bir rapor hazırlamakla sorumludurlar. Raporun son kısmına da her ülke için mevzu ile ilgili tavsiyelerini ilave ederek üye ülkelerin teknik bakımdan birbirlerini desteklemelerine fırsat vermektedirler. Bu raporlar, sonra Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı tarafından yayınlanmaktadır¹⁹⁶.

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nca düzenlenmekte olan teknik yardım gruplarının finansman şekli şöyledir:

Amerika'ya giden heyetler: Gidiş ve geliş yol paraları heyete katılan eksperleri gönderen ülkenin ilgili daire veya müessesesine aittir. Amerika'daki tetkikleri sırasında eksperlere ECA makamları tarafından 8 ila 12 dolar yevmiye verilmektedir. Amerika haricindeki her türlü masraflar yine ilgili daire veya müesseseye aittir.

Avrupa ülkelerine giden heyetler: Gidiş ve geliş yol paraları da dahil

¹⁹⁶ **Türkiye'de...**, C. II, Böl. 9, s. 36.

her türlü masraflar eksperî gönderen ülkenin ilgili daire veya müessesesine aittir.

Amerikalı uzmanların üye ülkelerde yapacakları tetkikler: Amerikalı uzmanın ülke içi ve dışı yol paralarıyla o ülke dahilindeki yevmiyeleri¹⁹⁷ uzman getirten ülkenin ilgili daire veya müessesesine aittir.

Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı şimdiye kadar 118 teknik yardım grubu teşkil etmiş ve Türkiye bunlardan 20'sine katılmış ve 3 grubu da Türkiye'ye tahsis etmiştir.

Bu projeler şunlardır:

A - M e v z u	Tetkik mahalli	Türkiye'den iştirak eden eksper adedi
1 — Sanayi idaresi	Almanya	4
2 — Milli sanayi istatistikleri	Avrupa	1
3—Demirsiz madenlerin işlenmesi	Amerika	1
4 — Demiryolları	»	1
5 —Bankacılık	»	2
6 — Pis su ve çöplerin imhası	»	1
7 — iş kazalarına karşı tedbirler	»	2
8 — Ormancılık	»	2
9 — Karayolları	»	3
10 — Demirsiz ağır madenlerin trans formasyonu	»	1
11 — Metalürji kongresi	»	1
12 — Kimya kongresi	»	2
13 — Galvanizasyon	»	1
14 — Demirsiz madenlerin rafinajı	»	1
15 — Sanayi idaresi	»	2
16 — Şist yağları	İsveç	1
17 — Teknik yardımın işleyişi	Amerika	1
18 — El emeği istatistikleri	»	1
19 — Madeni dökümcüler kongresi	»	1
20 — Sanayi muhasebesi	»	4
B - M e v z u	Tetkik mahalli	Getirilen uzman adedi
1- Kavak ağacı hastalıkları uzmanı	(Türkiye)	1
2- Melez mısır uzmanları	(Türkiye)	1
3- Hayvan hastalıklarıyla mücadele	(Türkiye) (Heyet)	

Karşılık paraların içeriği:

Amerika Kongresi tarafından kabul edilen Yardım Kanunu, daha önce Amerika'nın muhtelif ülkelere yapmış olduğu münferit yardımlar tatbikatından elde edilen neticeleri de göz önünde bulundurarak, hibe şeklinde yardım

¹⁹⁷ Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Türkiye için 14 dolar yevmiye kabul etmişti.

gören ülkelerin, hibe yoluyla aldıkları mal, hizmet veya teknik bilginin mal olduğu dolar kıymeti karşılığının milli para ile özel bir hesapta toplanması hükmünü içermektedir. “Karşılık paralar” ismi verilen bu fonların hangi maksatlar için ve ne ölçüde sarf edilmesi lazım geldiğini veya hiç sarf edilmemesi gerektiğini tayin hususlarında katılan ülkelerdeki para kıymeti ve bu ülkelerin mali durumu, esaslı bir amildir. Karşılık paraların isabetle idaresi sayesinde, iktisadi kalkınmanın gerçekleştirme şartı olan, ülke mali istikrarının sağlanması kabildir.

“Hibe yoluyla temin edilen ve ülkeye ithal edilerek satılan ECA emtiasının bedellerini milli para ile ödeme keyfiyeti katılan ülkede enflasyonu azaltıcı (Counter-inflationary factor) bir amildir. Bu amilin tesirleri, karşılık paralar hususi hesapta bloke kaldığı veya Emisyon Bankası tarafından ihraç olunan devlet borçlarının tedavülden çekilmesi için kullanıldığı sürece, devam eder. Buna mukabil, karşılık paraların yatırım maksadıyla sarfı, ekseri ahvalde, enflasyonu azaltıcı amillerin tesirlerini giderir. Bu itibarla, enflasyonun mevcut bulunduğu bir ülkede, istihsal maksadıyla karşılık paraların serbest bırakılması münhasıran dahili para istikrarıyla mali istikrarın sağlanması için alınacak tedbirlerle beraber icra edilir. Bununla beraber, karşılık paraların kullanılmaması suretiyle donmuş bir halde bırakılması devamlı bir istikrarın sağlanması için çok daha esaslı olan vergi tedbirleri yerine kaim olamaz¹⁹⁸.”

Bu şartlar altında karşılık paralar, katılan ülkelerde para istikrarının ve mali istikrarın sağlanması, istihsal faaliyetlerini teşvik, yeni refah kaynaklarının araştırılması ve geliştirilmesi gibi maksatlar için kullanıla gelmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 4 Temmuz 1948’de imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşması¹⁹⁹ ve bu anlaşmayı tadil eden 31 Ocak 1950 tarihli protokolün²⁰⁰ hükümlerine göre Türkiye’ye yapılan direkt yardımın hibe kısmı ile endirekt yardımın tiraj hakları

¹⁹⁸ ECA tarafından Kongre’ye sunulan Şubat 1949 tarihli rapordan (s. 157).

¹⁹⁹ 5253 sayılı kanunla onaylanmıştır.

²⁰⁰ 5853 sayılı kanunla onaylanmıştır.

ve özel kaynak yardımlarının karşılığını teşkil eden Türk paralarını TC Merkez Bankası'nda hususi bir hesapta toplamak mecburiyeti vardır.

Protokol hükümlerine göre karşılık paraların % 5'leri Türkiye Cumhuriyeti dahilindeki masrafları için kullanılmak üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin emrine tahsis edilmektedir. Bu % 5'ler Türkiye'deki ECA Özel Misyonu'nun mahalli paralar ile yapılması gereken idari masraflarını karşıladığı gibi aynı zamanda stratejik maddelerin istihsalini ve Amerika'ya satışını teşvik bakımından bu nevi madenleri işleten teşebbüs sahiplerinin kredi ihtiyaçlarının karşılanmasında da kullanılabilmektedir.

Pratikte asıl "Karşılık paralar" ismi ile anılan % 95'ler ise ECA İdaresi'yle varılan mutabakat üzerine yukarıda da arz olunduğunu gibi kalkınma programlarımızın iç finansmanına ve bir de askeri gücümüzü takviye edecek mevzulara tahsis edilmektedir.

Karşılık paraların kullanılması Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetleri arasında bir program üzerinde mutabakata varılmasına bağlıdır. Bu paralara Türk Hükümetinin kayıtsız şartsız tasarruf hakkı olmamakla beraber Amerika Hükümeti de tarafımızdan hazırlanan programları "Milli İstişare Konseyinin"²⁰¹ tasvibinden vererek karşılık paraların serbest bırakılmasına muvafakat etmektedir.

C. Avrupa İktisadi İşbirliği İdaresi

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development) 1947-1960 yılları arasında faaliyette bulunan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (Organization for European Economic Cooperation- OEEC)'nin yerine oluşturulmuş uluslararası bir kuruluştur. Planın tatbikat için kurulan ikinci organizasyon (O.E.C.E.) yani; Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'dır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkıma uğrayan Batı Ekonomileri'nin onarımı amacıyla Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin yaptığı yardımların dağıtımına yardımcı olmak ve Avrupa Ülkeleri arasında ticari ödemeleri serbestleştirerek geliştirmek için kurulan OEHC, zamanla fonksiyonlarını kaybetmiştir. 16 devletin temsilcileri tarafından

²⁰¹ **National ...**, s. 13.

kurulmuştur. Vazifesi; muhtelif memleketlerin milli planları ile Avrupa'nın kalkınmasını ahenkleştirmek ve Amerika Birleşik Devletleri'ne lüzumlu siparişleri vermektir. Bu teşkilat 16 Nisan 1948'den itibaren fiilen faaliyete geçmiştir. Bu faaliyette Paris'te yapılan toplantıda Batı Almanya'yı temsil edenlerin de ilavesi ile bu sayının 18'e çıktığı görülür.

Birliğe dahil devletlerin dışişleri bakanları veya temsilcilerin toplanması ile konsey teşekkül eder. Konsey her sene bir başkan ve iki başkan yardımcısı seçer. Ayrıca konseyin bir de icra komitesi vardır. Bu komite yedi azadan müteşekkildir. Müddeti bir sene olan seçimi konsey yapar²⁰².

Avrupa Ekonomik Anlaşması'nın ifade ettiği mana, anlaşmaya dahil memleketlerle işbirliği yaparak sağlam bir Avrupa Ekonomisi vasıl olmaktadır. Bu ise anlaşmaya dahil memleketlerin üretim planları hazırlamaları ve birbirlerine yardım etmeleri mümkün olacaktır. Ayrıca enflasyonu önlemek için para değerini sabit tutmak lüzumu da açıkça belirtilir²⁰³.

Esasen (O.E.C.E.) Avrupa İşbirliği Marshall Planı çerçevesi dahilinde 1948 senesinde azami durgunda bulunan ticareti tanzim ve teşvik çarelerini aramış ve bulmuştur²⁰⁴.

Nisan 1948 başlarında ABD Kongresi'nde kabul edilen Dış Yardım Kanunu ile ABD Hükümeti Avrupa'ya verilecek krediyi her yıl için 6 milyar dolar olarak belirledi²⁰⁵. 16 Avrupa devletinin Marshall Yardımı paralelinde kredilerin kullanımını koordine edecek olan "Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı" 16 Nisan 1948'de kuruldu. Türkiye bu teşkilatın kurucu üyeleri arasında yer aldı²⁰⁶.

Bu teşkilatın kurulmasına Rusya'dan gelen tepki ise büyüktü. Rusya savaşıla girdiği Doğu Avrupa Devletleri'nin dahi rejimlerini değiştirerek hepsini kendisine bağladığı yetmezmiş gibi, Şubat 1948'de de

²⁰² **National...**, s. 9,10.

²⁰³ **National...**, s. 10.

²⁰⁴ **National...**, s. 10. ; Ayrıntılı bilgi için bkz., **Ayın Tarihi**, No. 222, Mayıs 1952, s. 102.

²⁰⁵ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 770.

²⁰⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 771. Çek işgaline tepkiler için bkz. **Ayın Tarihi** (Mart 1948) No. 171., s. 100-138.

Çekoslovakya'ya girdi²⁰⁷. Çekoslovakya'nın işgali, Amerika dahil olmak üzere bütün Avrupa Devletleri'nde büyük endişe yarattı. Çünkü Çekoslovakya, Batı Avrupa'ya en yakın, tampon bir devlettir. Bunun üzerine Rus yayılmacılığını önleyebilmek için tek çarenin ekonomik birliklerin yanında daha mühim olan askeri birliklerin, teşkilatların kurulması ihtiyacı doğdu. İlk İngiltere, Fransa ve Benelux ülkeleri (Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) 4 Mart 1948'de "Batı Avrupa Birliği"ni kurdu. Bu birlik, ileride kurulacak olan NATO'nun çekirdeğini oluşturacak olan ilk askeri teşekkül olacaktır.

Batı'da cereyan eden bu hadiseler, Truman Doktrini ile yeniden gelişen Türk-ABD ilişkilerinde ikili yeni temasların oluşmasında etkili oldu. Türk ekonomisi üzerinde ve askeri ihtiyaçların tespiti hususunda zaman zaman ABD teknik komiteleri Türkiye'ye gelerek raporlar tanzim etti. Hatta Amerika'dan iktisat uzmanları getirtilerek incelemeler yaptırıldı. Türk askeri personeli eğitim için ABD'ye gitti. Bu iyi ilişkiler sonucu 4 Temmuz 1948'de Türk ABD İktisadi İşbirliği Antlaşması imzalandı²⁰⁸. Bu andlaşma 12 Temmuz 1947 anlaşmasının işleyiş tarzını rapor eden ABDli uzmanların görüşüne göre diğer Avrupa Devletleri'ne nazaran Türkiye, tarım ve maden bakımından Avrupa kalkınmasına yardım edecek bir ülke sayılmış, altın ve döviz stoklarını 15 ay için yeterli görmüştü. Bu yüzden Marshall Yardımı ile Avrupa devletlerine verilmesi düşünülen iktisadi yardımdan başlangıçta Türkiye'ye sadece "rüçhan hakkı" tanınmıştı²⁰⁹. Yukarıda sıraladığımız gelişmeler paralelinde ABD Hükümeti'nin Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar verışı ve ABD yardımının başlaması Türkiye'nin sürekli ısrarı ile 4 Temmuz Andlaşmasıyla gerçekleşmişti, bu anlaşma TBMM'nde 8 Temmuz'da onaylanarak 13 Temmuz 1948 tarih ve 6956 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır²¹⁰.

Anlaşma hükümlerinin 12 Temmuz 1947 Anlaşmasıyla paralellik

²⁰⁷ **Ayın Tarihi** (Mart 1948), No. 172., s. 97-99.

²⁰⁸ Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, s. 237.

²⁰⁹ Türkiye gibi sadece Rüçhan Hakkı verilen diğer iki ülke Portekiz ve İsveç'tir. Fakat, bu iki ülke kredi talebinde bulunmamıştır.

²¹⁰ Anlaşmanın metni için bkz. **Düstur**, 3. Tertip C. 29, s. 1278-1288.

göstermesi yanında, dahili rejimi etkileyen ikinci maddesi tekелci bir yapı olarak tasvir edilen Türk Ekonomisi'ni liberalleştirme yükümlülüğü getiriyordu²¹¹. Marshall Yardımı, Türkiye'de 1950'ye kadar belirtilen miktarın çok altında gerçekleşmiş²¹², bu da hoşnutsuzluk yaratmıştı.

Türkiye, Truman Doktrini ile başlayan Batı ile yakın ilişkileri -özellikle Amerika ile- 1945'ten sonra Rus tehdidi ile karşılaştıktan sonra daha çok önemli bir safhaya yönelmiştir. Bu, dış politikada bir ilke şekline dönerken, Asya'ya, Batı politikasına zarar vermemek düşüncesiyle sırt çevrilmiştir²¹³. Bu ise, Türk-Arap ilişkilerinde yıllarca sürecektir kötü ilişkilerin de temelini teşkil edecektir.

Gelecekteki işbirliğinin belirlenmesi amacı ile 13 ülke ve AT komisyonunun katılması ile 12-13 Ocak 1959 tarihlerinde Özel Ekonomik Komite toplanmıştır. Komite içinde dörtler grubu adıyla bilinen bir çalışma grubu kurulmuş ve OEEC'nin fonksiyonlarının devamını içeren bir anlaşma taslağı hazırlanmıştır. Grubun, OEEC'nin güncelleştirilmesi konusunda hazırladığı rapor 7 Nisan 1960'ta yayımlanmıştır. OEEC'ye yeni bir şekil verilmesi konusundaki konferans ise 24-25 Mayıs 1960'ta toplanmıştır. OEEC'yi OECD'ye dönüştürmek amacıyla T. Kristensen başkanlığında çalışan hazırlık komitesi görevini 23 Kasım 1960 tarihinde tamamlamıştır. Sonuçta, OECD'yi kuran anlaşma, 14 Aralık 1960 tarihinde Paris'te imzalanmıştır. Paris Anlaşması 30 Eylül 1961'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye 29 Mart 1961 tarih ve 293 sayılı yasa ile OECD'ye katılmıştır.²¹⁴

OECD'nin kurulması ile birlikte OEEC'nin isminde yer alan Avrupa kelimesi çıkarılmış, bunun yerine kalkınma kelimesi eklenmiştir. Paris Anlaşması'nın ilk maddesi, ekonomik kalkınmanın sadece üyeleri açısından

²¹¹ Sander, **a.g.e.**, s.50

²¹² Amerikan iktisadi yardımı için bkz. Maliye Tetkik Kurulu, Türkiye'ye Amerikan İktisadi Yardımı (1949-69) Ankara, 1970, Osman Okyar, "Amerikan Yardımları ve Türk Ekonomisi", **Siyasi İlimler Mecmuası**, Kasım 1952, C. 22, S. 260, s. 339-343.

²¹³ Türk - Arap ilişkilerinde bir dönüm noktası Truman Doktrini ile olmuştur. Mehmet Gönübol-Haluk Ülman "Türk Rus Politikasının Yirmi Yılı, 1947-1967", **AÜSBF Dergisi**, C. 21, No. 1 (1961) s.160. Türkiye NATO'ya girmeden çok önce 1949'da Endonezya meselesini görüşmek üzere toplanan Asya Devletleri toplantısına yapılan daveti Türkiye, Batılı bir devlet olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Sander, **a.g.e.**, s. 37.

²¹⁴ Cem Alpar, M. Tuba Ongun, **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar** (İstanbul; Evrim Yayın, 3. baskı. 1988).

değil dünya ekonomisi ve üye olmayan ülkeler bakımından da gerçekleştirilmesinin zorunluluğuna açıkça değinmiştir.²¹⁵

D. Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı

Sovyetler, dünyanın çeşitli bölgelerinde, dolaylı ya da dolaysız baskıda bulunmaya devam ediyordu²¹⁶. Birleşmiş Milletler'in protestolarına rağmen Sovyet Orduları, İran'ın kuzeyinden çıkmak istemediği gibi, Tebriz'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin, Mehabad'da da Bağımsız Kürt Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağladı. Bu arada Sovyetler'in Türkiye üzerindeki baskılan devam ederken, Yunanistan iç savaşı, 1945 yılından itibaren komünist ülkelerin müdahaleleriyle daha da büyümüştür. Avrupa ve Orta Doğu'daki bu yayılma faaliyetlerine, Asya'da da devam eden Sovyetler, Kuzey Kore'yi ve Mançurya'yı işgal ettiği gibi, Uzak Doğu'daki komünist hareketleri hızlandırarak bu bölgedeki nüfuzunu kuvvetlendirmiştir²¹⁷.

Sovyetler'in yayılcı politikasına karşı, ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı uygulamaya başlaması üzerine, Orta Avrupa ve Balkanlar'daki faaliyetini artıran Sovyetler, 5 Ekim 1947'de diğer peyk ülkelerle birlikte Kominform'u kurmuştur²¹⁸. Böylece Doğu Blok'unun resmen ortaya çıkmasıyla dünya da açıkça iki bloğa ayrılmıştır²¹⁹.

Bu gelişmelere rağmen, bu sırada nükleer gücün tek sahibinin ABD olmasından dolayı, genel bir savaşın çıkması pek düşünülmüyordu. Fakat bu güce sahip olmak başka, onu kullanmak başka şeydir²²⁰. Bu sebeple Batı Avrupalı yöneticiler kendilerine bir ittifakla bağlanmadıkça, ABD'nin Batı Avrupa'ya yöneltilecek bir Sovyet saldırısı karşısında kayıtsız kalmasından endişe etmişlerdir. Bu endişeyi giderebilmek için, ABD'yi savunma ittifakı ile

²¹⁵ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasi Kuruluşlar** (Ankara: Turhan Yayınevi. 1998).

²¹⁶ Sovyetler Birliği savaş içinde 475.000 km2 toprak ilhak etmiş, savaştan sonra da 1.019.200 km2'lik ülkeleri kontrolüne almıştır. Bkz. **NATO Belgeler**, s. 15.

²¹⁷ Uzak Doğu olayları için bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 438-440, 453-460; Valter Lafeber, **America, Russia and the Cold War**, New York 1972, s. 23-27.

²¹⁸ Kominform, savaş içinde lağvedilen Komintern'in yerine SSCB, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya ile Fransa, Çekoslovakya ve İtalya komünist partileri arasında kurulmuştur. Bkz. Armaoğlu, "Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin", s. 431-432.

²¹⁹ Kominform'un kuruluşu ile yayınlanan beyannamede açıkça dünyanın iki bloğa ayrıldığı belirtilmektedir: Armaoğlu **a.g.e.**, s. 431-432.

²²⁰ Haluk Ülman, "NATO ve Türkiye", **AÜSBFD**, C. XXII, S.4, (1967), s. 144.

kendilerine bağlamaya çalışmışlardır²²¹. Fakat savaştan sonra kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na bansın korunmasında büyük ümitler bağlayan ABD, doğrudan doğruya Avrupa meselelerine müdahale etmeyi kendi güvenliği ve menfaatleri bakımından henüz gerekli görmemekteydi. Bu sebeple bir savunma ittifakına girmeyerek, Batı Avrupa ülkelerine, kendi aralarında teşkilatlanarak kendi savunmalarını sağlamalarını tavsiye etmiştir²²².

Bu durum karşısında, Batı Avrupa ülkeleri için kendi aralarında teşkilatlanmaktan başka çare kalmıyordu. Çünkü SSCB karşısında Avrupa'nın güvenliğini sağlayacak herhangi bir ittifak veya teşkilat mevcut değildi. Avrupa'da birleşme yönünde ilk adımı İngiltere ve Fransa, görünüşte bir Alman saldırısına karşı, 4 Mart 1947'de Dunker Antlaşması'nı imzalayarak attılar. Diğer taraftan 22 Ocak 1948'de İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Dunker Antlaşması'na benzer bir "Batı Avrupa Birliği"nin kurulmasını teklif etti²²³. Bu fikir üzerinde görüşmeler devam ederken, 22 Şubat 1948'de meydana gelen Prag Darbesi, Avrupa'nın demokratik ülkelerinden Çekoslovakya'yı Sovyet hakimiyeti altına sokuyordu²²⁴. Bu olay, dünyada büyük yankılar yarattığı gibi, Batı Avrupa ülkelerinde savunma işbirliği fikrinin belirginleşerek teşkilatlanma ve birleşmeye hız verilmesine sebep olmuşlar²²⁵. Nitekim, 4 Mayıs 1948'de Belçika, branşa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere temsilcileri Dunker Antlaşması'nın karşılıklı yardımlaşma antlaşmasına dönüştürülmesi için toplandılar. Görüşmeler sonunda, 17 Mart 1948'de Brüksel Paketi imzalandı²²⁶. Bu antlaşma ile adı geçen ülkeler, ortak bir savunma sistemi kurmayı, iktisadi ve kültürel

²²¹ İlter Turan, **NATO İttifakının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İstanbul, s. 7.

²²² Ülman, **a.g.m.**, s. 145.

²²³ Theodore C. Achilles, "Atlantik ittifakının Kurulmasına Yol Açan Görüşmeler, ABD'nin Rolü", **NATO Dergisi**, S. 3, (1979), s. 16; Lord Ismay, NATO, İlk Beş Sene (Çev. A. Suat Bilge) Ankara 1956, s. 8; Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, Washinhton Büyükelçiliği, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 266.

²²⁴ Çekoslovakya olayı için bkz. Gürün, **a.g.e.**, s. 231-234; Fahir Armaoğlu, "Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)" II, **AÜSBFD**, C. V, S. 1-4 (1950), s. 187-189.

²²⁵ **NATO Belgeler**, s. 18.

²²⁶ Paktin metni için bkz. Ismay, **a.g.e.**, s. 168-170; **Ayın Tarihi**, No. 172, (Mart 1948), s. 97-99.

bağlarını kuvvetlendirmeyi taahhüt ediyorlardı. Böylece Brüksel Paktı, batı dünyasının ortak savunma yolunda ilk adımı olarak ortaya çıkmış oldu.

Brüksel Paktı'nın kurulmasından sonra, Haziran 1948'de Sovyetler, Batı Berlin'i abluka altına aldı²²⁷. 323 gün süren bu ablukayı müttefikler "hava köprüsü" kurarak boşa çıkartırken, Batı Berlin'i Sovyetler'e bırakmamaya kararlı olduklarını da gösterdiler. Bu olay, Batı ülkeleri ile Sovyetler arasındaki gerginliği iyice artırdığı gibi Batı savunmasının güçlendirilmesi çabalarını daha da hızlandırdı²²⁸. Daha sonra Batı Avrupa ülkeleri, 1948 Eylül ayında Brüksel Paktı çerçevesinde bir askeri organizasyona giderek "Batı Birliği Savunma Teşkilatı" adı altında askeri bir teşkilat kurdular²²⁹.

Batı Avrupa ülkelerinin Sovyet tehdit ve yayılmasına karşı kurdukları ittifak, ABD'nin ittifaka dahil olmayışı sebebiyle, Sovyetler karşısında bir denge unsuru olmaktan uzaktı. Bundan dolayı Batı Avrupa ülkeleri, ABD'yi ittifaka dahil etmek amacıyla faaliyetlerine devam ederken, 1948 yılında cereyan eden olaylar ABD'yi Avrupa meselelerine müdahaleye mecbur etmiştir. Çünkü, ABD artık Sovyetler ile işbirliği yapmanın imkansız denecek kadar güç olduğunu kavramaya başlamıştır.

Nitekim 11 Nisan 1948'de ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve Senatör Arthur Vandenberg Kuzey Atlantik Bölgesi'ndeki savunma meseleleri üzerinde ön görüşmelerde bulunmaya başladılar. Diğer taraftan 28 Nisan 1948'de Kanada Dışişleri Bakanı, Brüksel Antlaşması'nın yerine Kanada ve ABD'yi de içine alan bir Atlantik İttifakı'nın kurulması fikrini ortaya attı²³⁰. 4 Mayıs 1948 tarihinde de, Brüksel İttifakı üyeleri askeri planlarını ABD Hükümeti'ne sunacak bir komisyonun kurulduğunu açıkladılar²³¹. Şimdi sıra ABD'nin savunma düzenine katılmasını sağlayacak hukuki formülü bulmaya kalmıştı. Bu engeli ortadan kaldırmak amacıyla Senatör Vandenberg bir tasarı hazırladı. Vandenberg bu tasarı ABD Cumhurbaşkanı'na, ABD'nin güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan "bölgesel ve diğer ortak

²²⁷ Berlin Ablukası için bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 446-447; Gürün, **a.g.e.**, s. 286-289.

²²⁸ **NATO Belgeler**, s. 18; Gürün, **a.g.e.**, s. 256.

²²⁹ **NATO Belgeler**, s.18; İsmay, **a.g.e.**, s. 9.

²³⁰ İsmay, **a.g.e.**, s. 10; **NATO Belgeler**, s.19.

²³¹ Turan, **a.g.e.**, s. 8.

antlaşmalara katılma yetkisinin verilmesini istedi. Tasarı 11 Haziran 1948'de ABD Kongresi'nde kabul edildi. Kongrede kabul edilen bu tasarıya Vandenberg Kararı denildi²³². Vandenberg Kararı ile ABD 1823'ten beri uygulamakta olduğu Monroe Doktrini'ni artık terk etmiş oluyordu²³³.

ABD dış politikasında meydana gelen bu esaslı değişiklikten sonra, Batı Avrupa Birliği'ni daha geniş bir ittifak sistemi haline getirmek amacıyla, 6 Temmuz 1948'de ABD Dışişleri Bakanlığı ile Kanada ve Batı Birliği'ne dahil devletlerin büyükelçileri arasında Kuzey Atlantik Pakti'nin görüşmeleri başladı. Bu görüşmeler sonunda, 1948 Ekim'inde Kuzey Atlantik'in savunması ile ilgili paktın esasları konusunda görüş birliğine varıldığı açıklandı²³⁴. Bu devletler 15 Mart 1949'da Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'i davet ederek 18 Mart'ta da antlaşma metnini açıkladılar. 4 Nisan 1949'da, 12 Batılı ülkeler arasında, kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organization) olan Kuzey Atlantik İttifakı kuruldu²³⁵. Böylece ABD'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na katılmasıyla, Batı Blok'u kuvvet dengesini sağlamış olarak, Doğu Blok'unun karşısına çıkmış oldu. Bu ittifak, ABD'nin artık dünyada Sovyetler karşısında uygulamaya başlayacağı "durdurma" politikasının ilk adımıdır²³⁶. Kuzey Atlantik Antlaşması'nın hükümlerine göre, ittifaka dahil olan ülkeler, Kuzey Atlantik Bölgesi'nde milletlerarası barış ve güvenliği devam ettirmeyi, istikrar ve refahı geliştirmeyi, Birleşmiş Milletler Antlaşması'na uygun olarak taahhüt etmekte, ayrıca, içlerinden birine yapılan bir saldırıyı hepsine yapılmış sayacaklardı²³⁷.

III. Marshall Planı'nın Sonuçları

ABD ve Sovyetler Soğuk Savaş'ı 1947'de başlatmışlardı. 1948'de bu savaş derinleştirdiler. Her iki tarafın dikkatinin de Batı Avrupa'da

²³² Vandenberg Kararı'nın metni için bkz. İsmay, **a.g.e.**, s. 171; **NATO Belgeler**, s. 261.

²³³ 2 Aralık 1823'te Başkan Monroe tarafından ortaya atılan bu doktrin ile ABD Avrupa işlerine karışmama kararı almıştır. Bkz. Armaoğlu, **a.g.e.**, 70-71.

²³⁴ Achilles, **a.g.m.**, s. 18; İsmay, **a.g.e.**, s. 10.

²³⁵ A.B.D., Kanada, İngiltere, Fransa, Danimarka, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz, Norveç, İtalya, İzlanda ve Belçika arasında Washington'da imzalanan bu antlaşma metni için bkz. İsmay, **a.g.e.**, s. 17-19; **NATO Belgeler**, s. 262-265.

²³⁶ Ülman, **a.g.m.**, s. 147.

²³⁷ Kuzey Atlantik Antlaşması'nın hukuki ve siyasi bir incelemesi için bkz. Bostanoğlu, **a.g.e.**, s. 31-47.

yoğunlaştığı koşullarda, satrancın en önemli hamlesi Almanya sorunuydu.

ABD, 1947 ilkbahar ve yaz aylarından itibaren uluslararası politikada inisiyatifi ele geçirir, kendine bağlı bir düzeni inşaya adım adım yönelir. Böyle olmasaydı kuşkusuz savaş sonrası tarihin akışı farklı olurdu.

Washington'da çeşitli senaryolar ortaya dökülmüştü. M. Leffler'e göre Washington'dakilerin korkuları abartılı olmakla birlikte akıldışı değildi. Onların niyeti, tehlikeleri azaltmak ve iyi hesaplanmış bir çerçevede risk almaktı²³⁸. ABD yönetimi bu riski aldı.

Truman, 1948 seçimini kazandıktan sonra Dean Acheson'u göreve çağırdı. Marshall çok yaşlanmıştı, dinamizmini yitirmişti.

Acheson Dış İlişkiler Komitesi'nde yönetimin önceliğinin Avrupa'nın kalkınması olduğunu söyledi²³⁹. Batı Avrupa, Acheson'a göre "Dünyanın denek taşıydı". ABD Batı Avrupa'nın yaralarını sararken, uluslararası ekonomiyi inşa ediyor, milli devrimci direnişçi huzursuzlukları azaltıyor, komünizmin hızını kesiyordu.

Marshall Planı'nın yeşerdiği ortam, ABD, İngiltere ve Fransa'nın çabalarını geliştirdi. Batılı üç ülke 1948 başında Londra'da birkaç kez bir araya geldiler, Almanya'yı enine boyuna tartıştılar. Fransa'nın çekincelerine karşın, Batılılar Almanya'daki ekonomik bölgelerinin birleştirilmesi ve yeni bir paranın (Deutsche Mark) Almanya'da basılıp piyasaya çıkarılması konusunda anlaştılar. Deutsche Mark 20 Haziran 1948'de piyasaya sürüldü. Almanya'da kurulan Kurucu Meclis, 8 Mayıs 1949'da "temel yasa"yı (Grundgesetz), yani Federal Almanya Cumhuriyeti Anayasası'nı kabul etti. Ve 14 Ağustos 1949'da seçimler yapıldı. Köln Belediye Başkanı Conrad Adenauer 15 Eylül'de Bundestag'da (Alman Millet Meclisi) şansölye (başbakan) ilan edildi. Adenauer 1963'te Erhard'a devredene kadar görevini sürdürecektir.

Buna karşılık Sovyetler kendi işgal bölgesinde "Demokratik Alman Cumhuriyeti"ni kurdurdu.

George Kennan ve Marshall Planı'na esin kaynağı olan diğer kişiler

²³⁸ M. Leffler, **Preponderance of Power**, s. 506.

²³⁹ Leffler, **a.g.e.**, s. 277.

iddiayı kazanmışlardı. Bu iddiayı General Marshall 1 Ekim 1947'de yaptığı konuşmada şu sözcüklerle ifade etmişti:

*"Avrupa'nın ayağa kalkması Sovyet emperyalizmine karşı en esaslı bariyer olacaktır; buna karşılık Avrupa'nın yıkıma sürüklenmesi, içerden yıkıma dolayısıyla içerden fethetme vesile olacaktır."*²⁴⁰

A. ABD Açısından Marshall Planı'nın Sonuçları

1947 yılı ABD'nin içerde kabuk değiştirdiği yıl oldu. ABD'yi yöneten güçler, çeşitli gelişmelerin sonucunda, ülkenin yaşamını eskisi gibi sürdüremeyeceğini görmüş, bunun dışarıda ve içerde önlemlerini almaya başlamıştı. Dahası, ABD'nin rakibi Sovyetler de, dünya hakimiyeti hesapları yapıyordu. Onun da, ABD kadar olmasa bile, dünyanın dört bir yanında çıkarları vardı, bu çıkarlarını diplomatları, askerleri, casusları vb. aracılığıyla korumaya çalışıyordu. Kısaca yinelemek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD'yi eski siyasi mekanizmalarla yönetmek, mümkün olmaktan çıkmıştı.

ABD yönetimi örgütsel olarak da bir kargaşa yaşıyordu. ABD'nin ülke dışındaki siyasi çıkarları ile eskiden olduğu gibi sadece Dışişleri Bakanlığı değil, Savunma Bakanlığı, dahası Maliye Bakanlığı da ilgilenmeye başlamıştı. Savaşın son yıllarında Bretton Woods'da temelleri atılan Dünya Bankası, IMF'li mali sistemin başlıca düzenleyicisi ABD Hazine Bakanlığı idi. Ülke dışında faaliyet gösteren bu güçlerin arasında eşgüdümü sağlamanın ABD açısından hayati önemi vardı. Savaş sonrası ortaya çıkan kargaşa bir süre kişisel çabalarla, uzlaşmalarla geçiştirilmek istendi. Fakat ABD böyle fazla ileriye gidemezdi. Siyasi sisteminin yeniden düzenlenmesi zorunluydu.

Bu siyasi, örgütsel karışıklığın giderilmesinde 1947 Ocak'ında Dışişleri Bakanlığı'na getirilen eski Genelkurmay Başkanı George Marshall'ın önemli katkıları oldu. Marshall öncelikle bakanlığını düzene soktu. Otoritesini kabul ettirdi, hiyerarşiyi oturttu. Sonra, ekibini kurdu, çalışma arkadaşlarına yetki verdi. Bu ekibin temel taşları Dışişleri Bakan Yardımcılığına getirdiği Robert Lowett ile Politika Planlama Dairesi'nin başına getirdiği George Kennan'dı. Lowett, şahinlerin başı Forrestal ile Wall Street'te birlikte çalışmıştı. Ticaret

²⁴⁰ T. Montbrial, **Memoire du...**, s. 65.

Bakanı olan Harriman'la da yakınlığı vardı. Öte yandan, 1946 Şubat'ında kaleme aldığı "Uzun Telgraftan sonra George Kennan Amerika'nın en ünlü Sovyet uzmanı kabul ediliyordu". Roosevelt'in yerine geçen başkan Harry Truman için Sovyetler'in yayılmacı politikaları ile mücadele etmek en önemli dış politika ve güvenlik stratejisi olmuştur. Sovyet dış politikasının kaynaklarının kendi sisteminin derinliklerinde yattığını, bu dış politikanın komünist ideolojik gayretkeşliği ile eski moda Çarist yayılmacılığın bir karışımı olduğunu ileri süren bu Sovyet uzmanı ABD'li diplomat George Kennan'ın görüşlerinden de yararlanılarak "Sınırlama Stratejisi"nin oluşturulması da bu döneme rastlar²⁴¹.

İşte, 20. yüzyılın ikinci yarısına damgasını vuran bir siyasi kuruluş, Milli Güvenlik Konseyi, bu koşullarda doğdu. Diğer bir deyişle, Milli Güvenlik Konseyi, 18. yüzyılın devrimci Amerika'sının değil, dünya hakimiyetini İngiltere'den devralan emperyalist-yayılmacı ABD'nin bir kurumudur.

Milli Güvenlik Konseyi Yasası 26 Haziran 1947'de Truman yönetiminde çıkarıldı. Bu yasal düzenleme yeni birçok kurum ortaya çıkardı. Bunların en önemlileri, Milli Güvenlik Konseyi, Milli Güvenlik Kaynaklar Kurulu ve Merkezi Haberalma Örgütüdür (CIA). Milli Güvenlik Konseyi ve Milli Güvenlik Kaynaklar Kurulu düşüncesi, esas olarak Forrestal'ın ve Eberstadt'ın kafasından çıkmıştı. Bu kişiler hizmetleri tek bir bakanlığın içine tıktırmaktansa, siyasi-askeri kuruluşlar arasındaki işbirliği ile sağlamayı daha doğru buluyorlardı. Forrestal, savunmayla dış politikanın, askeri kapasite ile diplomatik yükümlülüklerin, savunmanın maliyetiyle ülke ekonomisinin ihtiyaçlarının bütünleştirilmesinin önemini sık sık vurguladı.

Bu yasanın amacı; "dış politika ve savunma politikasının eşgüdümünü sağlamak, diplomatik ve askeri yükümlülükleri ve zorunlulukları uzlaştırmaktı. Truman bu kurumu karar almadan çok eşgüdüm kurulu olarak çalıştırdı. Ancak mücadele sürdü. 1949'da yasada değişiklikler yapıldı. Bunun üzerine, bu gizil-güçlü kurumun kime bağlı olduğu tartışıldı. Ve sonuçta, Milli Güvenlik Konseyi, ABD devlet cihazındaki yeniden düzenleme planının bir parçası

²⁴¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, İş Bankası Yay., Ankara 1998, s. 448.

olarak, yürütmenin başına, başkanın hakemliğine teslim edildi. Yasaya göre ABD Başkanının başkanlığında toplanan konseyin sürekli üyeleri, başkan yardımcısı, dışişleri ve savunma bakanlarıdır. Genelkurmay Başkanı konseyin sürekli askeri danışman üyesi, Merkezi Haber alma Örgütü başkanı ise konseyin haber alma danışmanıdır. Öteki ilgililer gündeme göre konsey toplantılarına davet edilirler.

B. Avrupa Devletleri Açısından Marshall Planı'nın Sonuçları

Marshall Planı'nın Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (OECE)²⁴² doğrudan devamı olan OECD, üyeleri arasında ortak sorunları teşhis etmek ve çözüm tavsiyesinde bulunmak, objektif tahliller yapmak ve geliştirmekte olan ülkeler ve komünist yönetimli ülkelerle ekonomik ilişkilerin ortaklaşa inceleneceği bir platform yaratmak konularında çok yararlı bir katalizör olmaktadır. OECD, Marshall Planının başlattığı önemli bir uluslararası uygulamayı sürdürmektedir. Milli makamlar elde ettikleri sonuçları ve makroekonomi (Genel Ekonomi) politikalarını OECD sekreterliğine sunmaktadırlar. Bu da "Ülke İncelemeleri" uygulamasını oluşturmaktadır. Bu makamlar karşılıklı eleştirilerde bulunmakta ve politikalarında değişiklik yapmaları için sıkı tavsiyelere muhatap olmaktadır. Milli makamlar karar verme yetkisini ellerinde bulundurdıkları için egemenlikleri tehlikeye düşmemektedir. Ama sadece milli açıdan yapılmış olan bir inceleme bazen uluslararası incelemeye tabi tutulmakta ve tabiatıyla başkentlerdeki tutumları etkilemektedir. Bu yenilik NATO, IMF, Dünya Bankası, Amerikalılar Arası İttifak komisyonu gibi kuruluşlar tarafından da benimsenmiştir. Buna karşı Avrupalılar arasındaki mübadeleler ve döviz kontrolüyle ilgili kısıtlamalar kaldırılmadan Avrupa Topluluğunun müzakere edilmiş olduğunu düşünmek hayli zordur, bu organizasyonu doğrudan Marshall Planı ortaya çıkarmıştır.

Marshall Planı'nın, Batı Avrupa'nın bugünkü siyasi istikrarına, iktisadi refahına katkısı oldukça fazladır. Prof. High Seton Watson, savaş sonrasında daha büyük bir Avrupa Birliği Hareketi konusundaki yazısında bu durumu şöyle özetlemiştir. "Harekete geçme saiklerinden biri de ortak tehlikenin

²⁴² OEEC 1948 yılında Marshall Planını yönetmek ve Avrupa Ekonomik Kalkınmasını düzenlemek amacıyla kurulmuştur. Bu örgüt 30 Eylül 1961'de OECD'ye dönüşmüştür.

bilincine varılmış olmasıydı. Avrupa, geçmişte Hristiyanlığın önce Arap sonra Türk-İslam gücü tarafından tehdit edildiği gibi, Sovyet gücü tarafından tehdit edilmekteydi. Bir Avrupalı ya da yarı yarıya Avrupalı devlet, Kitanın yarısını denetimi altına almıştı ve diğer yarısı kendi kaynakları ile bu devletin baskılarına karşı koyma gücünden yoksundu. Gerçi bir Sovyet askeri hareketinin Atlantik'e yönelik ani bir tehlike yaratması söz konusu değildi. Tehlike, iktisaden tükenmişliğinden, Fransa ve İtalya'da Sovyetlere bağlı milli güçlerin yarattığı karışıklıklardan ve Almanya'nın çökmüş olmasından geliyordu.

Marshall Planı dört yıllık bir süreyi kapsamaktaydı. 3 Nisan 1948- 30 Haziran 1952 tarihleri arasında ABD Avrupa'ya toplam 13.325.800.000 dolar ekonomik yardım yaptı²⁴³. "ABD şirketlerinin... Avrupa yatırımları, 1947-1950 yılları arasında, madencilik sektöründe %38, sanayi ürünlerinde %58, petrol ürünlerinde %143 artmıştır²⁴⁴. Bu planın²⁴⁵ uygulanmasıyla, klasik liberal yöntemlerle Avrupalı devletlere ekonomik kalkınmanın yolları açıldı. "Birleşik Devletler de, böylece, sefalet ve güvensizliğin sosyal karışıklıklara yol açıp kapitalist düzeni tehdit edeceği, giderek komünizme kayma olasılıklarının ortaya çıkacağı ülkelerde, kendi iktisadi ve siyasi ilkelerinin zaferini sağlıyordu". ABD bu yolla satılmamış ürün stoklarını eritmiş ve kendi topraklarındaki tarım sorununu bir ölçüde de olsa çözüme kavuşturmuşur.²⁴⁶

²⁴³ www.marshallfoundation.org/about-gcm/marshall-plan.htm (25.07.2004)

²⁴⁴ Erhan, **Ortaya Çıkışı...**, s. 284.

²⁴⁵ Marshall programı Amerikan ekonomisini durgunluktan kurtarmıştır. Plan sayesinde Avrupa ekonomileri iyiye doğru gitme işaretleri vermektedir. Ancak bundan en karlı çıkan Amerika olmuştur. "1955'de İngiltere'deki ayakkabı fabrikalarının %60'ı, bebek maması, renkli ve siyah beyaz film, nişasta, dikiş makinesi, daktilo fabrikalarının %80'i, kahvaltılık malzeme, hesap makinesi, sigara, patates cipsi, jilet, buji fabrikalarının %65'i, otomobil, süt, kozmetik ürünleri, ilaç, traktör, petrol ürünleri, elektrikli ev aletleri fabrikalarının %50'si, lastik, sabun, deterjan, baskı makinası fabrikalarının %45'i Amerikan sermayesinin yönetimindeydi. Fransa'da ise, A.B.D. firmaları, aynı yıllarda bilgisayar ve entegre ürünlerinin %80'ini, tarım makinelerinin %65'ini, iletişim makinelerinin %65'ini, film ve fotoğraf makinelerinin %70'ini, otomobil ve uçak lastiklerinin %45'ini, petrol ürünlerinin ise %40'ını üretmekteydi. Avrupa, Amerikan sermayesi için, neredeyse 19. yüzyıl ortalarındaki 'Uzak Batı' haline gelmişti."(...) Ekonomik yönlerinin yanı sıra, yardımlar siyasi olarak da etkili olmuştur. İtalya'ya ilk yardım gemilerinin ulaşmasıyla, siyasal propagandasını komünizm karşıtlığına ve Marshall yardımlarına dayandıran Hristiyan Demokrat Parti seçimi kazanmıştır." Komünistler sanılandan çok daha az oy almışlardır. Fransa'da da benzer durum yaşanmış, 1947-1952 döneminde hükümetten dışlanmışlar; liberal ve ılımlı sol, sağ partilerle koalisyon kurmuşlardır. Erhan, **Ortaya Çıkışı...**, s. 284-285.

²⁴⁶ Taninli, **a.g.e.**, s. 305.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE MARSHALL PLANI'NIN UYGULANIŞI

I. Türkiye'yi Marshall Planı'na Dahil Olmaya İten Sebepler

12 Temmuz 1947'de Paris Konferansı'na katılan Türkiye, Avrupa'da ilk defa denenecek olan ve dünya çapında bir sulh ve sükunu iktisadi hamle ve kalkınmalarla sağlamak prensibine dayalı bulunan Marshall Planı'nın taraftar ve müdafilerinden biri olmuştur²⁴⁷.

Avrupa'nın savaş sonu davalarını olduğu kadar Türkiye'nin taşımakla sorumlu olduğu içtimai ve iktisadi yükleri de olgunlaşan hükümet, Marshall Planı'ndan az evvel dışarıdan borç alma yolları aramış ve Amerika'nın Export Import Bankası ile temaslara geçmiş bulunuyordu. Bundan dolayı, katılan ülkelerle bir arada, Türkiye'nin bu olağanüstü plana göstermiş olduğu ilgi açıktır.

Katılan diğer ülkeler şunlardır: İngiltere, Fransa, İtalya, Batı Almanya (Trizon), Belçika, Lüksembourg, Danimarka, Hollanda, Yunanistan, Norveç, İsveç, İrlanda, İzlanda, Portekiz, İsviçre, Avusturya ve Triyeste.

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ile Türkiye arasında 4 Temmuz 1948'de imzalanan karşılıklı anlaşma ile Türkiye resmen katılan ülkeler arasına dahil olmuştur. Başlangıcında sadece siparişi az bulunan malların sipariş ve tedarikinde öncelik hakkı kazanmaktan ibaret bulunan bu iştirakimiz sonradan temin edilen 10 milyon dolarlık bir borç ile şeklini değiştirmiş ve müteakip müzakereler neticesi Marshall Planındaki, tahsislerin toplamı, 1948-49 devresinde, gerek tiraj hakkı, gerek direkt yardım olarak toplam 49 milyon doları bulmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasını yönlendiren esas faktör Sovyetler'in davranışları olmuştur. Sovyetlerin savaştan sonra bazı isteklerde bulunması ve siyasi baskı uygulaması sonuç itibariyle Türkiye'nin batılılarla yeniden işbirliğine girmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan savaştan sonra karşılaşılan iktisadi krizden dolayı ihtiyaç duyulan dış yardım ile Atatürk tarafından başlatılan çağdaşlaşma hareketinin bu devirde,

²⁴⁷ Türkiye'de..., C. I, s. 13-15.

bir dış politika ilkesi olarak da kendisini göstermesi, Türkiye'nin batı dünyasına yaklaşmasını hızlandıran diğer unsurlar olmuştur.

Türkiye; İngiltere ve Fransa ile 1939'da ittifak yaparak tercihinin Batı dünyası lehine yapmasına rağmen, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmaya çalışmıştı. Bunun sonucu olarak savaş içinde izlediği bu politika, savaş sonu dünyasında, Türkiye'yi büyük bir yalnızlık içinde bırakmıştır. Bu yalnızlık içinde Sovyet istekleri ile karşı karşıya kalan Türkiye, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü bakımından büyük endişe duyarak, Sovyetler'e karşı Batı dünyasında kendisine destek aramaya başladı²⁴⁸.

Türkiye'nin Sovyetler karşısındaki endişeleri temelsiz değildir²⁴⁹. Daha önce izah edildiği gibi, Sovyetler Türkiye üzerindeki isteklerini 1939'da Moskova'da Türk heyetine açıklamıştı. Savaş içinde Sovyetlerin Türkiye'ye karşı politikası cephe durumlarına göre değişiklikler göstermekle beraber, savaş sonunda gerçek niteliğini kazanmıştır. Bu sebeple, 1945 yılından itibaren Türkiye'nin dış politikasına istikamet veren esas unsur Türk-Sovyet münasebetlerinin seyridir²⁵⁰. Bu durum Türkiye'yi büyük endişeye sevk etmiş ve batılılarla olan işbirliğinin gelişmesinde yeni bir devre açmıştır.

Türkiye'nin, Sovyetler ve Almanya karşısında duyduğu endişeler sebebiyle II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmaya çalışması, batılılarla olan işbirliğinin soğumasına ve giderek gerginleşmesine sebep oldu. Fakat savaşın sonlarına doğru Almanya'nın yenilmesiyle Avrupa dengesinin Sovyetler lehine bozulmasından endişelenen Türkiye, batılı müttefikleri ile münasebetlerini normalleştirmeye başlamıştır. Nitekim batılılardan gelen teklifler üzerine önce Almanya ile diplomatik münasebetlerini kesmiş, daha sonra da savaş ilan etmiştir. Türkiye'nin politikasında meydana gelen bu değişikliği, savaştan sonra Sovyetler ile baş başa kalmak endişesine bağlamak gerekir. Bu politikanın sonucunda Türkiye, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na girmiş ve uluslararası meselelerde Batı ülkeleri ile yeniden işbirliğine başlamıştır. Fakat savaş içinde batılı müttefikleri ile gerginleşen

²⁴⁸ Yusuf Sarıncay, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Giriş**, Ankara 1988, s. 42.

²⁴⁹ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 199.

²⁵⁰ Gürün, **a.g.e.**, s. 3.

münasebetleri savaştan hemen sonra normale döndürmek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla savaşın sonlarına doğru batılılarla işbirliğine başlamasına rağmen, yalnızlıktan kurtulamamıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye Sovyetler'in ciddi tehdidi ile karşılaşmıştır. Stalin, Sovyetler'in savaş sonrası güçlü durumunu hesaba katarak, Boğazların denetiminde (üs) hak sahibi olmak istemiş ve 1945 yılında 20 yıllık Türk-Sovyet Saldırmazlık Paktı'na son vermişti. Ayrıca, Boğazlar konusundaki baskısını arttırmak için, Kars-Ardahan bölgesinin Rusya'ya geri verilmesi gereğini "Gürcü ve Ermeni istemleri" kisvesi altında, yani resmi bir biçimde ileri sürmüştü. Türk Hükümeti de, Sovyet isteklerine karşı dururken Batılılardan destek istemişti. En etkin destek ABD'den gelmişti. Boğazlar ve dolayısıyla Doğu Akdeniz bölgesinde Sovyet tehlikesini sezen ABD, Türkiye ve Yunanistan'ı komünist tehdidine karşı korumak üzere, 1947'de "Truman Doktrini" çerçevesinde, bu ülkelere silah yardımını, ertesi yıl da Marshall Planı çerçevesinde, ekonomik yardımı başlatacaktı²⁵¹.

A. Türkiye'nin Siyasi Yapısı

İnönü'nün 1945 yıllarında karar vermiş olduğu çok partili düzene geçiş, artık uygulamaya geçmek zorundaydı²⁵². Ama bu yine İnönü'nün belirlediği sınırlar içerisinde beliren bir yapıydı. Buna göre 7 Ocak 1946 yılında Demokrat Parti kurulur. Kurucuları eski CHP'li (Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü) politikacılarıdır. Politik anlamda ne sola ne de dinci sağa yakınlıkları olan bu kurucuların ilk başlardaki tutumu "etliye sütlüye karışmayan" yada karıştırılmayan rolünü oynamak olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden 27 Mayıs 1960 Askeri darbesine kadar devlet yönetiminde etkili olmuş olan devlet adamları iç ve dış politikamızın mimarı olmuşlardır.

²⁵¹ İsmail Soysal, **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1953)**, İstanbul 1993, s. 18.

²⁵² Mutay Öztemiz, **Cumhuriyet Döneminde Devletin Din Politikaları**, İstanbul 1997, s. 51-58.

Cumhur- başkanları	Hükümetler	Dışişleri Bakanları	Dışişleri Genel Sekr.
M. İsmet İnönü (11 Kasım 1938-22 Mayıs 1950)	II. Refik Saydam Hükümeti-CHP (03 Nisan 1939-09 Temmuz 1942)	Şükrü Saraçoğlu (11 Kasım 1938-13 Ağustos 1943)	Numan F. Menemencioğlu (01 Temmuz 1929-16 Ağustos 1943)
	I. Şükrü Saraçoğlu Hükümeti-CHP (09 Temmuz 1942-09 Mart 1943)		
	II. Ş. Saraçoğlu Hükümeti-CHP (09 Mart 1943-07 Ağustos 1946)		
		Numan F. Menemencioğlu (13 Ağustos 1943-25 Haziran 1944)	Cevat Açıkalın (16 Ağustos 1943 - 15 Ekim 1945)
		Hasan Saka (13 Eylül 1944-10 Ekim 1947)	
	Recep Peker Hükümeti-CHP (07 Ağustos 1946-10 Eylül 1947)	Necmettin Sadak (10 Ekim 1947-22 Mayıs 1950)	Feridun Cemal Erkin (15 Ekim 1945-25 Ağustos 1947)
	I. Hasan Saka Hükümeti-CHP (10 Eylül 1947-10 Haziran 1948)		Fuat Carım (25 Ağustos 1947-16 Temmuz 1949)
	II. H. Saka Hükümeti-CHP (10 Haziran 1948-16 Ocak 1949)		
	Şemsettin Günaltay Hükümeti-CHP (16 Ocak 1949-22 Mayıs 1950)		Faik Zihni Akdur (16 Temmuz 1949-20 Şubat 1952)
M. Celal Bayar (22 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)	I. Adnan Menderes Hükümeti-DP (22 Mayıs 1950-09 Mart 1951)	Fuat Köprülü (22 Mayıs 1950-20 Haziran 1956)	Cevat Açıkalın (20 Şubat 1952-26 Ağustos 1954)
	II. Menderes Hükümeti-DP (09 Mart 1951-17 Mayıs 1954)		Muharrem Nuri Birgi (26 Ağustos 1954-02 Nisan 1957)
	III. Menderes Hükümeti-DP (17 Mayıs 1954-09 Aralık 1955)		
	IV. Menderes Hükümeti-DP (09 Aralık 1955-25 Kasım 1957)		Melih Esenbel (02 Nisan 1957-12 Mart 1960)
	V. Menderes Hükümeti-DP (25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960)	Fatin Rüştü Zorlu (25 Ekim 1957-27 Mayıs 1960)	

İlerleyen süreçte CHP'nin, DP muhalefeti karşısında paniğe kapıldığı söylenebilir. Çünkü genç muhalefet, köyler, kasabalar ve hiç beklenmeyen bölgelerde örgütlenmeye başlamıştır. Bu arada, kurulur kurulmaz, iş çevrelerinin, halk kitlelerinin ve aydınların desteğini kazanan DP, CHP için hayli ciddi endişeleri doğurmuştur. İnönü bu gelişmeden hoşnut olmadığı için

birtakım önlemlere başvurmuştur. Seçimlerin 1947'den 1946'ya alınması, üniversiteye özerklik tanınması, basım yasasının değiştirilmesi, tek dereceli seçim usulünün kabul edilmesi vb. önlemler alınmış yine de DP'nin gelişiminin önü alınamamıştır. DP'nin halkın üstün bir sınıf olarak gördüğü bürokratik kadroya baş kaldırmasının bir ifadesi olduğu düşünülse de, Demokrat Partili 250 milletvekilinin 41'i büyük toprak sahibi, 39'u işadamı, 52'si avukat, 40'ı doktor ve sadece 5'i emekli subaydır. 1946 yılında yapılan seçimin tüm yurttaki baskıcı bir kadronun denetiminde geçtiği, bu baskının CHP lehine yapıldığı DP tarafından öne sürülmüş, sert tepkiler olmuştur. DP'nin baskıya karşı gerçekleştirdiği olay ise, büyük meydan gösterileridir. Türk siyasi yaşamı için önemli bir gelişme olan bu gösteriler, DP gibi tutucu bir partinin, farkında bile olmadan, halkı uzun vadede bilinçlendirme yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilebilir.

1950 yılına kadar geçen dönem olaylarla, değişmelerle, sarsıntılarla doludur. Bu dönemde, TBMM'nde uzun yıllardan sonra ilk kez teokratik yapı savunularına tanık olunmuştur. Demokrasi üzerine yapılan tartışmalar dini de tartışma alanına sokmuş, siyasi özgürlüğün perspektifinin genişlemesi, laikliğin yeniden yorumlanmasına yol açmıştır. Örneğin; 163. madde²⁵³ 1946-1947 yıllarına kadar uygulama alanı bulamamıştır. Çok partili döneme geçişten sonra ise, muhafazakar muhalefet düşünce açıklama olanağı bulmuş, TCK'nın 163. maddesinin değiştirilmesine yönelik yasa önerisi ve Osmanlı Hanedanı'nın mal varlığıyla ilgili soru önergesi tartışılmıştır. 1949 yılında CHP iktidarı (5335 sayılı) bir yasayla 163. maddeyi değiştirip bu konuda kesin tutumunu belirlemiştir.

Savaş sonrası Türkiye'nin demokrasi anlayışındaki esneklik genellikle

²⁵³ TCK 163. madde, birinci ve dördüncü maddelerinde cürüm nevinden iki ayrı ağır cezalı suç ihdas etmişti. **Birinci suç**, "laikliğe aykırı olarak, devletin içtimai ve iktisadi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare" etmek olup, bu suçu işleyen kimse iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. **İkinci suç**, "laikliğe aykırı olarak devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsi nüfuz temin ve tesis eylemek maksadıyla dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek, her ne suretle olursa olsun propaganda yapmak veya telkinde bulunmak"tır. Bu suçu işleyen kimse, bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

muhafazakar muhalefetin işine yaramıştır. 1946 yılıyla beraber din konusunun ağırlık kazandığı görülecektir. Kur-an'ın ve ezanın Türkçe okunması eleştiri konusu olmuş, hükümet partisinin birçok üyesi, dini eğitimin tekrar kurulması üzerinde durmuşlardır. Hükümet, bu istekleri kesinlikle reddetmiş olmakla birlikte, bu konunun gündeme gelmiş olması bile gelecekteki politikanın habercisi olarak yorumlanabilir. Konuşulan konular basında, parlamentoda ve kamuoyunda çekişmeli bir biçimde seyretmiştir. Tartışmaya katılan gruplar; dine ve dinin toplumla ve devletle olan ilgisine verdikleri anlama göre, üç gruba ayrılır²⁵⁴. Birinci grup, nostalji özlemi ağır basan, toplumun kaybolmuş moral değerlerinin faturasını laikliğe yükleyen bazı aydınlar ve daha çok koyu muhafazakarlardan oluşmaktadır. Bu gruba göre dinin hayattan çıkarılmasıyla aile bağları zayıfladığı gibi, toplumun ve özellikle gençliğin ahlaki seviyesi de düşecektir. Yaşlılara gösterilen geleneksel hürmet azalıp yerini maddeci ve oportünist bir yaklaşım alacaktır.

II. Dünya Savaşı'nda ve sonrasında Türkiye'de zemin bulmuş olan sol akımlara karşı, din ve milliyetçilik panzehir etkisi oluşturmuştur. Dolayısıyla Cumhuriyet'in antiklerikal ve pozitivist tavrının sol akımları kuvvetlendirdiğini iddia eden bu grup, din ve milliyetçiliğe dayanan bir eğitimi savunmuştur²⁵⁵. Acil yapılması gereken, hükümetin din politikasını değiştirmesi ve okullara din eğitiminin sokulması idi. Yine İslami eğitim taraftarı olan bu zihniyet, Arap dünyasına yakınlaşmayı ve din adamlarına mali yardım sağlayacak hükümet istemektedir. Bu durumu milli bir çıkar olarak görüp, bütün partilerin bu görüşleri programlarına almaları gerektiğini söylüyorlardı. Bunu isteyen grubun sınıfsal yapısına baktığımızda, iktidardaki savunucularının bürokrat ve küçük burjuvazi, muhalefetteki savunucularının ise ticaret burjuvazisi olduğunu görebiliriz. Bunlar din özgürlüğünü insan haklarının bir parçası olarak görmekteirler; fakat muhafazakarların etkisinde oldukları söylenebilir.

B. Türkiye'nin Ekonomisi

Türkiye ekonomisi 1930-46 arasındaki yıllarda, her anlamda dış dünyaya kapalı kalmıştır. Büyük Dünya Bunalımı ve II. Dünya Savaşı'nın

²⁵⁴ Karpat, **a.g.e.**, s. 188.

²⁵⁵ Şerif Mardin, **Türkiye'de Din ve Siyaset**, İstanbul 1999, s. 198.

getirdiği koşullar, hükümetlerin bu konudaki bilinçli tercihleri ötesinde etkiler yarattı. Ancak savaşın bitişini izleyerek ortaya çıkan dış ve iç koşullar, Türkiye'nin dışa açılması için baskıları su üstüne çıkardı. Türkiye'nin toplam ihracatında Almanya'nın payı 1933 yılından 1938 yılına kadar %20'lik bir orandan %44'e ulaşmış, Almanya'nın Türkiye ithalatındaki payı ise 1933 yılında %27'den 1938'de %48'e çıkmıştır. Bu verilere bakıldığında ise Türk ekonomisinin büyük ölçüde Almanya'ya bağımlı hale geldiği görülmektedir²⁵⁶. 1958'deki krize giden sürecin hazırlanmasında payı olan ve serbestleşmeye geçişin temelinde yatan bu baskılar, dışarıdan geldiği gibi içeriden de kaynaklanmıştır²⁵⁷.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda ABD dünyanın en güçlü devleti olarak sahnede bulunuyorken, kendi öncülüğünde, Batı dünyasını ve uluslararası sistemi yeniden kurumlaştırma işlevini yüklenmiştir. Aynı zamanda, savaşın galiplerinden biri olan Sovyetler'in daha fazla yayılmasını ve savaşın yenik devletlerinin (başta Japonya ve Almanya) tekrar savaş saldırganlığını engellemek amacındaydı. Birinci amacın gerçekleşmesi, vereceği dış yardımların kendi modelini gerçekleştirmeye dönük olarak kullanılmasını gerektiriyordu. Bu model, Batı çerçevesindeki az gelişmiş ülkelerin gelişme doğrultusunu belirlerken, ABD'nin kurmayı amaçladığı yeni uluslararası sistemin de "gereken parçası"nı oluşturmalarını sağlayabilmeliydi. Askeri ya da ekonomik yardımlardan yararlanmak isteyen bir ülke, sistemin koşullarına uymak ve alacağı yardımların içerdiği şartları yerine getirmek durumundaydı. Amerika'nın yeni uluslararası sistemi kurarken kendi sermayesi için en elverişli ortamı yarattığı, kendi parasını dünyanın egemen ödeme aracı olarak sürdürmeyi sağladığı bir gerçektir. Kesin rekabet üstünlüğü yaşarken Batı dünyasını bütünleşmiş bir uluslararası sisteme bağlama hedefi, dış ticaretin serbestleştirilmesine dönük kurumları ve kuralları oluşturmalarının temel nedeniydi; az gelişmiş ülkeler ise, kendi egemenlik alanının genişlemesini ve büyüyen yeni pazarları sağlamıştır.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan dış yardımı almak

²⁵⁶ Cemil Koçak, **Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, C. I, İstanbul 1996, s. 350.

²⁵⁷ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler**, İstanbul 2005, s. 95-99.

yoluyla ithalatını artırmak ve Batı dünyası içinde yer almak için, kurulan yeni uluslararası düzenin ve dış yardımın koşullarını da kabul etmek zorundaydı. Ancak bunlar, soyut olarak varolmakla kalmadı; Türkiye'ye yapılan "tavsiye"ler ülkede yerleşen danışmanlar ve yardım teşkilatları yoluyla ülke temelinde somutlaştı. Durum, 1929 Dünya Bunalımı'nı izleyen yıllardan çok farklıydı. 1946-53 döneminin ana ekonomik göstergeleri, hızlı bir büyüme sürecini yansıtmaktadır. Sabit fiyatlarla milli gelirdeki değişmelerin yıllık ortalaması, %10.2'lik bir artış oranı vermektedir. Ancak bu hızlı büyümenin bazı ilginç özellikleri vardır.

Bir kere, 1945 sonrasında gerçekleşen büyümenin, büyük ölçüde, savaş yıllarını kapsayan altı yıllık bir gerilemenin telafisi niteliğinde olduğu söylenmelidir. Sabit fiyatlarla gayri safi yurt içi hasıla, 1939'daki düzeyinin üzerine 1948'de çıkabilmiştir. Savaş kayıplarının telafi edildiği 1946-48 yıllarının ortalama büyüme hızı %17.2'ye ulaşmıştır. Tarımsal üretim için de aynı gözlem yapılabilir. Sanayi üretimi ise, 1939'daki düzeyi ancak 1952'de aşabilmiştir.

İkincisi, 1946-53 yıllarının, esas olarak tarımsal gelişme yılları olduğu söylenebilir. Dönem boyunca tarımın ortalama büyüme hızı %13.2'yi bulmuş ve %9.2'lik sınai büyüme hızını belirgin bir biçimde aşmıştır. Tarım kesiminin milli hasıla içindeki payı 1946-47 ortalaması olarak %42 iken, 1952-53'te bu oran %45.2'ye çıkmıştır. Aynı yıllar için sanayi sektörünün payı ise %15.2'den %13.5'e düşmüştür. Bu gelişme biçimi, bu dönemin dünya ekonomisi ile hammaddeci ihtisaslaşmaya dayanan bütünleşme eğiliminin bir yansımasıdır²⁵⁸.

Ekonominin dış hesapları da, dönemin önceki kesimde açıklanan ana eğilimlerini yansıtmaktadır. 1930 yılından itibaren (1938 dışında) sürekli olarak sağlanan dış ticaret fazlasının Cumhuriyet Tarihi boyunca kaydedildiği son yıl 1946'dır. Bu yıl da ihracat yaklaşık %30 artırılmış ve ithalatta %20'yi aşan yükselmeye birlikte 100 milyon dolar civarında ticaret fazlası sağlanmıştır. Buna karşılık 1947 yılı, ekonominin dış ilişkiler bakımından yeni

²⁵⁸ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi (1908-2002)**, İstanbul 2005, s. 101-102.

ve tamamen farklı bir doğrultuya yöneldiği yıldır: İthalat %100'ü aşan bir sıçrama gösterirken ihracat sabit kalmış ve kronik dış açıklara dayalı ekonomik yapının ilk temel taşları bu yıl atılmıştır. 1946'daki büyük ticaret fazlasına rağmen, 1946-53 yıllarında dış ticaret açığı toplam olarak 500 milyon doları bulmuş ve bu açıklar ABD yardımları ve dış kredilerle kapatılmıştır. Sermaye birikim oranı, milli hasılanın ortalama olarak %10,5'ine yani 1930'lu yılların göreceli hacmine yükselmiş; ancak birikimin %18'i dış kaynaklarla "finanse" edilmiştir.

Türkiye, II. Dünya Savaşı boyunca tarafsız kalmıştır. Bunun Türk ekonomisi üzerinde olumlu sonuçlar doğurması beklenmekteydi. Nitekim savaşan devletlere sattığı ham maddeler sayesinde, 1945 yılında, elinde birikmiş 245 milyon dolarlık bir altın ve döviz stoku vardı²⁵⁹. Fakat bunun o günün ölçülerine göre bile büyük bir stok olmadığı açıktır. Öte yandan, savaşa girmediği halde bütün savaş boyunca çok büyük bir orduyu silah altında tutması da, Türkiye'yi tarafsızlığın nimetlerinden yeteri kadar faydalanmaktan alıkoymuştur.

Savaş sonunda karşılaştığı Sovyet tehlikesi, Türkiye'nin elindeki altın ve döviz stokunu ekonomik kalkınma için kullanmasına engel olmuştur. Sovyet tehlikesinin günün birinde Türkiye'yi savaşa sürüklemesinden korkan Türk yöneticileri, bu stoku o günler için saklamak istemişlerdir. Ancak, 1945 yılından başlayarak Türkiye çok partili döneme girmiştir ve oy hakkını kazanan kitleler, bu hakka dayanarak, yöneticiler üzerinde ekonomik refahları için baskı yapmaya başlamışlardır. Bu bakımdan, Türk yöneticileri, kitleleri en kısa zamanda refaha kavuşturacak yeni çalışma alanları açabilmek için, büyük yatırımlara girmek zorunluluğunu duymuşlardır.

Savaşın bitmesi Türk ekonomisi üzerinde bir de olumsuz etki yapmıştır. Gerçekten, savaşın bitmesi ile birlikte savaş içinde yükselen ihraç malları fiyatları olağan seviyeye düşmüş, bu yüzden Türkiye'nin dış gelirleri azalmıştır. Ellerindeki stoku bir savaş ihtimalini düşünerek kullanmak istemeleri ve savaşın bitmesiyle dış gelirlerinin azalması ile, Türk

²⁵⁹ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi**, İstanbul 2002, s. 221-222.

yöneticileri borçlanmaya gitmekten başka çare görememişlerdir. Zamanın Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer'in TBMM'de yaptığı 1946 yılı bütçe takdim konuşmasında da belirttiği gibi, Türk Hükümeti, ülkenin karşı karşıya kaldığı ekonomik sorunları çözebilmek için bir yandan uzun süreli iç borçlanmalardan, öte yandan da dış kredilerden faydalanmak kararını almıştır.

Savaş yıllarında güçlenen yerli varlıklı sınıfların; hükümetin devlet kapitalizmi ve müdahaleciliğe dayanan uygulamalarından ve bir kısmı radikalizm gösterileri yapmakta olan yönetici bürokrat kadronun, devletin işleyişi üstünde sahip olduğu doğrudan etkiden büyük ölçüde rahatsız olmuştur. Türkiye'nin dış ilişkilerinde ABD yanlısı değişiklikler, güç kazanmış olan yerli varlıklı sınıfların içeride de bazı siyasi değişiklikler yapılmasını kolaylaştırdı. Demokrat Parti'nin 1946 yılında kuruluşu, çok partili seçimler ve seçim sisteminde yapılan değişiklikler bu ortamda gerçekleşti. Yeni muhalefet partisnin iktisadi liberalizmini yansıtan sloganları, yerli varlıklı sınıfların yabancı sermaye çevreleri ile daha rahat ve daha sıkıntısız ilişkiler kurmak ve geliştirmek istemesi, 1945 yılından sonra yabancı sermaye karşısındaki politika değişikliklerini etkilemiştir.

Türkiye'nin savaş sonrasında ABD etki alanına kaymasında önemli rol oynayan bir başka etken de, bürokrat-devletçi kalkınma programlarıdır. 1944 ve 1945 yıllarında hazırlanan ve savaş sonrasındaki iktisadi gelişmeyi programlayan devletçi yatırım planı, büyük bir dış finansman gerektirmekteydi. Savaşın büyük galibi Amerika'nın bu finansmanı sağlayacağı umuluyordu. Bu nedenle Türk Hükümeti, Truman Doktrini ve Marshall Planı'nın ortaya çıkmasından önce, 1945 Ekimi'nde Amerikan Export-Import Bankası'ndan, kalkınma planının finansmanı için 500 milyon dolarlık bir kredi istedi. Mart 1946'da, Amerikan Hükümeti'nin, Banka'nın olsa olsa 25 milyon dolarlık bir kredi verebileceğini bildirmesine karşın Türkiye 500 milyon dolarlık kredi isteğini yineledi. Türk-Sovyet uzlaşmazlığının belirginleşmesinden sonra, Amerikan savaş gemisi Missouri'nin, Nisan 1946'da Türk limanlarına yaptığı ünlü ziyaret sırasında, Cumhurbaşkanı İnönü ABD temsilcilerine, Türkiye'nin askeri yardıma şimdilik gerek

görmediğini, fakat sanayi ve altyapı yatırımlarının dış finansmanında kullanılmak üzere Amerikan Hükümeti'nden 500 milyon dolar kredi istediğini söyledi. Türkiye'de iktisadi gelişme hızını arttırma isteği ve bu isteğin getirdiği dış finansman gereği, II. Dünya Savaşı sonrasının evrensel koşullarında, Türkiye'nin dış ilişkilerinde ortaya çıkan yeni gelişmelerin önemli bir nedeniydi.

Amerikan yöneticileri çok uzun bir süre Türkiye'nin durumunu yalnız askeri bakımdan değerlendirmişlerdir. 1947 yılında ilan edilen Truman Doktrini'nin amacı Türkiye'nin savunma gücünü arttırmaktır. Türkiye'nin 1947 Temmuzunda Paris'te toplanan Ekonomik İşbirliği Konferansı'na getirdiği kalkınma planı ve kredi isteği, Amerikalı uzmanlar tarafından, Marshall Planı'nın milli kalkınma programlarının finansmanı için değil, savaştan yıkılmış olarak çıkan Avrupa'nın kalkınması için hazırlandığı gerekçesiyle geri çevrilmiştir. Türkiye'nin Marshall Planı'nın içine alınması için, bu ülkenin savunmasını güçlendirmek isteyen ABD yöneticilerinin kendi ekonomi uzmanlarını haksız bulması ve Türk Hükümeti'nin ısrarlı uyarılarda bulunması gerekmiştir. Marshall Planı sona erdikten sonra Türkiye'ye yapılan Amerikan Yardımı'nın amacı da, her şeyden önce, Türk savunmasının güçlendirilmesi olmuştur. Nitekim bir Amerikalı görevli, bu amacı, "Türk ekonomisinin dengeli bir biçimde gelişmesini sağlamak ve dolayısıyla Türkiye'nin askeri gücünü çoğaltmak" diye tanımlıyor. Bu konuyla ilgili ABD belgelerinde Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımın önemli bir kısmının adı, Savunma Desteği Yardımı olarak geçmektedir.

Ancak, Türkiye'ye yapılan ABD Yardımı'nın amacı Türk Ekonomisi'nin geliştirilmesinden çok Türk savunmasının kuvvetlendirilmesi olunca, başka bir deyişle savunmaya öncelik tanınınca, bu yardım çok geçmeden Türkiye'nin başına yeni ekonomik güçlükler açmıştır. Gerçekten, Truman Doktrini gereğince Birleşik Amerika'dan gönderilen savunma araç ve gereçleri için bir bedel ödenmemekle beraber, bunların bakımı için yılda 400 milyon lira ayırmak gerekmiş ve bu yüzden bütçedeki savunma giderlerinde kısıntı yapılamamıştır. Bunun yanı sıra, Birleşik Amerika'nın yolladığı araç ve gereçlerin yedek parçaları da ancak aynı devletten alınacağına göre, ortaya

bir de dolar bulmak güçlüğü çıkmıştır. Türkiye'nin dış ticareti büyük ölçüde Birleşik Amerika ile değil; fakat Avrupa ülkeleriyle olduğu için, bu güçlük zamanla kendini daha çok duyuracak ve Türk yöneticilerinin Amerikan Yardımı'nı aramak zorunluluklarını daha da arttıracaktır²⁶⁰.

1954-60 yılları arasında Türkiye'ye yapılan Amerikan Ekonomik Yardımı'nın yarısından fazlası "Savunma Desteği Yardımı" adı altında yapılmıştır ve alınan yardımların büyük kısmı tarım, eğitim, madencilik ve yol yapımı gibi altyapı yatırımlarında kullanılmıştır. Buna karşılık, gerçek bir kalkınmayı sağlayacak endüstri yatırımlarına ayrılan pay, genel yardım toplamının yalnızca %6.8'ini bulmuştur.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere ve ABD'den askeri yardım istemesi ve 1942'de yürürlüğe konan Toprak Mahsulleri Vergisi'ni izleyerek ortaya çıkan buğday kıtlığında dünyanın her yanından buğday yardımı araması, dış yardım isteklerinin ilk basamağını oluşturmuştur. Savaşın ortaya koyduğu gerçek, Türkiye'nin askeri gücünün zayıflığı ve temel gıda maddesi buğdayı bile yeterli miktarda sağlayamadığıydı. Savaş bittiğinde, Sovyetler'den gelen toprak talebi, askeri yardım gereğinin sürmesine yol açmıştı. Böylece, Türkiye'nin dış yardıma açılması için ilk baskı, askeri kaynaklı oldu. Nitekim, Türkiye (NATO dışında olduğu sırada) ilk askeri yardımı, Truman Doktrini çerçevesinde 1947'de almıştı. Kore Savaşı'na asker göndermesinin karşılığı olarak da NATO'ya girmiştir.

İmkanlara gelince: ABD, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası yeni ekonomik sistemi kurarken, bunu tamamlayacak siyasi sistemi de yürürlüğe sokmaya çalıştı. Öncülük yaptığı uluslararası sisteme ve dış yardım mekanizmalarına katılma, siyasi rejimin de değişmesi imkanını getiriyor, demokrasiye kapıları açıyordu.

II. Dünya Savaşı dönemini sadece burjuvazi ile yüksek bürokrasinin ve siyasi kadroların nemalarını paylaştıkları başıboş vurgun yılları olarak değerlendirmek yanlıştır. Tek parti rejiminin yönetici kadrolarının bir kanadı, savaş yıllarını, bir yandan haksız kazançlara ket vuracak etkin devlet

²⁶⁰ Tezel, **a.g.e.**, s. 224.

müdahalelerini yerleştirmek, öte yandan ekonomik ve kültürel alanda bazı kalıcı reformlara yönelmek için bir fırsat olarak kullanmaya da teşebbüs etmiştir. Refik Saydam Hükümeti'nin savaşta uygulamaya çalıştığı iktisadi önlemler, bazı yönleriyle Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Köy Enstitüleri ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın "liberal", hümanist ve aydınlanmacı kültür politikası, belli bir küçük burjuva reformizminin etkili olduğu atılımlar olarak yorumlanabilir. Ancak bu atılımların her biri belli bir süre sonunda ve farklı biçimler içinde, toplumsal yapının egemen güçlerinin ya engellemesiyle karşılaşarak son bulmuş; ya da aynı güçlerin denetimine geçerek, asli amaçlarıyla karşıt mecralara sürüklenmişlerdir. Toprak reformu, eğitim politikası, özellikle Köy Enstitüleri gibi konulardaki çalkantı ve çekişmeler, savaş bitiminde CHP içindeki yapı değişmesine ve çok partili rejimin doğmasına yol açan önemli olaylar olarak siyasi tarihimizde de yer alırlar.

Böylece, iktisadi gelişme göstergeleri bakımından bir kesinti ve gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek olan 1940-45 yılları, 1946'da Türkiye'yi iktisat politikaları, dünya içindeki konumu ve siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme doğrultusunda yöneltecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan önemli bir 'kuluçka dönemi" olarak da görülebilir.

II. Dünya Savaşı ile söz ordulara ve silahlara kalmıştır. Yönetim en sivil generale, İsmet Paşa'dadır. Ancak savaşın sonucu Liberalizmin bayrağını Avrupa'daki tüm "Uluslu Devletlerin" burcuna dikince İsmet Paşa'nın -tıpkı Mustafa Kemal döneminde olduğu gibi- devri bir kez daha doluyor, Liberal Celal Bayar'ın önü açılarak yıldızı yeniden parlamaya başlıyordu. 1946'da başlayan çok partili demokrasi mücadelesi 1950'de Demokrat Parti'nin seçimi kazanıp iktidar olmasıyla sonuçlanmıştır.

Demokrat Parti'nin "dış programı" Milli Devlet ilkelerini ve Kemalist bir ifadeyi içeriyordu. Ancak "iç program" farklıydı. Demokrat Parti "Milli Devlet-Milli Ordu-Milli Ekonomi" döngüsüne karşı, "her mahallede bir milyoner" vaadi ile "bireyin zenginleştirilmesini" ön plana aldığını ve liberal öğretinin temel ilkesi olan "bireyciliği" (İndividüalizmi) benimsediğini ortaya koymuştur

Demokrat Parti, Milli Devlet'in temel ilkesi olan Milli Bağımsızlığa (ekonomik ve siyasi bakımdan) sahip çıkıyormuş gibi görünüyordu. Fakat, iktidara geldikten sonra tüketimi kısıktarak ithalat patlamasına zemin hazırlıyordu. İthalat patlaması, ticaret kolonisine büyük bir alan açıyor; fakat ithalata dayalı tüketim, döviz ve altın rezervlerinin azalmasına neden oluyordu. Bu da enflasyon ve bütçe açığını doğuruyordu. Böylece "Bütçe açığı-Enflasyon-Dış Borç" döngüsü tesis ediliyordu. Bu döngü ise ekonomik bağımsızlığı ekonomik bağımlılığa dönüştürüyordu.

C. Türkiye'nin Dış Politikası

Milli karakter, bir ülkenin en önemli güç kaynağıdır²⁶¹. Versay Antlaşması ile Almanya; ülke toprağını, hammadde kaynaklarını, endüstriyel kapasitesinin bir kısmını kaybetmiştir. Daha sonra 20 yıl gibi çok kısa bir sürede kaybettiği herşeyi alabilecek bir güce ulaşarak, II. Dünya Savaşı'nı çıkarmış ve bu savaştan da mağlup çıkarak ülkesinin bölünmesine yol açmıştır. Almanya'nın kısa bir süre sonra toparlanarak, dünyanın en güçlü ve sağlıklı ekonomisi haline gelmesinde silahlı kuvvetlerine bütçe ayırmamasının büyük bir rolü olmuştur. 1990'larda tekrar iki Almanya'yı birleştirmesi, Alman milletinin düşünce ve karakter yapısıyla, yönetim felsefesinin inkar edilemez bir sonucudur²⁶². Bir ülkeyi yönetenlerin kişilikleri, karakterleri, kısaca yönetimlerinin felsefesi, dış politikayı etkileyen önemli faktörlerdir.

Türkiye, İstiklal Harbi'nden sonra hiç bir savaşa sürüklenmemiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri ilk kez görülmektedir ki, barış ve istikrar bakımından övünülecek bir durumdur²⁶³.

Atatürk ve arkadaşlarının yönetim felsefesinde, güçlü Batılı devletlerle iyi ilişkiler kurmaktan ziyade bu topluluğun içinde yer almak amaçlanmıştır. 1930'lardan beri Türk yöneticilerin gerçekleştirmek istedikleri bu amaç maalesef, Türk yönetimlerinin her türlü tavizkar ve Batı'ya karşı uyumlu dış

²⁶¹ Kocaoğlu, **a.g.e.**, s. 475-478.

²⁶² Amaç ve hedefleri, eldeki güç ve olanakları arasında bir denge kurmak yeteneğinden yoksun olan Alman yöneticileri, milli gücün maddi ve beşeri öğeleri sayesinde tesis edilmiş bulunan Almanya'nın milli gücünü defalarca tehlikeye atmışlar; yıkılıp yok olmasına sebep olmuşlardır. Morgenthau, **a.g.e.**, s. 172.

²⁶³ Soysal, **a.g.e.**, s. 30-38.

politikasına rağmen gerçekleşmemiştir. Avrupa'nın bu tutumu devam ettikçe, hiç bir zaman da gerçekleşmeyecektir²⁶⁴.

1925'lerden itibaren denenmeye, 1945'te de uygulamaya konulan çok partili politik hayatın temelinde de Batılı bir toplum yaratma ve Sovyet yayılcılığına karşı ABD'nin ve Avrupa'nın desteğini kazanma arzusunun yattığını söylemek yanıltıcı olmaz. Ayrıca, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı çerçevesinde, Amerika'nın ekonomik ve askeri yardımından yararlanmak arzusu da vardır. Bu felsefe ile Türkiye daha NATO'ya girmeden önce, Asya-Afrika devletlerine sırtını çevirerek, "Batılı devletlerin ne şekilde hareket edeceğini önceden tahmin edip, onlardan önce davranmak ve geri kalmamak amacını" dış politikasının mihenk taşı haline getirmiştir²⁶⁵. Batı demokrasisi ve savunma sistemi dışında kalmak istemeyen Türkiye, Kore Savaşına 4500 kişilik bir Türk birliği yollayarak NATO'ya alınmasını kabul ettirmiştir.

Sovyetler'in Türkiye'ye karşı strateji değil, taktik değiştirerek, 1953 yılında Türk toprakları üzerindeki isteklerini geri aldığını açıklamasına rağmen, Sovyetler'in bütün dünyayı kendi egemenlikleri, en azından denetimleri altına koymak amacı, Türk yöneticilerini hep kuşkulandırdığı için, Türkiye'yi NATO'nun ileri karakolu haline sokmuştur. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri bağımlılığa varacak kadar kolaylaştırmıştır²⁶⁶. ABD ile imzalanan gizli Askeri Kolaylıklar Antlaşması ve daha sonra yapılan ikili anlaşmalarla İncirlik Üssü'nün kurulmasına, Amerikan uçaklarının hava alanlarından, gemilerinin limanlardan yararlanmasına, çeşitli tesisler kurulmasına, kirasız toprak tahsisine kadar kolaylıklar sağlanarak, Türkiye'de Amerikan dinleme ve izleme tesisleri ağının oluşmasına olanaklar hazırlanmıştır²⁶⁷.

²⁶⁴ Bkz., G. L. Lewis, **Turkey**, New York: Frederick A. Praeger, 1955, s. 145.

²⁶⁵ Bkz. J. Delors "AT, Hristiyan Topluluğudur, Türkiye giremez"; Helmut Schmidt, "Türkiye Avrupa Topluluğuna alınmasın."; Doğan Heper, Hep Aynı Film, 12.4.1993; **Milliyet**; Yavuz Donat, "Hans Amcaya Dikkat", 14. 4. 1993; Milliyet ve Ş. Elekdağ, "Saldırganı Beslemenin Vebali", **Milliyet**, 4 Nisan 1993.

²⁶⁶ Bkz: J. C. Hurenitz, **Middle East Dilemmaas, The Back: of United States Policy**, Harper and Br. New York 1953, s. 203 vd.

²⁶⁷ Bu antlaşmalar için bkz., Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ekim Yay., Ankara 1970, s. 324.

Türk Hükümeti II. Dünya savaşı yaklaşırken Mihver Devletleri'nin olası saldırısını düşünerek, ikili deklarasyonlar yaptığı İngiltere ve Fransa ile bir ittifak imzalamakta kararlıydı. Ancak bunu yapmadan önce SSCB ile aynı doğrultuda bir savunma tertibi için temasa geçmiş ve Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nu Moskova'ya göndermişti. Oysa Stalin bu arada Almanya ile anlaşmış, dolayısıyla Türk-Sovyet görüşmeleri çıkmaza girmiş ve 1921'den beri sürdürülen dostluk ve işbirliği havası da bozulmuştu. Bu durumda, Türkiye daha fazla beklemeden 19 Ekim 1939'da (II. Dünya Savaşı'nın çıkışından 49 gün sonra) Üçlü İttifak Antlaşması'nı imzalamıştı. Bu antlaşmaya ekli 2 sayılı protokol ile İttifakın Türkiye'yi Sovyetler ile savaşa sürüklemeyeceği yolunda bir çekince koymayı da ihmal etmemişti²⁶⁸.

1936'dan itibaren Avrupa'daki gerginlik gittikçe artmakta ve yeni bir dünya savaşına doğru hızla yaklaşıldığının belirtileri görülmektedir. 1939 Martı'nda Çekoslovakya'nın Almanya tarafından işgal ve ilhak edilmesi, aynı yılın 7 Nisanı'nda Arnavutluk'un İtalya'nın saldırısına uğraması, kuşkuları artırmaktadır. Türkiye, özellikle faşist İtalya'nın emperyalist davranışlarından endişe etmekte; buna karşı, Montrö Konferansı'ndan beri ilişkilerini düzelttiği İngiltere'yle daha yakın bir işbirliğine girmek istemekteydi.

Almanya ise bu yakınlaşmayı önlemeye çalışıyor ve bunu gerçekleştirmesi için de en tecrübeli diplomatlarından Von Papen'i Türkiye'ye gönderiyordu. Buna rağmen, 12 Mayıs 1939 günü Türk-İngiliz Bildirisi yayımlandı. Bu bildiriye göre, Türkiye ile İngiltere, aralarında bir karşılıklı yardım antlaşması imzalayacaklar ve bu antlaşma yapılan kadar da, Akdeniz Bölgesi'nde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde birbirlerine her türlü yardımda bulunacaklardır²⁶⁹.

Bu tarihte, Türkiye ile Fransa arasında İskenderun Sancağı uyuşmazlığı çözümlenmemişti. Bu nedenle, Fransa ile aynı nitelikteki bildirinin imzalanması, 23 Haziran 1939'da gerçekleşti. Ardından, üç devlet, sözü edilen karşılıklı yardım antlaşmasının görüşmelerine başladılar.

Türkiye'nin dış politikasını, İngiltere ve Fransa'ya yaklaştırmasının

²⁶⁸ Soysal, **a.g.e.**, s. 15.

²⁶⁹ Edip Çelik, **100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi**, İstanbul 1969, s. 103-105.

Sovyetler üzerinde etkileri olacağı kesindi. Sovyetler, Türkiye ile İngiltere ve Fransa arasındaki bu yakınlaşmayı iyi karşıladı. İngiltere ise, Türkiye aracılığıyla İngiliz-Sovyet ilişkilerinin de bundan böyle daha uygun bir ortama gireceğini umuyordu. Fakat, 23 Ağustos 1939 günü Almanya ile Sovyetler arasında imzalanan saldırmazlık paktı, durumu, beklenmedik bir yöne sürükledi. Bu vaziyette Türkiye'nin bir yandan Sovyetler, öte yandan İngilizlerle, dostluğunu bağdaştırma çabasına girmesi gerekiyordu. Fakat buna teşebbüs etmesinden önce, 1 Eylül'de Almanya'nın Polonya'ya saldırması ve 3 Eylül'de İngiltere ile Fransa'nın Almanya'ya savaş ilan etmeleriyle II. Dünya Savaşı başladı.

1940'ta Mussolini İngiltere ve Fransa'ya savaş açınca, Türkiye bu "Sovyet çekincesini" ileri sürerek, "savaş dışında müttefik" statüsü içinde kalacak ve 1941 Haziranı'nda Almanya ile bir saldırmazlık paktı imzalayarak bu statüsünü daha güvenceli duruma getirecekti. Daha sonraki savaş yıllarında, Müttefiklerce girilen savaş baskılarına karşın, Türk Hükümeti, gerekli silah yardımı yapılmadığı gerekçesiyle, bu durumunu değiştirmeyecekti. Türkiye'nin "savaş dışı müttefik" durumu, savaşın Boğazlar ve Yakın Doğu bölgesine yayılmasını önlemişti. Bu gerçek, savaş sona erdikten sonra hem Batılılar hem de Sovyetlerce anlaşılacaktı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, kurulduğu günden itibaren, dış politikasının dayandığı temel prensip, ülkenin toprak bütünlüğünü ve mutlak bağımsızlığını hiç bir taviz vermeksizin korumak, bütün ülkelerle ve özellikle komşularımızla iyi dostluk münasebetleri tesis etmek ve Türk Milleti'nin refah ve saadetini temin etmektir.

ABD'nin savaşa girmesi ile II. Dünya Savaşı'nın İngiliz-Sovyet-ABD işbirliği devresi başlamıştır. Savaşın bu devresinde Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda, başta İngiltere olmak üzere müttefik baskıları giderek artmıştır. Bunun en önemli sebebi Almanya'nın Stalingrad ve Kuzey Afrika'da yenilmesiydi. Müttefikler Almanya'yı kesin yenilgiye uğratmak için stratejik planlar hazırlamaya başladılar ki, jeopolitik durumu gereği bu planların Türkiye'yi de içine alması normal idi. Nitekim, İngiltere Başbakanı Churchill

Türkiye'yi savaşa sokarak Balkanlar'da yeni bir cephe açmak istemişse de²⁷⁰, Amerika'nın bu fikri benimsememesi üzerine söz konusu teşebbüs başarısız olmuştur.

Churchill ile Roosevelt'in 12-14 Ocak 1943'te Casablanca da yaptığı görüşmede, Türkiye'nin savaşa katılması meselesi yeniden gündeme gelmesine rağmen, Roosevelt kesin bir tavır almayarak Türkiye ile ilgilenme işini her iki devlet adına İngiltere'ye bırakmıştır. Bu karardan sonra İnönü'nün yapılan görüşme talebini kabul etmesi üzerine Churchill ve İnönü 30 Ocak-1 Şubat 1943 tarihleri arasında Adana'da buluşmuşlardır.

Adana görüşmesinde, Churchill, Türkiye'nin açıkça savaşa katılmasını istememiş fakat, gerekli yardım yapıldıktan sonra savaşa girerse, Türkiye'nin savaş sonu dünyasında sağlam bir yere sahip olabileceğini belirtmiştir. Churchill, savaşa girme konusunda bir vaat almaktan kaçınmasına rağmen, hazırlık devresinin sona ermesinden sonra Türkiye'den ittifak antlaşmasından doğan vecibelerini yerine getirmesini isteyecekleri zamanın gelebileceğini hissettiriyordu²⁷¹.

Türk devlet adamları ise özellikle şu iki nokta üzerinde durdular;

- Türkiye Sovyetler'den emin değildir ve ondan çekinmektedir. Almanya'nın yenilmesiyle birlikte Sovyetler Avrupa'da hakim duruma geçebilir.
- Türkiye'nin savaşa girebilmesi için Türk Ordusu'na geniş çapta malzeme takviye edilmelidir.

Churchill ise savaş sonunda Sovyetler Türkiye'ye taarruz etse bile, kurulacak olan uluslararası teşkilatın gereken tedbirleri alacağını ve İngiltere ile ABD'nin, Türkiye'nin istediği yardımı yapacağını vaadetmiştir.

Churchill'in Adana Görüşmeleri'nde Türk devlet adamlarından savaşa girme konusunda kesin taahhüt istememesi, Türk kamuoyunda

²⁷⁰ Fahir Armaoğlu, "II. Dünya Savaşında Türkiye", **AÜSBFD**, C. XXIII, No. 2, (Haziran 1968), s. 186-236. W. Churchill, Türkiye'ye her üç devlet tarafından toprak bütünlüğü ve statükosu konusunda garanti verilir ve geniş ölçüde askeri yardım yapılırsa savaşa gireceğini tahmin etmektedir.

²⁷¹ Erkin, **a.g.e.**, s. 193-194.

memnuniyetle karşılanmıştır²⁷². Churchill, Adana görüşmelerinden Stalin'i haberdar ederek, Türkiye'nin Sovyetler'den duyduğu endişeyi belirtmiştir²⁷³. Stalin ise verdiği cevapta, Türkiye'nin Almanya'yı feda edemediğinden şikayet ederek, "böylesi bir durumda Sovyetler onları yarı yolda karşılayacaktır²⁷⁴" diyerek Sovyet politikasının değişmeye başladığına işaret etmekteydi. Bu arada yapılan Quebec Konferansı'nda Churchill ile Roosevelt, Türkiye'nin askeri bakımdan savaşa katılma zamanının gelmediğine, bununla beraber silahlandırılmasına devam edilmesine karar vermişlerdir²⁷⁵.

Nihayet Almanya'nın Stalingrad'ta durdurulması ve geri çekilmeye başlaması üzerine savaşın seyri ile birlikte Sovyet diplomasisinin tavrı da değişmeye başlamıştır. Almanya yenilgiye doğru yaklaştıkça, Sovyetler Türkiye'nin savaşa katılmamasını tenkide başlamıştır. Sovyetler'in bu tavrı, 19 Ekim 1943'te üç devletin dışişleri bakanlarının Tahran Konferansı'nı hazırlamak amacıyla Moskova'da toplandıkları zaman, daha da belirginleşmiştir. Konferansta Molotov, savaşa katılması için Türkiye üzerinde baskı yapılmasını istemiştir²⁷⁶. Sovyetlerin, Türkiye'nin savaşa sokulması konusundaki ısrarlı tutumu sonucu Türk hava alanlarının müttefikler tarafından kullanılmasına ve 1943 yılı sona ermeden Türkiye'nin savaşa sokulmasına karar verilmiştir²⁷⁷.

İngiltere Dışişleri Bakanı Kahire'de Türk Dışişleri Bakanı ile görüşerek Moskova kararlarını bildirmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ise bu kararları kabul etmemiştir. Ona göre müttefiklere hava alanı vermek, savaşa katılmak demek olacaktı. Savaşa katılmak ise, kendini yeteri kadar kuvvetli görmediği için, ne Türkiye'nin ne de müttefiklerin faydasına olabilirdi. Diğer taraftan savaşa girecek olurlarsa, bunu müttefiklerle ortak askeri plan

²⁷² Görüşmeler sonunda yayınlanan resmi tebliğ ve bu konuda gazetelerde çıkan önemli yazılar için bkz., **Ayin Tarihi**, No. 111, (Şubat 1943), s. 110-139.

²⁷³ Sarıay, **a.g.e.**, s. 31-41.

²⁷⁴ SSCB Dışişleri Bakanlığı, **Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Gizli Yazışmalarında Türkiye (1941-1944)**, çev. Levent Kongar, Hawas Yay., İstanbul 1981, s. 89-90.

²⁷⁵ Ülman, **a.g.e.**, s. 41.

²⁷⁶ Gürün, **a.g.e.**, s. 98.

²⁷⁷ Edward Weisband, **II. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yay., Ankara 1974, s. 211-212.

dahilinde yapabileceklerini ileri süren Menemencioğlu, Sovyetler'den duyulan endişelere de değinerek, bu konuda savaş içinde ve savaş sonunda politik garantiler istediği gibi, Alman hava hücumlarına karşı askeri yardımı da ön şart olarak ileri sürmüştür.

İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ise, Türkiye'nin bu safhada müttefiklerin yanında savaşa katılmasıyla Sovyetler'e karşı daha iyi durumda olacağını, ayrıca Alman hava hücumlarına karşı koymak için yeteri kadar avcı uçağı verebileceğini vaat ettiyse de, bu teminat Menemencioğlu tarafından yeterli görülmemiş, ancak durumu hükûmetine bildireceğini söylemiştir²⁷⁸.

İngiltere'nin teklifleri hükûmet tarafından görüşüldükten sonra reddedilmiş ve 17 kasımda İngiliz büyükelçisi durumdan haberdar edilmiştir. Kahire Konferansı Türkiye'nin savaş sonuna kadarki tutumunun gerekçelerini açıkça ortaya atılmasına imkan verdiği için önemlidir.

Moskova Konferansı, Tahran Konferansı'nın hazırlıklarının tamamladığı için, Roosevelt, Churchill ve Stalin arasında Tahran Konferansı 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılmıştır.

Konferansta Türkiye'nin durumu genel müttefik stratejisi açısından ele alındı. Doğu Akdeniz'de bir cephe açma fikrinde olan Churchill, Türkiye'nin savaşa sokulmasında ısrar etti. Churchill'in, Türkiye'yi savaşa sokarak Balkanlar'da bir cephe açmak suretiyle Sovyetler'in bu bölgedeki ilerleyişini durdurmasından endişelenen Stalin, bu konuda fazla ısrar etmemiş, hatta batıda açılacak cepheyi zayıflatacağı gerekçesiyle Türkiye'ye yardım yapılmamasını teklif etmiştir. Fakat Churchill'in ısrarları üzerine Türkiye'nin zorla savaşa sokulmasını istemiştir²⁷⁹. Konferans sonunda Türkiye'nin hava alanlarının müttefikler tarafından kullanılması ve 15 Şubat 1944 tarihine kadar savaşa sokulması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin savaş sonunda galipler safında yer alabilmesi için bunun son fırsat sayılması ve İnönü'nün Kahire'ye davet edilerek durumdan haberdar edilmesi de kararlaştırılmıştır.

²⁷⁸ Weisband, **a.g.e.**, s. 213.

²⁷⁹ Robin Denniston, **Churchill'in Gizli Savaşı, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye, (1942-1944)**, İstanbul 1998, s. 143.

1. Türkiye'ye Yönelik Sovyet Tehdidi

Yalta Konferansı'nda üç devlet arasında , hemen her konuda varılan anlaşmalara rağmen, bu konferansın üzerinden birkaç hafta bile geçmeden Sovyetler'in tutumunda savaş içinde yaptığı fiillerden aykırı bazı gelişmeler ortaya çıkmaya ve bütün dünyada, Sovyetler'in savaş sonu emelleri üzerinde ilk tereddütler belirmeye başlamıştır.

1944 yılı içerisinde Sovyet ordularının Türk sınırına yaklaşması, 5 Eylül 1944'te Bulgaristan'a savaş ilan etmesi ve Balkanlar'da komünistlerin iktidar mücadelesine girmeleri Türkiye'yi endişelendirmiş ve Amerikan dostluğuna daha çok önem vermesine neden olmuştur. 1945 yılı Ocak ayında Moskova'da yapılan görüşmede Stalin, Türk Boğazları hakkında Sovyetler'in taleplerini Churchill ve Eden'e açmış, Churchill 30-31 Ocak 1943 tarihinde yapılan Adana Görüşmesi ve müteakip ısrara rağmen Türkiye'ye kızgınlığı nedeniyle Stalin'in görüşünü destekleyebileceğini bildirmiştir. Doğal olarak bu durum Türk devlet adamlarını endişeye düşürmüştür. Konu 10 Şubat 1945'te Yalta Konferansı'nda da gündeme gelmiş ve Stalin Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesini talep etmiştir. Alınan kararda konudan Türkiye'nin haberdar edilmesine karar verilmiştir²⁸⁰. Yalta Konferansı'nda alınan bir kararla, kurulacak Dünya Teşkilatı'nı konuşmak üzere davet edileceklerin 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya'ya savaş ilan etmeleri kararına varılmıştı. Bu karara uygun olarak Türkiye'de Almanya'ya savaş ilan etmiştir²⁸¹.

Sovyetler'in tutum değişikliğini gösteren olaylardan biri, Türkiye'ye verdiği 19 Mart 1945 tarihli notadır. Verildiği andan başlayarak Türk Dış Politikası üzerine büyük etkiler yapan bu notada, Sovyet Hükümeti'nin süresi 7 Kasım 1945 tarihinde bitecek olan 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı feshetme arzusunu Türkiye'nin

²⁸⁰ Mehmet Saray, **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, AAM Dergisi, Ankara 2000, s. 69-70; Gönlübol, **a.g.e.**, s. 184.

²⁸¹ Hasret Çomak, "II. Dünya Savaşı ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri, ABD'nin Türkiye'ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı)", **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul**, Gnkur. Bsm., Ankara 1998, s. 459; Gönlübol, **a.g.e.**, s. 184.

Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bildirmiştir²⁸². Buna sebep olarak da, bu antlaşmanın II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun bulunmadığı ve ciddi surette iyileştirmeye muhtaç olduğu söylenmiştir²⁸³. Sovyetler, Atatürk'ün Mc. Arthur'a yıllar önce ifade ettiği gibi savaştan galip çıkmıştı. Sadece Avrupa'da bulunan 200 tümenlik ordusu ile tehdit unsuruydu. Türkiye'nin böyle bir güç karşısında tek başına mücadele etmesi güçler dengesi açısından çok riskli ve sonucu istenmeyen hadiselerle neden olabilirdi.

Bu notanın arkasında yatan gerçek Rus emellerini Türk devlet adamları daha II. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde sezmişlerdi. Bu bakımdan notayı aldıktan sonra Sovyetler ile en uygun anlaşma zeminini aramaya başlamışlardı. Ankara Hükümeti'nin 4 Nisan 1945 tarihinde Sovyetler'e verdiği cevabi notada, süresi sona ermekte olan 17 Aralık 1925 Antlaşması yerine her iki tarafın da menfaatlerine daha uygun ve ciddi değişiklikleri ihtiva eden yeni bir antlaşma yapılması yolundaki Sovyet telkinlerinin uygun görüldüğü ve bu maksatla yapılacak tekliflerin büyük bir dikkat ve iyi niyetle tetkik edileceği söylenmektedir²⁸⁴.

Sovyetler'in Türkiye karşısındaki bu davranışı Amerikan Hükümeti'nin dikkatini çekmiştir. 19 Mart 1945 tarihli Sovyet notası Amerikan Hükümeti'nin 1945 Nisanı'nda yapılan bir kabine toplantısında uzun görüşmelere yol açmıştır. Ancak 1945 yılı başlarında Amerikan idarecileri arasında Sovyetler'in savaş sonu tutumu hakkında kesin bir görüş birliği olmadığı için Sovyetler'in bu yeni adımı Amerikan yetkilileri açısından o kadar uyarıcı olmamış ve Amerikan idarecileri, kendi aralarında 19 Mart 1945 tarihli Sovyet notasının anlamı konusunda bölünmüşlerdir. Konu ile ilgili uzun süren tartışmalarda; Amerikan Donanma Bakanı Forrestal bu notanın Sovyetler'in genişleme amacını gösteren belirtilerden biri olduğunu söylerken, Harbiye Bakanı Stimson da yeni Sovyet tutumunun kaynağını genişleme amacından

²⁸² Çomak, "II. Dünya Savaşı ...", s. 459; Gönübol, **a.g.e.**, s. 185; Ali İhsan Gencer, Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, Hv. Bas. ve Neş. Md.lüğü, Ankara 2006, s. 248; Saray, **a.g.m.**, s. 71.

²⁸³ **Aydın Tarihi**, No. 136 (Mart 1945), s. 52.

²⁸⁴ **Aydın Tarihi**, No. 137 (Nisan 1945), s. 63.

değil, Sovyetler'in hürriyet, demokrasi ve bağımsızlık deyimlerine verdikleri değişik anlamdan aldığını söyleyerek işlerin zamanla düzeleceğini ileri sürmüştür²⁸⁵.

19 Mart 1945 tarihli Sovyet notasından çok geçmeden, Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlık haklarının bir kısmını kaybetmeden Sovyetler ile anlaşılabilmesinin imkansız olduğu görülmüştür. Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile 7 Haziran 1945 tarihinde yaptığı bir görüşme sırasında verdikleri 2. notada, eğer Sovyetler ile anlaşmak isteniyorsa Türkiye'nin bazı Sovyet isteklerini kabul etmesi gerektiği söylenmiş ve bu istekler ve sorunlar şu şekilde sıralanmıştır;

- Türkiye'nin Avrupa sınırlarında yani Trakya'da Bulgaristan ve Yunanistan lehine düzenlemeler yapılması,
- 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Sovyetler lehine bazı düzenlemeler yapılması.
- Boğazların Türkiye ile Sovyetler tarafından müştereken savunulması ve bunu sağlamak için de Sovyetler'e Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi (Kars, Ardahan ve Artvin'in Sovyetler'e bırakılması).
- Boğazlar rejimini tespit eden Montreux Sözleşmesi'nin Türkiye ile Sovyetler arasında imzalanacak iki taraflı bir antlaşma ile değiştirilmesi²⁸⁶.

Molotov'a verdiği cevapta, Selim Sarper, Türk Hükümeti'nin 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile tespit edilen Türk-Sovyet sınırının değiştirilmesine ve Boğazlarda Sovyetler'e üs verilmesine razı olamayacağını

²⁸⁵ Ülman, **a.g.e.**, s. 52.

²⁸⁶ Türk Boğazları 1453-1841 yılları arasında devletçe kapalılık dönemindedir. Başkentin İstanbul olması ile kapatılmıştır. 1475'te Kırım'ın fethi ile Karadeniz'in Türk Denizi olmasıyla buraya geçiş yasaklanmıştır. Ancak 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Karadeniz'in Türk Denizi olma statüsü sona erdi. 1833'te Hünkar İskelesi Anlaşması ile Rusya lehine başka devletlere kapatıldı. Bu madde gizli tutulmuştur. Tabii bunu İngiltere hazmedemedi. 1841 Londra Mukavelesi ile yabancı devletlerin savaş gemilerinin boğazlara girmesi yasaklanmıştır. Lozan'da ise Müttefikler, Rusya ve Türk tarafı olarak 3 görüş ortaya çıkmıştır. Müttefikler bütün gemilere açık olmasını Türk ve Rus görüşü birbirine yakın olarak yalnız ticarete açık olmasını savunmuştur. Sonuçta Boğazlar Komisyonu kurulmuş, Türkiye bu durumu 1936 Motreux Sözleşmesi ile aşabilmiştir. Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, C. II, İnkılap ve Aka Kitapevi, İstanbul 1966, s. 159-183.

söylemiş, çok taraflı bir akit olan Montreux Sözleşmesi'nin yalnız Türkiye ile Sovyetler arasında yapılacak iki taraflı bir anlaşma ile değiştirilemeyeceğini belirtmiştir. Nitekim Türk Hükümeti de, Selim Sarper'in söylediği gibi Sovyet isteklerini derhal reddetmiştir.

Türk Hükümeti'nin Sovyetler'in isteklerini reddetmesi üzerine Sovyetler 1945 yılı ortalarından başlayarak Türkiye üzerine ağır bir siyasi baskı kurmaya girişmiş, Sovyet radyo ve gazeteleri bazı Türk illerinin, Kars'ın ve Ardahan'ın Sovyetlere'ye bırakılması için geniş bir kampanya açmışlardır. Tabii bu süreç içerisinde de çok hararetli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. İstiklal Savaşı Şark Cephesi Komutanı İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir Paşa 20 Aralık 1945'te TBMM'de yaptığı konuşmada; "Kars Yaylası'na hakim olmak demek Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Keza Kars Yaylası'na hakimiyet, Dicle ve Fırat boyunca Akdeniz ve Basra Körfezi'ne inen yolların tepesine hakim olmak demektir. Kars Yaylası, oralara inecek olan büyük seli tutacak olan biricik settir. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidirler ki, Kars Yaylası milli bel kemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz. Eğer Ruslar yer istemekte ısrar ederse, hiç şüphe yok ki dövüşeceğiz." diyordu²⁸⁷. Sovyet istekleri içerisinde milli birlik ve beraberliğin daha da pekişmesine vesile olmuştur²⁸⁸. Türkiye açısından 1945 yılı sonu ve 1946 yılı başı çok sıkıntılı bir dönem olmuştur. Her an kuzeyden gelecek bir istila hareketi tehlikesi karşısında ordu hazır beklemiştir. Müttefik olarak görülen İngiltere'nin kendi içine çekilmesi ve yıkılmış bir Avrupa'nın kötü durumu da Türkiye için olumsuz bir tablodur.

Sovyetler'in bu tavrı karşısında Türkiye bağımsızlığı ve toprak

²⁸⁷ Saray, **a.g.m.**, s. 73.

²⁸⁸ Milli iradenin tecelli etmesi iktidar sahipleri ile doğrudan ilgilidir. Sovyet taleplerinin olduğu dönemde, ülkenin gerçeklerini bilen ve İstiklal Savaşı'nın kazanılması ile hemen sonrasında devletin fikri yapısının oluşumuna katkısı olan önemli kişiler TBMM'de bulunuyordu. Bunlardan bazıları; Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Refet Bele, Ali Çetinkaya, Osman Koptagel, İzzeddin Çalışlar, Fethi Okyar, Aka Gündüz, Adnan Menderes, Kazım Özalp, İ.Hakkı Uzunçarşılı, Reşat Nuri Güntekin, Falih Rıfkı Atay, Hüseyin Cahit Yalçın, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Hikmet Bayur, Yahya Kemal Beyatlı, Yunus Nadi, Kemalettin Kamu, Hilmi Uran, Refik Koraltan, Şükrü Saraçoğlu, Suat Hayri Ürgüplü, Recep Peker, Necmettin Saka, Şemsettin Günaltay, Hasan Saka, Celal Bayar, Naci Demirağ gibi isimler en çok dikkati çekenlerdir. Cumhurbaşkanlığında İsmet İnönü bulunuyordu. **TBMM, Zabıt Cerideleri**, Devre VI, İçtima: 4, Üçüncü İnikat, 11 Kasım 1942, s. 33-36.

bütünlüğü bakımından büyük bir endişe duymuş ve silahlı bir Sovyet saldırısına uğradığı takdirde tek başına da olsa bu saldırıya karşı koymak azminde olmakla beraber, iktisadi ve askeri gücü bakımından Sovyetler karşısında yalnız kalmak istemediği için 1939 yılından itibaren ittifak bağı ile bağlı olduğu İngiltere'nin ve II. Dünya Savaşı sonunda en kuvvetli devlet olarak beliren ABD'nin desteğini kazanmaya çalışmıştır²⁸⁹.

Sovyetler'in tehdidi ile karşı karşıya kalan Türkiye öncelikle müttefiki İngiltere'nin diplomatik desteğini aramıştır. Sovyetler'in Balkanlar üzerindeki politikalarından da rahatsız olan İngiliz Hükümeti 18 Haziran 1945 tarihinde Amerikan Hükümeti'ne müracaat ederek, Yalta kararlarına aykırı olan Sovyetler'in davranışı konusunda "Üç Büyükler" arasında yapılması kararlaştırılan Potsdam Toplantısı'ndan önce ortak bir Anglo-ABD tutumu tespit edilmesi ve Sovyet nezdinde ortak bir teşebbüse geçilmesini istemiştir.

İngiltere'nin kesin bir sonuca bağlanmayan bu denemesinden sonra Türkiye de Amerikan Hükümeti'ne müracaat ederek bu hükümetin Sovyetler'in tutumu hakkında ne düşündüğünü öğrenmek ve Amerika'nın Sovyetler'in nezdinde teşebbüse geçmesini sağlamak istemiştir. Türk Hükümeti'ne göre, Amerika, Sovyetler'in tutumunu tasvip etmediğini bildirirse bunun Birleşmiş Milletler düzenine aykırı olan Sovyet davranışı üzerine büyük etkileri olacaktı. Aynı şekilde Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson da hükümetine yolladığı bir raporda, Sovyetler'in teklifleri savaş sonu uluslararası işbirliği ilkelerine tamamen aykırı olduğu için Amerika'nın bu mesele ile yakından ilgilenmesi gerektiğini söylemiştir.²⁹⁰ Ancak Amerikan Dışişleri Bakanı Yardımcısı Mr. Grew, 7 Temmuz 1945 tarihinde kendisi ile bu konuda bir konuşma yapan Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'a, Molotov ile Selim Sarper arasında Moskova'da yapılan görüşmenin şimdilik dostane bir görüş alışverişine benzediğini, Sovyetler'in Türkiye'ye hiçbir tehdit yöneltmediğini söyleyerek Türk Hükümeti'nin, Amerika'nın Sovyetler nezdinde teşebbüse geçmesi yolundaki isteğini kabule

²⁸⁹ Ülman, **a.g.e.**, s. 56.

²⁹⁰ Ülman, **a.g.e.**, s. 58.

yanaşmamıştır²⁹¹.

Sovyetler Montreux rejiminden memnun olmadığını ve bu rejimi ilk fırsatta değiştirmek istediğini daha II. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde belli etmiştir. Bu amaca ulaşabilmek için de, Almanya ile işbirliği yaptığı devre içinde Almanya'nın, İngiltere ve Amerika'nın ile işbirliği yaptığı devre içinde de bu iki devletin desteğini aramıştır. Almanya bu konuda Sovyetler'in talebini reddetmiştir.

Sovyetler, Boğazlar rejiminin değiştirilmesi meselesini İngiltere'nin önüne ilk olarak Tahran Konferansı sırasında getirmiştir. Rusya'nın sıcak denizlere çıkmak için Boğazlardan geçmek zorunda olduğunu ve bunun için de Montreux Sözleşmesi'ni değiştirmek gerektiğini söyleyen Stalin'e verdiği cevapta Churchill, Sovyetler'in savaş ve ticaret gemilerini açık denizlerde görmekten memnun olacağını belirtmektedir. Ancak bu mesele Tahran'da bu kadarla kalmış ve bu konuda hiçbir karar alınmamıştır.

Boğazlar rejiminin değiştirilmesi ikinci olarak 1944 Ekim'inde Stalin ile Churchill arasında yapılan Moskova görüşmelerinde bahis konusu edilmiştir. Stalin Montreux Sözleşmesi'nin Boğazlardan Sovyetler'in savaş gemilerinin serbestçe geçmesini temin edecek şekilde tadilini istemiştir. Stalin'in bu isteği Churchill tarafından Amerikan Başkanı'na da iletilmiştir. Bu bakımdan meselenin Yalta Konferansı'nda görüşüleceğini bilen Amerikan Hükümeti Başkan için konu ile ilgili bir rapor hazırlamıştır²⁹². Raporda Amerika'nın Türk Boğazları hakkındaki görüşü şu şekilde tespit edilmiştir: "Montreux Sözleşmesi şimdiye kadar iyi işlemiş ve Türkiye, Boğazların iyi bir bekçisi olmuştur. Amerika Boğazlar rejiminde büyük değişiklikler yapılmasına taraftar olmamalıdır. Eğer Sovyet ya da İngiltere Montreux Sözleşmesi'nde ufak tefek değişiklikler yapılmasını isterlerse bunlar, Harbiye ve Donanma Bakanlıkları'nın dikkatli bir tetkikinden geçmek şartı ile kabul edilebilir."

Potsdam Konferansı; Amerika, İngiltere ve Sovyetler arasında savaş sonrası işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin'de toplanmıştır. Bu konferans açıldığı sırada İngiltere

²⁹¹ Ülman, **a.g.e.**, s. 59, Joseph C. Grew, vol. II, s. 1470-1473'den nakil.

²⁹² Ülman, **a.g.e.**, s. 45, **The Conferences at Malta and Yalta**, s. 328'den nakil.

Başbakanı Churchill ve Dışişleri Bakanı Eden iken konferans sırasında 26 Temmuz 1945 tarihinde yapılan seçimler nedeniyle yerlerini Attlee ve Bevin'e bırakmışlardır.

Potsdam Konferansı'nda görüşülen konulardan biri de Türk Boğazları'nın durumu olmuştur. Montreux Sözleşmesi'nin Sovyetler ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan her zaman serbestçe geçmesini sağlayacak şekilde değiştirilmesi yolundaki Sovyet isteği 1944 Ekim ayında Moskova'da Churchill'e, 1945 Şubat ayında Yalta'da Roosevelt'e açıklanmış ve her ikisinin de desteği kazanılmıştır. Bu bakımdan Sovyetler gemilerinin Boğazlardan geçişi konusunda Potsdam'da hiçbir tartışma olmamış, buna karşılık Sovyetler'in Boğazlar meselesine yalnız Türkiye ile kendisini ilgilendiren bir mesele olarak bakması ve Boğazlarda deniz ve kara üsleri istemesi geniş tartışmalara yol açmıştır²⁹³. Konferans sırasında İngiltere Başbakanı Churchill bu konuda itirazını bildirerek İngiltere'nin Sovyetler'in Boğazlarda üs sahibi olmasına razı olmayacağı gibi bu konuda Türkiye üzerine hiçbir baskı yapmayacağını da söylemiştir. Churchill'in bu görüşüne Truman'da katılmıştır. Boğazlar meselesinin bütün devletleri ilgilendiren bir mesele olduğunu söyleyen ABD Başkanı bu fırsattan yararlanarak sözü bütün uluslararası su yollarından geçişin serbest olmasına, bu serbestliğin ilgili devletlerin teminatı altına alınmasına getirmiş ve Boğazlara bir uluslararası su yolu statüsü verilmesini istemiştir. Fakat Stalin, Truman'ın uluslararası su yolları konusundaki teklifine katılmakla beraber, Türk Boğazları'nın özel bir durumu olduğunu söyleyerek bu boğazlar statüsünün ayrı bir mesele olarak ele alınması için ısrar etmiştir.

Stalin'in bu ısrarı karşısında Amerikan ve İngiliz idarecileri Sovyet gemilerinin Boğazlardan geçişini üç büyük devletle diğer ilgili devletlerin teminatı altına koymayı teklif etmişlerdir. Amerika ve İngiltere böyle bir teminatın kabul edilmesi durumunda Sovyetler'in Boğazlardan üs istemesine gerek kalmayacaktır. Fakat Sovyet idarecileri bu teklifi de kabule yanaşmamıştır²⁹⁴.

²⁹³ Ülman, **a.g.e.**, s. 61.

²⁹⁴ Ülman, **a.g.e.**, s. 61.

Sovyetler'in Boğazlarda üs istemekte ısrar etmesi üzerine iki tarafın görüşlerini birleştirmek mümkün olmamış ve her üç devletin Boğazlar konusundaki görüşlerini Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmelerine karar verilmiştir.

Sovyetler'in Türkiye'den toprak istekleri konusunda Amerikan Başkanı Truman bunun yalnız Sovyet ile Türkiye'yi ilgilendiren bir mesele olduğunu ileri sürerek bu meselenin iki devlet arasında çözülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Amerika'nın Potsdam Konferansı'nda Boğazlar konusunda takındığı tavır uzun ömürlü olmamış ve Truman idaresi, Türk Boğazları'nın bütün uluslararası su yolları gibi bir statü altına konulması ve bütün milletlerin buradan geçiş serbestliğine sahip olması yönündeki fikrini kısa bir müddet sonra değiştirerek, diğer uluslararası su yolları ile Türk Boğazları'nın durumunu birbirinden ayırmıştır. Nitekim 11 Eylül-2 Ekim 1945 tarihleri arasında Londra'da yapılan dışişleri bakanları toplantısı boyunca Amerikan Dışişleri Bakanı Byrnes bu iki meseleyi birbirinden farklı meseleler olarak ele almıştır. Başkan Truman da 27 Ekim 1945 tarihinde yaptığı Donanma Günü konuşmasında, bütün milletlerin yalnız "birden fazla devletin ülkesinden geçen nehir ve su yolları" üzerinde eşit haklara sahip olmalarını isterken, yalnız Türk toprakları içinde bulunan Türk Boğazları'nı açıkça diğer uluslararası su yollarının dışında bırakmıştır.

Amerikan görüşündeki bu değişiklik ilk bakışta Amerika ile Sovyetler arasında bir yakınlaşma gibi görünse de durum tam tersidir. 1945 yılı sonları ile 1946 yılı boyunca gelişen olaylar, Amerikan Hükümeti'nin Potsdam'dan sonra Türk Boğazları'na uluslararası bir statü verilmesi fikrinden bunların Moskova Hükümeti'nin istediği gibi iki devletin, yani Sovyetler ile Türkiye'nin ortak yetkileri altına konulmasını değil, yalnız Türkiye'nin egemenliği altına bırakılmasını düşünerek caydığını göstermektedir. İngilizler, Sovyetler'in Balkanlardaki emellerini daha II. Dünya Savaşı içinde anlamıştır. ABD askeri uzmanlar da bu konuda İngiliz görüşlerini desteklemişlerdir. Truman idaresinin Boğazların Türk egemenliği altında kalması konusundaki düşüncelerinin oluşmasında bu görüşlerden etkilenmiştir. Bu uzmanlar, Başkan'a Boğazlara uluslararası su yolu statüsü verilirse bu yolun iki

tarafında geniş bir alanın silahsızlandırılması gerekeceğini ve bunun Türkiye'nin savunmasını çok güçleştireceğini bildirmişler ve Truman bunun üzerine Boğazlar konusunda yeni bir tutum takınmıştır²⁹⁵.

Truman idaresinin Türk Boğazları konusundaki yeni tutumunu gösteren ilk belge Potsdam'da alınan karara uygun olarak 2 Kasım 1945 tarihinde Türkiye'ye verilen Amerikan notasıdır. Amerikan'ının Ankara Büyükelçisi Edwin C. Wilson tarafından Türk Dışişleri Bakanı Hasan Saka'ya verilen bu notada Montreux Sözleşmesi hükümlerinin bugünkü şartlara uygun bir şekilde değiştirilmesi için uluslararası bir konferans toplanması teklif edildikten ve çağrıldığı takdirde Amerika'nın bu konferansa katılmaktan büyük memnuniyet duyacağı belirtildikten sonra, Montreux Sözleşmesi'nde şu değişikliklerin yapılması istenmektedir:

- Montreux Sözleşmesi'ne göre, Türkiye'nin katıldığı bir savaşta, yabancı devletlerin ticaret gemileri ancak bazı kayıt ve şartlara uyarak Türk Boğazları'ndan geçebilirler (Madde 5). Amerikan Hükümetine göre sözleşmenin bu hükmü değiştirilmeli ve bütün devletlerin ticaret gemileri, barış zamanında olduğu gibi savaş sırasında da, Süveyş ve Panama Kanalları rejimine benzer bir şekilde Türk Boğazları'ndan serbestçe geçebilmelidir.
- Montreux Sözleşmesi'ne göre, savaş zamanında, savaşan devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçemez (Madde 19). Amerikan Hükümeti'ne göre, Karadeniz'e sahildar devletlerin savaş gemileri Boğazlardan her zaman serbestçe geçebilmelidir²⁹⁶.
- Montreux Sözleşmesi'ne göre, Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin savaş gemileri bazı kayıt ve şartlar altında barış zamanında Boğazlardan serbestçe geçebilirler (Madde: 14 ve 18). Amerikan Hükümeti'ne göre bu hüküm de değiştirilmeli ve barış zamanında Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin açık müsaadesi olduğu hallerde Birleşmiş Milletler adına

²⁹⁵ Ülman, **a.g.e.**, s. 63; Necmettin Sadak, "Boğazlar Meselesinde Başlangıç"; **Akşam**, 7 Kasım 1945.

²⁹⁶ Bu teklif kabul edildiği takdirde, sözleşmeden, kendisini bir savaş tehlikesi karşısında görürse Türkiye'ye Boğazları bütün devletlerin savaş gemilerine kapamak hakkını veren 21. maddenin de kaldırılması gerekecekti.

gönderilecek savaş gemileri dışında, Türk Boğazları, Kardeniz'e sahildar olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulmalıdır.

- Sözleşmedeki Milletler Cemiyeti deyimi günün gereklerine uyularak Birleşmiş Milletler deyimi ile değiştirilmeli ve Japonya bu sözleşmeyi imzalayan devletler arasından çıkarılmalıdır.

Amerikan notasına cevabı Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu 5 Aralık 1945 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında şu şekilde dile getirmiştir:

"Gerek barışta, gerek savaşta ticaret ve harp gemilerinin (Boğazlardan) serbestçe geçiş haklarına dair Montreux Sözleşmesi'nde mevcut hükümleri Türk güvenliği ve egemenliği ile en iyi bağdaştıracak esaslar... bir uluslararası konferansta tayin ve tespit edilecektir... ABD görüşünün esas bakımından iyi olup tatbikata ait şekil ve kayıtları zamanında tetkik edilmek üzere bir tartışma ve görüşme zemini olarak kabule değer olduğu şüphesizdir. Herhalde müstakbel konferansta ABD'in yer almasını, hem hükümetimizin hararetle bir arzusu, hem de bir zaruret olarak telakki etmekteyiz"²⁹⁷.

Potsdam'da Sovyetler'in Türkiye'den toprak istemesi üzerine bunun yalnız Sovyetler ile Türkiye'yi ilgilendiren bir mesele olduğunu söyleyen Amerikan, Potsdam'dan sonra Türk Boğazları konusundaki görüşünü yeniden gözden geçirdiği gibi, 1945 yılı sonlarından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Nitekim başkan Truman, 1946 Ocak ayında Dışişleri Bakanı Byrnes için hazırladığı bir muhtıradan şöyle demektedir: "Sovyetler'in Türkiye'yi istila ederek Boğazlar bölgesini ele geçirmek istediğine artık hiç şüphem kalmadı. Eğer bu gidişe demirden bir yumruk uzatıp dur demezsek yeni bir savaş çıkacak. Sovyetler yalnız bir sözden anlıyor: "Kaç tümeniniz var?"²⁹⁸.

Amerikan idarecilerine bu gerçeği anlatan ve Amerikalılara o güne kadar fazla ilgi göstermediği Ortadoğu Bölgesi ile daha yakından ilgilenmek durumunda bırakan iki olay vardır; birincisi, Sovyetler'in 1945 Aralık ayında iki Gürcü profesörü'nün iddialarına dayanarak bazı Türk illerinin kendine verilmesi için açtığı kampanyayı şiddetlendirmesi, ikincisi de bütün 1945-46 kışı boyunca dünya siyasi gündemini işgal eden İran meselesidir. Avrupa başkentleri bu olaylardan birincisine İran meselesinden daha büyük bir önem verdikleri halde, Sovyetler'in İran üzerine yaptığı baskı Amerikan idarecileri

²⁹⁷ **Ayın Tarihi**, No. 145 (Aralık 1945), s. 15.

²⁹⁸ Ülman, **a.g.e.**, s. 69; Harry S. Truman, **Years of Trial and Hope**, New York 1956, s. 522.

için daha uyarıcı olmuştur.

Truman 1945 yılında Sovyetler'in Türkiye'den toprak talebini iki ülke arasında bir sorun olarak görürken, 1946 yılından itibaren görüşünde değişiklik olmuştur. Türkiye'nin batı medeniyeti açısından son kale olacağı, aksi halde İran ve Yunanistan'ın da kısa sürede işgal edilerek Balkanlar'a sıçrayan Sovyetler'in bir daha zor kontrol altına alınabileceği anlaşılmıştır²⁹⁹. Bu dönemde İran olayı da Sovyet tehdidi açısından Amerika'yı endişelendirmiştir. Türkiye'nin yıllardır dile getirdiği ama batılı güçlerin anlamak istemediği tehdit artık anlaşılmış ve gerekli tedbirler diğer Batılı ülkelerce alınmıştır. Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün ölümü üzerine Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye gönderilmesi, Akdeniz'de bir Amerikan filosunun bulundurulma ihtiyacı ve Sovyetlere karşı gözdağı verilmesi olarak değerlendirilmiştir. Zırhlının Türkiye'ye geldiği 5 Nisan 1946'da Başkan Truman yaptığı açıklamada Amerika'nın Yakın ve Ortadoğu ile bundan böyle ilgileneceği mesajını vermiştir. Bu mesaj Sovyetlere aynı zamanda bir ihtar olmuştur³⁰⁰.

Sovyetler Türk Boğazlarının statüsünün değiştirilmesi konusunda ısrar etmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın sonunda yeni düzenin tesisi için Almanya ve Japonya ile imzalanacak anlaşmalar hariç diğer devletlerle ilgili anlaşmaları imzalamak üzere 15 Aralık 1946'da Paris Konferansı başlamıştır. Görüşmeler 10 Şubat 1947'de anlaşmaların imzalanması ile tamamlanmıştır. Ancak burada da Sovyetler'in uzlaşmaz tutumu devam etmiş ve bu durum Amerika ile arasındaki köprülerin yıkılmasına neden olmuştur³⁰¹. Sovyetler'in, Amerika'nın kademeli olarak uyguladığı siyaseti dikkate almamaktaki ısrarcı tavrı devam etmiş ve 7 Ağustos 1946'da Türkiye, Amerika ve İngiltere'ye Türk Boğazları'nın statüsünü Türkiye aleyhine sınırlayan, Batılı Devletleri konunun dışında tutan beş maddelik bir nota vermiştir³⁰². Türkiye, Amerika ve İngiltere'ye aynı notayı almaları nedeniyle görüş sormuştur. İşte Türkiye'nin son 60 yılına damgasını vuran politik çizgi bu noktada şekillenmiştir. Amerika

²⁹⁹ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 201.

³⁰⁰ Çomak, "II. Dünya Savaşı...", s. 464; Gönlübol, **a.g.e.**, s. 202-207.

³⁰¹ Uçarol, **a.g.e.**, s. 2-4.

³⁰² Saray, **a.g.m.**, s. 76.

iki tercihten birisini yapmak durumundaydı. Ya sert bir nota ile Sovyetler'i Türkiye ile baş başa bırakacak, ya da savaş pahasına da olsa Türkiye'nin toprak bütünlüğü yanında yer alacaktı. Bu riskin alınmaması halinde de daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin saldırıya uğraması Ortadoğu, Akdeniz ve Balkanlar'ın ciddi olarak Sovyet işgaline uğraması bu da ticaret yollarının kapanması, batının ekonomik damarlarının bazılarının kesilmesi hatta batı medeniyetinin yok edilme sürecinin başlangıcı olabilirdi. Kominform'un kuruluşunda bu açıkça Sovyetler tarafından ilan edilmişti³⁰³.

Amerika bu ihtimalleri değerlendirmiş, Türkiye'nin gelişmelerin olumsuz anlamda önlenmesi için uç nokta olduğu kanaati hasıl olmuş ve savaş pahasına da olsa desteklenmesi kararını vermiştir. Nitekim Amerika Sovyetler'e 19 Ağustos 1946'da verdiği cevapta özet olarak Sovyet tekliflerinin bir kısmının dikkate alınabileceğini ama boğazları savunmanın başlıca sorumlusunun Türkiye olduğunu, olası bir saldırı tehdidinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Meclisi'nin harekete geçmesi için açık bir sebep olduğunu bildirmiştir. Türkiye ise 22 Ağustos 1946 tarihli karşı notasında Sovyet notasını değerlendirmiş, egemenlik hakları ile bağdaşmayan tekliflerin kabul edilemeyeceğini, kabulü halinde daha büyük uluslararası sorunların çıkacağını bildirmiştir. Son olarak da her ne pahasına olursa olsun Cumhuriyet Hükümeti'nin kendisini her türlü tehdide karşı savunacağı açıkça bildirilmiştir. Sovyetler 24 Eylül 1946'da aynı anlamda bir nota daha vermiştir³⁰⁴. 9 Ekim 1946'da Amerika Sovyetler'e, 21 Şubat 1947'de İngiltere Amerika'ya verdiği nota ile 19 Ağustos 1946'da verdiği cevabı bir kere daha tekrarlamıştır. Bu durum Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Türkiye ise 18 Ekim 1946 tarihli cevabında geri adım atmamıştır³⁰⁵.

İngiltere 21 Şubat 1947'de Amerika'ya biri Türkiye ile, diğeri Yunanistan'la ilgili iki nota vererek, İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan ile direk ilgilenemeyeceğini, bu ülkelerin batı savunması için çok önemli

³⁰³ Gönlübol, **a.g.e.**, s. 202-209.

³⁰⁴ Saray, **a.g.m.**, s. 88-89; Çomak, "II. Dünya Savaşı...", s. 464-465.

³⁰⁵ Saray, **a.g.m.**, s. 89-91; Gönlübol, **a.g.e.**, s. 209.

olduklarını bu sebeple bu ülkelere Amerika'nın destek çıkmasını istemiştir³⁰⁶. Savaşı başarıyla bitiren Amerika-Sovyetler savaşı hemen arkasından rakip haline gelmişti. Bu durumda Avrupa'da ve yakın bölgesinde Sovyet yayılcılığının durdurulması için ciddi girişimler yapılması zorunlu hale gelmiştir. Türkiye ve Yunanistan'la ilgili İngiliz muhtıraları Amerikalı yetkililerin Sovyet yayılcılığına karşı acil önlemler almalarında başlıca rolü oynamıştır. Amerikalı yetkililer Yunanistan kaybedilirse Türkiye'nin de muhafazasının mümkün olamayacağını, bunda (Sovyet yayılcılığını kastederek) Ortadoğu açısından "en açık imalar" içeren bir hareket olacağını değerlendirmişlerdir. Daha sonra "Domino Teorisi"³⁰⁷ adı verilecek bu analize göre tek bir ülkenin bile komünistlerin eline geçmesi durumunda komşularının da aynı kaderi paylaşacağı yaklaşımı Amerikalı'ları kararlı ve çabuk hareket etmeye zorlamıştır³⁰⁸. Türkiye bu aşamada en kritik ülke konumundadır. Amerika, açık olarak Türkiye tarafında yer almıştır. Ancak buna rağmen Türkiye'nin ordusunu güçlendirebilmesi için bazı modernleşme ve yapılanmanın da hayata geçirilmesi gerekmiştir.

Türkiye, savaşa girmemiş ama savaş süresince aktif tarafsız olarak 17 milyon nüfusun 1.500.000'ini silah altında bulundurmak zorunda kalmıştır. Savaş bittiği zaman taraflar Sovyetler hariç ordularını terhis ederken Türkiye, Sovyet tehdidi karşısında ordusunu terhis de edememiştir. Doğal olarak bu kadar büyük bir ordunun silah altında tutulması zayıf bir ekonomi için ciddi sıkıntı kaynağı olmuştur³⁰⁹.

2. Türkiye ABD Yakınlaşması

Türk-Amerikan ilişkileri gerçek anlamda ve her alanda II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Amerika, İngiltere'nin de gerekli görmesi ile Hitler'e ve Almanya'ya karşı Türkiye'yi savaşın kaderini değiştirebilecek bir devlet olarak görmeye başladı. Bunun en önemli sebebi Türkiye'nin coğrafi

³⁰⁶ Uçarol, **a.g.e.**, s. 10.

³⁰⁷ Bostanoğlu, **a.g.e.**, s. 244.

³⁰⁸ Stephan E. Ambrose, **Dünyaya Açılım**, Dış Politika Enstitüsü Yay., Ankara 1992, s. 64.

³⁰⁹ Kemal Arı, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar", **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul**, Gnkur. Bsm., Ankara 1998, s. 447-448.

konumu ve jeopolitik önemidir³¹⁰.

Bu dönemde Türkiye savaşa fiilen girmemek için büyük gayret sarf etmekteydi. Bunun yanında Sovyetler'in tehditlerine karşı önlemler alma ihtiyacı da kendini göstermekte idi. Türkiye savaşın devam ettiği yıllarda tarafsızlık politikasını devam ettirmekteydi. Bu dönemde Amerika İngiltere'nin etkisi altındaydı. Amerika, Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımda İngiltere'nin yönlendirmelerine göre hareket etmiştir.

II. Dünya Savaşı sonlarına doğru Stalin'in yönetimindeki Sovyetler'in Boğazlarda üs talebi ve Kars ile Ardahan'ı da içine alacak biçimde yeni sınır düzenlemeleri istemesi Türk Dış Politikası'nı derinden etkiledi. Bu olay üzerine Türk-Sovyet ilişkileri 1963 yılına kadar devam edecek bir soğuk döneme girmiştir. Sovyetler'den gelen bu tehdit Türk Siyaseti'ni Sovyet yayılmacılığına karşı Batıya, Amerika'ya yöneltmiştir.

Türk-Amerikan ilişkileri 1949-50'li yıllardan itibaren her alanda devam etmiştir. Bu dönemde Amerika, dünya siyasetinde denge kuran bir güç, lider konumunu üstlenmiştir. Türkiye ise Amerika için Sovyet yayılmacılığına karşı Ortadoğu'da vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Bunda Türkiye'nin konumu ve askeri potansiyeli önemli etkenlerdir. 1950-60 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkileri askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel alanda bir dizi ikili ve çok taraflı anlaşmalar ile gelişme göstermiştir.

1947'de kurulan Amerikan Milli Güvenlik Konseyi'nin o yıllarda dikkatini yoğunlaştırdığı ülkelerin başında Türkiye'nin geldiğinin altı çizilmelidir. Nitekim Konsey 22 Mart 1949'da 42/1 sayılı kararıyla, *"Amerika Birleşik Devletleri'nin SSCB Tehdidini Boşa Çıkarmak Üzere Türkiye ve Yunanistan'la ilgili ABD Hedefleri"* başlığını taşıyan raporu benimser³¹¹. Kararın uygulama raporu bir yıl sonra Milli Güvenlik Konseyi'nin önüne gelir. Amerika'nın izlediği politikanın saptandığı ve denetlendiği yer konumundaki Milli Güvenlik Konseyi'ne 6 Mart 1950'de rapor sunulmuştur. Raporda, Türkiye ile ilgili bölümlerde Türkiye'ye askeri-ekonomik yardımın devam ettiği belirtildikten sonra, eğitim ve askeri malzeme yardımının Türk Silahlı

³¹⁰ Gül İnanc Barkay, **ABD Diplomasisinde Türkiye 1940-1943**, İstanbul 2001, s. 136.

³¹¹ Gönlübol, Ülman, **a.g.m.**, s. 147-160.

Kuvvetleri'nin modernleştirilmesi programında etkili bir rol oynadığına, daha az insan gücüyle daha etkili bir savaş gücü elde edildiğine ve 500.000 kişilik mevcudun 300.000 kişiye düşürüldüğüne değiniliyor. Türk savunma giderlerinin bütçenin yaklaşık %35-40'ını götürmeye devam ettiğine işaret edilen raporda, Türkiye'nin NATO'ya girme talebinden söz ediliyor, siyasi bir karar çıkana kadar iki taraf genelkurmayları arasında ortak bir savunma ve yardımlaşma planı üzerinde tartışmaları sürdürdükleri ifade ediliyor.

Türkiye'nin komünizmin baskılarına karşı çıkma çabalarını güçlendirmenin zorunlu unsurlarından birinin, Türkiye'deki düşük yaşam standartları olduğunu belirten rapor, Türkiye'nin Ekonomik İşbirliği İdaresi'nden (ECA) aldığı ekonomik yardımdan söz ediyor. Rapor, Türkiye Ekonomisi'nin, tarımda araç ve gereç sayısının artırılmasıyla, kömür madenlerinin modernizasyonu ve genişletilmesiyle, çok elverişsiz durumdaki iç ulaşım sisteminin geliştirilmesiyle düzelebileceğini belirtiyor. Türkiye'nin Sovyet baskılarına karşı direnme kararlılığının gücünü, bunun askeri yardımla büyük ölçüde artırıldığına dikkat çekiliyor. "Türkiye'nin silahlı güçlerini modernleştirme çabasını, Amerikan desteği olmaksızın kaldıramayacağını" belirten rapor, yardımın sürmesini öngörüyor.

Bu raporun dikkat çeken yönü, ABD'nin, yükünü hafifletmek üzere Türkiye'ye ekonomik yardımı sürdürme iradesini ifade etmesi ve iki taraf genelkurmayının ortak bir savunma ve yardım planı üzerinde çalıştıklarının vurgulanmasıdır.

Türkiye'ye ilginin artmasına karşın, Washington 1949'da Batı Avrupa'nın yeniden inşasında ve savunmasında yoğunlaşma tespitine bağlı kalmayı sürdürüyordu. Dışişleri Bakanlığı; Ordu-Donanma-Hava Kuvvetleri Eşgüdüm Komitesi'nin (SANACC) ortak raporu, ABD askeri yardımının öncelikle Benelux, İngiltere ve Fransa'ya ulaştırılması gerektiğini, İtalya, Türkiye ve Yunanistan'ın ikinci sırada yer aldığını belirtiyordu.

1949'un ikinci yarısında bir başka açıdan, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki gelişmeler açısından bakılacak olursa, Batı'nın konumunu güçlendirmiş olduğu görülür. Diğer bir deyişle Batı, Sovyetler'in savaşın hemen sonunda Doğu Avrupa'daki askeri varlığı ile yarattığı güçlü etkiyi

dengelemeyi başarmıştır. Yugoslavya'nın sınırını kapatmasından sonra Yunan iç savaşı sona ermiş, Belgrad Moskova'dan kopmuştur. Türkiye'ye gelince, "Sovyet baskısı" 1946'dan sonra yenilenmemiştir. Amerikalılar bölgede bir Sovyet saldırısından çok komünist sızmasından kaygı duyuyorlardı. Batı güçlenmiş ve önceliği ele geçirmiştir.

Bu ortamda, resmi bir yardım yükümlülüğü söz konusu olmasa da, Türkler'in güvenilir müttefikliği konusunda Amerika'nın fazlaca kuşkusu yoktu. Öyleyse askeri yardımın yanı sıra, Amerika'nın sağladığı güvenceler, Türkiye'nin Sovyetler'e karşı direnişine destek olmada yeterliydi³¹².

II. Türkiye'nin Marshall Planı'na Bakışı

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de hükümetler, ülkenin demokratik ve laik niteliğiyle, Batılı değerleri paylaştığını sık sık vurgulamışlardı. Demokrat Parti iktidarı sırasında da, Türkiye'nin Batılılaşması, Batı ulusları içinde hak ettiği yeri alması için politikalar üretilmeye devam edildi. Fakat, Demokrat Partinin Batı anlayışı ABD ile özdeşleşmişti. Başbakan Menderes Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapmanın, çağdaşlaşmakla aynı anlamı taşıdığını düşünüyordu. Bu hava içerisinde, Türk ve Amerikan toplumları arasındaki kültürel, dinsel, sosyal farklılıklarla, iki ülkenin demokrasiyi algılayış biçimlerindeki uzaklık göz ardı ediliyordu.

Demokrat Parti iktidarı, Amerikan askeri ve ekonomik yardımlarını büyük bir memnuniyetle karşıladığı gibi, Türk dış politikasının Amerikan dış politikasıyla uyumlulaştırıldığı ölçüde, Amerikan yardımlarının artacağını da umut ediyordu. ABD'nin Orta Doğu ülkeleriyle gerçekleştirmek istediği yoğun "ekonomik işbirliği ortamının" oluşumu Musaddık'ın İran'da ve Nasır'ın Mısır'da başlattığı milliyetçi hareketlerle sekteye uğrarken, Türkiye'de benzer bir durum oluşmadı.

Ekonominin bozulması enflasyonun artması, Türk Lirasının değerinin istikrarsız hale gelmesi iktidarı önlemler almaya itti. Fakat, bu önlemler içeriye çekidüzen vermeye yönelecek yerde, bu bunalımın aşılabilmesi için yeni ekonomik yardımlar peşinde koşmaya dönüştü. 1954 Mart ve Haziranında

³¹² Akalın, **a.g.e.**, s. 249-257.

sırasıyla Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ABD'ye ziyaretlerde bulunarak ekonomik yardımın artırılmasını istediler. ABD Menderes'in 300.000.000 dolarlık ek yardım talebini geri çevirdiği gibi, Türk ekonomisinin düzelmesinin tarıma uygulanan sübvansiyonların azaltılmasına bağlı olduğunu vurgulayarak (bu husus 1990'ların sonunda IMF baskısıyla yürürlüğe konacaktır), ilk kez Türkiye'nin ekonomi politikalarına müdahale etti³¹³. Yine de Türkiye'nin ısrarlı girişimleri sonucunda kısa bir dönem için artan yardımlar, 1958 yılında tekrar azalmaya başlayınca, ekonomi tekrar bunalıma girdi.

Marshall Planı Türkiye'de başlıca üç şekilde karşılanmıştır. Bunlar; anlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlığı ile bağdaşıp bağdaşmadığı; Türkiye'nin bu anlaşma ile Batı savunma sistemleri içine girmiş olduğu ve Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi açısından önemli olduğu noktasında ortaya çıkmıştır.

Uzun yıllar kapitalist ve emperyalist devletleri topraklarından çıkarmak için gerektiğinde savaşmış bir toplumun yöneticileri olarak Türk siyasetçileri, Cumhuriyet'in ilanından sonraki uzun yıllar Batılı Devletlere ve yabancı sermayeye ihtiyatla yaklaşmışlardır. Fakat Amerika ile imzalanan bu anlaşma bazı kesimlere Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran kapitülasyonları hatırlatmıştı. Anlaşmanın Türkiye'nin bağımsızlığını zedeleyeceği hususunda endişeler ortaya çıkmıştır. Fakat dönemin basını bu endişelere yer vermekten ziyade Türkiye'nin bağımsızlığını hiçbir şeyin bozamayacağı yolundaki hiç de gerçekçi olmayan son derece duygusal ve hamasi üsluptaki haberleri arttırmıştır.

Ulus Gazetesi'nde yazan Nazım Poroy, 2 Eylül 1947 tarihli makalesinde bu anlaşmanın TBMM'de oy birliği ile kabul edilmesinin "Büyük dostumuzun bize uzattığı elin bütün millet tarafından ne kadar hulus ve samimiyetle sıkıldığının bir delili" olarak algılarken, bu anlaşmanın Türk Milleti'nin bağımsızlığına zarar vermeyeceğini şu sözleriyle anlatmaya çalışmıştır:

"Türk Milleti ve onu temsil eden TBMM istiklalinin zerresinin bile feda edecek

³¹³ Oran, **a.g.e.**, s. 763.

bir millet ve meclis değildir; Birleşik Amerika da hürriyeti içinde sulh ve müsalemeti korumaya çalışan herhangi bir milleti tahakküm altına almak vasfını daima reddetmiştir; hatta bunun aksi vakidir³¹⁴."

Aynı dönemde ABD Yardımları'nı şüphe ile karşılayanların komünist ajanlığıyla suçlandıklarını görüyoruz.

Fuat Köprülü bir yazısında bu konuda sert bir yaklaşım sergilemiştir.

"Mahiyetleri çok şüpheli bir takım mecmualarda Amerika'nın mali ve iktisadi bakımlardan bütün dünyayı nüfuzu altına alacak bir emperyalist siyaset takip ettiği, Türkiye'ye yapılacak ABD Yardımı'nın istiklalimizi sarsacağı, memleketi bir takım meçhul maceralara sürükleyeceği hakkında türlü yazılar yazıldı. Halbuki Türkiye'nin milli haysiyet ve istiklali hakkında adeta kıldan nem kapacak derecede sahte bir hassasiyet gösteren bu komünist ajanları Rusya'nın Boğazlar ve Şark hudutları hakkındaki talepleri hakkında bir harf bile yazmaktan çekinmişlerdi."

Köprülü bu sözlerine ilaveten "Komünist propagandasının bir zamanlar adeta esrarlı bir mahiyet isnat etmek istediği anlaşmanın metninin bu gün herkesin malumu olduğundan onu herhangi bir komşu ülke aleyhine yönelik bir hareket hazırlığı yahut Türk istiklaline aykırı şartları içeren bir mukavele addetmeye artık imkan kalmadığını" belirtmiştir.

İleride başlayacak olan Marshall Planı çerçevesindeki yardımlar ve anlaşmalarla Türkiye'nin istiklaline dair endişelerle beraber Türk basını ve Hükümeti'nde de bu kaygıları bertaraf etme çabaları artmıştır. Türk basını adeta Amerika'ya kefil olmuştur. Bu noktada Türk Hükümeti'nin tavrı da basından farklı değildi. Dışişleri Bakanı Hasan Saka bu hususta şöyle diyordu:

"Truman Kanunu adı verilen bir kanuna istinat eden ve yardımın Yunanistan'a ve Türkiye'ye yapılmasından hoşnut olmayan bazı siyasi mahfilin gerek gazeteleri ve gerekse radyoları vasıtasıyla vaki olan neşriyatlarından öğrenmişizdir ki Amerika'ya mukavelenin içinde de olduğu veçhile, buna rağmen hiç de akla gelmeyen bir takım siyasi maksatlar ve bu yardımdan istifade edecek memleketlerin bilhassa bağımsızlığı, iktisadi serbestisi bakımından bir takım tahdit edici hükümleri ihtiva ettiğine dair yayınlar vaki olmuştur. "

Hasan Saka aynı konuşmasında hükümetin anlaşma metnini azami derecede incelediğini ve ABD'nin ne kadar hüsnü niyetle hareket ettiğinin yakından görüldüğünü³¹⁵ söyleyerek Amerika'ya karşı duyulan güveni bir kere daha yinelemiştir.

Bu anlaşma hususunda başka bir yaklaşım da, anlaşmanın Türkiye'nin siyasi bir zaferi olduğu yönündedir. Bu görüşe göre Türkiye artık Batı

³¹⁴ **Aydın Tarihi**, Eylül 1947, No. 166, s. 27.

³¹⁵ **Aydın Tarihi**, No. 166, Eylül 1947, s. 19-21.

savunma sistemi içindedir. Necmettin Sadak³¹⁶ yazısında bu anlaşmanın Türkiye için iki bakımdan büyük bir siyasi zafer olduğunu şu şekilde izah etmiştir:

"1- Tecavüzü ve istila siyasetini mistik bir ideoloji haline sokmuş komşu devlet ile yan yana yaşamak zorunda bulunan Türkiye, yalnızlıktan kurtulmuş, istiklali ve hürriyeti karşısında dünyanın en kuvvetli aynı zamanda hürriyet ve istiklal prensiplerine en bağlı devletini dost ve yardımcı edinmiştir.

2-Türkiye bu yardımı elde etmek için kendi gıyabında Amerika'da çetin bir imtihan geçirmiştir. Teklif Kongre'den pek de kolay geçmemiştir. Türkiye aleyhinde birçok söz söylenmiştir. Türkiye'nin emsalsiz şerefi kendi müdafaasının; Amerika Hükümeti başta bizzat Amerikalılar tarafından yapılmış olmasındadır. Amerika yardımı asıl bundan dolayı Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Milleti için büyük bir siyasi zafer teşkil eder."

Sadak, aynı yazısında Türkiye'nin dünya sulhündeki büyük yerinin artık ABD tarafından anlaşıldığını söylüyordu. Tanin yazarlarından Hüseyin Cahit Yalçın da 12 Kasım'daki yazısında aynı konuya değindikten sonra Türkiye'nin bu gün Avrupa'da medeniyet dünyasının bir "ileri karakolu"dur demekte hiçbir sakınca görmediği gibi bunu bir övünç kaynağı olarak ele almıştır³¹⁷.

Söz konusu anlaşma, Türkiye'nin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra artan güvenlik endişelerini de gidermiştir. Hüseyin C. Yalçın'a göre: "Son asırlarda Türkiye hiçbir zaman kendini dış siyaset bakımından bu kadar emniyet altında görmemiştir."³¹⁸

Bu anlaşmaya her ne kadar ABD'nin bize verdiği bir garanti olarak bakılsa da Türkiye'ye yapılacak bir saldırı anında ABD'ye hiçbir taahhüt yüklememektedir. Lakin anlaşmanın Türkiye'de yorumlanış biçimi ABD ile bir askeri ittifak kurmanın ne denli istendiğini ve önemsendiğini göstermesi bakımından Türk basınının tutumunu ortaya koyması yönüyle dikkat çekicidir³¹⁹.

Anlaşmanın iç politika açısından da etkili olacağı düşünülmüştür. Truman Kongre'de yaptığı ünlü konuşmasında Yunanistan'da sağlam bir demokrasinin gelişmesine imkan verecek bir iktisadi bünye yaratılmasına yardımcı olunması gerektiğini söylerken Türkiye'ye de değinmiş ve düzenli

³¹⁶ N. Sadak, **Akşam**, 3 Eylül 1947.

³¹⁷ **Ayın Tarihi**, No. 168, Kasım 1947, s. 68.

³¹⁸ **Ayın Tarihi**, No. 164, Temmuz 1947, s. 39,40.

³¹⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 29.

siyaset usullerinin getirilmesinin yapılacak yardımların amaçlarından olduğunu belirtmişti³²⁰. E. İzzet Benice 14 Temmuz 1947'de Son Telgraf'ta çıkan yazısında şunları diyordu:

"Türkiye ile Amerika arasında imzalanan anlaşma vatanın emniyetini, korunmasını, ekonomik alanda kuvvetlendirilmesini temin edeceği gibi, İnönü rehberliğinde hızlandırılan demokratik inkişafta memleketin kalkınmasını, partilerin karşılıklı bir anlayış ve işbirliği zihniyeti içinde millete ve her türlü insanlık hakkının teminat altında tutulmasına faydalı olmasını sağlayacak ve gerçek anlamında demokratik rejimin yerleşmesini, gelişmesini temin edecektir³²¹."

Bununla birlikte planın şartlarından Türkiye'nin açıklanan bu iyileştirme programından yardım alması düşünülen ülkelerden biri olmadığı anlaşıyordu. Buna rağmen planın açıklanmasını hemen takiben, Türkiye Marshall Planı'nın bir parçası olma isteğini dile getirdi. Buna bağlı olarak Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Marshall Yardımı'ndan faydalanmak isteyen Avrupa ülkelerinin Temmuz 1947'de Paris'te düzenlediği toplantıya katıldı. Toplantıda Dışişleri Bakanı Türkiye'nin 615 milyon dolarlık ekonomik yardıma ihtiyacı olduğunu bildirdi³²².

Türkiye'yi sözü geçen yardım programına dahil etmeye hevesli görünmeyen Amerikalılar bu girişimi hoş karşılamadılar. Her şeyden önce, ekonomik yardım programının savaşın tahrip ettiği ülkeleri hedeflediği ileri sürülüyordu. Dolayısıyla, Türkiye savaşın yıkımından kurtulabilen nadir şanslı ülkelerden biri olarak Marshall Planı'ndan yararlanmaya hak kazanmıyordu. Ayrıca Truman Doktrini sayesinde aldığı yardımdan dolayı Türkiye'nin acil bir ekonomik desteğe muhtaç olmadığı da ileri sürüldü. ABD yönetimine göre, eğer Türkler yardım programına katılmak istiyorlarsa bu katılım yardım almaktan ziyade yardım vermek şeklinde olmalıydı. Örneğin, Türkiye Avrupa'nın tarımsal ve madensel gereksinimlerini karşılamada yardımcı bir rol üstlenebilirdi. Amerika'nın bu tutumu Türkleri hayal kırıklığına uğrattı; ancak Washington'a baskı yapmaya devam ettiler. Bu ret cevabına karşı Türklerin başlıca tezi Truman Doktrini'nin Amerikalıların öne sürdüğünün aksine kendilerinin ekonomik sorunlarına acil bir çözüm getirmediğiydi. Amerikalılar, doktrinin Türkiye'nin savunma harcamalarında ani ve etkili bir

³²⁰ Silan, **a.g.e.**, s. 16-19.

³²¹ Son Telgraf, Temmuz 1947, s. 41.

³²² Gönübol, **Olaylarla...**, s. 229.

düşüş sağlayacağını ve böylece Türk Hükümeti'ne yatırım ve sanayileşmeye yetecek kadar kaynak kalacağını bekliyorlardı. Ancak, İnönü yönetimine göre bu beklentiler gerçekleşmemişti. Doktrinin Türkiye ekonomisi üzerindeki olumlu etkilerini görmek için tahmin edilenden çok daha uzun bir zaman gerektiğini düşünüyorlardı. Bir dizi tartışmadan sonra ABD yönetimi, nihayet hükümetin tezini kabul etti ve Türkiye'nin Avrupa Kalkınma Programı çerçevesinde verilen yardımdan faydalanmasına karar verdi. Sonuçta Türkiye'ye Marshall Planı çerçevesinde ilk yardım; Mart 1948'de toplam 10 milyon dolarlık krediyle başladı.

Bu Türkiye açısından tatmin edici bir sonuçtu; ancak Türkiye'nin olası bir Sovyet tehdidine karşı ABD desteği alma dileğinin Truman Doktrini ve Marshall Planı aracılığıyla askeri ve ekonomik Yardım almakla da sınırlı kalmayacağı kısa sürede anlaşıldı. Hükümet, ABD'nin olası bir Sovyet tehdidine karşı Avrupa'yla savunma işbirliğine girmeyi düşündüğünü öğrenir öğrenmez, söz konusu savunma birliğinin bir parçası olma yollarını aramaya başladı. 17 Mart 1948'de Fransa, İngiltere ve Benelux ülkeleri, imzalayan taraflardan birine karşı saldırıda bulunulması halinde diğer tarafların yardıma gelmesini öngören Brüksel Antlaşması'nı imzaladıktan hemen sonra ABD bu antlaşmayı desteklediğini açıkladı. Türk Hükümeti Amerikalıların, Brüksel Antlaşması'nı desteklediğini öğrenir öğrenmez, çabalarını bu antlaşmayı imzalayan ülkelere verilen desteğin kendilerine de aynen verilmesi konusuna yoğunlaştırdı. Bu sebeple, Washington'daki Türk Büyükelçisi hükümetinin talimatı doğrultusunda 11 Mayıs 1948'de Dışişleri Bakanı Marshall'la görüşerek kendisine, ülkesinin Batı Avrupa ülkelerine verilen bazı garantilerden yoksun bırakılmasının doğurabileceği nahoş sonuçları hatırlattı. Büyükelçi bakana hükümetinin başlıca endişesini şöyle açıkladı:

“ABD'nin güvenlik garantilerinin Batı Avrupa'ya genişletmesiyle birlikte Türkiye'ye uygulanmaması Ruslarda.... Batı Avrupa'ya saldırmaya teşebbüs ettiklerinde ABD'yle ihtilafa düşmeyi göze almaları gerektiğini ancak Türkiye'ye saldırının aynı ABD reaksiyonunu doğurmayacağı fikrini verebilir.”

Türkiye'nin, ABD ve İngiltere'ye Brüksel Antlaşması'na ilişkin uyguladığı diplomatik baskı Nisan 1949'da NATO Antlaşması'na varan süreçte giderek artacaktı. 1948'de hükümet Ankara'daki ABD ve İngiliz

Büyükelçilerine ABD ve Batı Avrupa ülkeleri arasında sonuçlandırılmak üzere olan güvenlik organizasyonuna dahil olma arzusunu ilettiler. Büyükelçilerin Türk Hükümeti'ne sunduğu cevabi memorandumdan anlaşıldığı kadarıyla, hükümetin Batı Avrupa Güvenlik Planı'nın bir parçası olma hevesini ne İngilizler, ne de Amerikalılar paylaşıyordu. Memorandumda ayrıca, tasarlanan antlaşmanın coğrafi sınırlamalarına dikkat çekilerek bir Akdeniz ülkesi olan Türkiye'nin sadece Kuzey Atlantik Bölgesi için tasarlanan bir güvenlik antlaşmasına dahil edilmesinin mümkün olmadığı ifade ediliyordu. NATO Antlaşması 4 Nisan 1949'da Amerikalılar ve bir Akdeniz ülkesi olan İtalya da dahil Avrupalılar arasında imzalandığında Türkler, coğrafya meselesinin bahane olduğunu anlayıp kendilerini ihanete uğramış hissettiler. Ancak bu Türkiye'nin, Batı savunma sisteminin, yani NATO'nun, bir parçası olmak için vereceği uzun mücadelenin sadece başlangıcıydı.

1945-49 arasındaki dönem, Türkiye'nin ABD ve İngiltere ile ilişkileri açısından kritik bir dönemdi. Savaştan hemen sonra Sovyet talepleriyle karşı karşıya kalan Türkler, artık tarafsızlık politikası izleyemeyeceklerine ve geleceklerinin Batı'yla birliktelikte olduğuna karar verdiler. Türkiye, incelendiği üzere derhal olası Sovyet tehdidine karşı Amerika ve İngiltere'nin desteğini alabilmek için girişimlerde bulundu. Sovyet isteklerinin açıklandığı Haziran 1945'ten Missouri zırhlısının İstanbul'a geldiği Nisan 1946'ya kadar geçen dönem, Türkiye'nin kendisinin müttefiklerin yanında savaşa katılmamasından dolayı söz konusu Sovyet talepleri karşısında yalnız bırakılacağından çekindiği bir güvensizlik ve belirsizlik dönemi oldu. Neyseki Türkiye'nin bu endişesinin yersiz okluğu kısa sürede anlaşıldı. Savaş sırasındaki tarafsızlık politikasına rağmen savaşın bitmesinden sadece bir yıl sonra ABD ve İngiltere, Türkiye'yi Batı'nın uğruna Sovyetlerle genel bir savaşa girme riskini almaya hazır olduğu ülkelerden biri olarak tanımlamaya başladılar. Sonuçta Türkiye kritik 1945-49 döneminden, Batı'nın desteğini almanın memnuniyetiyle çıktı. Bu dönem aynı zamanda ABD ve Türkiye arasında sonraki yıllarda daha da gelişecek olan çok yakın ilişkilerin başlangıcını da oluşturdu. Türkiye'ye 1949-1953 yılları arasında toplam 225.100.000 dolar tutarında Amerikan ekonomik yardımı yapıldı. Aynı dönemde yapılan askeri

yardım miktarı 305.700.000 dolardı³²³. ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı aracılığıyla Türkiye'ye sağladığı askeri ve ekonomik destek zamanla ülkedeki ABD nüfuzunu çarpıcı şekilde artıracaktı.

Ekonomik yardımlar, Türkiye'nin ihtiyaç alanlarından ziyade ABD'nin istediği alanlarda kullanıldı. Yardımların büyük bölümü, ABD'den tarım makineleri ve yol yapım aletleri almaya harcandı. Böylece 1940'da 1.000 civarında olan traktör sayısı 1950'de 40.000'e yükseldi. Türkiye, satın aldığı makinelerin yedek parçalarını da ABD'den alıyordu. Satılan makineler karşılığında elde edilen parayı Türkiye'ye yardım olarak yollayarak, böylece ek bir masrafa girmeden iki hedefi birlikte gerçekleştirebildi. Amerikan ekonomik yardımlarının geri kalan kısmı, Türkiye'de az da olsa birtakım yatırımların yapılması için harcandı. Et ve Balık Kurumunun geliştirilmesi ve Karabük'te kurulan kok fırınlarının finansmanı bu yardımlar yoluyla sağlandı.

III. Türkiye'nin Marshall Planı'na Dahil Edilmesi

Marshall Planı doğru bir saptama ile Türkiye'de Truman Doktrini'nin ekonomik bir uzantısı olarak algılanıyordu. Madem planın Batı Avrupa ekonomilerini kalkındırarak Sovyetler'e karşı dirençlerini artırmak gibi bir amacı vardı, o halde Sovyet tehdidine en çok maruz kalan ülkelerden biri olan Türkiye'nin göz ardı edilmesi düşünülemezdi. Böyle bir uygulama, Türkiye'yi politik olarak yalnız, ekonomik olarak güçsüz bırakacak, ülkenin Batı ile bütünleşmesi için uygulamakta özen gösterdiği politikalarını da kesintiye uğratacaktı. Çünkü, Truman Doktrini'nden sonra Marshall Planı da Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giriştiği, bir yandan Batılılaşma öte yandan Batı'nın lideri konumuna gelmiş olan Amerika ile ilişkilerini geliştirme çabalarında önemli bir aşama olarak kabul ediliyordu³²⁴.

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yardım sağlayamamış olması Demokrat Parti'nin de sert muhalefetine neden oluyordu. Zaten hükümetin uygulamakta olduğu dış politikayı birçok açıdan onaylamayan muhalefet partisi, Marshall Planı ile ortaya çıkan olumsuz tablo karşısında eleştirilerini daha da yoğunlaştırmıştı. Hatta ülkenin ekonomik zorluklarını ilgili taraflara

³²³ Oran, **a.g.e.**, s. 765.

³²⁴ Sander, **a.g.e.**, s. 48-49.

gerektiği gibi anlatamayıp plan dışında kalınmasına neden olan kişilerin cezalandırılmasını isteyecek kadar ileri gidiyordu³²⁵.

Plan çerçevesinde yapılacak olan ABD bağış ve kredilerinden Türkiye'nin yararlanamayacak olması basında da eleştirilere neden oluyor, sonuçta yine hükümet sorumlu tutuluyordu. Türkiye'nin savaşta tarafsız olan Portekiz ve İsviçre gibi ülkeler kategorisine konulmuş olması büyük bir haksızlık olarak yorumlanacak, özellikle İsviçre gibi zengin bir ülke ile Türkiye'nin bir tutulması, maksadı aşan bir tutum olarak değerlendirilecek ve ABD Dışişleri Bakanlığı uzmanlarının samimiyetsizliklerinden söz edilecektir. Ona göre; Türkiye'nin savaşta tarafsız kalması ve bir miktar döviz stok etmesi ise, üretim araçlarının yıpranması pahasına olduğu gibi, elde edilen dövizin önemli bir kısmı da savaşta sonra söz konusu araçları yenilemek için zaten Amerika'ya ödenmişti. Türkiye savaş esnasında müttefikler lehine tarafsızlığını sürdürürken muazzam savunma giderlerine katlanmış olması, ekonomik kalkınmasını gerçekleştirememesi ile sonuçlanmıştı. Öte yandan savaş sonrası Sovyet baskısı sürerken, ordunun savaş dönemindeki mevcudunu korumuş olması, ekonomik iyileştirme programlarının istenen ölçüde hayata geçirilmesini önlemiş, ülkenin finansman ihtiyacının karşılanması için dış yardım ve krediye olan gereksinim dönem içerisinde artarak çoğalmıştı³²⁶.

Bir yandan Türk kamuoyunda beliren tepkinin, öte yandan da ekonomik gereklerin baskısı karşısında kalan Türk Hükümeti; ABD'ye başvurmuş ve Türkiye'nin durumunun siyasi ve coğrafi bakımdan çok önemli olduğunu ve bu durumunun ister istemez mali ve iktisadi güçlükler yarattığını, kuvvetli olmanın tek şartının ekonomik kalkınma, ekonomik kalkınma için de tek yolun dış yardım olduğunu söyleyerek ABD'nin Türkiye'ye iktisadi yardım konusundaki tutumunu yeniden gözden geçirmesini istemiştir³²⁷.

Türk Hükümeti'nin bu isteği üzerine konuyu bir daha ele alan

³²⁵ Tekeli, İlhan; Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, İstanbul 2009.s. 12.

³²⁶ Cemal R. Eyüpoğlu, "**Marshall Planı ve Türkiye (2. Kısım)**", Siyasi İlimler Mecmuası, Haziran 1948, S. 207, C. XVIII, s. 137.

³²⁷ Gönübol, Ülman, **a.g.m.**, s. 221.

ABD'nin, kendi ekonomi uzmanlarından çok Türkiye'yi haklı bulduğu anlaşıyor. ABD, Türkiye'ye yapılan askeri yardımın "ekonomik ferahlamayı yaratmadığını"³²⁸ gören ve çabuk gelişen bir ekonominin Türkiye'nin askeri gücü ve iç düzeni bakımından önemini anlamıştır. ABD, Plan içine alınabilmesi için Türkiye'nin kalkınma planında, Marshall Planının ruhuna uygun bazı değişiklikler yapmasını istiyordu. Verilecek yardım tarımsal üretimin artırılması, tarım aletlerinin modernizasyonu ve ulusal ulaşım sisteminin yenilenmesi için kullanmalıydı. Kalkınma planının bu şekilde yenilenmesiyle Türkiye, Avrupa'nın Yeniden imarı programına katılan diğer ülkeler için bir gıda ve hammadde deposu haline gelebilecekti. Sanayi alanındaysa, değerli madenlerin, özellikle ABD savunması için büyük önem taşıyan kromun çıkarılmasına önem verilmeliydi. Türkiye bu istekleri yerine getireceğini bildirdi. ABD, Avrupa İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar vermiştir³²⁹.

Amerikalı uzmanların yaptığı çalışma sonucunda, Avrupalıların istediği miktar olan 22 milyar dolar, yaklaşık %22 oranında kısılarak, 17 milyar dolara indirildi. Bu miktarı içeren Ekonomik İşbirliği Kanunu ABD Kongresinde kabul edildi ve 3 Nisan 1948'de Başkan Truman tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.

Marshall Planı çerçevesinde tahsis edilen yardımların dağıtımı için, ABD bünyesinde Ekonomik İşbirliği idaresi (*Economic Cooperation Administration, ECA*) adında bir örgüt kuruldu. Bu örgütün onayı olmadan, hiçbir yardım gönderilmeyecek ve kullanılmayacaktı. ECA bir kamu kuruluşu niteliği taşımıyordu. Özel sektör yetkililerinden oluşan ve danışma komiteleri yoluyla özel sektör gruplarıyla ilişkilendirilen bağımsız bir ajanstı. ECA'nın özel sektörle böylesine yakın ilişki içinde bulunmasının nedeni,

³²⁸ **Ayın Tarihi**, No. 167, Ekim 1947, s. 50, 6 Ekim 1947'de Türk Genelkurmay Başkanı General Salih Omurtak, Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardım neticesinde silah altında bulunan Türk askerinin büyük bir kısmının terhisine imkan bulacağını bildirmiştir. Demecine devam eden general, bu yardımdan ayrılacak olan 100 milyon doların Türk ordusunu modernleştirmeye yeterli olmayacağını belirtmiş ve şöyle demiştir: "Günün birinde muhtemel düşmanlarımızın kudretlerini nazarı dikkate almamız gerekecektir. Bununla beraber Amerikan Yardımı olsun veya olmasın Türk ordusu bütün hücumları püskürtmeye hazır bulunmaktadır."

³²⁹ Gönlübol, Ülman, **a.g.m.**, s. 221-222.

Amerikan şirketlerinin Avrupa pazarına doğrudan girebilmesini sağlamak ve Avrupa'da tek bir pazar oluşumunun önündeki engelleri kaldırmaktı.

Buna karşılık, Avrupa ülkeleri de kendi aralarında bir işbirliği anlaşması imzalayarak, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütünü (*Organization of European Economic Cooperation*) kurdular. Bu örgüt 1960'ta, kamu ve özel sektör temsilcilerinin işbirliği yaparak, ulusal para ve maliye politikalarını düzenleyecekleri, Avrupa istikrarı ve bütünleşmesi için çalışacakları bugünkü Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütüne (*Organization for Economic Cooperation and Development, OECD*) dönüşecektir.

Truman Doktrini yoluyla gelen yardımların aksine Marshall Planı içinde Türkiye'ye küçük bir yer ayrılmıştı. Türkiye'den istenen, Avrupa'nın yeniden imarı sırasında gerekli tarımsal ürünleri ve madenleri sunmasıydı. Yardımın da bu ürünleri çoğaltmak için yapılması hedeflenmekteydi.

Amerika Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 konuşması üzerine, Avrupa'nın Türkiye de dahil, 16 ülkesi, Marshall Planı'nın öngördüğü Avrupa Kalkınma Planı'nı hazırlamak üzere, 1947 Temmuz'undan itibaren Paris'te çalışmalarına başladılar ve hazırlanan kalkınma planını eylülde Amerika'ya verdiler. ABD kongresi, bu ortak planı finanse etmek üzere 3 Nisan 1948'de Ekonomik İşbirliği Kanunu'nu kabul etti. Diğer ülkeler gibi Türkiye de, bu kanundan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 tarihinde Amerika ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzaladı. TBMM'ce 8 Temmuz 1948 tarihinde 5253 sayılı kanun olarak kabul edilen bu anlaşma, 13 Temmuz 1948 tarih ve 6956 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Böylece ABD, Türkiye'ye ekonomik bir yardıma başlamıştır.

IV. Türkiye'ye Yönelik Marshall Planı Yardımları

Türkiye'nin jeopolitik mevkii dolayısıyla, II. Dünya Savaşı Dönemi'nde devlet bütçemiz büyük milli savunma masraflarını göz önünde bulundurmaya mecbur olmuştur. Savaş yıllarında toplam ortalaması % 55'ine yükselen bu masraflar savaştan sonra % 36'sından aşağı düşmemiştir ki bunun Türkiye için tamamen rahat bir bütçe sayılamayacağı gibi, devlet maliyesinde olduğu

kadar, ülkenin genel ekonomisi üzerindeki etkileri büyüktür³³⁰.

1945 yılı bir tarafa bırakılırsa, 1931'den bu tarafa devlet bütçesinde daima açık görülmüştür. Türkiye'nin son derecede muhtaç olduğu yatırım programları ve sosyal hizmetlerin icap ettirdiği masraflara eklenmiş milli emniyetin korunması maksadıyla girilen geniş ölçekteki askeri masraflar da bütün ağırlığıyla bütçeyi ezmiştir. 1949 bütçesindeki milli savunma giderleri, jandarma dahil, 537 milyon Türk Lirası idi ki bu, topyekün bütçenin % 40'ına pek yakındı. yatırımlara ayrılan meblağ ise bütçenin yalnız % 11'ini dolduran 150 milyon Türk Lirası'ndan ibaretti. Hükümetin teşebbüslerinde sayılı olup ek bütçeye giren bazı yatırımlar bu rakamı 325.000.000 TL'ye çıkarmaktaydı. Aynı bütçede Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım ile devlet borçları masrafları olarak ayrılan para bütçenin % 12'sini teşkil ediyordu.

Devletin halline çalıştığı dava milli ekonomiyi tehlikeli sıkıntılara ve enflasyona maruz bırakmaksızın bütün bu faaliyetlere girişebilmek davası olmuştur. Bu itibarla, birçok önemli tarım, sanayi ve maden projeleri kırpılmak veya talik edilmek, bayındırlık bütçesi asgari haddine indirilmek pahasına yatırımlara önem verilmiştir.

Yapılmak mecburiyetinde kalınan bu çeşit kısıtlamaların, savaş yıllarında tamamen sarsılmaz bir ülke ekonomisinin kalkınmasına hizmet edemeyeceği de açıktır. Türkiye'ye böyle bir anında Marshall Planı, katılan diğer ülkelerle beraber, Türkiye'ye bir hal çaresi sunmuş oluyordu. Bu plan Türkiye'de başarılı olursa tarım, maden, endüstri ve ilgili sahalarda, dolayısıyla ülke iktisadiyatında gelişmeler kaydedilecektir. Bunun da manası yakın bir gelecekte Türkiye, Avrupa'nın muhtaç bulunduğu ham maddeleri oraya ihraç edebilecek, yani kendi ekonomisini geliştirip ve takviye ederken Avrupa kalkınmasını da destekleyebilecek demektir.

Türkiye'de, Marshall Planı'nın vereceği hızla halline girişilecek meselelerin başında çok geri vaziyette bulunan tarım ve yol meselesi gelmekteydi. Ulaştırma imkanlarının, bu kadar gayretlere rağmen, hala eksik ve yetersiz oluşunu diğer birçok sahalardaki emekleme hallinin doğrudan

³³⁰ Türkiye'de ..., s.10-12.

doğruya sebebi olarak görmek ve göstermek mümkündür.

Türkiye Paris toplantısında, Savaş dolayısıyla kesintiye uğrayan ekonomik kalkınma planının tekrar uygulamaya sokulabilmesi için 615.000.000 dolarlık bir yardıma ihtiyacı olduğunu belirtti. Bu istek hazırlanan sonuç raporunda yer aldı³³¹.

Bu rapordaki istekleri inceleyen Amerikalı teknik ve siyasal uzmanlar, Marshall yardımlarının savaştan büyük zarar gören ülkelerin ekonomilerini canlandırmaya yönelik bir program olduğu düşüncesiyle Türkiye'ye yardım verilmesine karşı çıktılar. Çünkü, Türkiye'nin altın ve döviz stoklarıyla dış ticaret dengesi diğer 15 Avrupa ülkesine göre daha iyi durumdaydı. Üstelik Türkiye, yardımı ortak bir Avrupa kalkınması için değil kendi kalkınma planının finansmanı için kullanacağını bildirmişti. Ayrıca uzmanlarca hazırlanan ve daha sonra, ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından Kongreye sunulan Türkiye ülke raporunda, ekonomisi nispeten iyi durumda olan Türkiye'ye, Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ülkelerine hammadde ihraç etme görevi yükleniyordu.

Türkiye'nin iktisadi kalkınmasında basamak teşkil edecek olan zirai ve sınai gelişmeler için göz önünde tutulması gerekli önemli noktalardan biri de ülkede bilhassa ehil usta ve formenlerin eksikliğidir. Bu durumda yardımcı teknik elemanların yetiştirilmesi de önemle ele alınacak meselelerden biridir.

1934'ten beri Türkiye'nin iktisadi gelişmesinde geniş ölçüde tesirler icra eden üç devre veya safha vardır ki, bunlara kısaca değinmek yerinde olur. Türkiye'nin savaş sonrası dünyada yükselen güçlükleri, dış ticaretinin geçirdiği şu üç evreye bağlamak mümkündür. Bunlardan birincisi, 1934-39 devresidir. Bu devrede Almanya savaşa hazırlık faaliyetleri sırasında defalarca iki yönlü ticaret ve takas anlaşmaları yaparak Yakındoğu ve Balkanların ticaretini kontrol siyasetini gütmüştür. Bu yönde ve müsait şartlar karşısında Türkiye'nin ithalat ve ihracatının önemli bir kısmı da Almanya ile gerçekleşmiş bulunuyordu. Mamafih bu devre içinde mahsulünü ihraç ederken, Türkiye buna mukabil inkişaf programında kendisine lüzumlu

³³¹ Oran, **a.g.e.**, s. 758.

addettiği gerek boş yere harcayarak gerek ele geçen madde ve malzemelerini getirtebilmiştir.

İkinci devre 1939-45 savaş devresine aittir. Bu devrede Türkiye ihtiyacı olan çeşitli mallardan hemen hiçbirini ithal edemez duruma girmiştir. Başlıca satabildiği stratejik kıymete sahip hammaddelere karşılık, ülke ekonomisine pek de faydası dokunmayan savaş malzemesi ithal edebiliyordu. Bu duruma ek olarak daimi bir Alman istilasını endişesi karşısında ve müttefiklerin siyasi dayanaklarına karşı artan teveccühün neticesi olarak Türkiye yavaş yavaş Almanya ile olan ticari münasebetlerine tamamen son vermiştir. Bu esnada, ve bugün-yarın girilmesi muhakkak gibi görünen savaşın icap ettirdiği hazırlıkların yükü altında, Türkiye iktisaden çökme anları yaşamıştır. Bundan kurtulmasını, bilhassa çelik, şeker, ayakkabı ve kumaş gibi bazı öncelikli ihtiyaçlarını, savaştan evvel kurmaya başladığı sanayi sayesinde, kendi sınırları dahilinde yapabilmesine dayanmaktadır.

Üçüncü devre, 1945'ten sonraki dünya iktisadiyatına ayak uydurma devresidir. Savaş bitmiştir, ülkeler arasında ticaret yolları açılmıştır. Artık noksanlar tamamlanabilir. Fakat Batı Avrupa'nın gayet elim bir şekilde tahrip edilmiş olması yüzünden oradan bir şey getirmek mümkün değildir. Arzu edilen malları; ancak dolar vererek elde etmek mümkündür. Bunun tabii sonucu olarak Türkiye, ticaretini bu sefer de Amerika'ya döndürmeye mecbur olmuş savaş senelerine ait dövizlerini sanayisi için son derece lüzumlu makine ve yedeklerle ihtiyacı bulunan diğer çeşitli malların ithaline harcamıştır. Bu devrede ise, bir taraftan malını Avrupa'ya salarken diğer taraftan ihtiyaçlarını Amerika'dan temin eden Türkiye'nin ithalatı anormal bollukta bir hacim arz eder.

Şu halde Marshall Planı'nın uygulandığı yıllarda Türkiye'nin hedeflediği amaç, dış ticaretini yeniden ayarlayarak birçok müşterinin Avrupa ülkelerinden alacağı gerekli mallara karşılık onlara, savaş öncesine nazaran daha geniş ölçüde ve daha serbest ve sağlam ölçülü olarak, kendi malını satmak olacaktı.

Marshall Planı dahilinde Türkiye'ye gelen Amerikalı uzmanların

görüşleri çerçevesinde yardımların %60'ı tarım alanında kullanıldı. Böylece, 1953'de Türkiye dünyanın en önde gelen buğday üreticilerinden oldu. Diğer yandan tarım aletlerinin yurtdışından alınması dolayısıyla, Amerikan askeri yardımları sonunda ortaya çıkana benzer biçimde yedek parça, bakım-onarım nedenleriyle dışarıya bağımlılık arttı. Bu durumda, uzun vadede yardımla verilen miktarın büyük bölümü dolaylı olarak ABD'ye geri döndü.

Yine de Marshall yardımları Türk tarımının gelişmesine katkıda bulundu. Yağışların da iyi gitmesiyle, 1950-1954 döneminde tarım alanında büyük aşama yapıldı. Ama bu durum iktidardaki Demokrat Partiyi plansız kalkınma atılımları yapmaya itti. Amerikalıların plan yapılması yolundaki istekleri göz ardı edildi. Köylü kitlelerin büyük desteğini alan Demokrat Parti, Atatürk ve inönü dönemlerinde ulusal bir sanayi için öngörülen planlı devletçiliği savunan şehirli aydınların desteğini yitirmeye başladı.

ABD, yardımların karayollarının gelişmesi için de kullanılmasını istiyordu. Böylece Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan demiryolu hamlesi tamamen bir kenara bırakıldı. Bir metre yeni ray döşenmezken, binlerce kilometre şehirlerarası karayolu, büyük şehirlerde geniş caddeler açıldı. Yine Amerikalı teknik uzmanların girişimiyle 1949'da Karayolları İdaresi kuruldu. Karayolu ulaşımının düzelmesiyle Türkiye'ye ithal edilen yabancı otomobil ve otobüslerinin sayısı ve buna bağlı olarak petrol ihtiyacı arttı.

Fakat bu yatırımların tamamının Marshall Yardımıyla yapıldığı sanılmamalıdır. Türkiye'nin kendi kaynakları da Amerikalı uzmanların istediği biçimde yönlendirilmiştir. Örneğin 1949 yılı bütçesinde yatırımlar için ayrılan 523.000.000 liranın 225.000.000 lirası karayolu yatırımlarına, 125.000.000 lirası da liman ve rıhtım gibi binaların inşasına tahsis edilirken, imalata ayrılan pay ancak 28.000.000 liraydı³³².

Marshall Planıyla Türkiye'nin beklediğinden daha az yardım gönderildi. Bu yardımların kullanım alanlarının ve genel olarak Türk ekonomisinin temel hedeflerinin Amerikalılarca belirlenmesi sonucunda, Truman Doktriniyle gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da 1950'lerin başlangıcından itibaren

³³² Gönübol, **a.g.e**, s. 447-452.

Türkiye'nin her alanda dışa bağımlı hale gelmesine doğru giden yolda önemli bir kilometre taşı oldu. Nisan 1948'de tatbikine başlanan Marshall Planı, bu plan gereğince yapılan yardım işlerini görmek için kurulmuş olan (ECA) İktisadi İşbirliği İdaresi'nin 1951 yılı sonunda lağvedilerek yerine (MSA) Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı'nın ikame edilmesi suretiyle askeri ve iktisadi mevzuların üzerinde beraberce etraflı bir şekilde düşünerek devam edegelmiş ve 30 Haziran 1952'de faaliyet devresinin 4'üncü yılını ikmal etmiştir³³³.

Aşağıdaki tabloda başlangıçtan 30 Haziran 1952 tarihine kadar Türkiye'ye yapılmış olan (ECA) ve (MSA) yardımlar toplamı ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

YARDIMLAR (31 Aralık 1952)³³⁴

Yardımların Türü	1948-49 Devresi	1949-50 devresi	1950-51 devresi	1951-52 devresi	1952-53 devresi	Toplam
I. Direkt yardımlar:						
a) Hibe	1,200	16,160	45,000	11,300	³³⁵ 10,000	83,660
b) Kredi	38,000	34,840	—	1,200	—	84,040
c) Şarta bağlı	9,800	7,503	—	—	—	17,303
Toplam	49,000	58,503	45,000	22,500	10,000	185,003
II. Endirekt Yardımlar:						
a) Hibe	—	³³⁶ 71,522	—	³³⁸ 47,500	³³⁹ 10,000	129,022
b) Kredi	—	—	³³⁷ 55,000	—	—	55,000
Toplam	—	71,522	55,000	47,500	10,000	184,022
III. Teknik Yardımlar:						
a) Hibe	—	—	—	—	—	2,663
b) Kredi	—	—	—	—	—	1,160
Genel Toplam	49,000	130,025	100,000	70,000	20,000	372,848

Tablonun incelemesinden de anlaşılacağı üzere 30 Haziran 1952 sonuna kadar Türkiye'ye yapılmış olan yardım tamamı 352.395.910 dolar ulaşmıştır. Bundan 3.370.910 dolar'lık teknik yardımın bir kısmı düşürüldüğü

³³³ Türkiye'de..., C. II, Böl. 13, s. 7.

³³⁴ Türkiye'de Marshall Planı uygulaması ile ilgili rapor, Dosya No. 4413, 268.807..3.

³³⁵ 1952-53 devresine mahsuben.

³³⁶ Tiraj haklarından.

³³⁷ 25 milyonu "Başlangıç Kredisi" 30 milyonu "Kota Kredisi" olarak.

³³⁸ "Hususi Kaynak" olarak.

³³⁹ 1952-53 devresine mahsuben.

taktirde geriye 349.025.000 dolar kalmaktadır ki bu miktardan da, ilk zamanlar Avrupa ülkelerinden satın alınmış olan mal ve malzeme bedeli olan 71.522.000 dolar'lık tiraj hakları ve 1950-1951 ve 1951-1952 devrelerinde Avrupa Tediye Birliği vasıtasıyla yine Avrupa ülkeleri üzerinden kullanılmış olan 55 milyon ve 47,5 milyon dolar çıkarılınca bakiyenin 175.003.000 dolar'ının da doğrudan doğruya Amerika'dan yapılacak satın almalara ayrılmış olduğu görülür.

ABD kaynaklı mallara ayrılmış olan 175.003.000 dolar'ın 30 Haziran 1952 tarihine kadar 173 milyon doları (PA) Tedarik Müsaadesi'ne bağlanmış (Amerikan piyasalarından mal satın alınması için verilen doğrudan yardımlardı) ve bu miktarın da 125 milyon dolara tekabül eden kısmı mal olarak Türkiye'ye sevk edilmiş bulunmaktadır. Doğrudan yardımların 84.000.000 doları borçlanma, 73.000.000 doları hibe ve 17.000.000 doları da şarta bağlı yardım olarak verildi. Geriye kalan 177.000.000 dolarlık bölümse OECD ülkelerinden mal satın alınması için verilen dolaylı yardımlardı. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturuyordu. Bu yardımlar, aynı dönemde verilen 687.000.000 dolar tutarındaki Amerikan askeri yardımının gerisinde kalmıştı³⁴⁰.

Başlangıçtan beri Türkiye'ye yapılmış olan 352.395.910 dolar'lık yardımın genel olarak ne gibi işlerde kullanıldığı ve bunların muhtelif sektörler arasındaki sureti tevzii aşağıda tabloda toplu olarak gösterilmiştir³⁴¹:

³⁴⁰ Senem Üstün, "Turkey and the Marshall Plan: Strive For Aid", *Turkish Yearbook of Inlcrilinal Relations*, Vol:XXVII (1997), s. 31-52.

³⁴¹ Türkiye'de..., C. II, Böl. 11, s. 8-9.

Türkiye'ye Yapılan Yardımların Mevzular İtibarıyla Tevziini Gösterir Tablo

I	Milli Savunma:	Tutarı	dolar
	a) Milli Savunma Bakanlığı	27.822.000	
	b) Makine ve Kimya Endüstrisi	4.500.000	
		32.322.000	32.322.000
II	Tarım:		62.053.000
III	Bayındırlık		
	a) Karayolları	22.251.000	
	b) Su İşleri	2.120.000	
	c) Elektrik Etüd İşleri	60.000	
	d) Demiryolları İnşaatı	3.500.000	
	e) Hava Meydanları İnşaatı	1.620.000	
		29.551.000	29.551.000
IV	Ulaştırma:		
	a) Devlet Demiryolları	13.418.000	
	b) Denizcilik Bankası	12.160.000	
		25.578.000	25.578.000
V	İşletmeler:		
	a) Etibank	80.276.000	
	b) Sümerbank	6.423.000	
	c) Maden Tetkik ve Arama	795.000	
		87.494.000	87.494.000
VI	Tekel (Tuzlalar):		1.335.000
VII	Sağlık (Sıtma Mücadelesi):		3.706.000
VIII	Ekonomi ve Ticaret:		
	a) İstihlak Maddeleri:		
	1- Petrol	2.994.088	
	2- Buğday	13.871.545	
	4- Çeşitli ithalat	74.756.367	
	b) Et ve Balık Sanayii	7.655.000	
	c) Hububat Depoları	2.500.000	
		101.727.000	101.727.000
IX	Çeşitli Mevzular:		
	a) Özel Teşebbüs	658.000	
	b) Hilton Oteli	210.000	
	c) Harita Malzemesi	302.000	
	d) İstatistik Makineleri	309.000	
	e) Navlun	3.780.000	
		5.259.000	5.259.000
	Toplam		349.025.000
	Teknik Yardım		3.370.910
	Genel Toplam		352.395.910

Bu tablonun tetkikinden de anlaşılacağı üzere yardımın en büyük kısmı yeraltı servetlerimizin işletilmesi, enerji programının tahakkuku, ziraatın makineleştirilmesi, mevcut işletmelerin modern vasıtalarla teçhizi, anayolların süratle ıslah ve tevsii, ulaştırma vasıtalarının tecdidi gibi çeşitli kalkınma mevzularıyla, milli savunma gücümüzün artırılmasına tahsis edilmiş, cüzi bir

kısmı ise ilk zamanlar ihtiyaç hissedilen bazı zaruri istihlak maddelerinin teminine sarf edilmiştir.

Diğer bir görüşle yardımın kullanıldığı sahalar genel olarak, Milli Savunma, Amme ve Hususi sektör olarak üç gruba ayrılabilir ki, böyle bir tefrik neticesinde her sektöre isabet eden hisse şöyledir³⁴²:

Milli Savunma, Amme ve Hususi sektörlere yardımın dağılımı		dolar
I	Milli Savunma Sektörü:	32.322.000
II	Amme Sektörü:	175.245.633
III	Hususi Sektör:	
	1- Ziraat alet ve makineleri	62.053.000
	2- Çeşitli piyasa ithalatı	74.756.367
	3- Özel teşebbüs projeleri	658.000
	4- Turistik otel	210.000
		137.677.367
	Toplam	345.245.000
	Navlun	3.780.000
	Teknik Yardım	3.370.910
		352.395.910

Bu vaziyete göre yardımdan hususi sektöre ayrılan tahsilat nispeti %39,8'dir. Ayrıca hususi sektörün, amme sektörüne nispeti ise % 78,3'tür.

Raporun içerdiği ve ABD İktisadi Yardımı'nın beşinci yılının ilk üç ayına tesadüf eden bu devrelerde yapılan yardımlar yayımlanarak nasıl kullanıldıklarını araf ülkeler kamuoyuna bildireceklerdi. Geçen raporlarda Türkiye'ye yapılan 1951-52 devresi yardımının 70 milyon dolar olarak kesinleştiği açıklanmış ve bunun 22,5 milyonunun direkt, 47,5 milyonunun da endirekt (hususî kaynak) yardım olduğu belirtilmiştir.

Bu defa, başlangıçtan beri Türkiye'ye yapılmış olan direkt yardım tahsislerinden bir miktarının fiilen kullanılmamış olduğu nazarı itibara alınarak, evvelki devrelerde tahsis edilmiş olup henüz kullanılmamış bu bakiyelerden 1.701.000 dolar'ının 1951-52 devresine transfer edilerek adı geçen devre içinde kullanılması temin edilmiştir. Bunun üzerine 1951-52 devresi direkt yardımının tahsis miktarı yine 22.5 milyon dolar kalmakla beraber bu devrede

³⁴² Türkiye'de..., C. II, Böl. 11, s. 10.

tatbik edilecek program fiilen 24.201.000 dolar'a yükselmiştir. Bu bakımdan 1951-52 programının direkt yardım tahsislerinde yapılan son tadillere göre aldığı şekil aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁴³:

MEVZULAR		1951-52 Direkt Yardım Tahsisi dolar	Kullanılmayan bakiyelerden yapılan ilaveler dolar	Toplam dolar	(PA) Tedarik müsaadesi gelen miktar dolar
I	Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu	2.000.000	—	2.000.000	2.000.000
II	Tarım	6.200.000	700.000	6.900.000	6.900.000
III	Sağlık	1.000.000	355.000	1.355.000	1.285.000
IV	Karayolları	3.500.000	—	3.500.000	3.500.000
V	Etibank	7.300.000	—	7.300.000	6.471.000
VI	Toprak Mahsulleri Ofisi	2.500.000	200.000	2.700.000	2.700.000
VII	Maliye (hesap makineleri)	—	303.000	303.000	303.000
VIII	İlaç fabrikası (E. R. Squibb and Sons)	—	143.000	143.000	143.000
		22.500.000	1.701.000	24.201.000	23.302.000

Bu devre zarfında ayrıca, Türkiye'ye tahsis edilecek 1952-53 devresi yardımının ana hatları üzerinde çalışılmış ve genel yardım kesinleşinceye kadar ilk merhalede ve derhal kullanılmak üzere 45 milyon dolarlık bir programın hazırlanmasına başlanılmıştır.

Başlangıçtan 30 Haziran 1952 sonuna kadar Türkiye'ye yapılmış olan ABD İktisadi Yardım toplamı ayrıntılı olarak bir tabloda hülase edilmiş ve yardım toplamının 352.395.910 dolar'a eriştiği belirtilerek bu yardımın 175.003.000 dolar'ının ABD kaynaklı mal ve hizmetlerin ithaline ayrılmış olduğu izah olunmuştur.

Raporun sona erdiği 30 Eylül 1952'de 175.003.000 dolar'lık meblağın 173 milyon dolarının tedarik müsaadesi alınmış ve bu miktarın 145 milyon doları siparişe bağlanarak bunun 132.100.000 dolar'lık kısmı Türkiye'ye mal ve hizmet olarak sevk edilmiş bulunmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere 1952-53 devresinde, 1952 sonuna kadar, 10

³⁴³ Türkiye'de..., C. II, Böl. 12, s. 7.

milyonu direkt, 10 milyonu da endirekt olmak üzere, yalnız 20 milyon dolarlık bir tahsis verilmiş bulunmaktadır. 1952-53 devresi yardımının 67 milyon dolara çıkarılması beklenmekle beraber bundan evvelki raporumuzda da belirttiğimiz üzere genel yardım kesinleşinceye kadar 45 milyon dolarlık bir program üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Tabloda kayıtlı 20 milyon dolar bu 45 milyonluk programa mahsuben 1952 sonuna kadar fiilen tahsis edilmiş olan miktardır. 45 milyonluk program içeriği ise şöyledir:³⁴⁴

1952-53 Devresi 45 Milyon Dolarlık Program			
	Direkt Yardım dolar	Endirekt Yardım dolar	Toplam dolar
Bayındırlık	—	1.000.000	1.000.000
Karayolları	4.200.000	2.400.000	6.600.000
Hava meydanları inşaat ve ekipmanı	500.000	—	500.000
Devlet Demiryolları	400.000	5.100.000	5.500.000
Denizcilik Bankası	—	1.600.000	1.600.000
Sümerbank	—	1.100.000	1.100.000
Etibank	3.400.000	4.600.000	8.000.000
Makine ve Kimya Endüstrisi	1.300.000	1.500.000	2.800.000
Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü	500.000	—	500.000
Toprak Mahsulleri Ofisi	2.600.000	1.500.000	4.100.000
Petrol Ofisi	—	600.000	600.000
Piyasa ihtiyaçları	2.200.000	2.100.000	4.300.000
Tarım	5.200.000	1.000.000	6.200.000
Navlun	2.400.000	—	2.400.000
Toplam	22.700.000	22.500.000	45.200.000

1952 senesi sonuna kadar Türkiye'ye yapılmış olan muhtelif yardımları hülasa eden tablonun Direkt Yardım kısmında gösterilen 185.003.000 dolar bilindiği gibi ABD kaynaklı mal ve hizmetlerin alımına tahsis edilmiştir.

Bu meblağın 174.600.000 dolar'lık kısmı 31 Aralık 1952'ye kadar (PA) Tedarik Müsaadesi'ne bağlanmış ve bunun 146.621.000 dolar'ı Aralık 1952 sonuna kadar mal ve hizmet şeklinde Türkiye'ye sevk olunmuştur. Bu sevkiyatın 140.178.000 dolar'ını sivil mal ve hizmet, bakiyenin 6.443.000

³⁴⁴ Türkiye'de..., , C. II, Böl. 13, s. 8.

dolar'ını da askeri malzeme teşkil etmektedir.

31/12/1952 tarihi itibarıyla karşılık paralar durumunu gösterir tablo.³⁴⁵

Mevzular	Program T.L.	Münferit liberasyon anlaşmaları yapılanlar			Fiilen Serbest Bırakılan T.L.
		T.L.	Anlaşma No.	Anlaşma tarihi	
I) Milli Savunma Sektörü:					
1) Makina ve Kimya Endüstrisi Kurumu	5.500.000	5.500.000	20	18.10.1951	5.500.000
2) Astsubay programı	10.640.000	10.640.000	22	20.12.1951	10.640.000
S) Munzam askeri yardım programı	72.884.000	72.884.000	23	20.12.1951	72.884.000
4) 1951 mali yılı askeri masraflarından bazılarının karşılığı	80.000.000	80.000.000	25	20.12.1951	80.000.000
5) 1952 mali yılı munzam askeri programı	100.000.000	100.000.000	26	5. 8. 1952	50.000.000 50.000.000
Toplam	269.024.000	269.024.000	—	—	269.024.000
II) Amme Sektörü :					
1) Karayolları	35.677.378	35.677.378	2	1.12.1950	35.677.378
2) İskenderun-Erzurum şosesi	1.320.000	1.320.000	6	21.12.1950	1.320.000
3) Etibank	30.169.000	30.169.000	8	26. 2.1951	30.169.000
	12.183.000	12.183.000	17	10. 8.1951	12.183.000
4) Teknik yardım	310.000	310.000	3	1.12.1950	310.000
	1.000.000	1.000.000	13	20. 7.1951	1.000.000
5) Tarım Bakanlığı	24.300.000	24.300.000	21	20.12.1951	24.300.000
6) Zirai sayım	1.000.000	1.000.000	14	20. 7.1951	1.000.000
7) Ankara Hastahanesi ve Hemşire Okulu	1.000.000	1.000.000	24	20.12.1951	1.000.000
8) Tuzla yolları	403.500	403.500	15	20. 7.1951	403.500
9) Göçmenler	30.000.000	30.000.000	16	10. 8.1951	15.000.000 15.000.000
Toplam	137.362.878	137.362.878	—	—	137.362.878
III) Özel Teşebbüs Sektörü:					
1) Ziraat Bankası	15.339.000	15.339.000	1	22.10.1950	8.000.000 7.339.000
2) Sınai Kalkınma Bankası	54.500.000	54.500.000	18	10. 8.1951	37.867.000
Toplam	69.839.000	69.839.000	—	—	53.206.000
Genel Toplam	476.225.878	476.225.878	—	—	459.592.878

³⁴⁵ Türkiye'de..., C. II, Böl. 13, s. 9.

V.Türkiye'ye Yönelik Marshall Planı Yardımlarının Sonuçları

A. Ekonomik Açıdan

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemiş olmakla beraber, savaş yıllarında büyük bir orduyu idame etmek zorunda kalmıştı. Bunun gerek mali gerekse iş gücü bakımından, Türk Ekonomisi üzerinde ciddi bir yük teşkil ettiğini söylemek yerinde olur. Savaş bittikten sonra da Türkiye bu yükten kurtulamadı. Rusya ile Batı bloğu ülkeleri arasında başlayan soğuk savaşta, Türkiye, Sovyetler'in devamlı baskılarına maruz kalıyordu. İşte böyle bir devrede ABD, Türkiye'ye yardım yapmaya karar verdi³⁴⁶.

Türkiye'nin sadece askeri alanda geliştirilmesi her alanda geliştirilmesi anlamına gelemezdi. Bu sebeple Türkiye'ye aynı zamanda iktisadi yardım verilmesine, bunun için de Avrupa'ya yapılmasına kararlaştırılan Marshall Planı yardım programına Türkiye'nin de dahil edilmesine karar verildi. İktisadi bakımdan gelişen bir Türkiye'nin henüz tam manasıyla istifade edilmeyen kaynakları ile Avrupa'nın kalkınma programında önemli bir yer işgal edeceği umuldu. Eğer çeşitli sahalarda Türkiye için yatırım imkanları hazırlanır ve teknik bir yardımla takviye edilirse, Türkiye'nin programa iştirak eden diğer Avrupa ülkeleri için bilhassa lazım olan kömür ve hububat eksikliğini temin edeceği düşünülmüştü.

1947 yılı, yeni ekonomi siyasetinin kabulünde de bir dönüm noktası oldu. O zamana kadar CHP, 1930'larda başlatılmış olan "devletçilik" siyasetine sıkı sıkıya bağlıydı. Bu siyaset hem yerli iş çevrelerinin hem de Amerikalıların giderek sertleşen eleştirilerine uğramaktaydı. DP kendini ülke içindeki eleştirilerin sözcüsü konumuna koymuştu³⁴⁷. Menderes kimi zaman çok ileriye giderek, devletçiliği faşizmin itibardan düşmüş bir kalıntısı olarak tanımlamaktaydı. DP'nin Celal Bayar gibi daha ılımlı olan liderleri, devletin ekonomideki rolünün değişmesini, devletin doğrudan müdahaleci olmayıp özel girişimde eşgüdüm sağlamasını ve destekte bulunmasını istiyorlardı. Onlara göre, özel girişimin mutlaka önceliği olmalı ve devlet sadece özel girişim sermaye eksikliği yüzünden başarısız olduğu ya da başarı umudu kalmadığı

³⁴⁶ Tuncer, **a.g.e.**, s. 83.

³⁴⁷ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul 2004, s. 312-315.

zaman devreye girmeliydi. Ocak 1947'de İstanbullu bazı iş adamları İstanbul Tüccar Derneği'ni kurdular. Bu, hükümet denetiminde olmayan ilk topluluktu. Dernek, ülkenin ekonomik gelişme eksikliğinden sorumlu tuttuğu devletçiliği eleştiriyor ve Demokratlar tarafından öne sürülen fikirleri destekliyordu.

Aynı zamanda, savaş zamanı seferberlik yıllarından sonra yoksullaşmış olan Türkiye, ABD Mali Yardımı'na acilen büyük ihtiyaç duyuyordu. Bu yardımı kolaylaştırmak amacıyla Türk Hükümeti, Uluslararası Para Fonu (IMF) üyeliği için evvelce başvuruda bulunmuş ve üyeliğe hak kazanmak amacıyla 1947'de "7 Eylül Kararları"nı almıştı. Esas itibarıyla bu kararlar Türk Lirası'nın % 120 devalüasyonunu (Bu, Cumhuriyet dönemindeki birçok devalüasyonun ilkiydi.) ve Türk Ekonomisi'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedefleyen birtakım liberalleşme tedbirlerini getirmekteydi.

1946'da CHP yeni bir beş yıllık ekonomik plan yapmıştı. Kendi kendine yeterli siyasetine ve devlet denetimine ağırlık veren bu plan savaş öncesinin planlarına benziyordu (Planın yazarları, 1932-1934 yıllarında etkin olmuş olan kadro çevresinden geliyordu); Ancak 1947'de bu plan terk edildi ve İstanbullu iş adamlarının ve DP'nin isteklerini yansıtan yeni bir "Türk Kalkınma Planı" benimsendi. Yeni plan serbest girişime, tarımın ve (ağır sanayi yerine) tarıma dayalı sanayinin gelişmesine, demiryolları yerine karayollarına ve enerji (petrol) sektörünün gelişmesine ağırlık veriyordu. Kasım 1947'deki CHP kongresinde bu plan içtenlikle benimsendi. Bu andan itibaren DP ile CHP'nin ekonomi siyasetleri arasında hemen hiç fark kalmamıştı. Tek farklılık DP'nin devlet kuruluşlarını satışa çıkarmak istemesi CHP'nin ise buna yanaşmaması idi. Kasım 1948'de, İstanbul'da yapılan "İktisat Kongresi" (İzmir'de 1923'te yapılandır kongreden sonra bu ikincisiydi.), liberal ekonomi siyasetini desteklemeyi çok daha fazla vurgulamaktaydı.

1948'den itibaren Demokratların tezi, ABD inceleme heyetlerinin faaliyetleriyle ve sonradan verdikleri raporlarla güç kazandı. Bu heyetler, Türkiye'deki ekonomik kalkınma olanaklarına ve ABD Yardımı'nın nasıl verilmesi ve kullanılması gerektiğine dair raporlar hazırlamışlardı. Sanayici Max Thornburg'un Dünya Bankası adına başkanlık ettiği heyet en tanınmış olanıydı, bu heyetin 1949'da açıklanan raporu gerek Türk gerek ABD Hükümet

Çevrelerinde çok etkili oldu. Tavsiyeleri 1947 tarihli "Türk Kalkınma Planı"yla tamamıyla aynı çizgideydi.

1945-1950 arası yıllar Türk Ekonomisi için büyüme yıllarıydı (Gayri Safi Yurt içi Hasıladıda yılda kabaca % 11 büyüme). Fakat unutulmamalıdır ki, bu büyüme, kısmen II. Dünya Savaşı'nın çok düşük ekonomik faaliyet seviyesinden itibaren bir iyileşmeyi. Türkiye'nin görelisi kendi kendine yeterli siyasetinin sona ermekte olup dünya ticaretine katılmasının hızlanmakta olduğunun iki göstergesinden birincisi ekonomik büyümenin en çok tarım kesiminde olması, ikincisi ise makine ithalatının hızla yükselmesi nedeniyle ticaret fazlasının 1947'den itibaren devamlı bir ticaret açığına dönüşmesi idi. Bu da, 1950 sonrasında DP yönetiminin belirgin niteliği olacak olan ekonomik eğilimlerin, gerçekte bu parti iktidarı devralmadan önce başlamış olduğunu göstermektedir.

Amerika ile sıkı ilişkilerin simgelediği bu yeni dönemde, iktisat politikasının genel özelliklerinde önemli değişiklikler ortaya ıktı. Bunlardan biri, Cumhuriyet Tarihi'nde ilk kez, hükümetin, iktisat politikasına dışarıdan yapılan karışmaları kabul etmesiydi. ABD ile yapılan ikili anlaşmalara, Türkiye Ekonomisi'nin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda ABD Hükümeti'nin ne sürdüğü koşullar sokuldu. Örneğin, Türk ve ABD Hükümetleri arasında Temmuz 1948'de imzalanan anlaşmanın 2. maddesine;

"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, hususi ve resmi ticari teşebbüsler arasında rekabeti takyit, piyasalara iştiraki tahdit veya inhisarcı kontrolleri teşvik edici, beynelmilel ticarete tesir eden ticari usul veya tertiplere, işbu usul veya tertipler netice itibariyle Müşterek Avrupa Kalkınma Programının tahakkukuna müdahale eyledikleri takdirde, mani olmak üzere münasip gördüğü tedbirleri ittihaz edecek ve diğer katılan memleketlerle işbirliği yapacaktır³⁴⁸."

hükmü getirilmiştir.

Türk Hükümeti'nin 1940'ların sonuna doğru iktisat politikasında yaptığı

³⁴⁸ Bkz., kanun No. 5253, Temmuz 1948, D. 29., 1948 anlaşması, Türkiye'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı gereğince Amerika'dan yardım ve kredi almasını ngren, Temmuz 1947 tarihli "İktisadi işbirliği için Anlaşma'nın ekiydi. Bkz., kanun No. 5123, Eylül 1947, D. 28., Amerikan Hükümeti'nin bu türden koşullar ne sürmesinin bir başka rneği olarak, Türkiye ile imzalanan şubat 1945 Lend-Lease anlaşması gösterilebilir. Bkz., kanun No. 4780, Temmuz 1945, D. 26.

değişikliklerde, ABD Hükümeti ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü (OEEC, daha sonra OECD) gibi dış çevrelerin istekleri büyük rol oynadı. Yabancıardan gelen baskı altında, hükümetin iktisadi gelişmede sanayi sektörüne verdiği ağırlık azaltıldı. Savaş sonrasında kamu kesiminde uygulanacak sanayi yatırımlarıyla ilgili plan büyük ölçüde terk edildi. Hükümet, 1947'de OEEC için yeni bir kalkınma programı hazırladı. Kamu yatırımlarında ağırlık, yabancıardan gelen baskılara uygun olarak, tarımda makineleşmeye ve karayolları yapımına kaydırıldı.

ABD çevrelerinin devletçilik karşısındaki hoşnutsuzluğu, yerli varlıklı sınıfların rahatsızlığıyla birleşince, hükümet, özel girişimin geliştirilmesi, uyarılması için yeni önlemler alma yoluna gitti. Dış baskılar, 1946 yılı ve sonrasında dış ticaretin liberalleştirilmesinde de önemli bir rol oynadı.

Belirtilen serbestleşme ve dışa açılma programının temel ögesi, dış kaynaklı sermayeye ulaşmaktı. Dolaysız yatırım, ticari kısa ve uzun vadeli kredi, resmi dış yardım (Marshall Yardımı) ile üç değişik biçimde dış kaynaklı sermayeye ulaşma amacı ağır basmaktaydı. Gerçekten dışa açılma programının en etkin biçimde işleyen ögesi de bu oldu; ancak buradaki sorunlar 1958 Krizi'ni de hazırlayan öğelerin arasında yer aldı. Diğerleri ya hiç işlemedi, ya kısa sürede yürürlükten kaldırıldı ya da yaşanan olaylar tarafından etkisizleştirildi.

Bu değişikliklerin ABD çıkarları ve isteklerini tatmin ettiği, birkaç yıl sonra açığa çıktı. 1950'lerin başında, ABD Dış İktisat Politikası Komisyonu Başkanı, "Amerika'nın dış yatırımları için mutlaka daha elverişli bir ortam yaratılması"nı isterken, "Türkiye, Yunanistan ve Panama gibi ülkeler yatırımlarımız için uygun ortam yaratma yolunda öncülük" yapmıştır diyerek, Türkiye'deki değişiklikleri sevinçle karşılamıştı Türkiye, Amerika'yı tatmin ettiği içindir ki, 1950'lerle birlikte, küçümsenemeyecek ABD kredi ve yatırımlarına sahne oldu³⁴⁹.

Türk ekonomisinde kullanılan toplam kaynaklarda dış açığın payı 1948

³⁴⁹ 1951 Yabancı Sermaye'yi Teşvik Kanunu'nun hazırlıkları 1950'den önce başlamış, ancak 1951 yılına kadar yabancı yatırımlarda kayda değer bir hareket görülmemiştir. 1950 yılından sonraki yabancı sermaye yatırımları için bkz. Tuncer, a.g.e.; Bulutoğlu a.g.e.

yılında % 4.6'ya yükseldi, 1949'da %3.9, 1950'de de %2.3 oldu. Bu yıllardaki dış açıklar ise, büyük ölçüde ABD yardımları ve kredileriyle kapatıldı³⁵⁰.

Türk Hükümeti, Sovyetler'den gelen baskı altında ABD himayesine kayışın hızlanmasından önce de, 1944-1945 yıllarında hazırlanan planın dış finansmanı için büyük ölçekli dış borçlanma olanakları aramaya başlamıştı. 1945 Ekimi'nde ABD Export-Import Bankası'ndan 500 milyon dolarlık kredi istenmiş; Cumhurbaşkanı İnönü bu isteği, Nisan 1946'da Missouri adlı savaş gemisinin ziyareti sırasında, yinelemiştir. Amerikalılar da Ankara'ya, istenilen kredinin, bankanın olanaklarını aştığını, Türkiye'ye en çok 25 milyon dolar verilebileceğini bildirmişlerdi. 1946'daki Export-Import Bank kredisi bu sınırlar içinde gerçekleşti. Bu bankadan 1948-1949 yıllarında 38 milyon dolarlık ikinci bir kredi daha alındı³⁵¹.

1946 yılında, Türkiye'nin Amerika'dan satın alacağı savaş artığı askeri malzemeye ilgili 10 milyon dolarlık yeni bir kredi sağlandı³⁵². Bu kredi de, Export-Import Bank kredisi gibi küçük ölçekliydi. Türkiye'nin Amerika'dan büyük ölçekli dış borç alması Truman Doktrini/Marshall Planı ile başladı.

II. Dünya Savaşı'nın tahribatını yaşamamış olan Türkiye'nin, Marshall Planı kapsamına alınmasının en önemli nedeninin Avrupa'nın yeniden inşası ve kalkınması için sağlayacağı tarım ürünleri ve madencilik üretimi olduğunu yukarıda söylemiştik. Bu uğurda yapılan çalışmalar, yani ülkenin zirai ve maden üretimi kapasitesinin artırılması için gerekli tedbirlerin alınarak Marshall Planı Yardımları'nın söz konusu alanlara kanalize edilmesi olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'de uygulamak istediği ve Türk Hükümeti'nin de benimsediği ekonomi politiği yardımların verilış amacına uygun olarak kullanılması idi. Diğer bir deyişle teknik açıdan tarımın makineleşmesi, maden ocaklarının kullanılabilir hale getirilmesi, kara ulaşım şebekesini istenilen düzeye çıkartılması ve sonuçta Türk pazarının dünya ticaretine açılması olarak özetlenebilir. Fakat, Türkiye'ye ekonomik ve toplumsal yapısı ABD'nin istediği ekonomi politikalarının tam olarak

³⁵⁰ Tezel, **a.g.e.**, s. 224-225.

³⁵¹ Kanun no: 5282, Aralık 1948, D. 30 (anlaşma metni içinde).

³⁵² Kanun no: 4882, Mayıs 1946, D. 27 (anlaşma metni içinde).

uygulanmasına imkan vermemiş ve iki ülke arasında kimi anlaşmazlıkların ortaya çıkması da önlenememiştir³⁵³.

Öte yandan Marshall Planı uyarınca Türkiye'ye yapılan ABD Yardımları, savaş içinde elde edilen dövizlerle birleşince, ülke dış alıma yönelmiş ve büyük bir ithalat artışı yaşanmıştır. Özellikle dayanıklı tüketim mallarına olan talebin artması, yeni tüketim kalıplarının ve bunlara bağlı istemlerinin doğmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç, hızlı kentleşme, para-kredi ve kamu maliyesi alanında izlenen gelişmeci politikalarla da desteklenince de kalıcı bir nitelik kazanmıştır. Ancak birdenbire yaratılan bu talebin yerli üretimle karşılanamaması, Marshall Planı yardımlarının ümit edilenin altında gerçekleşmesi ve eldeki mevcut dövizlerin hızla erimiş olması, dış ödemeler dengesindeki açığın gittikçe açılmasına ve son kertede ekonomik bir krizin doğmasına zemin hazırlamıştır³⁵⁴. Çünkü Marshall Planı yardımlarıyla arzulanan üretim artışları tahmin edildiğinin aksine hızlı bir gelişme kaydetmediği görülmüş, ithalattaki artış oranlarına karşılık ihracatın bir miktar artmış olması sonucu etkilememiştir. Böylece, OEEC ülkelerinin ekonomik kalkınmalarına yarayacak gıda ve hammaddeler satarak ödemeler dengesindeki eşitliği sağlamak olarak tanımlanabilecek hedefe, Marshall Planı'nın sona erdiği Temmuz 1952'de ulaşamamıştır.

Ancak Marshall Planı'nın öngördüğü ekonomik alanlarda görece bazı gelişmeler de sağlanmıştır. Bu alanlardan tarım birinci sırayı alırken, ikinci öncelikli konumda da madencilik sektörü olmuştur. ABD Ekonomik İşbirliği İdaresi'nin (ECA), Türk Hükümetleri'ne empoze ettiği gibi elde edilen yardımların büyük bir çoğunluğu direkt veya dolaylı olarak tarım sektörüne dağıtılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarları gibi, 1950'de yönetime gelen Demokrat Parti iktidarları da (DP), ECA'nın yönlendirmelerine uygun hareket ederek, ekonomi programlarında endüstriyel projelerden çok, tarım ve madencilik sektörüne öncelik vermişlerdir.

Tarım yoluyla girişilen kalkınma çabaları yukarıda da değinildiği üzere

³⁵³ Yakup Kepenek, Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 93-94; Cem, **a.g.e.**, s. 437.

³⁵⁴ Kepenek-Yentürk, **a.g.e.**, s. 94.

bazı aşamalar kaydetmiş, hatta Kore Savaşı (1950) dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin ihracatı kısıması nedeniyle Türkiye önemli tahıl ihracatçısı ülkelerden biri haline gelmiştir. Fakat bu durum uzun sürmemiş, savaşın 1952'de sona ermesini takip eden yıllarda ABD tahılının piyasaya girmesiyle birlikte Türk tahılı pahalılığı ve düşük kalitesi nedeniyle alıcı bulamamıştır. Devam eden yıllarda uygulanan Marshall Planı'na dönük tarım politikaları sonucu üretim, iç tüketimi dahi karşılayamayacak düzeye gerileyecek ve tahıl ithaline hatta ABD zirai üretim fazlalıklarını yardım olarak kabul etme yoluna gidilecektir³⁵⁵.

Marshall Planı gereği Türkiye'ye verilen yardımların verilış amaçlarına uygun olarak modernize edilip üretimi artırılmaya çalışılan ikinci derecede öncelikli sektör olan madencilikte de, dönem içerisinde bazı gelişmeler sağlanmıştır. Amerika-Türkiye Karşılıklı Güvenlik Programı yöneticisi Mr. Russel Door, sözü edilen sektörde Marshall Planı yardımları sayesinde Türkiye'nin başta bakır ve kömür üretimi olmak üzere önemli gelişmeler kaydettiğini belirtmiş ve bu gözlemlerini bazı rakamlarla desteklemiştir. Gerçekten de Door'un gözlemlerini diğer kaynaklarla da desteklemek mümkündür. Ne var ki dönem içerisinde kaydedilen bu tür gelişmeler yeterli olmamış ya da istenilen ekonomik büyümeyi sağlamaktan uzak kalmıştır.

Diğer yandan Marshall Planı uyarınca Türkiye'ye yapılan ABD Yardımı'nın görünürdeki hedefi ve/veya felsefesi; Avrupa ülkelerinde gerçekten öngörüldüğü gibi Türk ekonomik aygıtının dış yardıma gereksinimi olmadan kendi kendine yeterlilik kabiliyetinin kazandırılmasıydı. Başka bir deyişle yardımın amacı yardımların son bulmasını sağlamak olduğuydu. Marshall Yardımları sayesinde Batı Avrupa ülkelerinde bu hedefe kısa zamanda ulaşıldığı görülmektedir. Marshall Planı'nın yürürlükte olduğu 1948-1952 döneminde Batı Avrupa'nın toplam Gayri Safı Milli Hasılası (GSMH) % 32 gibi büyük bir artış göstermiştir. Tarımsal üretimi % 11, sanayi üretimi ise % 40 oranında savaş öncesinin üzerine çıkmıştır. Enflasyon düşmüş, Avrupa içi ve dışı ticaret hacmi artmıştır. Böylece Avrupa ülkelerindeki üretim dar

³⁵⁵ Cillov, **a.g.e.**, s. 114.

boğazı aşılmış ve Avrupa'nın kalkınması ve refahı için ona gerekli olan ivme kazandırılmıştır³⁵⁶.

Oysa aynı dönem içerisinde Türkiye'ye bakıldığında ekonomide kimi bazı konjonktürel iyileşmeler görüldüyse de, yukarıdaki gibi bir tablo çizmek olanaklı olmamıştır. Çünkü her şeyden önce Amerika'nın Türkiye'ye karşı tutumu ile Avrupa ülkelerine karşı olan tutumu karşılaştırılınca her ikisi arasında önemli farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Amerika, Avrupa ülkelerine doğal müttefikleri ve ekonomik ortakları olarak yaklaşırken (görüldüğü gibi bu ülkeler çok kısa zamanda üçüncü ülkelere yardım, kredi verebilecek ekonomik yeterliliğe erişmişlerdir.), Türkiye'ye karşı yaklaşımı klasik emperyalist davranışına tamamen uygun olmuştur. Bu da; "Önce bir miktar yardım ve asıl olarak borçlandırma yoluyla politik, ekonomik, askeri çıkar sağlamak, borçlu ülkeyi sürekli yardıma muhtaç tutmak ve en bunalımlı zamanlarında azar azar borç vererek yeni yeni tavizler elde etmek" olarak tanımlanabilir. Nitekim Amerika, bu politika sayesinde en az maliyetle Türkiye'den isteklerini fazlasıyla elde edebilmiştir³⁵⁷. Bu bağlamda denilebilir ki; Marshall Planı sayesinde Türkiye'ye inandırılan ya da Türk yönetici elinin ve kamuoyunun inanmakta istekli olduğu Türk Ekonomisi'nin kendi kendine yeterlilik kabiliyetinin kazandırılması büyük bir aldatmacadan başka bir şey değildi. Ve böylece Cumhuriyet'in kuruluşundan o güne kadar büyük özverilerle ekonomiye kazandırılan kendi kendine yeterlilik kabiliyetini de ortadan kaldırma ve dışa bağımlı bir ekonomiye dönüştürme süreci başlatılmıştır.

Demokrat Parti'nin Türkiye'yi siyasi ve diplomatik ağlarla Batı'ya bağladığı günlerde, yani 1952-54 yılları arasında, ekonomik durumda da gözle görülür bir iyileşme vardı. Bunun nedenleri çeşitlidir. 1948 yılından sonra girişilen alt yatırımlar toplumsal ve ekonomik hayat üzerindeki olumlu etkilerini göstermeye başlamıştı. İkincisi, Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte tarım ve ham madde fiyatları yeniden yükselmiş ve Türkiye'nin tarımsal

³⁵⁶ Michael Hogan, **The Marshall Plan America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, New York Cambridge University Press, s. 430.

³⁵⁷ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Bilgi Yay., Ankara 1971, s. 400.

retimi, bir yandan Birleşik Amerika'dan alınan teknik yardımlar sayesinde tarıma yeni metot ve araçların uygulanması, öte yandan iklim; şartlarının çok iyi gitmesi üzerine, önemli biçimde artmıřtı³⁵⁸. İşte bu ekonomik rahatlama, Türkiye'de, Demokrat Parti tarafından denenen liberal ekonomi düzeninin faydalı bir düzen, Batı bağlılığının da verimli bir bağlılık olduğu yolunda yaygın bir kanı uyandırmıştır. O yıllarda çıkılan Batıya bağlılık yarışında bu kanının, büyük payı olmalıdır.

Öte yandan Marshall Planı'nın ortaya atılış amacı, dünyanın (Amerika Birleşik Devletleri hariç) en zengin ülkelerinin kümelendiği Batı Avrupa'nın ekonomik istikrara kavuşturulması ve kalkınmasının sağlanmasıydı. Konuya bu açıdan bakıldığında Türkiye plana katılmış olsa da, zengin bir ülke değildi ve Batı Avrupa lkelerinin o günkü ekonomik seviyelerine ulaşabilmesi için en azından birkaç on yıla gereksinimi vardı. Türkiye'nin farklılığı sadece ekonomik geriliği değildi. Bu farklılık siyasi ve sosyal alanlarda da göze çarpmaktaydı. Bu bakımdan Marshall Planı'na katılmış olmak Türkiye için dış politikasında öteden beri uygulamakta olduğu Batı ile her alanda bütünleşme çabalarının bir parçası yani ekonomik bir basamağını temsil etmektedir.

Türkiye'nin, Ortadoğu'nun ve dolayısıyla Batı Avrupa'nın Sovyetler'e karşı savunulmasında son derece önemli bir stratejik konumda olduğunu ve bu bakımdan da ülkenin savunma kapasitesinin artırılması gerektiğinin önemine işaret edilmiştir. Bu bağlamda Marshall Planı uyarınca Türkiye'ye verilen yardımların içeriği her ne kadar ekonomik olsa da, asıl amaç ülkenin askeri gücünün artırılmasıydı. Bunun içinde sadece tarım ve madencilik sektörüne dayanılması ngrlmş ve sonuçta ekonomik temelin görece kuvvetlendirilmesi hedeflenmiştir. Zaten Türk karar alıcılarının plandan faydalanmak için sözde ortaya koydukları argümanlardan biri de budur. Ayrıca Marshall Planı'na katılmış olmak, Türkiye'nin dış politikasının dönem içerisinde yönelişleri açısından özel bir sapmayı temsil ettiği de söylenemez. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi Sovyetler'e karşı 1946 yılının sonlarından itibaren desteklemeye başlaması, bir anlamda Marshall Planı ile

³⁵⁸ Bu sıradaki ekonomik iyileşmenin nedenleri konusunda bkz., H. B. Chener, **Turkish Investment and Economic Development**, Ankara 1953, s.175.

ekonomik bir görünüm de kazandığı söylenebilir.

B. Siyasi Açıdan

Marshall Planı, Türkiye'de genel itibariyle olumlu karşılanmıştır. Amerika'ya karşı duyulan hayranlık ve güven bir kat daha artmıştır. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak bir Meclis konuşmasında, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın "Avrupa Kalkınma Programı ile Amerika arasında basit bir düzen tesis etmekten çok daha ileri bir önem taşıdığını" söylemiş ve bu planı "ABD milletinin katlandığı eşsiz bir "fedakarlık" olarak nitelendirmiştir"³⁵⁹.

Ulus Gazetesi'nde yazan Şükrü Esmer ise Türkiye'nin Marshall Planı devletleri arasına girmesinin büyük bir nimet olduğu fikrindedir. Esmer'e göre Türkiye bu oluşumun dışında kalması halinde siyasi bir yalnızlık ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalacaktır. Ayrıca "Marshall Planı, daha geniş ve daha kapsamlı kombinezonlar için bir adım" olabilirdi ve "Türkiye böylesine demokrat ve ilerici devletler grubuna girmekle hayırlı bir iş yapmıştır"³⁶⁰.

Türk basınında ABD yardımları ile ilgili çıkan yazılar ya Amerika'ya duyulan minnettarlık ya da yardımların Türkiye gibi stratejik önemi büyük olan bir ülke için yeterli olmadığı ve yardımların artırılması gereği üzerinde yoğunlaşmıştır. Hiç kimse yardımların nereye gittiği, gerektiği gibi kullanılıp kullanılmadığı hakkında birilerine bir şey sorma gereği duymamıştır. Sorgulanmayan bir diğer husus da bu yardımların neye mal olacağıdır. Bu konuda şüpheli davrananlar da vatan hainliği yahut komünistlikle suçlanmışlardır.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'a göre, ABD Yardımları'nın Türkiye'nin bağımsızlığını kısıtlayacağı yolundaki iddialar yabancı propagandaların ve en kötü niyetlerin mahsulüdür³⁶¹.

Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü Mart 1949'da Meclis'te verdiği bir beyanatta bu tarz düşünceleri şöyle nitelendirmiştir:

"Türkiye'yi 100 milyon dolara mı satıyorsunuz? kıymetimiz bu mudur? tarzı lakırdı söyleyenlerin bu sözleri eğer bir gafletin, bir ters görüşün ifadesi değilse

³⁵⁹ **Ayın Tarihi**, Nisan 1948, No. 173, s. 21.

³⁶⁰ **Ayın Tarihi**, Nisan 1948, No. 173, s. 99; Şükrü Esmer, "Türkiye ve Marshall Planı", **Ulus**, 19 Nisan 1948.

³⁶¹ **Son Posta**, 24 Mayıs 1948, No. 5637+760, s. 3.

mutlaka bir ihanetin, bir hıyanetin ifadesidir". Bu sözler üzerine Meclis'ten "bravo" sesleri yükselmiştir³⁶².

Ülke içinde eleştiride bulunan kesimler bu şekilde suçlandığı gibi, Amerikalı kimi yetkililerin bizzat kendilerinin söyledikleri bazı "üs isteme" fikirleri bile o kişinin şahsi fikri olarak yorumlanmış, ABD iç politikasının tamamına mal edilmemiştir. Cumhuriyetçi bir meclis üyesi olan George Malone bir radyo demecinde, "Marshall Planı'ndan istifade edecek olan 16 Avrupa Devleti, ABD İktisadi Yardımı başlamadan evvel, Amerika'ya kendi topraklarında birtakım üsler verilmelidir. Ayrıca Amerika bir dış saldırıya uğradığı taktirde bunun için de şimdiden birer güven belgesi yani ittifakname imzalanmalıdırlar³⁶³, diyerek aslında yardımların sadece bir iyi niyet gösterisi olmayacağını mesajını vermiştir. Türkiye'nin iyimser basını bu kadar açık sözlerden bile şüphe etmemiş, bunun Amerika'nın resmi görüşü olmadığını ve gayri hukuki olduğunu savunmuştur. Çünkü, Marshall Planı bir askeri anlaşma değil, sadece "Avrupa gibi medeniyet kaynağı olmuş bir kıtayı, harap olmuş kaynaklarını en kısa zamanda iktisadi yönden tamir ederek komünizmi bir istila vasıtası olarak kullanan Sovyetler'in elindeki silahı almak için düşünülmüş bir tedbir" olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda anlaşılan odur ki, Türkiye'de, ekonomik ve askeri yardımların iç içe geçtiği ve ayrılmaz bir bütün olarak aynı gayelere hizmet ettiği anlaşılmamış görünmektedir.

Bu arada Moskova merkezli bazı tenkitlere de cevap verilmeye çalışılmıştır. Sovyetler'in, 16 Avrupa Devleti'nin hürriyet ve istiklallerini feda etmek pahasına ABD Yardımı'nı kazandıklarına dair ithamlarına karşı, daha önceki Rus iddialarına verilen cevaplarla aynı doğrultuda savunmaya geçilmiştir. Amerika'nın sadece refaha kavuşmak isteyen devletlerin bu çalışmalarına yardım ve hizmet ettiği, bu yardımların dört sene süreceği ve neticede Avrupa'nın ekonomik hürriyetini bu yardımlar sayesinde kazanacağı, ekonomik esaretten bahsetmenin bu kalkınma çabalarını "baltalamaktan" başka bir şey olmadığı şeklinde yazılar çıkmıştır³⁶⁴.

Türk basınının birleştiği bir diğer husus da ABD Yardımları'nın

³⁶² **Ayın Tarihi**, Mart 1949, No. 184, s. 19.

³⁶³ **Son Posta**, 11 Mayıs 1948, No. 5637+747.

³⁶⁴ **Cumhuriyet**, 19 Nisan 1948, No. 8507, s. 3.

azlığıdır. Bu konuda bir çok yazı yazan Cumhuriyet Gazetesi yazarı Abidin Daver, Türkiye'ye yapılan iktisadi yardımların arttırılmasını "Dost Amerika"dan isterken buna sebep olarak bazen Türkiye'nin Ortadoğu'da "strateji bakımından" son derece önemli bir "kilit konum" oluşunu bazen de başka ülkelerdeki gibi Türkiye'de "Moskova'dan ilham ve emir alan bozguncu bir komünist parti" olmaması sebebiyle güvenilir bir ülke oluşunu göstermiştir. Daver'e göre Türkiye sadece Ortadoğu'da değil Avrupa'da da güçlüdür. Çünkü Türkiye'de Komünizm tehlikesi yoktur³⁶⁵.

Türkiye'ye gelen heyetlerin tüm iyimser konuşmalarına rağmen yapılan yardımlar istenen seviyeye ulaşmamıştır. Türkiye bunu her fırsatta dile getirirken "dost" Amerika'yı kızdırmamaya da gayret etmiştir. Marshall Planı dışında Türkiye gibi askeri yardımdan da faydalanan Yunanistan'a çok daha fazla yardım yapıldığı, bu hususta Türk Hükümeti'nin daha ısrarlı olması gerektiği yolunda yazılar çıkmaya başlamıştır³⁶⁶. ABD Dışişleri Bakanı Acheson'un, "Türkiye, Rus tehdidi karşısında dimdik ayaktaadır." sözleri üzerine Abidin Daver "Dost Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Vazifeleri" başlıklı yazısında Türkiye'nin ayakta kalmaya devam edebilmesi için yardımların arttırılması üzerinde ısrarla durmuştur³⁶⁷.

ECA yardımlarının azlığı hususunda Türkiye'nin girişimleri yeterli olmamıştır. Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin Amerikalı yetkililere bu hususta şikayetlerini bildirmiş fakat şu üç cevabı almıştır:

- Yabancı ülkelere yatırılacak özel sermayenin ECA garantisi ile verilmesi için hazırlanan proje kanunlaşınca Türkiye bu fırsattan yararlanmaya ve bunun için de gereken tedbirleri almaya çalışmalıdır. Fakat söylenenlere göre ABD sermayesini Türkiye'ye karşı çekingen yapan iki sebep vardır: Devletçilik sınırının açıklıkla belirlenmemiş olması ve sermaye ile karların ihracındaki güçlükler... Bu konudaki çalışmalarınız yabancı sermayeyi tatmin etmiyor, ihrac imkanının özel bir kanuna bağlanması isteniyor.
- Türkiye'nin ECA'ya verdiği projeler Marshall Planı İdaresi'nde devamlı bir

³⁶⁵ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1948, No. 8748, s. 1-3.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1949, No. 8940, s. 2.

³⁶⁷ Abidin Daver, "Dost Amerika'nın Türkiye'ye Karşı Vazifeleri", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1950, No. 9291, s.1-3.

memnuniyetsizlik yaratmıştır.

- Ticari kurullar, gerek Türk işadamlarından gerek resmi makamlarından cevap alamadıklarından ya da geç cevap aldıklarından, ayrıca Türkiye'nin kendilerine yaptıkları bazı müracaatları bir noktaya kadar takip edip sonra izahsız peşini bıraktığından şikayet etmektedirler. Bu sebeple "Türkiye ile iş yapılmaz" kanısı yaygınlaşmıştır."³⁶⁸.

ECA yetkililerinden Foster ise Türk iktisadi gelişme programının ABD iktisadi anlayışına uymadığını, Ankara'nın verdiği belgenin bir program değil sadece giderler listesi olduğunu, ellerine uygun bir program verilmeden Türkiye'yi İktisadi Konsey ve Kongre huzurunda savunamayacağını söylemiştir³⁶⁹.

1950 yılı devresi için OECE'nin "Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü" Washington'da ECA ile anlaşarak plan ödeneklerinden bütün üyeler aleyhine % 25'lik kesintinin Türkiye için doğuracağı sıkıntıları Ankara Büyükelçisi G. Wadsworth ile görüşen Erkin, Büyükelçiden bu hususta şöyle bir cevap almıştır:

"Uzun süreli kalkınma planınızdan söz ediyorsunuz. Bu şekilde bir programınızdan sizin haberiniz var mı? Devamlı araştırmalarımıza rağmen ne ben ne de Dorr, Ankara'da bu konuda henüz tatmin edici bir cevap alamadık. % 25 kesinti yüzünden hangi işlerinizin felce uğrayacağını görmek için daha evvel planlaştırılmış genel yatırım programınızı hazırlamak gerekir. Aksi takdirde arzunuzu savunmaya imkan göremiyoruz"³⁷⁰.

Aynı mesele Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile ABD Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı Lawton Collins görüşmesinde de gündeme gelmiştir. Collins, kongrenin, para ayrılması için sağlam planlar olduğundan ve sağlanacak yardımların bu yönde kullanılacağından emin olmak istediğini belirtmiştir. İnönü-Collins görüşmesi, özellikle askeri yardımlar ve Türkiye'nin savaş planları etrafında devam etmiş ve İnönü bu planları Amerika'nın bilmesinde sakınca olmadığını söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Biz Amerika ile çalışıyoruz ve sizden saklanacak bir şeyimiz yok. Türk planlaması yavaş gidiyor, fakat bu planlar dikkatle ve ayrıntıya özen

³⁶⁸ Erkin, **a.g.e.**, s. 62.

³⁶⁹ Erkin, **a.g.e.**, s.110.

³⁷⁰ Erkin, **a.g.e.**, s. 117.

*gösterilerek hazırlanıyor...*³⁷¹.

Sedat Çiner ise, Donanma Dergisinde çıkan bir yazısında Türkiye'nin layık olduğu muameleyi görmemesini, Türk diplomasisinin pasif idaresine, demokrasinin gecikmesine ve milli geliri artıracak işler dururken, gösteriş işlerine para dökülmesine bağlamıştır. Türkiye'nin iç politika kaygısı ile gerçek isteklerini ve durumunu açıkça dünyaya ilan etmediğini belirten Çiner, yardım hususunda şunları yazmaktadır:

*"Hala yardım işlerini şahsiyetlerin gözlerine hoş gözükmek ve onları kırarak sözler söylemekten kaçınmakla, gelen ABD denizcilerine bol bol ikramda bulunmakla yoluna sokulabileceğini sanıyoruz ve efkârı umumiyenin kıymetini anlamamış görünüyoruz."*³⁷².

Marshall Yardımları'nın miktarı hususunda yapılan eleştirilerin dışında yardımların kullanılış şeklinin netleşmeye başladığı 1949 yılı sonlarına doğru bu noktada bazı muhalif sesler işitilmeye başlanmıştır. Bu husus meclis tartışmalarına da yansımıştır. Devlet Bakanı Cemil Barlas'ın Marshall yardımları hakkında açıklamalarının ardından kendisine bu konuda pek çok soru yöneltilmiştir. En çok üzerinde durulan konu ise bu yardımlar ile neden yeni fabrikalar kurulmadığı olmuştur. Bir diğer tartışma da petrol meselesi üzerinde yoğunlaşmış, Marshall Yardımları'ndan petrol tasfiyehaneleri ve işletmesi için niçin yardım istenmediği sorulmuşsa da bu hususta açık ve net bir cevap alınamamıştır. Bazı muhalif milletvekilleri de hibe olarak doların karşılığının nereden bulunarak Merkez Bankası'na yatırılacağını, hükümetin "ben bu para ile neler yapabilirim" diye düşünmeden, bu yardımı günlük politikaya uygun işler arasında erittiğini, bu yardımın bütçe açıklarını kapatmaya yaradığını alınan yardımların bütçeye karıştırılmaması gerektiğini, yapılan bu plasmanla ileride sırf Marshall Yardımı'yla hasıl olan 1 milyar Türk Lirası'na veren bir borç yükünün nasıl ödeneceğini sormuşlardır.

Devlet Bakanı Cemil Barlas ise Amerikalılardan fabrika kurmak için malzeme istenmediği yalnızca et ve balık kombinasyonunun kurulacağını, petrol tasfiyehanesini istemediklerini yalnızca sondaj yapılacağını bu yardımla petrol işletmeyi düşünmedikleri söylemiştir³⁷³.

³⁷¹ Cüneyt Arca'yürek, **Şeytan Üçgeninde Türkiye**, Bilgi Yay., Ankara 1987, s. 359-360.

³⁷² Sedat Çiner, "Bugün, Türkiye Amerikan Yardımı ve Sovyet Rusya", **Donanma Dergisi**, C. 64, S. 401, Ekim 1952, s. 86-87.

³⁷³ **Zafer**, 21 Aralık 1949, No. 236, s. 1-6.

Marshall Planı'ndan istifade hususunda hükümetin çok müsrif olduğu, kalabalık bir personel kullanıldığı hakkındaki şikayetlere Barlas şu cevabı vermiştir:

".... Halbuki bilirsiniz en mühim meselelerin en mühim kısımları bazen bir kokteyl partisinde halledilir. Bundan başka Marshall Yardımı'ndan faydalanmak için en az memur kullanan ülke biziz. Marshall Yardımı'nı idare etmek üzere memleketimizde bulunan (ve bittabi maaşları aldığımız yardım meblağından ödenen) Amerikalıların sayısı 57'dir. Biz bu iş için sadece 20 memur kullanıyoruz. Paris'teki memurlarımızın sayısı sadece 10."³⁷⁴

Bütçe açıklarının kapatılmasında dış yardımlardan faydalanılması da eleştiriye uğrayan hususlardan birisi olmuştur. Hükümetin Marshall Yardımı olmasaydı ülkenin iktisadi ve mali politikasını nasıl yürüteceği sorulmaya başlanmıştır. O günün muhalif sesi olan Zafer Gazetesi'nde bir çok yazı çıkmıştır. Bu yazılardan birisinde şu satırları okuyoruz:

"Önceden hesap ve tasavvuru mümkün olmadığına göre adeta bir baht işi gibi mazhar olduğumuz bu yardımın bir an için yokluğunu farz etmek basiretsiz bir politikanın iktisadi ve mali durumumuzu nasıl bir çıkmaza ve çöküntüye götürmekte bulunmuş olduğunu açıkça görmek mümkündür"³⁷⁵

İç siyaset ve dış politika arasındaki bağlantılar birbiriyle oldukça ilgilidir. Türkiye'nin 1945'ten sonra Sovyet tehdidi sonucunda ABD'ye yakınlaşmasının iç siyasete tesiri olmuş mudur? Elbette olmuştur.

İlk nasıl ve ne zaman başladı sorusunun cevabı aslında 1923 Cumhuriyetin ilan edildiği yıllara kadar dayanmaktadır. Lozan görüşmeleri ara döneminde İngiltere'nin başta kapitülasyonlar ve Musul meselesi olmak üzere birçok konuda Türkiye'yi sıkıştırması üzerine Lozan görüşmeleri kesintiye uğrar. Bu ara dönemde Türkiye "İzmir İktisat Kongresi"ni toplayarak "kapitülasyonlar" konusunda "Açık Pazar Ekonomisi"ni uygulayacağını ve hatta "cumhuriyet" rejimine geçeceğini ifade ederek batılı devletlerin endişesini giderirken geri kalan problemlerini halletmek ve hatta elini güçlendirmek için bu ara dönemde ABD ile "Chester Projesi Anlaşması"nı yapar (12 Mart 1923)³⁷⁶. Bu proje Türk-ABD ilişkilerinde olumlu bir etki yaratacak ve Lozan'da da kendini hissettirecektir. Nitekim Aralık ayına gelindiğinde Türkiye bu anlaşmayı tek taraflı veto ederek durumu ABD'li

³⁷⁴ Zafer, 24 Aralık 1949, No. 239, s. 1-6.

³⁷⁵ Zafer, 15 Şubat 1950, No. 292, s. 2.

³⁷⁶ B. Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)**, İstanbul 2002, s. 126

yetkililere bildirirler. ABD’de tepki olarak 1929 yılına kadar Ankara’da elçilik açmayacaktır.

Görüldüğü gibi Türk-ABD ilişkilerinin tarihi arka planı yakın dönem için çokta iyi değildir. Artık Türkiye ABD için çokta güven verici bir devlet olmaktan uzaktır. II Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin İngiltere ile krom satışını iptal edip Almanya ile anlaşması da buna eklenmiştir. Bu dönemde dünya krom üretiminin %17’si Türkiye’nin elinde bulunmaktaydı³⁷⁷. Potsdam ve Yalta’da Stalin’in Boğazlar üzerinde talepleri olduğunda adeta buna teşvik edercesine ABD’li yetkililerin buna ses çıkartmaması SSCB’yi cesaretlendirmiş ve boğazlar üzerindeki taleplerini bildirince savaş sonunda ekonomik olarak tükenmiş olan Türkiye mecburen ABD’ye yakınlaşma gereği hissetmiştir. Bu yakınlaşma San Fransisco’da başlamış ve ABD sürekli olarak ön koşullar dayatmaya başlamıştır. BMÖ’ye katılmanın ön koşulu olarak Türkiye’ye dayatılan siyasi parti kurulması olanağı adeta iktidar tarafından iktidarın ve Milli Şef’in bir lütfu gibi Türk kamu oyuna sunularak bu demokratikleşmenin mimarı olarak kendilerini göstermekten çekinmemiştir.

Muhalefete yeşil ışık yakan Sovyet tehdidi, CHP’nin içinde yer alan muhalefetin sesinin daha güçlü çıkmasına neden oldu. Yalnız mecliste “Dörtlü Takrir” adıyla anılan bu birliği savunanların dördünde San Fransisco Konferansı’na katıldığını ve oradan cesaret aldığını ifade etmek gerekir. Çünkü dörtlü takririn verilmesine neden olan etkenler bir anda ortaya çıkmayıp çok önceden Türkiye’yi meşgul eden meselelerdi ve kendileride CHP Milletvekilliğine parti prensiplerini benimseyerek giren kişilerdi. Görülüyorki ABD ile ittifak süreci ve Sovyet tehdidi sadece dış değil iç politikaya da tesir etmiştir.

ABD’nin “demokratikleşme” adı altında Türkiye’ye dayattığı şeyler aslında mevcut İnönü İktidarı dışında oluşturulabilecek anlaşılabileceği alternatif muhalefeti de iktidara çekirme arzusundan kaynaklanmakta idi. Truman Doktrini ve ardından da Marshall Yardımı ile iyice şeffaflaşan ilişkiler sonucunda “Milli Şef” İktidarı 1949 yılında önce gücünün temelini oluşturan

³⁷⁷ Koçak, **a.g.e.**, s. 430.

İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nu kaldırarak ardından da Seçim Kanunu'nu yayımlayarak (açık oy, gizli sayım) muhalefetine mecliste yer almasını sağlayacaktır. Bu gelişmelerin neden iktidara geçtiği 1938 sonrasında değil, Truman ve Marshall Yardımları'nın yapıldığı ve IMF güdümüne girildiği 1947 ve 1948 sonrasında olduğu ise açıkça ortadadır.

İktidarın 1950 seçimlerinden önce birçok türbe ve camiyi ibadete ve ziyarete tekrar açması, ilahiyat fakültelerini açarak din eğitiminin önünü açması seçimleri kaybetme endişesinden başka bir şey değildir. “Yeter söz milletindir.” Sloganıyla kendisine iktidarın yolunu açan Demokrat Parti'nin seçimlerde dini ve demokratik temel prensiplere sarılmasının temelinde milletin demokrasiye olan özlemi yatmaktadır.

Bu süreci anlatırken demokratikleşme sürecinin sadece iç kaynaklı olduğunu ifade etmek bilimin değil siyasi duruşun bir ifadesi olabilir. Ancak meydana gelen olayları bütün değişkenlikleriyle yorumladığımızda ortaya çıkan resim budur. Yalnız bu arada DP'nin ne kadar demokrat olduğu ise ayrı bir tartışma konusudur.

Türkiye'yi 27 Mayıs 1960 darbesine götüren birçok sebep olmasına rağmen genellikle Türk-ABD yakınlaşması, Marshall Yardımı, IMF, NATO ve Kore'ye asker gönderme gibi sloganlara sığınıldığını görmekteyiz. Asıl nedenin dış politikadaki tercihlerden ziyade iç politikada yattığını görmekteyiz.

27 Mayıs günü TSK'nın yaptığı resmi açıklamada “ABD” ile ittifak sürecine önem verildiği, NATO ve CENTO'ya bağlı olunduğu ifade edilmişti. Sorun Atatürk'ün J.J. Russo'dan etkilenecek hazırladığı ve temeli “Güçler Birliği” prensibine dayalı 24 Anayasası'nın kullanımında yatmaktaydı. Söz konusu bu yetkiyi kimin kullanacağıydı. Bunu CHP ve Asker-Sivil bürokrasi kullandığı müddetçe sorun yoktu. Sorun kendi merkezleri dışında bu yetkinin “kenar” adını verdikleri halk zümresi tarafından kullanılmasında idi.

Stalin'in ölümünün ardından Kruşçev zamanında yumuşayan Sovyet politikasından etkilenen Menderes hükümeti ABD yardımları dışında da (Marshall ve NATO) alternatif yardım aramaya başlamış. Sovyet Rusya'ya da yakınlaşma politikası gütmüştür. Hatta 27 Mayıs Darbesi yapılmaya idi

Sovyetler'e resmi gezi de düzenleyecekti³⁷⁸. Sorun ABD yakınlaşmasında değil iktidarın yetkileri elinde tutmasında idi. Daha sonra da görüleceği üzere 1961 Anayasası'nda yapılan düzenlemelerle bürokrasinin iktidarı denetleme yetkileri arttırılmıştır. Ayrıca kendilerini Atatürk'çü olarak ifade etmelerine rağmen Russo mantalitesi üzerine oturtulan 1924 Anayasası'nı kaldırarak Montesque (güçler ayrılığı) anayasasını benimseyeceklerdir. Hatta Atatürk'ün altı ilkesinden sadece cumhuriyetçilik ve laiklik resmen tanınıp 1961 Anayasası'na konulacaktır.

C. Dış Politika Açısından

Truman Doktrini'nde olduğu gibi, Marshall Planı da, Türkiye'de, Dışişleri Bakanı Sadak'ın deyimi ile “basit bir iktisadi düzenleme çerçevesini çok aşan” ve siyasi niteliği ağır basan bir düzenleme olarak görülmüş, Batı dünyasının içine girmede önemli bir aşama biçiminde yorumlanmıştır. A. Şükrü Esmer şunları yazıyor :

“Marshall Planına dahil bulunmamak Türkiye'yi siyaseten yalnızlık içine atacağı gibi iktisaden de büyük zorluklara uğratabilirdi... Marshall Planı daha geniş ve daha şümüllü birtakım kombinezonlar için belki de bir ilk adımdır. Böyle demokrat ve ilerici devletler grubuna girmiş bulunmak memleketimiz için hayırlı olacaktır”³⁷⁹.

Bir Ulus baş makalesinde de OEEC çerçevesinde yapılan 16'lar Paris Konferansı'nın asıl siyasi yönü üzerinde durulmakta ve şöyle denmektedir :

“Gerçekten 16'lar Toplantısı... yalnız bir iktisadi kalkınma değil, aynı zamanda bir siyasi savunma konferansı hüviyetini kazanmıştır... Bahis konusu olan yalnız Avrupa'nın değil, bütün dünyanın kader ve istikbalidir, Avrupa bu davada bir coğrafi mefhum değil, bir demokratik semboldür”³⁸⁰.

Böylece, Truman Doktrini'nden sonra Marshall Planı da, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra giriştiği, bir yandan Batılılaşma, öte yandan ve şimdi onun önderi durumuna geçmiş bulunan ABD ile savunma ilişkilerine geçme çabalarında önemli bir aşama olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, Batı'nın coğrafi değil de demokratik bir simge biçiminde yorumlanması bundan böyle

³⁷⁸ Buna örnek Nazım Hikmet'in affıdır. Bu af Celal Bayar tarafından onaylanmış, Nazım Hikmet özgür kalmıştır.

³⁷⁹ **Ayin Tarihi**, No. 173, Nisan 1948, s. 99, A. Ş. Esmer, “Türkiye ve Marshall Planı”, **Ulus**, 19 Nisan 1948.

³⁸⁰ **Ayin Tarihi**, No. 172, Mart 1948, s. 87, “Paris Konferansının Siyasi Çehresi”, **Ulus**, 18 Mart 1948.

çok duyulacak ve Türkiye'nin NATO'ya girebilmek için kullandığı belli başlı savlardan biri haline gelecektir.

Türk Dış Politikası'nda 1947'den sonra bu değişikliklerin başladığını gösteren ilk belirti, Filistin anlaşmazlığı karşısındaki Türk tutumudur. Gerçekten, Türkiye bu anlaşmazlıkta Truman Doktrini çerçevesinde ABD'den yardım, görmeye başlayıncaya kadar Arap devletlerinin görüşlerine paralel ve onları destekleyen bir politika izlerken, yardım görmeye başladıktan sonra Washington'un bu anlaşmazlık karşısındaki tutumunun etkisi altında kalarak önce tarafsızlığa kaymış, sonra da İsrail Devletini "de facto" olarak tanımış, bu devletle sıkı ekonomik ilişkiler kurmuş ve Türkiye'deki Yahudilerin İsrail'e göçmelerine izin vermiştir³⁸¹.

Çok genel bir anlamda, II. Dünya Savaşı'nda Mihver güçlerinin yenilgisi kendi içinde demokratik değerlerin zaferi idi. Çoğulcu, kapitalist bir demokrasi olan Amerika Birleşik Devletleri savaştan egemen dünya gücü olarak çıkmış ve onun örneği bütün dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de birçoklarını etkilemişti. Nisan 1945'te Türkiye San Francisco Konferansı'na kurucu üye olarak katılarak ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalayarak demokratik idealler için kesin söz vermiş oldu. Bu da Türkiye üzerinde demokratikleşme yönünde baskılara sebep olmuştur. Ancak, Türk Hükümeti'nin kendini Batı'ya, bilhassa da Amerika Birleşik Devletleri'ne daha yakınlaşmaya mecbur hissetmesinin daha doğrudan nedenleri vardı³⁸².

Sovyetler ile yakın ilişkiler bütün 1920'ler ve 1930'lar boyunca Türk Dış Siyaseti'nin köşe taşı olmuştu; ancak bu ilişkiler önce Ribbentrop-Molotov Paktı ve sonra da Türkiye'nin savaşıyla tarafsız kalmasıyla tatsızlaştı. Sovyetler 1945'te süresi bittikten sonra Türkiye ile olan dostluk antlaşmasını yenilemeyeceğini açıkladı ve o yılın haziranda Molotov, Türk Büyükelçisi'yle olan görüşmelerde, yeni bir dostluk antlaşmasının imzalanmasından önce yerine getirilmesi gereken bazı koşullardan söz etti. Bu koşullar, 1878-1918 yılları arasında Ruslara ait olan Kuzeydoğu Anadolu'daki yerlerin Sovyetler'e

³⁸¹ Bu konuda bkz., Mehmet Gönübol, **Turkish Participation in the United Nations, 1945-1954**, Second Printing, Ankara 1965, s. 32-39.

³⁸² Zürcher, **a.g.e.**, s. 302-304.

iadesi suretiyle iki ülke arasındaki sınırın düzeltilmesi ve İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı bölgesinde Karadeniz'in korunması için müşterek bir Türk-Rus savunma gücünün kurulmasını içermektedir.

Kuşkusuz bunlar Türklerin asla kabul edemeyecekleri şeylerdi, ama Sovyetler temmuzda müttefikler arası Potsdam Konferansı'nda tekliflerini ortaya attıklarında, İngilizler ya da Amerikalılar tarafından bu tekliflere hemen karşı çıkılmamıştı. Türkiye'nin savaş zamanındaki siyasetinin Batılı müttefiklerin gözünde onu sevimsiz kılmış olduğu da unutulmamalı. Bununla beraber ABD Türkiye'nin konumunu giderek daha destekler hale gelmişti. Sovyet istekleri Türkiye'ye Ağustos 1946'da resmen bildirildiğinde, ABD Türk Hükümeti'ne kararlı bir yol tutmasını tavsiye etti. Böylelikle cesaretlendirilen Türkiye, Sovyet isteklerini reddetti, ama bunu gerginliği azaltmaya çalışarak, yatıştırıcı ifadelerle yaptı.

Stalin'in Doğu Avrupa'daki politikalarından duyulan endişe bu bölgede komünist rejim kuruldukça artıyordu. Bu yüzden Washington Türkiye'nin stratejik önemini yeniden değerlendirmeye başladı. Her ne kadar kuramsal olarak Birleşmiş Milletler uluslararası anlaşmazlıkların havale edilebileceği ve havale edilmesi gereken bir forum idiyse de, Sovyetler'in Güvenlik Konseyi'nde sürekli vetoya başvurması Birleşmiş Milletler yoluyla iş görülmesini imkansız hale getirmekteydi ve ABD yönetimi de tek yanlı olarak hareket etmeye karar verdi. 12 Mart 1947'de Başkan Truman "Truman doktrini"ni ortaya attı. Bu doktrin, ABD'nin, varlıkları dış baskı ya da kendi sınırları dahilindeki militan azınlıkların tehdidinde olan "özgür ulusları" savunmaya yardım etmesi gerektiğini ve yardım edeceğini bildiriyordu. Doktrinin ilanına sebep, Başkan Truman'ın ABD Kongresi'ne sunduğu, Yunanistan'a ve Türkiye'ye askeri ve mali destek önerisi ABD'nin dünyanın her yerindeki komünizm karşıtı rejimlerin korunmasını taahhüt etmesinin başlangıcıydı. Kısa bir süre sonra, Haziran 1947'de, ekonomilerini onarmalarına yardım için Avrupa ülkelerine dev ölçekte mali destek öngören Marshall Planı öne sürüldü. Bu planın birbirini tamamlayan üç amacı bulunuyordu: Avrupalıların kendilerini toparlamalarına yardımcı olmak; ABD sanayisi için karlı ihracat pazarlarını korumak ve beslemek; komünizme neden

olan yoksulluğu ortadan kaldırmak.

Türk liderleri, ABD siyasi ve askeri desteğinde, Marshall Planı'ndan tam olarak yararlanmak için, Amerikalıların çok önem verdiği siyasi ve ekonomik ülkelere (demokrasi ve serbest girişim) daha dikkatli şekilde uymanın; Türkiye için yararlı olacağını anlamışlardı. İşte bu düşünce Türkiye'de 1945 sonrasındaki siyasi ve ekonomik değişimin hem ülke içi hem uluslararası kökleri olduğunu söyleyebiliriz.

Marshall Planı yardımlarının artırılması Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı ile tekrar gündeme gelmiştir. Amerika'nın Kore'ye askeri yardım çağrısı ve Türkiye'nin bu çağrıya uyarak 4500 kişilik bir tugay göndermeye karar vermesi basın tarafından da desteklenmiştir. Ali Fuat Başgil'e göre Türkiye II. Dünya Savaşı'nda "deve kuşu" rolü oynamış buna rağmen dünya barışı için gerekli bir devlet sıfatıyla uluslararası yardımlardan faydalanmıştır. Başgil, "Yalnız, herkes bilir ki, gül koklamak isteyen dikenine katlanır, BM'ye girmenin sadece gurur ve nimeti yok, aynı zamanda imza verip yüklendiğimiz külfetleri de var. Türk'ün ödenmemiş ahde vefa borcu yoktur."³⁸³. diyerek yardımların bir karşılığı olduğunu ima etmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'ndeki yazısında Hüseyin Cahit Yalçın ise şunları söylemektedir:

*"BM'nin Kore'ye yardım teklifine cevap vermeyen veya sembolik yardımlarla işin içinden sıyrılmak isteyen ülkelere Marshall Yardımı'nı durdurmak kafi değildir. Türkiye gibi mertçe yardım kararı veren, bu kararda diğer milletlere ön ayak olan ülkelere devede kulak kabilinden yapılan yardımları da arttırmak lazımdır. Yardımdan kaçınan ülkelerden kesilen hisseleri, yardımcı milletlere vermek yerinde olur. Şimdi Amerika'dan Türkiye'ye daha büyük ölçüde iktisadi yardım bekliyoruz."*³⁸⁴.

Kore'ye asker gönderme kararını meclise danışmadan alan DP lideri Başbakan Menderes'e göre bu olay "ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve Türkiye'nin itibarını yükseltmek bakımından yaman bir fırsat" idi³⁸⁵.

1949 yılında kurulan NATO'ya Türkiye'nin çeşitli siyasi, ve psikolojik nedenlerle alınmaması Türkiye'de bir hayal kırıklığı yaratırken, paradoksal

³⁸³ Ali Fuat Başgil, "Hakikatin Sesi", **Son Posta**, 5 Ağustos 1950, No. 5637+1555, s. 1.

³⁸⁴ Hüseyin Cahit Yalçın, "Amerika'nın Yerinde Bir Kararı", **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1950, No. 9335, s. 1-3.

³⁸⁵ Bostanoğlu, **a.g.e.**, s. 226.

olarak, Türk yöneticilerinin Batı'nın sadık dostu olduklarını göstermek isteyen çabalarını arttırmıştır. 1950 yılında başlayan Kore Savaşı'na Türkiye'nin hatırı sayılır bir kuvvet göndermesi, bu çabaların en tipik örneğidir³⁸⁶. Türkiye'nin uzun bir tereddüt döneminden sonra NATO'ya üye olarak alınmasında Kore Savaşı'na katılmasının da önemli etkisi olsa gerektir³⁸⁷.

Türkiye'nin NATO'ya alınması, bunu bir prestij meselesi yapan Demokrat Parti için büyük bir iftihar vesilesi olmuştur. Çünkü, böylece, Türkiye, 1856 Paris Kongresi'nden bu yana ikinci defa olmak üzere ve bu kez yalnızca sözle değil, organik bağlarla bir Batılı Devletler Topluluğu içine almıyordu³⁸⁸. Demokrat Parti, bunu, kendi iktidarını hem bu yüzden toplayacağı oylarla, hem de onu Batı'nın ekonomik görüşlerine ve çıkarlarına Cumhuriyet Halk Partisi'nden daha yakın bularak tutan Birleşik Amerika'dan sağlayacağı her türlü destekle kuvvetlendirecek bir olay diye görmüş ve bu hava içinde Türkiye'yi Batı'ya daha çok, mümkün olduğu kadar çok bağlamak yarışına çıkmıştır.

³⁸⁶ Türkiye'nin Kore Savaşı'na yaptığı katkı hakkında bkz., Gönlübol, **a.g.e.**, s. 63–71.

³⁸⁷ Kore olayının en önemli etkisi, ABD'ne, elindeki atom üstünlüğü yüzünden o zamana kadar çıkmayacağını sandığı bölgesel savaşların çıkabileceğini göstermesi olmuştur. Birleşik Amerika görmüştür ki, bu üstünlüğe rağmen Sovyetler Birliği Uzak Doğu'da bir savaş çıkarmaya cesaret ettiğine göre, aynı şeyi Avrupa'da da deneyebilir. Bu bakımdan Birleşik Amerika, Avrupa savunmasının daha da kuvvetlendirilmesi gereğini duymuş ve bunun üzerine yukarıda değindiğimiz karşı saldırı teorisini geliştirdiği gibi Türkiye'yi bu teoriyi uygulayabileceği üslerin kurulacağı en elverişli ülke olarak öne sürmeye başlamıştır. İşte Türkiye'nin NATO'ya alınması da bu gelişmeler sonundadır.

³⁸⁸ Demokrat Parti sözcülerinin bu konuda daha da ileri gittiği görülüyor. Örneğin, o zaman DP'nin ileri gelenlerinden olan Cihat Baban, Türkiye'nin NATO'ya alınması vesilesiyle TBMM'de şöyle demektedir: "Fakat bugün Türkiye'nin yalnız Avrupa manzumesi içine değil, dünya manzumesine katılmasına şahit oluyoruz." Bkz., TBMM Tutanak Dergisi, Dönem, C. 13, s. 331.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Yükselme Döneminde ekonomik bütçe açığı içinde olduğu bilinmektedir. Büyük devletlerde olağan karşılanan bu durum duraklama döneminde bir krize yol açmasına rağmen tasarruf tedbirleri ve vergilerin arttırılması yoluna gidilmiştir. IV Murat döneminde benimsenen “borç alan buyruk alır” prensibi ile dış borçlanmadan sakınılmış ve devlet III. Mustafa döneminde “esham tahvilleri” adı verilen bir sistemle iç borçlanma yoluna gitmiştir. Bu süreç her ne kadar 1853 Kırım savaşı kadar götürülse de aslında işin kaynağında II. Mahmut döneminde İngilizlerle 1838’de yapılan “Balta Limanı Ticaret Anlaşması” yatmaktadır. Düşük gümrük ve vergilerle Osmanlı pazarına giren İngiliz malları Osmanlı devletinin elindeki gümüş ve altın paraları hızla tüketmiştir. Padişah Abdülmecit bu krizi önlemek amacıyla devletin gümüş ve altın rezervlerini korumak maksadı ile Bank-ı Dersaadet’i ve Darphane-i Amireyi açmıştır. Kağıt para basımıyla ve bir takım tedbirlerle bu ekonomik krizi engellemeye çalışmasına rağmen 1853 Kırım savaşının ardından –galip çıkmamıza rağmen- ilk dış borcumuzu İngiltere’den alındı. İngiltere çok geçmeden hem borçlarının tahsili hemde İngiliz tüccarlarının gelirlerini merkeze aktarmak maksadı ile Londra merkezli “Osmanlı Bankası”nı açtı. Bu bankanın açılması ardından Bank-ı Dersaadet ve Darphane-i amire kapatılacak ve İmparatorluğun merkez bankası konumuna gelecektir. Bu süreç 1931 tarihinde Merkez Bankasının açılmasına kadar devam edecektir. Alınan dış borçlar ödenemeyecek 1881 tarihinde II. Abdülhamit Muharrem Kanunnamesini yayınlayarak borçlarını ödeyemeyeceğini belirterek iflasını açıklayacaktır. Ardından Duyun-ı Umumiye adı verilen idare kurulacak ve Osmanlı Devleti borçlarına karşılık tuz, tütün, ipek, pamuk ve damga vergilerini karşılık olarak gösterip bu borçların faizlerini indirebilmiştir. Lozan’da Dış borçlar meselesi karara bağlanmış ve Fransa’ya olan dış borçlarımızın ödenmesi kararlaştırılmıştır. Yalnız 1929 “dünya ekonomik krizi” nedeniyle ödemelerde sorun ortaya çıktı bunun üzerine ABD başkanı Hoover’in yayımladığı moratoryum ile borçlar 30 yıl taksitlendirildi ve Osmanlı Devleti zamanında başlayan (1853) dış borçların son taksidi 1950’lerin sonunda ödenerek kapatabilmiştir.

Bu 100 yıllık süreçten yola çıkarak Truman doktrini ve Marshall planı ile Türkiye'nin üstüne almış olduğu dış borçların günümüzde yansımalarının olmadığını söylemek mümkün değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün dış borca karşı tutumu IV. Muradın görüşünden farklı olduğu söylenemez. Bu gün dünyada birçok gelişmiş ülke dış borç almakta ve vermektedir. Borçların şartlarını sizin koyabilmeniz veya yönlendirebilmeniz için güçlü ekonomiye sahip olmanız gerekmektedir. Atatürk döneminde dış borçların nakit veya ön koşullu değilde mal ve hizmet esasına göre alındığını görmekteyiz. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından iç ve dış politikada görülen gerileme-değişim ekonomi ve endüstri alanında da kendini göstermiştir. Yeterli sanayi ve yetişmiş insan gücünün olmayışı gibi gerekçeler II Dünya savaşının ekonomik bir fırsat olarak değerlendirilmesini imkansız kılmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında gündeme gelen Sovyet talepleri Türkiye'nin dış politikasında derin bir iz bırakmıştır. Bu taleplerin en önemli etkisi Türkiye'nin Batı ittifakına girmesini sağlamak, en azından girmesini hızlandırmak olmuştur. Sovyet faktörü, Türkiye'nin Batı ile yakınlaşmasını direkt etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda dolaylı da olsa ülkenin Orta Doğu olaylarına Osmanlı'dan beri görülmemiş ölçüde aktif katılımına da yol açmıştır. Türkiye'nin bölgeye artan ilgisinin 1950'lerde Batı'yla ittifakının bir sonucu olarak başladığı düşünülürse, Türkiye'nin Batı bağlantısının hangi koşullarda gerçekleştiğini anlamak önem kazanmaktadır.

Türkiye'nin Batı'yla ittifakı kolayca ya da doğal seyrinde gelişmedi. Türkiye tüm fırsatları değerlendirmek ve Batı'nın Sovyetlere karşı desteğini sağlayacak global değişikliklere güvenmek suretiyle bu birlikteliği sağladı. Savaş sonrasında, Türkiye'nin Sovyetlere yönelik endişeleri öylesine yoğundu ki söz konusu talepler karşısında Amerika ve İngiltere'nin desteğini aramadan önce Sovyetlerle gerçek bir çatışma ortamını beklemedi. Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Sovyetlere yönelik endişelerinden ötürü Batı'ya yaklaştığında, Almanya'ya karşı sürdürülen zorlu savaşta müttefik kuvvetlerin yanında yer almadığından ne ABD ne de İngiltere nezdinde saygın bir konuma sahipti. Bu nedenle Türkiye'nin savaştan sonra İngiliz ve ABD desteğini sağlayabilmesi iki ana etken ile çok yakından bağlantılıydı.

Her şeyden önce bu destek büyük ölçüde İngiltere ve ABD'nin Sovyet taleplerini BM presipleriyle bağdaşır bulup bulmamalarıyla yakından ilgiliydi. İkinci olarak, bu taleplere verilecek karşılığı, Türk topraklarında olası bir Sovyet kontrolünün İngiltere ve ABD'nin çıkarlarını ne ölçüde tehlikeye sokacağı belirleyecekti. Neyse ki Türk hükümeti iki ülkenin de Sovyet isteklerine karşı tavırlarını öğrenmek için uzun bir süre beklemek zorunda kalmadı.

Her iki devlette kısa süre içinde Sovyet taleplerinin kendi çıkarları için ciddi bir tehdit oluşturduğuna ve dolayısıyla bunlara sert bir yanıt verilmesi gerektiğine karar verdiler.

İngiltere, Türkiye'ye yönelik politikası da dahil olmak üzere savaş sonrası genel Sovyet politikalarının Batı çıkarlarını tehdit ettiği sonucuna varmakta ABD'den daha çabuk davrandı. Dolayısıyla İngiltere, Türkiye'nin egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki çıkarları için hayati olduğuna açıklamakta Amerikalılardan daha hızlıydı. Sonuçta, Türkiye olası bir Sovyet tehdidine karşı destek için İngiltere ve ABD'ye yaklaştığında bu desteği ilk veren ülke İngiltere oldu. Ancak gerek İngiltere gerekse Türkiye, Sovyet tehdidini durdurabilecek gerçek gücün ABD olduğunun çok iyi farkındaydılar.

ABD de Türkiye'ye yönelik taleplerin, Sovyetler'in yayılmacı politikalarının bir başka örneği olduğu kanaatine vararak İngiltere'ye katıldı ve Türkiye'ye bu konuda destek vereceğini ifade etti. 1947'de Truman Doktrini'nin ilanıyla somut bir hal aldı. Doktrin, Türkiye'nin dış politikasında bir dönüm noktasıydı. Doktrinin açıklanmasıyla, İngiltere'nin Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım sağlamaya yönelik geleneksel rolünü üstlenen ABD, Türkiye'nin en önemli müttefiği konumuna geldi. 1947'deki Truman Doktrini ve 1948'deki Marshall Planı Türkiye'ye önemli miktarda yardım sağlamak suretiyle ülkenin Sovyetler karşısında kendine güvenini büyük ölçüde artırdı. Ancak Ankara'nın milli güvenlikle ilgili endişeleri ülkenin savunmasına kesin bir ABD taahhüdü sağlanmadığı sürece devam edecekti. ABD 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması'nı imzalayarak Avrupa'nın savunmasına destek verince, Türk hükümeti de ülkenin gerçek güvenliğinin NATO üyeliğinden geçtiğine

kanaat getirdi.

Türkiye, NATO üyeliğini 1948-1952 arasında sürdürülen dört yıllık diplomatik bir mücadelenin sonunda elde etti. Üyelikle ilgili ilk girişim 1949'da henüz CHP iktidardayken yapıldı ve hemen ardından bir milli mesele haline geldi. DP, Mayıs 1950'de iktidara gelince, Türkiye'nin NATO üyeliği kampanyası çok daha coşkulu ve gayretli bir şekilde sürdürüldü. Hükümet, NATO'nun dışında bırakılmakla ülkenin sadece Sovyetler karşısında büyük bir yalnızlığa itilmediğini, aynı zamanda bu tavırla Türkiye'nin Batı dünyasının bir parçası olmadığına da ima edildiğini ileri sürerek pakta alınmama kararına yoğun itirazlarda bulundu. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılımı ve bu savaşa bağlı olarak ABD'nin strateji felsefesindeki değişiklikler ABD yönetimini Türkiye'nin üyelik talebini desteklemeye yöneltti. Ancak, üyelik için Türkiye hala diğer NATO ülkelerinin, özellikle de İngiltere'nin onayını temin etmek durumundaydı. İngiltere, Orta Doğu'nun savunmasında etkin bir rol almadığı sürece Türkiye'nin NATO üyeliğini kabul edemeyeceğini sürekli dile getiriyordu. O dönemde Orta Doğu'daki çıkarları Türkiye'nin yardımını gerektiren İngiltere, Türkiye'ye Batı Avrupa'nın değil Orta Doğu'nun savunması için bir rol öngörmüştü. İngiltere'ye göre bölgeye yakınlığı dolayısıyla Türkiye'nin Orta Doğu savunmasına katılımı stratejik açıdan havari idi. Daha da önemlisi bölgede, Türkiye'nin ekonomik ve askeri kapasitesine sahip başka alternatif bir ülke de yoktu.

İngiltere'nin bölgenin savunmasına katılımına yönelik bu ısrarcı tutumu karşısında, Türkiye çok geçmeden İngilizlerin talebini kabul etmek durumunda kalacaktı. Batı ittifakına dahil olmak için çabalayan DP hükümeti, Orta Doğu'ya yönelik Batı savunma planlarını desteklemenin İngiltere'nin kendisinin NATO'ya girişine muhalefetini bertaraf etmek için ödenmesi gereken bir bedel olduğunu düşünmeye başladı. Dolayısıyla Türkiye'nin Orta Doğu'ya aktif bir oyuncu olarak girmesi, belirgin uzun dönemli bir politikanın ya da bağımsız siyasi bir kararın sonucundan ziyade, daha çok başta İngiltere olmak üzere Batılı müttefiklerinin Türkiye'ye ikna yoluyla benimsettikleri bir yükümlülük olarak ortaya çıktı. Türkiye, bölgedeki Batı kaynaklı savunma planlarına katılma yükümlülüğü altına girse de, İttifak'ın

diğer Avrupalı üyeleriyle birlikte eşit şartlarda NATO üyeliğini garantilemeden Orta Doğu meselelerine dahil olmak konusunda oldukça temkinliydi. Bölgenin savunmasına katılımının derecesini NATO'ya üyelik başvurusunda kaydedilen ilerleme belirleyecekti. 1951 'de NATO planlamasına katılmak üzere resmen davet edilene kadar Türkiye, Batı'nın Orta Doğu'yla ilgili savunma girişimlerinde yer almak konusunda dikkatli davrandı. Ancak, NATO Akdemi planlamasına davet edilir edilmez de İngiltere, Fransa ve ABD'yle birlikte Orta Doğu deklarasyonunda yerini alacaktı.

KRONOLOJİ³⁸⁹

1937 YILI	
2 Ocak	Akdeniz'de "Statü-quo"nun korunması konusunda İngiliz-İtalyan Antlaşması'nın imzalanması ve bunun Türkiye'de iyi karşılanması.
24 Ocak	Balkan Paktı üyesi Yugoslavya'nın, Bulgaristan ile bir Dostluk Antlaşması yapması, bunun Paktı sarsması.
27 Ocak	Hatay'ın "Ayrı Varlık" olarak kurulması konusunda Türkiye ile Fransa'nın ilke Anlaşması.
2-3 Şubat	Dışişleri Bakanı T. Rüştü (Aras) ile İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano'nun Milano'da görüşmeleri ve dostluğu yinelemeleri.
Mayıs	İngiltere'de Muhafazakar Hükümet Başkanı Balwin'in çekilmesi ve N. Chamberlain'in geçmesi, Baldwin'in Hitler ve Mussolini'ye karşı yatıştırma politikası gütmeye başlaması.
29 Mayıs	Milletler Cemiyeti Konseyi'nce Sancak (Hatay) Statüsü, Anayasası ve sınır haritasının kabulü günü Sancak'ın sınırlarını ve toprak bütünlüğünü güvence altına alan Türk-Fransız Antlaşmasının Cenevre'de imzalanması.
30 Mayıs- 8 Haziran	Ürdün Kralı Abdullah'ın Türkiye'yi ziyareti
7 Haziran	Türkiye ile Mısır arasında Dostluk Antlaşmasının Ankara'da imzalanması.
Haziran	Tunceli'de Kürt isyanı ve bastırılması.
8 Temmuz	Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında Tahran'da Sadabat Paktının imzalanması.
9-17 Eylül	İspanya iç savaşı sırasında Akdeniz'de deniz güvenliğinin (İtalya'ya karşı) korunması için 9 devletin katıldığı Nyon Konferansı'nda Türkiye'nin, İngiltere ve Fransa'yı destekleyerek, 14 Eylülde Nyon ve 17 Eylülde Cenevre Antlaşmalarını imzalaması.
25 Eylül	Mussolini'nin Berlin'de Hitler ile buluşması.
1 Kasım	Çekilen İnönü'nün yerine Başbakanlığa Celal Bayar'ın getirilmesi (Dışişleri Bakanlığında Tevfik Rüştü Aras kalmıştır).
6 Kasım	İtalya'nın; Alman-Japon, Anti-Komintern Pakti'na katılması.
29 Aralık	Hatay Sorunu nedeniyle Türk-Fransız gerginliği sırasında Türkiye'nin 1930 "Dostluk Antlaşması"na son vermesi.
1938 YILI	
27 Şubat	Balkan Paktı Devletleri Başbakanlarının Ankara'da toplanması ve Paktın korunması çabaları.
11 Mart	Almanya'nın, Avusturya'yı işgali ve 13 Mart'ta birleşmenin (anschluss) açıklanması.
27 Nisan	Türk-Yunan Dostluk ve İttifakı'nı tazeleyen bir antlaşmanın Atina'da Bayar ve Metaxas tarafından imzalanması.
2 Mayıs	İtalya'nın Montreux Boğazlar Sözleşmesine katılması.
3-9 Mayıs	Hitler'in Roma'da Mussolini ile buluşması.
19-20 Mayıs	Atatürk'ün Hatay sorunu sırasında güneye giderek askeri geçit resminde bulunması.
19 Haziran	Romanya Kralı 2. Karol'un Türkiye'ye gelerek Atatürk ile görüşmesi.
3-5 Temmuz	Hatay'da güvenliğin ortaklaşa sağlanması için Türk-Fransız Askeri Sözleşmesinin imzalanması ve iki gün sonra Türk kuvvetlerinin Hatay'a girişi.
4 temmuz	Türkiye ile Fransa arasında bir Dostluk Antlaşması'nın Ankara'da parafe edilmesi (Bu Antlaşma Hatay sorunundaki gelişmeler nedeniyle TBMM'ce onaylanmayacak ve yürürlüğe girmeyecektir).
31 Temmuz	Balkan Paktı Devletleri ile Bulgaristan arasındaki Selanik Antlaşması.
2 Eylül	Sancak (Hatay) Meclisinin ilk toplantısı ve Tayfur Sökmen'in Devlet Başkanı seçilmesi.
29-30 Eylül	Hitler, Mussolini, Chamberlain ve Daladier'in, Münih Konferansında, Çekoslovakya'nın Südet bölgesinin Almanya'ya bağlanması, buna karşılık Alman-Çek sınırının güvence altına alınmasını kararlaştırılması; Chamberlain'in Hitler ile bir "Saldırmazlık ve Danışma Demeci" hazırlaması (6 Aralıkta da Fransa böyle bir demeç yapacaktır).
	Fransa ve İngiltere ile ittifak görüşmelerine başlanılmasını Atatürk'ün onaması.

³⁸⁹ Soysal, a.g.e.,; Cumhuriyet Ansiklopedisi, C I-II, YKY, İstanbul 2000; Gotthard Jaeschke, Türkiye Kronolojisi (1938-1945), Çev. Gülayşe Koçak, Ankara 1990; Muzaffer Gökman, 50 Yılın Tutanağı 1923-1973, İstanbul 1973.

	Yugoslavya Kralı I. Alexandr'in İstanbul'a gelip Atatürk ile görüşmesi.
	Atatürk'ün ölümü.
	İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi ve Celal Bayar'ın ikinci kez Hükümet Başkanlığına getirilmesi (Saraçoğlu Dışişleri Bakanı olmuştur).
1939 YILI	
25 Ocak	Çekilen Bayar'ın yerine Dr. Refik Saydam'ın Başbakan olması (Dışişleri Bakanlığında Şükrü Saraçoğlu kalmıştır).
15 Mart	Almanya'nın Çekoslovakya'yı istilası.
28 Mart	General Franco'nun Madrid'e girmesiyle İspanya İç Savaşı nın sonu.
28 Mart	Hitler'in 1934 Almanya-Polonya Saldırmazlık Paktı'na son vermesi
31 Mart-13 Nisan	İngiltere'nin Polonya'ya güvence vermesi ve Fransa'nın da Fransız-Polonya İttifakı'nı anımsatan bir açıklama yapması.
7-8 Nisan	İtalya'nın Arnavutluk'u işgal ve ilhak etmesi.
7 Nisan	İspanya'nın Anti-Komintern Pakta katılımı.
13 Nisan	İngiltere ve Fransa'nın Romanya ve Yunanistan'a güvence vermesi
28 Nisan-5 Mayıs	Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin'in , Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile İttifak hazırlığı sırasında, Ankara'ya gelerek görüşmeler yapması.
28 Nisan	Almanya'nın yeni Büyükelçisi Von Papen'in İnönü'ye güven mektubunu sunması.
3 Mayıs	Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinof'un çekilmesi ve yerine Molotov'un getirilmesi.
12 Mayıs	Türk-İngiliz Ortak Demeci'nin Ankara'da yayımlanması (Üçlü İttifaka ilk adım).
22 Mayıs	Hitler ile Mussolini'nin 10 yıllık Alman-İtalyan " Çelik Paktı'nı yapması.
23 Haziran	Hatay sorununu kesinlikle çözümlen Türki-Fransız Antlaşması'nın Ankara'da imzalanması (Hatay Türkiye'ye veriliyor) ve aynı gün Türk-Fransız Ortak Demeci'nin Paris'te yayımlanması.
23 Ağustos	Hitler'in Danzig'i Almanya'ya bağladığını açıklaması.
23 Ağustos	Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın yapılması ve gizli Protokollerle Polonya, Baltık Devletleri ve Besarabya üzerindeki etki bölgeleri bölüşümü.
25 Ağustos	İngiltere-Polonya Yardımlaşma Antlaşması'nın imzalanması.
1-3 Eylül	Almanya'nın Polonya'ya saldırması (II. Dünya Savaşı'nın çıkışı); iki gün sonra Müttefikler Savaş Yüksek Konseyi'nin (Chamberlain ve Daladier ve askerler) Abbeville'de ilk toplantısını yapması.
17 Eylül	Sovyetler Birliği'nin Polonya'nın doğusunu işgalı.
26 Eylül-16 Ekim	Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nun hazırlanmış olan Türk-İngiliz-Fransız Üçlü Paketi'ne paralel bir Antlaşma sağlamak üzere Moskova'da görüşmeler yapması (Sovyetlerin Boğazlarda ortak savunma önerisi ve Üçlü İttifaka ters düşecek diğer önerileri nedeniyle sonuç vermemiştir).
Eylül-Ekim	SSCB'nin Baltık Devletleriyle yardımlaşma Paktları yapması ve üsler kurması (1940 Haziranı'nda bu Devletleri istila edecekler).
28 Eylül	İkinci kez Moskova'ya gelen Ribbentrop'un Molotov ile Alman-Sovyet Dostluk Antlaşmasını imzalaması; gizli bir protokol ile Polonya'nın bölüşüm sınırının düzeltilmesi ve Litvanya'nın da Sovyet etki bölgesine geçirilmesi.
18-22 Ekim	Türkiye'ye yapılacak İngiliz ve Fransız Askeri Yardımı için General Wavell ve General Weygan'ın Ankara'ya gelişi.
19 Ekim	Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakının Ankara'da imzalanması.
1 Kasım	Başkan Roosevelt'in , 1937 Tarafsızlık Yasası'nı değiştiren ve İngiltere ile Fransa'ya silah yollama olanağını veren yasayı imzalaması
30 Kasım	Sovyetler Birliği'nin, Finlandiya'ya saldırması nedeniyle, Milletler Cemiyeti'nden çıkartılması (Savaş ancak 12 Mart 1940'da sona erecektir).
1940 YILI	
2 Şubat	Belgrad'da Balkan Paketi Dışişleri Bakanlar Konseyi'nin (son toplantı) savaş karşısında Balkanların durumunu görüşmesi.
18 Mart	Hitler ile Mussolini'nin Brenner'de buluşması ve İtalya'nın savaşa girme kararı.
30 Mart	Türkiye-Suriye (Fransa) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesinin Ankara'da imzalanması
9 Nisan	Almanya'nın , Norveç ve Danimarka'yı işgalı
7-10 Mayıs	İngiltere'de N. Chamberlain'in çekilmesi üzerine W. Churchill'in Başbakan olması (Bu Savaş Kabinesinde de Halifax Dışişlerinde kalmış; ancak yıl sonunda Washington'a Büyükelçi olunca yerine savaş Bakanı A. Eden geçmiştir).
10 Mayıs	Alman Ordusu'nun Batı'da saldırıya geçmesi; 4 gün sonra Hollanda'nın teslim

	<i>olması ve Sedan'da Fransız cephesinin delinmesi.</i>
26 Mayıs-3 Haziran	<i>İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin Dunkerque'den çekilişi.</i>
28 Mayıs	Belçika'nın teslim oluşu.
10 Haziran	<i>Fransa cephesi çökerken İtalya'nın İngiltere ve Fransa'ya savaş açması (Bunun üzerine 13 haziranda İngiltere ve Fransa -bir Akdeniz ülkesi olan İtalya savaşa katıldığına göre- Türkiye'nin, Üçlü Antlaşma uyarınca, savaşa girmesini istemiştir (Bkz. 26 Haziran).</i>
14-16 Haziran	Alman Ordusunun Paris'e girişi; iki gün sonra Fransa'da yönetimin başına Mareşal Petain'in geçmesi; General de Gaulle'un Londra'da savaşımı sürdürme kararını açıklaması.
17 Haziran	<i>Sovyetler Birliği'nin Baltık ülkelerini istilası.</i>
22 Haziran	Fransa'nın Almanya ile silah bırakması.
24 Haziran	Fransa'nın İtalya ile silah bırakması.
26 Haziran	Türk Hükümetinin, Fransa'nın çöküşünü, Sovyetler Birliği'nin belirgin olmayan tutumunu ve askeri hazırlığının yetersizliğini hesaba katıp, Üçlü İttifaka ekli 2 sayılı Protokolü (Sovyet çekincesi) ileri sürerek savaşa katılmayacağını (Savaş Dışı Müttefik) İngiltere ile Fransa'ya bildirdiğini, Başbakan R. Saydam'ın TBMM'de açıklaması.
28 Haziran	Sovyetler Birliği'nin, Kral Karol'un Besarabya ve Kuzey Bukovinya'yı bırakmayı reddetmesi üzerine, Romanya'ya saldırıp bu yerleri alması (Karol ülkeyi Gen. Antonesku'ya teslim edip ayrılacaktır).
22-30 Ağustos	Romanya'nın Mihver'in baskısıyla, güney Dobruca'yı Bulgaristan'a ve Transilvanya'nın bir bölümünü Macaristan'a bırakması (Vienna Anlaşmaları).
27 Eylül	Almanya, İtalya ve Japonya'nın 10 yıllık bir ekonomik ve askeri pakt yapması (Üçlü İttifak).
27 Eylül	Suriye'deki Özgür Fransız Kuvvetleri Komutanı'nın, Mandanın sona erdiğini açıklaması (27 Kasım'da Lübnan'da).
4 Ekim	Brenner geçidinde ikinci Hitler-Mussolini buluşması (Bafkanlar konusu da görüşülmüştür).
8 Ekim	Alman kuvvetlerinin Romanya'ya gelişi.
28 Ekim	İtalya'nın Yunanistan'a saldırıya geçmesi (3 gün sonra İngilizlerin Girit'e asker çıkarması).
5 Kasım	Roosvelt'in ikinci kez Başkan seçilmesi.
12-13 Kasım	Berlin'e gelen Molotov'un, Ribbentrop ve Hitler ile görüşmelerinde dünyanın Almanya-İtalya-Japonya ve SSCB arasında bölüşme pazarlığı: Üçlü İttifaka katılması karşılığında SSCB'ye İran ve Körfez bölgesinin bırakılması ve Türk Boğazlarının Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine açık olmasına karşılık öbürlerine kapalı tutulması önerisine, Molotov'un bunu inceleyeceklerini bildirmesi (SSCB 25 Kasım'da verdiği yanıtta, ayrıca Boğazlarda üs, Bulgaristan'ın kendisine bağlı tutulmasını, Almanya'nın Finlandiya'dan elini çekmesini vb. istemiş; ancak SSCB'nin Avrupa'da daha çok genişlemesini istemeyen Almanya buna yanaşmamıştır).
20-23 Kasım	Macaristan ve Romanya'nın Almanya-İtalya-Japonya İttifakına katılması.
25 Kasım	Sovyetler Birliği Bulgaristan'a , bir Yardımlaşma Paketi yapılması karşılığında, ona Trakya'da ödünler önermesi (Bulgaristan bunu geri çevirip Alman dostluğuna bağlı kalacaktır).
3 Aralık	İtalyan Ordusunu bozguna uğratması.
1941 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER	
Fiyat artışı (%) : 38,8	
Dolar kuru (TL) : 1,32	
GSMH büyüme hızı (%) : -10,3	
Sanayi ücreti (TL) : 61,25	
Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,13	
31 Ocak	Churchill'in İnönü'ye bir mesaj göndererek Türkiye'nin Savaşa girmesini istemesi (Türkiye hazır olmadığını bildirecektir).
17 Şubat	Almanlar Balkanlara sarkarken, Türkiye ile Bulgaristan'ın Ankara'da bir Saldırmazlık Demeci yayımlaması.
4 Mart	Bulgaristan'ın Almanya-İtalya-Japonya İttifakına katılması ve Alman Kuvvetlerinin Sofya'ya girmesi; Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a sert tepkisi.

	Hitler'in İnönü'ye bir mesaj göndererek Türkiye'ye saldırma niyetini olmadığını bildirmesi.
11 Mart	ABD'nin Müttefiklere yardım için Kiralama ve Odünç verme (Lend-Lease) Yasasını çıkarması.
25 Mart	Almanların Boğazlara inmesi tehlikesi karşısında Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile bir Saldırmazlık Demeci yayımlaması.
25-27 Mart	Yugoslavya'nın Almanya ile anlaşarak Mihver Devletleri'ne katılması; ama iki gün sonra Belgrad'da bir darbe ile Hükümeti devralan General Simović'in Yugoslavya'nın tarafsızlığını açıklaması (5 Nisan'da Sovyet-Yugoslavya Pakti yapılacaktır).
6 Nisan	Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'ya ultimatomu ve askeri eyleme geçişi (17 Nisan'da Yugoslavya teslim olacaktır).
Nisan	Irak'ta Mihver yanlısı Raşid Ali Geylanî'nin hükümet darbesi ve bunun İngiliz Kuvvetlerince bastırılması.
13 Nisan	Moskova'da Sovyet-Japon Saldırmazlık Pakti'nin yapılması.
22-27 Nisan	İngiltere'nin Alman istilasına karşı Yunanistan'a yardım için Girit'e asker çıkarması; 23 Nisanda Yunan Ordusunun çöküşü ve Silah Bırakışımı; Kral II. George'un kaçışı; 27 Nisanda Almanların Atina'ya girmesi ve İngilizlerin Yunanistan'dan çekilişi (20 Mayıs'ta Almanlar Girit'i havadan istila edince İngilizler Girit'i de boşaltacaktır).
Haziran	Almanların ardından, Bulgarların Batı Yunanistan'ın Trakya ve Doğu Makedonya'yı işgali.
18 Haziran	Türk-Alman Saldırmazlık Pakti'nin Ankara'da Dışişleri Bakanı Saraçoğlu ile Büyükelçi Von Papen tarafından imzalanması.
21-25 Haziran	İngilizlerin Suriye'yi işgali ve Vichy Hükümeti yönetimine son vermesi (16 Eylülde Özgür Fransız Kuvvetleri de onlara katılacaktır).
22 Haziran	Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması.
14 Ağustos	Churchill ve Roosevelt'in Batı Atlantik'te buluşup savaştan sonra kurulacak düzenin temeli olan Atlantik Demecini yayımlaması.
25 Ağustos	İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin İran'ı savaş boyunca, geçit için, işgal etmesi (işgal 1946'da son bulacaktır).
27 Eylül	Suriye'de Özgür Fransız Kuvvetlerince Manda yönetimine son verilmesi (27 Kasım'da Lübnan'da).
9 Ekim	Türkiye-Almanya Ekonomik Antlaşmaları ve Türkiye'nin 1943-1944 döneminde Almanya'ya krom satmayı üstlenmesi.
25 Ekim	Alman Ordusunun Moskova önünde başarısızlığı.
5 Aralık	A. Eden'in Moskova'yı ziyareti ve Türkiye'nin, Stalin'in Boğazlar üzerindeki emellerinden kuşkullanması.
7-8 Aralık	Japonların Pearl Harbour'a saldırması, ertesi gün ABD ve İngiltere'nin Japonya'ya savaş açması.
11 Aralık	ABD'nin Almanya ve İtalya'ya savaş açması.
1942 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER Fiyat artış hızı (%) : 96,8 Dolar kuru (TL) : 1,31 GSMH büyüme hızı (%) : 5,6 Sanayi ücreti (TL) : 95,91 Ekmeğe fiyatı (TL/ kg) : 0,25	
1 Ocak	Birleşmiş Milletlerin kurulması yolunda, 1941 Atlantik Demecinden sonra ikinci adım sayılan Birleşmiş Milletler Demecinin İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği, Çin ve öteki 22 müttefik tarafından Washington'da imzalanması.
26 Mayıs	İngiltere ile SSCB'nin 20 yıllık İttifak Antlaşması'nı Londra'da imzalaması (Bundan Türk Hükümeti kuşku duyacaktır).
9 Temmuz	Dr. Refik Saydam'ın ölümü üzerine Şükrü Saraçoğlu'nun Başbakan olması (Ertesi ay Dışişleri Bakanlığına Numan Menemencioğlu'nun getirilmesi).
4 Kasım	Kuzey Afrika'da Rommel'in çekilmeye başlaması (10 Kasım'da Mısır Almanlardan temizlenecektir).
8 Kasım	Müttefiklerin (General Eisenhower) Fransız Kuzey Afrika'sına çıkışı.
19 Kasım	Rusların Stalingrad'ta genel karşı saldırıya geçişi (Alman Generali Paulus 31 Ocak 1943'de teslim olacaktır).
1943 YILI	

EKONOMİK GÖSTERGELER Fiyat artış hızı (%) : 65,2 Dolar kuru (TL) : 1,31 GSMH büyüme hızı (%) : -9,8 Sanayi ücreti (TL) : 102,7 Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,39	
30-31 Ocak	Churchill'in Adana'ya gelerek, İnönü ile Türkiye'ye gerekli silah ve araç-gereçler işini görüşmesi (Bunun üzerine askerler arasında yapılan görüşmeler sonuç vermeyecektir).
12 Mayıs	Kuzey Afrika'da Alman Ordusunun teslim oluşu.
19-23 Temmuz	Müttefiklerin Roma'yı bombalaması ve Palermo'yu işgali
26 Temmuz	Mussolini'nin iktidardan düşmesi , Kral Victor Emanuel'in Mareşal Badoglio'yu Başbakan ataması.
17 Ağustos	Suriye'de , Fransızların, İngilizlerin baskısı üzerine, ülkenin bağımsızlığını tanınması ve yapılan seçimlerden sonra Şükrü El Kuvvetli'nin Cumhurbaşkanı seçilmesi (Suriye'de İngiliz-Fransız işgali 1946'ya dek sürecektir).
3-8 Eylül	Müttefiklerin İtalya'yı istilası üzerine İtalya'nın koşulsuz teslim olması.
19-30 Ekim	Müttefik Dışişleri Bakanlarının (Hull-Eden-Molotov) Moskova Konferansı ; bu arada Molotov'un Türkiye'nin Almanya'ya karşı hemen savaşa girerek Sovyetlerin cephedeki yükünü hafifletmesini istemesi; Eden ve Hull'un ise buna gerek olmadığını bildirmesi.
5-6 Kasım	Türkiye'nin isteği üzerine A. Eden, Moskova Konferansı dönüşü Kahire'de Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu ile görüşmesi; bu görüşmede Eden'in Ege'de Almanlara havadan saldırmak üzere Türkiye'den üsler istemesi ve Türkiye'nin daha sonra da savaşa katılmasını önermesi (bu önerileri Türkiye kabul etmeyecektir).
28 Kasım- 1 Aralık	Churchill, Roosevelt ve Stalin'in Tahran Konferansı ; Konferansta Churchill'in Türkiye'nin savaşa girmesi gereğini ileri sürmesi, üç gün sonra Kahire'ye çağrılan İnönü'nün bazı koşullarla bunu kabul etmesi; Roosevelt'in Türkiye'nin savaşa girmesinde pek ısrarlı görünmeyip ona yardımın artırılmasını istemesi.
1944 YILI EKONOMİK GÖSTERGELER Fiyat artış hızı (%) : -23,7 Dolar kuru (TL) : 1,31 GSMH büyüme hızı (%) : -5,1 Sanayi ücreti (TL) : 96,82 Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,30	
22 Mart	Türk-İngiliz askeri görüşmelerinin kesilmesi üzerine İngiltere'nin ve 1 Nisanda da ABD'nin Türkiye'ye yardımı durdurması .
2 Nisan	Rusların Romanya'ya girişi (30 Ağustos'ta Bükreş'e girişi).
14-20 Nisan	İngiltere ve ABD birer nota vererek, Almanya'ya krom ihracatını durdurmazsa , Türkiye'ye karşı abluka uygulanacağını vb. bildirince, Türkiye'nin bunu durdurması.
4 Haziran	Amerikan 5. Ordusunun Roma'ya girişi .
5 Haziran	Boğazlardan , ticaret gemisi sayılarak, silahlı kimi Alman gemilerinin geçtiği savı üzerine İngiliz-Türk gerginliği ortaya çıkması (Bu yüzden Dışişleri Bakanı N. Menemencioğlu'nun çekilmesi, Başbakan Saracoğlu'nun Dışişlerini geçici olarak üstlenmesi, sonra Hasan Saka'nın getirilmesi).
6 Haziran	Müttefiklerin Fransa'da Normandiya'ya (İkinci Cephe) asker çıkarması
11-15 Temmuz	Churchill ile Stalin'in artık Türkiye'yi savaşa sokmanın yararı kalmadığını yazışma ile saptaması ve durumu Roosevelt'e de bildirmesi.
2 Ağustos	Türkiye'nin İngiltere ve ABD önerisi üzerine, Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini kesmesi (6 Ocak 1945'de Japonya ile de kesecektir).
24 Ağustos	Türkiye'nin De Gaulle başkanlığındaki geçici Fransız Hükümetini tanınması (N. Menemencioğlu Paris'e bu Hükümet katına atanmıştır).
25 Ağustos	General De Gaulle'ün Paris'e girişi .
6 Eylül	Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'a savaş açması; Bulgaristan'ın hemen teslim oluşu; Sovyetlerin Balkanlara gelişinin Türkiye'yi kaygılandırması ve onu İngiltere ile ABD'ye daha çok yakınlaştırması.
29 Eylül	Sovyetlerin Yugoslavya'ya girişi .
Ekim	İngiltere'nin Yunanistan'a asker çıkarması; Kralın dönüşü için halk oylamasına kadar, Arşevak Damaskinos'un Naip ilanı; solcuların bir iç savaş çıkarması.
20 Ekim	Tito liderliğindeki partizan kuvvetlerin Belgrad'a girmesi.
22 Ekim	Bulgaristan'ın Yunan topraklarını boşaltması ve Almanya'ya savaş ilan etmesi.

Aralık	Enver Hoca liderliğindeki Komünistlerin Arnavutluk'a egemen olması.
10 Aralık	Fransız-Sovyet İttifakının yapılması.
1945 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER	
Fiyat artış hızı (%) : -3,4	
Dolar kuru (TL) : 1,31	
GSMH büyüme hızı (%) : -15,3	
Sanayi ücreti (TL) : 74,32	
Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,33	
11 Ocak	Yunanistan'da , iç savaşta ateşkes sağlanması (iç savaş, komünistlere Bulgaristan ve Yugoslavya'nın yardımı ile uzayacaktır).
17 Ocak	Sovyetlerin Varşova'ya girmesi.
20 Ocak	Sovyetlerin Macaristan ile silah bırakma anlaşması.
4-11 Şubat	Churchill, Roosevelt ve Stalin'in Yalta Konferansı'nda , Almanya'nın koşulsuz teslim olması, Polonya sorunu ve Birleşmiş Milletler için San Francisco toplantısı konularında kararlar alınması. Bu arada, Stalin'in Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesi gereğinden söz etmesi, ayrıca Türkiye'nin ivedilikle savaşa sokulmasını istemesi (Batılılar kaygı duymaya başlar)
13 Şubat	Budapeşte'nin alınışı.
23 Şubat	Yalta Konferansı kararı uyarınca 1 Marttan önce Almanya'ya savaş açan ülkelerin San Francisco Konferansı'na katılabileceği İngiliz Hükümetince Türkiye'ye bildirilince, Türkiye'nin Almanya'ya savaş açması ve 1942 Birleşmiş Milletler Demecini imzalaması.
23 Şubat	Türkiye-ABD Yardım Antlaşması'nın Ankara'da imzalanması.
28 Şubat	BM beyannamesi Türkiye tarafından imzalandı.
2 Mart	Romanya'da Sovyet yanlısı Groza Hükümeti'nin kurulması.
6 Mart	Türkiye San Francisco Konferansına resmen davet edildi.
8 Mart	Türkiye'nin yeni Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ABD'ye hareket etti.
15-20 Mart	Sovyetler Birliği'nin Lubnin'de kurulan Polonya Hükümetine Oder ve Neisse ırmakları ile 1 Ocak 1938'deki Alman sınırı arasında kalan eski Alman topraklarını vermesi (SSCB, buna karşılık, Doğu'daki Polonya'nın eski topraklarından bir bölümünü alacaktır).
19 Mart	Sovyetler Birliği'nin 1925 Türk-Sovyet Saldırmazlık Pakti'na son verme kararını Türkiye'ye bildirmesi, buna verdiği yanıtta Türkiye, 1925 Pakti yerine yenisinin yapılmasına hazır olduğunu bildirmesi (yenisi yapılamayacaktır).
4 Nisan	Döviz rezervleri 57 milyon lirayı buldu.
6 nisan	Hasan Saka başkanlığındaki Türk heyeti BM konferansına katılmak üzere ABD'ye gitti.
12 Nisan	Başkan Roosvelt'in ölümü ve Yardımcısı Truman'ın Başkan oluşu.
13 Nisan	Sovyetlerin Viyana'ya girişi.
20 Nisan	Nisanda Berlin'e girecek, 24 Nisanda Elbe Irmağı'na varacaktır.
25 Nisan – 26 Haziran	Birleşmiş Milletler Konferansı'nın San Francisco'da yapılması ve yasasının imzalanması (24 Ekimde yürürlüğe girecektir).
28 Nisan	Mussolini'nin öldürülmesi.
30 Nisan	Hitler'in Berlin'de intihar etmesi.
1 Mayıs	İtalya'da Alman Ordusunun teslim oluşu.
1 Mayıs	Dışişleri Bakanı Hasan Saka ABD Dışişleri Bakanı Stettinius'la San Francisco'da görüştü.
7-8 Mayıs	Alman Ordusunun Batılı Müttefiklerin Eisenhower komutasındaki Reims karargahında ve ertesi gün Berlin'de Mareşal Juvkov karargahında koşulsuz teslim olmasına ilişkin belgelerin imzası.
Mayıs-Haziran	Suriye'de İngiliz Kuvvetlerinin müdahalesi üzerine, Fransız Kuvvetlerinin çekilmesi (1946 Nisanı'nda İngilizler de çekilince Suriye tam bağımsızlığına kavuşacaktır).
7 Haziran	Molotov'un Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e Boğazların ortak savunması (üs) ve Türk-Sovyet sınırında değişiklikten söz etmesi.
11 Haziran	Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Meclis'ten çıktı. 11 Haziran'ı takip edecek ilk Pazar günü "Toprak Bayramı" olarak kutlanacak.
26 Haziran	Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye Notası. İngiliz Basını; Boğazlar İngiliz Nüfuz bölgesine dahildir.
3 Temmuz	Uç Müttefik'in Berlin işgali rejiminin başlaması.

16 Ağust.	Tem-2	Berlin'de, Potsdam Konferansında Stalin, Truman ve Churchill ile Attlee'nin Almanya'nın çöküşü sonuçlarını düzenlemesi; Konferansta Montreux Boğazlar rejiminin değişmesi gereğini kabul eden üç devletin Türkiye ile ayrı ayrı görüşmek kararı; böylece Montreux'un imzacısı bulunmayan ABD'nin söz sahibi olması.
18 Temmuz		Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına izin verildi.
25 Temmuz		İngiltere seçimlerinde İşçi Partisi'nin zaferi; Churchill'in yenilgisi, Attlee-Bevin ikilisinin iktidara gelişi.
6 Ağustos		ABD'nin söz sahibi olması. Amerikalıların Hiroşima'ya ilk atom bombasını atması.
6-8 Ağustos		Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın San Francisco Konferansı'ndan dönüşünde Beyrut ve Şam'ı ziyaret ederek bağımsızlıklarına kavuşmak üzere olan bu ülkelerin Dışişleri Bakanları Barum ve Cemal Mardan ile Türkiye'nin bu devletleri tanıma konusunun görüşülmesi.
8 Ağustos		Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya savaş açması ve Mançurya'yı istilası.
9 Ağustos		Nagasaki'ye atom bombası atıldı, 40 bin kişi öldü.
14 Ağustos		SSCB-Komünist Çin İttifak Antlaşması.
14 Ağustos		Japonya'nın da koşulsuz teslim olmasıyla, II. Dünya Savaşı'nın sonu. Çin-Sovyet İttifakı.
15 Ağustos		Japonya'nın teslim oluşu.
15 Ağustos		TBMM Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı kabul etti.
27 Ağustos		CHP ülkede bir rejim bunalımı olduğunu ileri süren görüşleri reddetti.
31 Ağustos		CHP'li Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, Vatan'daki "Münevver İstibdat" başlıklı yazısında, CHP iktidarını aydınların diktatörlüğü olarak nitelendirdi.
5-20 Eylül		Irak Krallık Naibi Emir Abdüllillah ve Başbakan Nuri Said'in Türkiye'yi ziyareti (Bunun üzerine Mart 1946'da Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imza edilecektir).
21 Eylül		Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü CHP'den ihraç edildi.
28 Eylül		İzmir Milletvekili Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etti.
12 Ekim		Türkiye ABD'ye Boğazlar'ın geleceği ile ilgili nota verdi.
27 Ekim		Genel nüfus sayımı sonucu Türkiye nüfusunun 18.071.686 kişi olduğu açıklandı.
1 Kasım		General De Gaulle'ün Geçici Fransız Hükümeti Başkanı oluşu.
1 Kasım		İnönü, TBMM'yi açış nutkunda çok partili sistemin gereğini vurguladı: "Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır."
2 Kasım		Potsdam Konferansı'ndan sonra, ABD Türkiye'ye bir nota vererek Boğazlar için Konferans toplanınca ona Amerika'nın da katılmak istediğini bildirmesi.
16 Kasım		Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) kuruldu.
18 Kasım		Bulgaristan'da seçimleri komünistlerin liderliğindeki Cephe Partilerinin kazanması. Sovyet Kızılordusu'nun Azarbaycan'ı işgal edişi.
27 Kasım		İçel Milletvekili Refik Koraltan CHP'den ihraç edildi.
29 Kasım		Yugoslavya'da Tito liderliğinde Federal Halk Cumhuriyetinin kuruluşu.
4 Aralık		Türkiye'de Tan Olayları.
4 Aralık		İstanbul'da komünizm karşıtı gösteri yapan üniversite öğrencileri <i>Tan, La Turquie, Yeni Dünya matbaalarını, Berrak ve ABC Kitapevlerini</i> tahrip ettiler.
12 Aralık		1941'den beri Sovyet Kuvvetlerinin işgalindeki İran ve Azerbaycan'da , Sovyetler Birliği'nin desteğiyle, girilen bir komünist ayaklanmasından 4 hafta sonra, "bağımsız" Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulması (Bu Cumhuriyet Sovyet Ordusunun bu bölgeyi 1946 baharında boşaltması üzerine son bulacaktır).
16 Aralık		Uç Büyüklerin Dışişleri Bakanlarının Moskova'da (son) toplantısı.
1946 YILI		
EKONOMİK GÖSTERGELER		
Fiyat artış hızı (%) : -5,0		
Dolar kuru (TL) : 1,31		
GSMH büyüme hızı (%) : 31,9		
Sanayi ücreti (TL) : 81,59		
Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,31		
7 Ocak		Demokrat Parti resmen kuruldu.
11 Ocak		Arnavutluk'ta Enver Hoca liderliğinde komünist bir hükümetin kurulması (Türkiye'nin bu hükümet nezdindeki ilk elçisi 6 Temmuz 1959'da güven mektubunu verecektir).
22 Ocak		İran'da henüz Sovyet işgal bölgesinde, Kürtlerin yaşadığı kesimde Barzani başkanlığında bir Kürt "Mahabat Cumhuriyeti" kurulması (Bir kaç ay sonra Sovyetler İran'dan çekilince İran ordusu bu Cumhuriyete son verecektir).

2 Mart-5 Nisan	Sovyet Rusya ve İngiltere'nin işgali altındaki İran'dan çekilme kararı (Böylece Sovyet işgalindeki Kuzey batı İran'da solcu Azerbaycan ve Kürt Cumhuriyetleri son bulacaktır).
5 Mart	Churchill'in antikomünist Fulton Söylevi.
9 Mart	Sosyal Demokrat Parti resmen faaliyete geçti.
23 Mart	Zekeriya Sabiha Sertel, Cami Baykut ve Halil Lütfi Dördüncü çeşitli hapis cezalarına çaptırıldı.
29 Mart	Türk-İrak Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'nın Ankara'da imzalanması.
29 Mart	Sosyal Demeokrat Parti yurtdışı Bağlantıları nedeniyle kapatıldı
2 Nisan	Türkiye İngiltere'den beş savaş gemisi aldı.
5 Nisan	ABD hükümetince Türkiye'nin güvenliğine gösterdiği ilginin bir göstergesi olarak Missouri savaş gemisinin Washington'da ölen TC. Büyükelçisi'nin naaşı İstanbul'a getirmesi. Avrupa'da Açlık: Türkiye, İngiltere ve Avrupa'ya yardım ediyor. Türkiye Avrupa'nın buhrandan çıkması için ufak miktarda yardım yapmayı kararlaştırıyor. Dahası, hayvan ihracatını da artıracaktır. Türkiye'nin daha çok tarım aracı olsa, daha çok yardım yapardı. (<i>Cumhuriyet</i> , 5 Nisan 1946.)
17 Nisan	Suriye'den Fransız ve İngiliz kuvvetleri çekilince, ülke tam bağımsızlığına kavuşuyor. Şükrü Kuvvetli Cumhurbaşkanı oluyor.
27 Nisan	Dört büyük müttefikin Oniki Adanın Yunanistan'a verilmesini kararlaştırması (Oniki Ada 1947 İtalya Barış Antlaşması ile, silahtan arındırılmış olarak, Yunanistan'a geçecektir).
28 Nisan	SSCB basını, Missuri'nin ziyareti nedeniyle Türkiye'ye saldırıyor.
8 Mayıs	DP belediye seçimlerine kayılmayacağını açıkladı.
10 Mayıs	İnönü, CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nda, "Serbest seçim hedefimizdir" dedi.
11 Mayıs	"Milli Şef" unvanı CHP tüzüğünden çıkarıldı.
13 Mayıs	DP Başkanı Celal Bayar "Acele seçim yapmakla partimiz yıpratılıyor." Dedi.
18 Mayıs	Savaş yıllarında Romanya'da diktatörlük yapan M. Antonescu ülkenin uğradığı felaketten sorumlu tutularak, idama mahkum edildi. Buna karşılık bir gece önce Krallık Sarayı'nın önünde gösteri yapan Nasyonal Köylü Partisi'ne mensup göstericiler, "Kahrolsun Yahudiler", "Kahrolsun Komünistler" diye bağırarak, yoldan geçen Yahudileri hırpaladılar.
21 Mayıs	Bulgarlar Türk Trakya'sını istiyorlar.
26 Mayıs	Belediye seçimleri olaylı geçti; Milli Kalkınma Partisi seçimlerden çekildi.
27 Mayıs	Milli Kalkınma Partisi seçimlerin iptalini istedi.
29 Mayıs	Ara seçimler hakkında yayın yapan Moskova ve Bulgar radyoları: Türkiye'nin hakiki siması bundan ibarettir. Cumh. Sofya Radyosu: Hiçbir yerde gizli oy hücreleri yoktur.
5 Haziran	TBMM "Sınıf esasına dayalı dernek ve parti" kurulmasına izin verdi.
10 Haziran	TBMM, 21 Temmuz'da erken seçim kararı aldı.
16 Haziran	BM'ye atom enerjisinin küreselleşmesi konusunda rapor sunuyor. Plan daha sonra SSCB tarafından reddedilecektir.
16 Haziran	DP genel seçime katılma kararı aldı.
27 Haziran	Dört büyük müttefik, Oniki Ada'nın Yunanistan'a verilmesini kararlaştırdı.
Haziran	Türkiye'de birbiri ardı sıra çıkarılan demokratik yasalar: Cemiyetler Yasası, Sendikalar Yasası, Üniversiteler Yasası, Basın Yasası.
Temmuz	Türkiye'deki Seçimler hakkında yayın yapan Moskova Radyosu: Halk CHP'ye oy vermeye mecbur kılındı. MKP son anda çekildi.
13 Temmuz	Celal Bayar "Türk milleti CHP'nin karşısındadır." dedi.
21 Temmuz	Türkiye'de demokrasiye geçişin başlangıcı sayılan ilk çok partili (CHP ve DP) seçimlerin yapılması.
21 Temmuz	Genel seçimler yapıldı.
23 Temmuz	Milli Kalkınma Partisi, genel başkan N. Demirağı ihraç etti.
24 Temmuz	Seçim sonuçları açıklandı: 63 ilde CHP'den 396, DP'den 65 ve bağımsızlardan 7 aday seçildi.
25 Temmuz	Sıkıyönetim seçimleri hakkındaki yayınları nedeniyle <i>Yeni Sabah</i> ve <i>Gerçek</i> gazetelerini süresiz kapattı.
2 Ağustos	İngiltere'de basılan Türk paraları 145 sandıkla Türkiye'ye getirildi.
5 Ağustos	İnönü 388 oyla yeniden cumhurbaşkanı oldu; CHP'nin adayı Fevzi Çakmak 50 oy alabildi. Kazım Karabekir 379 oyla TBMM başkanı seçildi; DP'nin adayı Y. Kemal Tengirşenk 58 oyda kaldı.
22 Ağustos	SSCB'ye, Boğazlar'ın, savunmasının Türkiye'ye ait olduğuna ilişkin nota verildi.

7-22 Ağustos ve 24 Eylül-18 Ekim	Boğazlar rejiminde değişiklik yapılması isteğiyle, Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye verdiği ilk nota ve Türkiye'nin buna yanaşmayan yanıtı. Eylülde ikinci Sovyet notası ve yanıtı verilirken ABD ve İngiltere'nin Türkiye'yi tutan diplomatik girişimleri Sovyet girişimini boşa çıkaracaktır.
7 Eylül	Türk Lirasının ABD Doları karşısındaki değeri düşürüldü.
1-28 Eylül	Yunanistan'a halk oylaması sonucu Kral Yorgi'nin ülkeye dönmesi.
18 Eylül	Bulgaristan'da Halk Cumhuriyeti'nin kurulması.
21 Eylül	ABD'de liberallerin lideri Wallace bakanlıktan istifa etti, Brynes kazandı...
7 Ekim	Yunanistan'da 1944'de solcuların başlattığı iç savaşın Arnavutluk, Yugoslavya ve Bulgaristan'ın desteği ile kuzeyde yayılması.
22 Kasım	Lübnan'ın bağımsızlığına kavuşması.
23 Kasım	Türk-Sovyet ilişkilerinde gerginlik sürerken bir Amerikan filosofunun İstanbul'u ziyareti (1947 Temmuzu'nda da bir İngiliz filosu ziyaret edecektir).
11 Aralık	Meclis'te üniversitelerdeki sol akımların önlenmesi istendi.
16 Aralık	Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, İstanbul İşçi Sendikalar Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü sıkıyönetim tarafından kapatıldı.
1947 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER	
Fiyat artış hızı (%) : 5,6	
Dolar kuru (TL) : 1,81	
GSMH büyüme hızı (%) : 4,2	
Sanayi ücreti (TL) : 88,4	
Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,30	
8 Ocak	ABD Dışişleri Bakanı Brynes istifa etti, yerine general Marshall atandı.
12 Ocak	Türkiye-Ürdün Dostluk Antlaşması imzalandı.
10 Şubat	Savaşın mağlupları ile barış antlaşmaları imzalanıyor İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan, Finlandiya.
10 Şubat	Özel ABD bankaları Türkiye'ye kredi vermeyi reddetti.
15 Şubat	Türk-Yunan dostluğu ile ilgili olarak Yunan Kralı Yorgi'nin demeci.
6 Mart	Milliyetçi öğrenciler Ankara'da Ulus Meydanı'nda toplanarak solcular aleyhine gösteri yaptılar, solcu öğretim üyelerinin üniversiteden uzaklaştırılmalarını istediler.
10 Mart	Dört Büyüklük Almanya'nın geleceğini tartışmak için Moskova'da toplandı.
11 Mart	Türkiye Uluslar arası İskan ve Kalkınma Bankası (International Bank for Reconstruction and Development) ve Uluslar arası Para Fonu Teşkilatı'na (International Monetary Fund) katıldı.
12 Mart	Başkan Truman'ın Türkiye ile Yunanistan üzerindeki Sovyet ve komünist tehdidine karşı Truman Doktrini'ni açıklaması ve bu iki ülkeye Amerikan Askeri Yardımı'nın başlaması.
1 Nisan	ABD'li Senatör Vandenberg; SSCB silahı bıraksın, yoksa atom bombası kullanırız.
10 Nisan	İngiltere'den 500 av uçağı aldı.
12 Nisan	Türkiye'nin durumunu incelemek üzere Senatör Berkeley Başkanlığında 10 kişilik bir ABD kongre heyeti Ankara'ya geldi.
13 Nisan	Sovyetler'den kaçan Ermeniler Türkiye'de. Roosevelt'in yardımcısı, New Deal'in Tarım Bakanı Wallace Soğuk Savaşa karşı çıkıyor.
22 Mayıs	ABD Kongresi Yunanistan ve Türkiye'ye yardımı onayladı.
22 Mayıs	Türkiye'ye yapılacak askeri yardımı görüşmek üzere General Oliver başkanlığındaki ABD heyeti Ankara'ya geldi.
5 Haziran	ABD Dışişleri Bakanı Marshall'ın, Batılılar ile birlikte Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik yardım planını (Marshall Planı) açıklaması (Bu plan üzerine yardım işi örgütlenecektir).
5 Haziran	Truman savaşı sonrasındaki tahribatı onarmak ve komünizm tehdidine karşı koymak için Batı Avrupa'ya yardım planı hazırladı.
14 Haziran	Amerikan İktisadi Heyeti Türkiye'ye geldi.
2 Temmuz	İslam dininin akide akide ve ibadet esaslarını öğretmek üzere din dershanelerinin açılması kararlaştırıldı.
2 Temmuz	Fransa ve İngiltere'nin kabul ettiği Marshall yardım planını Sovyetler reddetti.
3 Temmuz	Türkiye'de din öğretimi serbest bırakıldı.
9 Temmuz	Oramiral Willis komutasındaki İngiliz Donanması geldi.
11 Temmuz	Türkiye-ABD Yardım Antlaşması Ankara'da imzalandı.
Temmuz 1947	İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı'nın tarafsız olması gerektiği düşüncesiyle, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı'ndan ayrıldı.

15 Ağustos	Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığı.
1 Eylül	TBMM-ABD yardımını alkışlarla kabul etti.
7 Eylül	Hükümet 7 Eylül Kararlarını ilan etti. Buna göre TL'nin değeri düşürüldü. İthalattaki kimi sınırlandırmalar kaldırıldı. Altının satışı serbest bırakıldı.
19 Eylül	ABD'nin Türkiye'ye yardım işlerini yönetmekle görevlendirdiği Geoerge McGhee Ankara'ya geldi.
22 Eylül	6'lar Konferansı (Türkiye de dahil) Ekonomik Kalkınma
5 Ekim	Kominform'un kuruluşu
5 Ekim	Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak 14 kişilik bir heyetle ABD'ye gitti.
6 Ekim	Genelkurmay heyeti ABD'ye gitti.
22 Ekim	İlk Parti Amerikan yardımını Iskenderun Limanı'na geldi.
5 Kasım	5 yıllık kalkınma planı hazırlandı.
29 Kasım	BM Genel Kurulunun Filistin'in Araplar ile Yahudiler arasında bölünmesine karar vermesi (T.C. Araplar gibi kararı reddediyor).
1 Aralık	Türkiye'de karayolları yapacak Amerikan heyeti geldi.
20 Aralık	Ankara'da gençler antikomünist gösteriler yaptılar; "kahrolsun komünizm, kahrolsun komünist hocalar" diye bağıştılar.
22 Aralık	İstanbul çevre illerde 7 yıldır süren sıkıyönetim sona erdi.
30 Aralık	Romanya'da Halk Cumhuriyetinin kurulması.
1948 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER Fiyat artış hızı (%) : 8,61 Dolar kuru (TL) : 2,82 GSMH büyüme hızı (%) : 15,9 Sanayi ücreti (TL) : 136,2 Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,29	
15 Ocak	İngiltere'nin Irak ile 20 yıllık bir ittifak (hava üsleri ve Irak Dış Politikası'nda denetim hakkı saklı tutuluyor) yapması.
4 Şubat	Ankara'da valilik ve belediye başkanlığının ayrılmasına ilişkin kanun kabul edildi.
15 Şubat	Akdeniz'den sorumlu Komutan Amiral Connoly Türkiye'ye geldi.
2 Mart	Avrupa İktisadi İşbirliği Sözleşmesi imzalandı.
4 Mart	ABD Dışişleri Bakanı Marshall Türkiye'ye yapılacak yardımları savundu.
4-17 Mart	Brüksel Toplantısı: Batı Avrupa Birliği Girişimi. ABD Dış Yardım Yasasını çıkardı (<i>Foreign Aid Act</i>).
15 Mart	İngiltere'nin Ürdün ile bir ittifak yapması ve onu gözetimi altında tutması.
16 Mart	Amerikan yardım planı çerçevesinde verilen uçakların bir kısmı Türk Hava Kuvvetleri'ne katıldı.
17 Mart	İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un Brüksel'de Batı Avrupa Birliği'ni (BAB) kurması (BAB'a 1954'de F. Almanya ve İtalya da katılacak, daha sonra 1991 Maastricht Anlaşması'yla AT'nin savunma kanadını (Türkiye ortak üye) oluşturacaktır. Türkiye Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na katılmaya karar verdi.
18 Mart	Dışalımlara kısıtlama getirildi; ancak zorunlu olan mallar yurtdışından getirilebilecek.
26 Mart	ABD'den ilk B-26 Invide bombardıman uçakları geldi.
1 Nisan	ABD'den alınan P-47 Thunderbold avcı uçaklarından ilk parti İzmir Gaziemir ve Balıkesir hava üslerine geldi.
16 Nisan	Marshall Planı çerçevesinde Batı Avrupa'da (Türkiye dahil) bir Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (EEC) kurulması (Bu örgüt 1960 yılında OECD'ye dönüşecektir).
16 Nisan	Türkiye Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'na girdi. Giriş sözleşmesi Paris'te Numan Menemencioğlu tarafından imzalandı. Türkiye, ittifakla teşkilatın icra konseyi üyeliğine seçildi.
19 Nisan	ABD Temsilciler Meclisi'nin bir üyesi: Wallace vatana ihanet suçuyla kurşuna dizilmeli.
20 Nisan	ABD ile karayolları yapımı konusunda bir antlaşma imzalandı.
13-14 Mayıs	BM Filistin'in bölünmesi kararından sonra İngiltere'nin Filistin'deki mandasına son vermesi; Arap Birliği Devletleri'nin Yahudilere savaş açması; ABD'nin İsrail'i "de facto" tanınması (Onu Sovyetler Birliği dahil, öbür büyük devletler izleyecek; Temuzda İsrail Arapları yenecek ve bölünme sınırlarının da ötesine geçecektir).
14 Mayıs	Filistin'de İngiliz egemenliği sona erdi ve İsrail bağımsızlığının ilan etti.
16 Mayıs	Weizmann İsrail'in ilk cumhurbaşkanı oldu.
18 Mayıs	İsrail Devleti'nin kuruluşu: ABD, Fransa ve SSCB yeni kurulan devleti tanıyor.

28 Mayıs	ABD'den alınan dört denizaltı İstanbul'a geldi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü denizaltıları inceledi.
11 Haziran	ABD Kongresi Vandenberg Kararı'nı kabul etti.
24 Mayıs	Sovyetlerin Berlin Ablukası'nı başlatması.
28 Haziran	Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'ne ayak uydurmak istememesi üzerine Kominform'dan çıkarılması.
30 Haziran	Müttefik Uçakları Berlin'deki Sovyet ablukasını kırmak için hava köprüsü kurdu; Müttefikler Berlinlilere yiyecek yardımı yapıyor.
4 Temmuz	Türkiye-ABD İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalandı.
9 Temmuz	Gizli oy, açık sayım sistemini getiren Seçim Kanunu TBMM'de kabul edildi.
16 Temmuz	DP yeni Seçim Kanunu'nun seçim güvenliğini sağlamadığı gerekçesiyle gelecek ara seçimlere katılmama kararı aldı.
23 Temmuz	ABD'den gönderilen 11 gemi İstanbul'a geldi.
25 Ağustos	Türkiye dolar karşılığında ABD'ye altın sattı.
9 Eylül	Kuzey Kore, Başkan Kim İl Sung liderliğinde, bağımsızlığını ilan etti.
17 Eylül	ABD Kongre Heyeti Türkiye'ye geldi.
19 Eylül	Türkiye-ABD askeri görüşmeleri başladı.
4 Ekim	ABD Başkanı Truman, Kongre'de Türkiye'ye 72.250.00 dolar karşılığı 140 bin ton malzeme gönderildiğini açıkladı.
21 Ekim	General MacArthur Kore'ye ulaştı.
1 Kasım	New York Başpiskoposu Athenagoras Fener Rum Patriği oldu; yasa gereği türk vatandaşlığına geçti.
20 Kasım	Türkiye ABD'den beş bin traktör satın aldı. Türkiye'nin tarımsal ihtiyacını incelemek üzere ABD'den bir heyet geldi.
22 Kasım	İkinci Türkiye İktisat Kongresi toplandı. Kongrede hükümetin devletçilik politikası eleştirildi ve özel girişimciliğin teşvik edilmesi istendi.
26 Kasım	İngiltere "Avrupa Konseyi" oluşturulmasını önerdi.
9 Aralık	Marshall Yardım Programı Başkanı M. Hoffman Türkiye'ye geldi.
10 Aralık	Türkiye, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne kabul oyu verdi.
10 Aralık	Birleşmiş Milletler Meclisi, İnsan Hakları Bildirgesi'ni kabul etti
17 Aralık	ABD Ordu Bakanı K. Royall Türkiye'ye geldi.
Sonbahar	Yunanistan İç Savaşında hükümetin kuzeydeki üç komünist komşusuna karşı sorunu BM'ye götürmesi; Türkiye'nin ABD gibi Atina'yı desteklemesi.
1949 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER Fiyat artış hızı (%) : 0,4 Dolar kuru (TL) : 2,82 GSMH büyüme hızı (%) : -5,0 Sanayi ücreti (TL) : 119,6 Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,39	
13 Ocak	Yazar Sabahattin Ali Bulgar sınırında öldürüldü.
15 Ocak	İmam-hatip kursları açıldı.
25 Ocak	Sovyetler Birliği güdümünde komünist ülkelerin ekonomik işbirliği için COMECON (Council of Mutual Economic Assistance) adlı bir örgüt kurması.
28 Ocak	Avrupa Konseyi'nin kuruluşu.
16 Şubat	İlkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında din dersi okutulmaya başlandı.
20 Şubat	Norveç NATO'ya katılma kararı aldı.
4 Mart	Sovyetler Birliği'nde Molotov, gerekçe gösterilmeden, dışişleri bakanlığından alındı; yerine Andrey Vişinski atandı.
18 Mart	Kuzey Atlantik Anlatması Örgütü (NATO) kuruldu.
28 Mart	Türkiye'nin İsrail'i "de facto" tanınması , (Bu karar Arap ülkelerinde tepki uyandırmıştır).
1 Nisan	Türkiye İnsan Hakları Evrensel Beyannamesine katıldı.
3 Nisan	Güneye Afrika Eski Başbakanı ve Batı'nın önde gelen askeri liderlerinden Mareşal Smut Türkiye'nin NATO'ya alınmasını istedi.
4 Nisan	12 ülke Washington'da NATO'yu kuran antlaşmayı imzaladı.
4 Nisan	Kuzey Atlantik Antlaşması (NATO)'nun Washington'da 12 Batı devletince imzalanması (Pakta Türkiye'nin alınmaması Ankara'da huzursuzluk yaratıyor).
5 Nisan	Federal Almanya Cumhuriyeti'nin kuruluşu.
13 Nisan	Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Beyaz Saray'da Başkan Truman ile görüştü.

15 Nisan	ABD'den yardım olarak iki Muhrip Gölcük'e geldi; gemilere Giresun ve Gelibolu adları verildi.
2 Mayıs	Marshall Planı gereğince Türkiye'ye verilen 1807 traktörün 21'i İstanbul'a geldi.
4 Mayıs	İstiklal Mahkemeleri Kanunu yürürlükten kaldırıldı.
5 Mayıs	Avrupa Konseyi'ni kuran Anlaşmanın (Türkiye dahil) 10 Batı devletince imzalanması. İstiklal Mahkemesi Yasası yürürlükten kaldırıldı.
11 Mayıs	İsrail BM'ye girdi. İngiltere yeni İrlanda Cumhuriyetini tanıdı.
4 Haziran	İlahiyat Fakültesi açılmasına ilişkin yasa çıkarıldı.
13 Temmuz	Papa Pius Komünizme savaş açtı, Komünist Parti'ye üye olanların aforoz edileceğini söyledi.
14 Temmuz	Sovyetler Birliği'nin ilk atom bombası denemesini yapması.
8 Ağustos	Suriye'de Türkiye ile dostluk yanlısı Alb. Hüsnü Zaim'in bir darbe ile iktidarı ele alması.
8 Ağustos	Türkiye Avrupa Konseyi'ne kabul edildi.
9 Ağustos	Türkiye Avrupa Konseyi'ne çağrıldı.
23 Eylül	Amerika, İngiltere ve Kanada, Sovyetler Birliği'nin atom bombası patlattığının tespit edildiğini resmi bir tebliğle dünyaya bildirdi.
24 Eylül	Türkiye, Irak ve İran hükümetleri solculuğa karşı polis ve haber alma güçleriyle önlemler almak üzere birlikte çalışmaya karar verdiler.
1 Ekim	Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması.
11 Ekim	İlahiyat Fakültesi Ankara'da açıldı.
11 Aralık	Kıbrıs Türkleri, adanın Yunanistan'a ilhakı girişimlerine karşı bir miting yaptı.
15 Aralık	UNESCO'nun İstanbul bürosu açıldı.
27 Aralık	Türkiye-ABD Kültür Antlaşması imzalandı.
27 Aralık	Türk-Amerikan Kültür Antlaşması imzalandı.
Yıl sonu	Kıbrıs'ta Rum Ortodoks Kilisesi'nin ENOSIS için bir plebisit yapma kararının Türkiye'de tepkiler yaratması.
1950 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER	
Fiyat artış hızı (%) : -2,1	
Dolar kuru (TL) : 2,82	
GSMH büyüme hızı (%) : 9,4	
Sanayi ücreti (TL) : 121	
Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,36	
7-9 Ocak ve 9 Mart	Türkiye ile İsrail arasında ilk siyasal temsilcilerin göreve başlaması; iki ay sonra Türkiye bu ülkeyi "de jure" tanıyınca temsilcisi S. Esin'in Elçi durumuna gelmesi. SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti'ni kabul etmeyi reddeden BM'yi protesto etmek için Güvenlik Konseyi'ni terk eder.
7-9 Ocak	Yeni Seçim Kanunu'yla ilgili bir danışma toplantısı yapan DP bildiri yayımladı: "Önümüzdeki seçimler mutlaka dürüst olmalıdır."
12 Ocak	Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev N. Boratav vb. hakkında açılan dava sonuçlandı. Sanıklar çeşitli cezalara çarptırıldı
30 Ocak	Sovyetler Birliği Kuzey Vietnam rejimini tanıdı, Fransa protesto etti.
16 Şubat	Meclis yani Seçim Kanunu'nu kabul etti.
17 Şubat	Tarihi türbelerin açılması için Meclis'e kanun teklifi verildi.
18 Şubat	Okullarda ahlak dersi okutulması isteniyor.
21 Şubat	Marshall Yardımı'ndan Türkiye'ye 44 milyon dolar ayrıldı.
22 Şubat	Yüksek Seçim Kurulu Kuruldu.
1 Mart	Tarihi ve mimari değer taşıyan türbelerin açılmasına izin verildi.
1 Mart	Yabancı Yatırımları Teşvik Kanunu.
2 Mart	Tekke ve Türbelerin Kapatılmasını İlişkin Yasa yürürlükten kaldırıldı.
25 Mart	Türk-İtalyan Dostluk Antlaşması Roma'da imzalandı.
29 Mart	Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu türbelerin açılacağını söyledi,.
2 Nisan	Milli Eğitim Bakanlığı 20 türbenin yeniden Açılmasına izin verdi.
4 Nisan	Türkiye Marshall yardımından 30 milyon dolarlık tarım aracı verildi.
1 Mayıs	Celal Bayar Kastamonu'daki konuşmasında hükümetin milli politikasını eleştirdi: "Bir iflas tehlikesi karşısındayız. Marshall Planın olmasaydı bu iflas tahakkuk etmiş olacaktı."
Nisan Mayıs	İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun savunması için ABD, Fransa ve Türkiye ile birlikte kimi Arap Ülkeleriyle bir pakt girişimi; Mısır'ın bunu

	reddetmesiyle paktın suya düşmesi.
14 Mayıs	Türkiye'de yapılan seçimleri Demokrat Parti'nin kazanması.
15 Mayıs	Seçim sonuçları açıklandı: DP 408, CHP 69, MP 1, Bağımsızlar 9 milletvekili çıkardı.
17 Mayıs	Arap Birliği Devletleri'nin İskenderiye'de bir savunma pakti imzalanması.
22 Mayıs	Celal Bayar Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. cumhurbaşkanı oldu. Meclis başkanlığına Refik Koraltan seçildi. İlk DP hükümeti Adnan Menderes tarafından kuruldu.
30 Mayıs	Resmi kuruluşlarda yalnız Atatürk Fotoğraflarının bulunması kararlaştırıldı. İnönü Fotoğrafları kaldırılacak, 3. cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın resimleri asılmayacak.
7 Haziran	Orduda tasfiye, Orgeneral Nuri Yamut Genelkurmay Başkanlığı'na getirildi. Yüksek rütbeli birçok subayın yerine yenileri atandı.
16 Haziran	Meclis, ezanın Arapça okunması yasağını kaldırdı. Uluslar arası İmar ve Kalkınma Bankası heyeti, ülkenin ekonomik durumunu incelemek ve bir program hazırlamak için Türkiye'ye geldi.
18 Haziran	Meclis ezanın Arapça okunma yasağını kaldırdı.
25 Haziran	Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye karşı saldırıya geçmesi üzerine BM Güvenlik Konseyinin askeri müdahale kararı alması (Türkiye de BM emrine 4500 kişilik bir kolordu verecektir. Bu gücün orada ki, başarısı ABD'nin dikkatini çekecektir.).
5 Temmuz	Radyoda dini program yayımlama yasağı kaldırıldı.
7 Temmuz	Dünya Bankası Türkiye'ye 16.400.000 dolar kredi açtı.
14 Temmuz	Genel Af Kanunu Meclis'te kabul edildi. Fatih'in türbesi açıldı. Yeni Basın Kanunu onaylandı.
25 Temmuz	Bakanlar Kurulu olağanüstü toplantı yaparak Kore'ye 4500 kişilik bir askeri birlik göndermeye karar verdi.
28 Temmuz	Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılmasını protesto için Türk Barışseverler Derneği'nin dağıttığı broşürler polisçe toplatıldı. Cemiyet Başkanı Behice Boran ve Sekreter Adnan Cemgil hakkında dava.
30 Temmuz	İki Amerikan filosu İzmir ve İstanbul limanlarına geldi.
1 Ağustos	Türkiye NATO'ya girmek için resmen başvuruda bulundu.
5 Ağustos	12 milyon TL sermayeyle Türkiye Sınai Kalkınma Bankası kuruldu. Sermayenin yarısı hükümetçe yarısı da Uluslararası Yeniden Oluşturma ve Kalkınma Bankası'nca sağlandı. Bankanın amacı kapitalizmin gelişimine yardımcı olmaktır.
12-31 Ağustos	Bulgaristan 250 000 Türk'ün ülkeden çıkarılacağını açıkladı. Bu Türkiye'nin tutumuna karşı Sovyet Bloku'nun tepkisi olarak yorumlandı. (156.000'i geldikten sonra Türkiye 8 Kasım 1951'de sınırı kapayacaktır).
1 Eylül	Eyüpsultan Türbesi ziyarete açıldı.
3 Eylül	Belediye seçimleri yapıldı. 600'ü aşkın CHP'li belediyeden 560'ı DP'ye geçti.
16 Eylül	Türkiye'nin NATO'ya girmek için yaptığı başvuru kabul edildi.
28 Eylül	Birleşmiş Milletler emrine verilen Kore birliği yola çıktı.
21 Ekim	Okullarda din dersi zorunlu hale getirildi.
22 Ekim	Genel nüfus sayımı yapıldı.
27 Ekim	Nüfus sayımının sonuçları alındı. Türkiye'nin nüfusunun 20.902.628 olduğu anlaşıldı.
2 Kasım	Tarım ve sanayi alanlarında üretim artışı sağlamak için Marshall yardımından 125 milyon lira kullanılması kararlaştırıldı.
12 Kasım	Marshall Planı iki yıl daha uzatılacak.
30 Kasım	İnönü dış politika konusunda gensoru önergesi verdi.
5 Aralık	Milli Savunma Bakanlığı bir açıklama yaparak Kore'deki askerlerimizin yüzde 10'unu kaybettiğimiz bildirdi.
31 Aralık	Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya girmek için yaptıkları başvuru reddedildi.
1951 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER	
Fiyat artış hızı (%) : 6,4	
Dolar kuru (TL) : 2,82	
GSMH büyüme hızı (%) : 12,8	
Sanayi ücreti (TL) : 131	
Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,33	
1 Ocak	Türkiye'nin ilk kez iki yıl için seçtiği BM Güvenlik Konseyi üyeliğine başlaması.
12 Şubat	ABD yönetimi Türkiye'ye 500 milyon liralık aynı yardımda bulunması onaylandı.

14-21 Şubat	Ortadoğu'daki Amerikan misyon şefleri İstanbul'da bir araya geldi. Basın toplantısında Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin tartışıldığını açıkladı.
16-24 Şubat	Yunan Dışişleri Bakanı Venizelos "ENOSIS"den söz edince Türk Dışişleri Bakanı Köprülü'nün "Doğu Akdeniz Statüsünde değişiklik olamaz" açıklamasını yapması.
2 Mart	Türkiye'nin Washington Büyükelçisi F.C. Erkin iki ülke arasında bir anlaşma yapılması için ABD Hükümeti'ne resmen başvurdu. Gerçekte istenen, ABD'nin 1939 tarihli "Üçlü Anlaşma"ya katılmasıydı.
22 Mart	Öğrenci kuruluşlarının Necip Fazıl Kısakürek'in "Büyük Doğu" gibi yayınlar aleyhinde yaptıkları gösteri yürüyüşlerine karşı, hükümet "yurtta irticai bir tehlike bulunmadığını" iddia etti.
20 Mart-5 Haziran	İran petrolleri için İngiliz şirketiyle uyuşmazlığın BM •Güvenlik Konseyine götürülmesi, Başbakan Musaddak'ın sert tutumu.
30 Mart	Pakistan ile Hindistan arasındaki Keşmir sorunu BM Güvenlik Konseyi'nde görüşülürken Türkiye'nin Pakistan'ın plebisit tezini desteklemesi.
7 Nisan	Menderes, Amerikan Colombia Radyo Servisi'ne verdiği demeçte Türkiye'nin savunma harcamalarının yüksekliğinden yakındı.
8 Nisan	Başbakan Menderes Amerika CBS Radyosu'na verdiği demeçte, Türkiye bütçesinin %60'ını savunmaya ayırdığını, bu koşullarda ülke kalkınmasının zor olduğunu, bu nedenle ABD askeri yardımının artırılması gerektiğini vurguladı.
16 Nisan	6 Batı devletinin Kömür-Çelik Birliğini kurması.
23 Nisan	Londra, Paris ve Roma'daki Türk Elçileri dış siyaset ve özellikle NATO'ya girme konularını görüşmek üzere merkeze çağrıldılar.
13 Mayıs	ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'nın NATO'ya alınmasını müttefiklerine önermesi.
13 Haziran	ABD Dışişleri Bakanı Dean Acheson, NATO'nun Avrupalı üyelerinden Türkiye'nin pakta kabul edilmesini istedi.
26 Haziran	Sovyetler Birliği Kore'deki savaş için ateşkes istedi.
16 Temmuz	ABD Senatosu Dış ilişkiler Komisyonu'nda görevli 8 senatör, ABD askerini ve ekonomik yardımını görüşmek üzere Ankara'ya geldi.
20 Temmuz	Ürdün Kralı Abdullah Kudüs'te öldürüldü.
23 Temmuz	Amerikan Filosu İstanbul'a geldi. Bu, basınca, NATO'ya girişin bir işareti olarak yorumlandı. Türkiye ile Pakistan arasında bir Dostluk Antlaşması imzalandı.
1 Ağustos	"Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Yasası" kabul edildi.
1 Ağustos	Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu TBMM'de kabul edildi.
3 Ağustos	Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Stasbourg'ta İngiliz meslektaş Morrison'la Türkiye'nin NATO üyeliğini görüştü.
21 Ağustos	İzmir Fuarı'ndaki Çek Pavyonu "komünizm propagandası" yaptığı gerekçesiyle kapatıldı.
1 Eylül	ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda arasında ANZUS İttifakı'nın imzası.
8 Eylül	Japonya Barış Antlaşması'nın San Francisco'da (Türkiye ile birlikte) imzalanması ve aynı gün ABD-Japonya ittifakının da yapılması.
8 Eylül	Japonya 48 ülkeyle barış antlaşması imzalandı.
19 Eylül	Kuzey Atlantik Paktı Konseyi, Türkiye ve Yunanistan'a NATO2ya katılma çağrısında bulundu.
20 Eylül	NATO ülkeleri Yunanistan ve Türkiye'nin örgüte üye olmasını istediler.
24 Eylül	ABD Başkanı Truman, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderdiği mesajda, "Türkiye'nin NATO'ya girişinden büyük ölçüde yarar göreceğinden eminim." dedi.
20 Eylül	Türkiye ve Yunanistan'nın NATO'ya alınmasının NATO Konseyi'nin Ottawa Toplantısı'nda kabulü.
8-15 Eylül	İngiltere'nin girişimi üzerine NATO bağlantılı bir Ortadoğu Komutanlığı (Middle East Command) kurulması için ABD-İngiltere-Fransa ve Türkiye'nin Mısır'a yaptığı önerinin Kahire tarafından reddi. Bunun üzerine Türkiye ve Yunanistan'ın Ortadoğu Komutanlığı'na değil, doğrudan NATO Başkomutanlığı'na (SACEUR) bağlanmasının kabulü.
12-14 Ekim	Amerikan, İngiliz ve Fransız Genelkurmay Başkanları, Ortadoğu konusunu görüşmek üzere Türkiye'ye geldiler. İngilizler Ortadoğu Savunma Komutanlığı'nı önerdiler. Mısır 15 Ekim'de böyle bir pakta katılmayacağını açıkladı.
17 Ekim	"Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı'na İltihakına İlişkin Protokol" Londra'da imzalandı.
26 Ekim	77 yaşındaki Winston Churchill yeniden İngiltere Başbakanı oldu.
2 Kasım	Mihri Belli'nin eşi Sevim Tan, Dünder Baştımar ve kimi sosyalistler, "komünist parti kurma" suçlamasıyla tutuklandı.

3 Kasım	Türkiye'nin NATO'ya girişiyle kendi topraklarının çembere alınmak istendiğini ölen süren SSCB Ankara'ya bir protesto notası verdi.
29 Kasım	Suriye'de Hırnavi'yi deviren Alb. Çiçekli'nin iktidarı ele alması.
3 Aralık	Ceza Yasası'nın 141-142. maddeleri değiştirildi, ağırlaştırıldı.
24 Aralık	Libya'nın BM kararıyla bağımsız bir devlet oluşu.
24 Aralık	Libya bağımsızlığını ilan etti.
1952 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER Fiyat artış hızı (%) : 2,8 Dolar kuru (TL) : 2,82 GSMH büyüme hızı (%) : 11,9 Sanayi ücreti (TL) : 148 Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,33	
4 Ocak	ABD'nin yeni elçisi McGhee Ankara'ya geldi.
14 Ocak	Mısır'da durum ciddi bir havaya büründü. Süveyş Kanalı'nda milliyetçilerle İngiliz askerleri arasında savaş başladı. İngiltere Türk Hükümeti'nin Ortadoğu Savunma Paktı'nın gerçekleşmesine önderlik etmesini istedi.
18 Şubat	Türkiye ve Yunanistan'ın gerekli işlemler tamamlanınca NATO'ya resmen ve tam üye olmaları.
3-5 Mart	Eisenhower Heyeti Ankara'ya geldi. Basın açıklaması yapılmadı. Heyet daha sonra Atina'ya gitti.
12-14 Mart	NATO Güney Avrupa Başkomutanı Amiral Carney Türk Hükümeti'yle görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya geldi.
31 Mart	Türk Hükümeti, önceki beyanlarının tersine, İslam Ülkeleri Konferansı'na katıldı.
21 Nisan	Türkiye ile Yunanistan arasında vize kaldırıldı; kimi tarım ürünlerinin ihracatında ortak politikalar uygulanması kararlaştırıldı.
13-18 Ekim	Başbakan Menderes ve Dışişleri Bakanı F. Köprülü Ortadoğu Sorunu'nu İngilizlerle tartışmak üzere İngiltere'ye gitti.
23 Temmuz- 7 Eylül	Mısır'da "Özgür Subaylar Hareketi"nin darbesi üzerine krallığa son verilip Gen. Nagib Başkanlığı'nda Cumhuriyet kurulması (Çok geçmeden iktidara Alb. Abdel Nasır egemen olacaktır.)
1953 YILI	
EKONOMİK GÖSTERGELER Fiyat artış hızı (%) : 4,8 Dolar kuru (TL) : 2,82 GSMH büyüme hızı (%) : 11,2 Sanayi ücreti (TL) : 165 Ekmek fiyatı (TL/ kg) : 0,33	
5 Mart	Stalin'nin ölümü ve kolektif liderlik (Krusçev,Bulganin) döneminin başlaması.
11-20 Mayıs	ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in Ortadoğu'da Sovyetlere karşı bir savunma (containment) düzeni kurulması koşullarını incelemek üzere bölgeye (Türkiye dahil) bir dizi ziyaret yapması.
30 Mayıs	Stalin'in ölümünden üç ay sonra, Sovyet Hükümeti'nin 1945-46'da Moskova'nın yarı resmi olarak Kuzey Doğu Anadolu'da toprak istemlerinin geçerli olmadığını, Boğazlar konusunda ise eski görüşlerini yeniden gözden geçirip Sovyetlerin güvenliğini de öngören her iki tarafa kabul edilebilecek bir çözüm bulunması dileğini açıklaması.
20-29 Temmuz	Suriye'de Devlet Başkanı Çiçekli " İskenderun Sorunu "nu kamuoyunu okşayıcı biçimde ortaya atmasının ve kurduğu Arap Kurtuluş Partisi'nin programına Toroslara uzanan Türk topraklarının Arap toprağı olduğunu savını koymasının Ankara'da sert tepki uyandırması; Ankara bunun üzerine (Şam Elçisi C. Karasapan'ı geri çekerek, yerine İ. Soysal'ın işgüder olarak gönderecektir; gerginlik 1955 Martı'nda biraz yatışacak, Ankara yeniden elçi yollayacaktır.).

KAYNAKÇA

Belgeler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

B.C.A. 030.01./ 125.801.5

B.C.A. 030.01 / 80.507.5

B.C.A. 03.10.00.0. / 268.807..3

Düsturlar

Düstur , 3.Tertip , Cilt 5

Düstur, 3.Tertip, C.28

Düstur, 3.Tertip, C.29

SÜRELİ YAYINLAR

- **Akşam**
- **AÜSBF Dergisi**
- **Cumhuriyet**
- **Donanma Dergisi**
- **Düstur**
- **Hürriyet**
- **Milliyet**
- **NATO Belgeler**
- **NATO Dergisi**
- **New York Times**
- **Son Posta**
- **Son Telgraf**
- **Tanin**
- **TBMM Tutanak Der.**
- **Ulus**
- **Zafer**
- **Ayın Tarihi**, Eylül 1947, 14 Ağustos 1946, Mayıs 1952, Mart 1948, Şubat 1945.

- **National Arlvisory Council**

Kitaplar ve Makaleler

- Acar, Mustafa; "DB; Dünya Bankası", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya 2006.
- Achilles, Theodore C.; "Atlantik ittifakının Kurulmasına Yol Açan Görüşmeler, ABD'nin Rolü", **NATO Dergisi**, S. 3, (1979).
- Ahmad, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, İstanbul 1999.
- Akalın, Cüneyt; **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye**, İstanbul 2003.
- Akgün, Birol; "AK: Avrupa Konseyi", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Ed. Şaban H. Çalış, Konya 2006.
- Akşin, Aptülahat; **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, C. II, İnkılap ve Aka Kitapevi, İstanbul 1966.
- Akşin, Aptülahat; **Soğuk Harp**, İnkılap Yay., İstanbul 1960.
- Alpar Cem, Ogun, M. Tuba; **Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar**, Evrim Yay., 3. baskı., İstanbul 1988.
- Ambrose, Stephan E.; **Dünyaya Açılım**, Dış Politika Enstitüsü Yay., Ankara 1992.
- Arcayürek, Cüneyt; **Şeytan Üçgeninde Türkiye**, Bilgi Yay., Ankara 1987.
- Arı, Önder; **Uluslararası İlişkiler**, Der Yay., İstanbul 1987.
- Arı, Tayyar; **2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi**, 4. B., Alfa Yay., İstanbul 1999.
- Armaoğlu, Fahir; **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1984.
- Aslan, Zeki Mesud; **Yeni Devletler Hukuku**, C. I, Ankara 1950.
- Ataöv, Türkkaya; **Amerika, NATO ve Türkiye**, Ankara 1969.
- Avcioğlu, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)**, Bilgi Yay., Ankara 1971.
- **Avrupa İktisadi Kalkınma Programı ve Türkiye**, Ankara 1948.
- Avrupa Konseyi, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C. I, İstanbul.

- Barkay, Gül İnanc; **ABD Diplomasisinde Türkiye 1940–1943**, Buke yay., İstanbul 2001.
- Başgil, Ali Fuat; "Hakikatin Sesi", **Son Posta**, 5 Ağustos 1950.
- Bilge, A. Suat; **Milletlerarası Politika**, SBF Yay., Ankara 1956.
- Birand, Mehmet Ali; **Emret Komutanım**, Milliyet Yay., İstanbul 1984.
- Black, Eugene R.; "Dış Yardımlar Hakkında Bazı Düşünceler", Çev. Haydar Aytekin, **Maliye Bülteni**, 14 Mart 1953.
- Boratav, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi (1908–2002)**, İstanbul 2005.
- Bostanoğlu, Burcu; **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, İmge Kit., İstanbul 2008.
- Bulut, Mehmet; "IMF: Yapısı, Etkileri ve Sonuçları", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Ed. Şaban H. Çalış, Konya 2006.
- Can, B. Bülent (2000), **Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908–1923)**, İstanbul 2002.
- Cem, İsmail; **Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul 1999.
- Chener, H. B.; **Turkish Investment and Economic Development**, Ankara 1953.
- Cillov, Haluk; **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul 1982.
- **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, C I-II, YKY, İstanbul 2000.
- Çelik, Edip; **100 Soruda Türkiye’nin Dış Politika Tarihi**, İstanbul 1969.
- Çiner, Sedat; "Bugün, Türkiye Amerikan Yardımı ve Sovyet Rusya", **Donanma Dergisi**, C. 64, S. 401, Ekim 1952.
- Çomak, Hasret; "II. Dünya Savaşı ve Türkiye, Harbin Sonrasında Türkiye-ABD İlişkileri, ABD’nin Türkiye’ye Yardım Politikası (Truman Doktrini ve Marshall Planı)", **Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I, İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 20-22 Ekim 1997-İstanbul**, Gnkur. Bsm., Ankara 1998.
- Çulcu, Murat; **Marjinal Tarih Tezleri**, İstanbul 2006.
- Daver, Abidin; "Dost Amerika’nın Türkiye’ye Karşı Vazifeleri", **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1950.
- Denniston, Robin; **Churchill’in Gizli Savaşı, Diplomatik Yazışmalar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve Türkiye (1942–1944)**, İstanbul 1998.

- Deringil, Selim; **Denge Oyunu**, İstanbul 2003.
- **Documents on international Affairs 1947–1948.**
- Doğramacı, H. Gülşen; **Demokrat Parti Dönemi Türk-ABD İlişkileri (1949–1960)** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1998.
- Dönmez, Ömer; **Kavram Teori ve Politikalar**, Gazi Kitabevi, Ankara 2007.
- Ekincikli. Mustafa; **Türk Dış Siyaseti İnönü-Bayar Dönemleri**, Berikan Yay., Ankara 2002.
- Ergin, Feridun; **Uluslararası Politika Stratejileri**, İÜİF Yay, İstanbul 1983.
- Erhan, Çağrı; **“Avrupa’nın İntiharı ve II. Dünya Sonrasında Temel Sorunlar”**, AÜSBF Dergisi, LI/1-4, Ankara 1998.
- Erkin, F. Cemal, **Dışışlerinde 34 Yıl**, Washinhton Büyükelçiliği, C. II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- Erkin, F. Cemal; “İnönü Demokrasisi ve Dış İlişkiler”, **Milliyet**, 14 Ocak 1974.
- Erkin, F. Cemal; **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara 1968.
- Esmer, A. Ş.; “Türkiye ve Marshall Planı”, “, 19 Nisan 1948.
- Eyüpoğlu, Cemal R.; **“Marshall Planı ve Türkiye (2. Kısım)”**, Siyasi İlimler Mecmuası, S. 207, C. XVIII., Haziran 1948.
- Fahri, M.; **Amerikan Harp Doktrinleri**, Yön Yay., İstanbul 1966.
- Fenik, M. Faik; “Türk Gücü ve Barış İdeali”, **Zafer**, 7 Ağustos 1950.
- Fleming, D. F.; “Can Pax Americana Succeed?”, der.: N. D. Houghton.
- Frush, **Dunn to Marshall**, C. III., 3 Mayıs 1947.
- Gaddis, John Lewis; **Soğuk Savaş**, İstanbul 2008.
- **Garbaçov-Krenz Konuşması**, , CHWIP Bulletin 12/13 (Sonbahar/Kış 2001); Garbaçov röportajı, CNN Cold War, 23. bölüm, “The Wall Comes Down”, 1 Kasım 1989.
- Gencer, Ali İhsan, Özel, Sabahattin; **Türk İnkılap Tarihi**, Hv. Bas. ve Neş. Md.lüğü, Ankara 2006.

- Goloğlu, Mahmut; **Milli Şef Dönemi (1939–1945)**, Ankara 1974.
- Gökman, Muzafer; **50 Yılın Tutanağı 1923–1973**, İstanbul 1973.
- Gönlübol, Mehmet; **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, AÜSBF Yay., Ankara 1977.
- Gönlübol, Mehmet; **Turkish Participation in the United Nations, 1945-1954**, Second Printing, Ankara 1965.
- Gönlübol, Mehmet; **Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı 1945–1965**.Ankara 1971.
- Gönlübol, Mehmet; **Uluslararası Politika**, Ankara 1979.
- Gözen, Ramazan; “NATO: *ABD Patentli Savunma Örgütü*”, **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Konya 2006.
- Gürün, Kamuran; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1930’dan Günümüze Kadar)**, Ankara 1983.
- Gürün, Kamuran; **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1930’dan Günümüze Kadar)**, Ankara 1983.
- Halil, Ali; **Atatürkçü Dış Politika ve NATO ve Türkiye**, Gerçek Yay., No. 23, İstanbul 1968.
- Hart, Liddell; **II. Dünya Savaşı Tarihi**, C. II, YKY, İstanbul 2005.
- Hasegawa, Tsuyoshi; **Racing the Enemy: Stalin, Truman and the Surrender of Japan** (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2005).
- Hasgüler, Mehmet, Mehmet B. Uludağ; **Devletlerarası ve Hükümet-dışı Uluslar arası Örgütler**, Ankara 2004.
- Hocaoglu, Durmuş; "Demokrasi, Kameralizm ve Osmanlı'daki Etkileri", **Yeni Türkiye**, ISSN 1300-4174., Yıl: 3, Sayı:18.
- Hogan, Michael; **The Marshall Plan America, Britain and the Reconstruction of Western Europe 1947-1952**, New York Cambridge University Press.
- Hurewitz, J. C.; **Middle East Politics: The Military Dimension**, New York 1969.
- Ismay, Lord; **NATO**, İlk Beş Sene (Çev. A. Suat Bilge) Ankara 1956.

- **II. Dünya Harbinde Harp Ekonomisi**, Harp Akademileri Yay., İstanbul 1985.
- **In Question of Peace and Security, Sclected Documcnts on American Foreign Policy, 1941-1951**, Department of State Publication No. 4245, Washington 1951.
- Jaschke, Gotthard **Türkiye Kronolojisi (1938–1945)**, Çev. Gülayşe Koçak, Ankara 1990.
- Jaschke, Gotthard; **Die Türkei İn Den Jahren 1942–1951**, Weisbaden 1955.
- Kan, Kürşat, Çalış, Şaban H.; "BM: Birleşmiş Milletler", **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Ed. Şaban Çalış, Konya 2006.
- Karpat, Kemal H.; **Türk Demokrasi Tarihi**, Ankara 2008.
- Karluk, Rıdvan; **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasi Kuruluşlar**, Turhan Yay., Ankara 1998.
- Kazgan, Gülten; **Türkiye Ekonomisinde Krizler**, İstanbul 2005.
- Kennedy, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, İş Bankası Yay., İstanbul 2001.
- Kissinger, Henry; **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, İş Bankası Yay., Ankara 1998.
- Kocaoğlu, Mehmet; **Uluslararası İlişkiler**, Ankara 1993.
- Koçak, Cemil; **Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, C. I, İstanbul 1996.
- Küçükömer, İ.; **Gelişmiş ve Az gelişmiş Ülkelerin İlişkileri Üzerine**, İstanbul 1966.
- Kürkçüoğlu, E. Ömer; **Türkiye'nin Arap Ortadoğusu'na Karşı Politikası**, (1945-1970), , AÜSBF Yay., Sevinç Matbaası, Ankara 1972.
- Lafeber, Valter; **America, Russia and the Cold War**, New York 1972.
- Lefler, M.; **Preponderance of Power**.
- Lerche, Charles O.; "The Crisis in American World Leadership" The Journal of Politics, Vol. 28, No. 2, Mayıs 1966.
- Manual of the Concil of Europe: **Structure, Functions and Achievements**, by Group of Official of the Secreteriat, Stevens&Sons

Lim.: London 1970.

- Mardin, Şerif; **Türkiye’de Din ve Siyaset**, İstanbul 1999.
- Mc Ghee: ABD -Türkiye-NATO-Ortadoğu, çev. Belkıs Çorakçı, Bilgi Yay., Ankara 1992.
- Mee, Charles L.; **The Marshall Plan: The Launching of the Pax Americana**, Simon and Schuster, New York 1984.
- Merih, Turgay; **Soğuk Savaş ve Türkiye**, Ankara 2006.
- Montbrial, Thierry de; **Memoire du Temps Present**.
- Morgenthau, H. J.; **Politics Among Nations: The Struggle For Pover and Peace** (Alfred A. Knopf, NY 1968).
- Morgenthau, Hans J., **Uluslararası Politika**, C. I: çev. Baskın Oran-Ünsal Oskay, Türk Siyasi İlimler Derneği Yay., Ankara 1970.
- Naimark, Norman M.; **The Russians in Germnay: A History of the Soviet Zone of Oc-Cupation, 1945-1946** (Cambridge, Massachusetts: Hadvard University Press 1995).
- Okandan, R. Galip; **Umumi Amme Hukuku**, İÜHF Yay., No. 250, İstanbul 1966.
- Okyar, Osman; “ABD Yardımları ve Türkiye Ekonomisi”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, No. 260, Kasım 1952.
- Oran, Baskın; **Türk Dış Politikası**, İletişim Yay., İstanbul 2003,
- Orkunt, Sezai; **Türkiye-Amerika Askeri ilişkileri**, Milliyet Yay., İstanbul 1978.
- Özdağ, Ümit; **Ordu-Siyaset İlişkisi**, Ankara 1991.
- Öztemiz, Mutay; **Cumhuriyet Döneminde Devletin Din Politikaları**, İstanbul 1997.
- Pazarcı, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, AÜSBF Yay., Ankara 1985.
- Pechatnov, Vladimir O., Edmanson, C. Earl; “The Russian Perspective”, **Debating The Origins Of The Cold War: American and Russian Perspectives**, Rowman & Littleflied, New York 2002.
- Sander, Oral; **Siyasi Tarih 1918–1994**, Ankara 2005.

- Sander, Oral; **Türk ABD İlişkileri (1947-1965)**, AÜSBF Yay., Ankara 1979.
- Saray, Mehmet; **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler**, AAM Dergisi, Ankara 2000.
- Sarıınay, Yusuf; **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Giriş**, Ankara 1988.
- Silan, Cenani Sahir; **ABD Türk Yardım Programı**, Ankara 1948.
- Soysal, İsmail; **Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919–1953)**, İstanbul 1993.
- **Survey of International Affairs, The Middle East**, 1945–1950.
- Taninli, Server; **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, C. VI, 3 B., Adam Yay., İstanbul 1999.
- Taşhan, Seyfi; “Türkiye ve Avrupa Konseyi”, **Dış Politika**, C. X-T, S. 4.
- Tekeli, İlhan; Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, İstanbul 2009.
- Telegram From British Embassy Ankara, to Foreign Office London. 8 May 1946, Information about Turkey 1945–1946, Public Report Office, London.
- Tezel, Yahya S.; **Cumhuriyet Dönemi'nin İktisadi Tarihi**, İstanbul 2002.
- **The Conference at Malta and Yatla**, TTK Kütüphanesi.
- Truman, Harry S.; **Years of Trial and Hope**, New York 1956.
- Tuncer, Baran; **Milletlerarası İktisadi Yardımlar ve Kalkınma Meselesi**, Ankara 1967.
- Turan, İlder; **NATO İttifakının Stratejik ve Siyasi Sorunları**, İstanbul, (?).
- Türk, İsmail; **İktisadi Gayeli Mali Yardımlar (Nazariye ve Tatbikat) Türkiye ve Bazı Yabancı Memleketlerde**, Ankara 1957.
- **Türkiye'de Marshall Planı C. I**, Güneş Matbaacılık T.A.O., Ankara 1951.
- **Türkiye'de Marshall Planı C. II**, Güneş Matbaacılık T.A.O., Ankara 1951.
- **Türkiye'nin Milli Savunma Stratejisi ve Dış Politika Sorunları**, Milli Basımevi, Ankara 1968.
- Tütengil, C. Orhan; **Az Gelişmiş Ülkelerin Toplumsal Yapısı**, İstanbul

1966.

- Uçarol, Rifat; **Siyasi Tarih**, İstanbul 1985.
- Uran, Hilmi; **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908–1950)**,

İş Bankası Yay., Ankara 2009.

- Uslu, Nasuh; **Türk Amerikan İlişkileri**, Ankara 2000,
- Ülken, Yüksel; **Dış Yardımlar**.
- Ülman, Haluk; **Türk-ABD Diplomatik Münasebetleri 1939–1947**, Ankara

1961.

- Üstün, Senem; "Turkey and the Marshall Plan: Strive For Aid," **Turkish Yearbook of International Relations**, Vol:XXVII, 1997.

• Weisband, Edward; **II. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yay., Ankara 1974.

- Yalçın, E. Semih; **Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti**, Berikan Yay., Ankara 2007.

• Yentürk, Nurhan, Kepenek, Yakup; **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi.

- Yerasimos, Stefanos; **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, 3. Kitap, çev. Babür Kuzucu, İstanbul 1979.

- Yeşil, Ahmet; **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş**, Ankara 2001.
- Yılmaz, Metin; **Marshall Yardımı ve Türk Silahlı Kuvvetleri**, İzmir 2000.
- Zengin, İsmail; **Stratejik Etütler Bülteni**, Yıl: 26, Eylül 1992.
- Zürcher, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul 2004.

EKLER

EK-1

COMMUNITY ARCHIVE

Not :

Marshall plâni hakkında :

Marshall plânından memleketimize iki şekilde yardım temin edilmektedir. Bunlardan birincisi direkt yardım olup Amerikan Hükûmetince Türkiye'ye dolarla yapılmaktadır ve Amerika'dan yapılacak mal ve hizmet mübayaası için kullanılmaktadır. İkinci şekil yardım ise traj hakkı suretile muhtelif Avrupa memleketlerinde Türkiye'ye temin edilen satın alma imkânlarıdır.

1948/49 yılında Marshall plânından Türkiye'ye yapılan 49,7 milyon dolarlık yardımdan 22,148,000 dolarlık kısmı (umum yardımın % 44,5 u) Bakanlığımıza ayrılmıştır.

1949/50 yılı Marshall plânından memleketimize 59 milyon dolar direkt ve 58 milyon dolarlık da Avrupa'dan traş hakkı ki cem'an 117 milyon dolarlık yardım yapılmıştır. Bu yardımlardan tarıma yekûn olarak 16,134,000 dolarlık yardım ayrılmıştır. Bu da umum yardımın % 13,8 ini teşkil etmektedir. Bunun 14,626,000 doları Amerika'dan direkt yardım; geri kalan 1,508,000 doları da Avrupa'dan traş hakları teşkil etmektedir.

Bu halde şimdiye kadar tarıma 36,774,000 dolar direkt yardım ve 1,508,000 dolar traj hakkı ki cem'an 38,282,000 dolar ayrılmıştır.

Direkt yardımın seneler ve muhtelif ziraat alet ve makina-
larile malzeme nev'ileri itibarile bölünüşleri ekli 1 No.lu listede
gösterilmiştir.

Trafi haklarından tarıma ayrılan 1,508,000 doların memleketler ve maddeler itibarile bölünüşü de 2 No.lu listede yazılıdır.

./.

12 sayfs

030	01					
-----	----	--	--	--	--	--

ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

-2-

Direkt yardımdan şimdiye kadar sipariş verilen, memleketimize gelen ve satılan miktarlar 3 No.lu listede yazılıdır.

Listenin tetkikinden de anlaşılacağı üzere şimdiye kadar 6676 traktör, 9079 traktör pulluğu, 3456 diskharrow, 1262 biçer-döğeri, 1439 hububat mibzeri, 2732 pamuk mibzeri, 2516 One-Way pulluğu ve 104 pikap kamyonet sipariş verilmiştir. Bunlardan memlekete gelip de halen satılmamış olanlar yine 1 No.lu listenin son sütununda gösterilmiştir.

Marshall planından getirtilen bu alet ve makinalar firmalar vasıtasile ithal edilmekte ve satılmaktadır. İthal ve satış fişleri 10138 sayılı yönetmelik hükümlerine göre yürütülmektedir.

Malların satışı :

Marshall planından memleketimize getirtilen traktör, ziraat alet ve makinaları evvelâ Vilâyetler itibarile tahsis olunmakta ve bu tahsisler İl Tevzi Komisyonları vasıtasile çiftçilerimize dağıtılmakta idi. Kâfi miktarda araziye sahip olan bir çiftçi vilâyete başvurarak işletme büyüklüğünü, satın alacağı aletin cinsini vesair bilgiyi gösteren bir beyanname vermekte ve bir tedarik belgesi almakta idi. Bu belgeler o vilâyete tahsis okunan alet ve makinaların miktarını geçemezdi. Eline belge geçiren çiftçi o yıl içinde, istediği zaman % 37,5 peşin ve geri-sini dört taksitte ödemek üzere aletini almakta idi.

Tahsis sisteminin bir çok mahzurları görüldüğünden 1949 yılı Ağustosunda bundan vazgeçilmiş ve satışlar tamamen serbest bırakılmıştır.

Bu günkü tatbikata göre; Marshall planından traktör vesair alet ve makina almak isteyenler için yalnız çiftçi olmak ve bir çiftçi belgesi almak kâfi görülmektedir. Çiftçi olduğuna dair belge alan ve

./.

M.k

030	01			80	507	51
-----	----	--	--	----	-----	----

2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
OSMANLI ARŞİVİ

-3-

bu belgeyi idare âmirlerine tasdik ettiren herkes istediği büyüklükte traktör ve diğer aletleri satın almakta tamamen serbesttir. Bakanlık mübayaâ işlerinden tamamiyle elini çekmiştir. Çiftçi istediği aleti peşin veya taksitle satın alabilir. Bu husus çiftçinin arzusunı bırakılmıştır.

Kredili satışlar ya doğrudan doğruya firma tarafından veya Ziraat Bankasının iştirakile yapılmaktadır. Azamî taksit süresi 6 yıldır. Satışta peşin olan birinci taksit % 20, geri kalan beş taksidin nisbetleri sırasıyla % 20, % 15, % 15, % 15, % 15 dir. Taksitler her yıl o bölgedeki esas mahsulün idrak veya satış mevsiminde tahsil edilmektedir. Taksitler üzerine süre sonundan ayrıca % 2,5 faiz konur.

Satışlarda firmaya malın c.f. (satın alma + dış navlun) bedeli üzerinden % 20 kâr haddi tanınmıştı. Son defa bu had % 25 şe çıkarılmıştır. Bu ilâve olunan % 5, yalnız alet ve makinaların randımanlarını arttırmak üzere bakım, servis ve çiftçilerin öğretimi (demonstration) işlerinin yürütülmesine sarfolunacaktır. Yedek parçalarda satış fiyatının hesaplanmasında imalatçı fabrikanın yedek parça liste fiyatı esas alınmıştır. Buna göre Amerika'dan ithal olunan yedek parçaların satış fiyatı esas liste fiyatının 4,5 misli Kanada'dan 4.3 misli olarak kabul olunmuştur. Bilfarz Amerika'daki fiyatı bir dolar olan bir yedek parça Türkiye'nin her tarafında 450, Kanada'nınki ise 430 kuruşa satılmaktadır. Yalnız John Deere fabrikası için bu nisbet 4.8 olarak hesaplanmıştır.

Marshall plânından getirtilen traktör lastiklerinden kâr haddi % 25 kabul olunmuştur.

030	01			80	509	5
-----	----	--	--	----	-----	---

./.

3

DEVLET ARKIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

-4-

Marshall plânından getirtilen ziraat alet ve makina-
larının kullanma, bakım ve ömürlerini arttır-
mak için alınan tedbirler

Marshall plânile getirtilen traktör ve diğer ziraat alet ve makinaların kullanma, bakım ve onarım işlerini çiftçilerimize öğretmek üzere makinist kursları açılmıştır. Kurslara ilk olarak 1949 yılı ilkbaharında yurdun 12 muhtelif yerinde başlanmıştır. Altışar ay devam eden bu kurslarda geçen yıl 1200 eleman yetiştirilmiştir. Ayrıca Şeker Fabrikaları da 450 makinist yetiştirmiştir. Bu yıl kurs adedi 20 ye çıkarılmış ve 2000 makinist yetiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Kurs devresi de altı aydan beş aya indirilmiştir.

Alet ve makinaların randımanlarını arttırmak işinde Marshall plânı ithalatçı firmaları ile de işbirliği yapılmaktadır. Halen bu firmalar tarafından kurulmuş bulunan ve kurulacak olan seyyar ve sabit tamirhanelerin kuruluş yerleriyle miktarları 4 No.lu listede yazılıdır.

Marshall plânı makinelerinin randımanını arttırmada yedek parça işine büyük önem verilmektedir. Geçen yıl ithal olunan traktör ve ziraat alet ve makinaları bedelinin % 10 nu nisbetinde yedek parça getirtilmişti. Bu yıl bu nisbet % 20 ye çıkarılmıştır. Bu güne kadar 2,213,000.- dolarlık yedek parça ithal olunmuştur. 2,000,000 dolarlık yedek parça da siparişe bağlanmıştır.

Alet ve makinelerin bakımında el kitaplarından da faydalanılacağı düşünülmüştür. Bütün Marshall plânı ithalatçı firmaları getirttikleri traktör, harman makinası ve biçer-döğür gibi makinelerin kullanma, bakım ve onarımları hakkında Amerika'da yazılmış el kitaplarını dilimize tercüme ettirmişlerdir. Bu kitaplar çiftçilere parasız dağıtılmaktadır.

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

./. 4

EMELTİSİ VE KİMLİK KİMLİK KİMLİK KİMLİK
KİMLİK KİMLİK KİMLİK KİMLİK KİMLİK KİMLİK
KİMLİK KİMLİK KİMLİK KİMLİK KİMLİK KİMLİK

-5-

Marshall plânından getirtilen ziraat alet ve makinalarından azamî randımanı temin için bunların takım halinde çiftçilerimize satılması hususu firmalara tavsiye olunmuştur. Bu hususta Şeker Fabrikaları 3-6 çiftçiden müteşekkil çiftçi guruplarına traktör ve bununla birlikte kullanılan diğer aletlerin komple bir halde satılmasını temin etmektedir.

Firmaların satış sahalarını muayyen bölgelerde teksif etmeleri rica olunmuştur. Böylece servis işleri bir hayli kolaylaşmış olacaktır.

Çiftçilerimizin görgü ve bilgilerini artırmak, onlara modern ziraat usullerini göstermek üzere, firmaların yardımıyla, bilhassa yeni tip aletlerle gösteriler tertip edilmektedir.

Marshall plânı teknik yardımı

1.- Amerika'ya eleman gönderme :

Marshall plânı teknik yardımından faydalanarak Amerika'ya bilgi ve görgülerini artırmak üzere muhtelif sahalarda eleman göndermek mümkün olmaktadır. Yine aynı yardımdan faydalanarak Amerika'dan mütehassıs getirtilenmektedir. Keza elit tohum ve damızlık getirtilmesi de kabildir.

Bakanlığımız teknik yardımdan her üç şekilde de faydalanmaktadır. Bu güne kadar bu yardımdan faydalanarak Amerika'ya teşkilâtta 28 yüksek ziraat mühendisi ile Ziraat fakültesinden bir profesör ve bir doçent gönderilmiştir. 5 Veterinerin Amerika'ya gönderilmesi için yapılan müracaatımız kabul olunmuştur. Bu elemanlar 16/Haziran'da Amerika'da bulunacaklardır.

030	01			80	502	5
-----	----	--	--	----	-----	---

./.

5

BAŞKENT ZİRAAT FAKÜLTESİ
MÜDÜRLÜĞÜ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

-6-

Ziraat Fakültesinden bir profesör ile teşkilâtta bir pamuk mütehassısının Amerika'ya gönderilmeleri için yaptığımız müracaat da kabul olunmuştur. Ayrıca melez mısır yetiştiriciliği üzerinde bilgi ve görgüsünü artırmak üzere Amerika'ya bir ziraatçıyı beş ay müddetle gönderme teklifimiz de E.C.A. idaresince kabul olunmuştur. Ancak bu eleman henüz seçilmemiştir.

5 Yüksek Orman Mühendisi ile Ziraat Fakültesinden bir profesörün muhtelif ormancılık şubelerinde bilgi ve görgülerini artırmak üzere Amerika'ya gönderme teklifimiz E.C.A. ca tetkik olunmaktadır.

2.- Amerika'dan uzman celbi :

Teknik yardımdan faydalanarak memleketimizde iki yıl tetkiklerde bulunmak üzere Amerika'dan 8 uzman celbi hakkında yaptığımız teklif kabul olunmuştur. Bunlardan aşağıda adları yazılı 7 mütehassıs 28/Mart/1950 günü memleketimize gelmişler ve tetkiklerine başlamışlardır. Halen bu uzmanlar Çukurova ve cenubî şarkî vilâyetlerimizle Ege, Marmara, Trakya ve havalî bölgelerinde tetkiklerini tamamlamışlardır. Yakında şarkî ve şimalî Anadolu'da da tetkiklere başlayacaklardır. Bu tetkikler sona erdikten sonra uzmanlar Türkiye için yeni bir ziraat teşkilâtı proğramı hazırlayacaklardır.

Uzmanlar :

Mr. Elmer Starch	Ziraat organizasyon uzmanı
Mr. Gould	Zirai yayım (extension)
Mr. Winchester	Zootekni uzmanı
Mr. Hansmeier	Toprak hayatîyetini muhafaza (Conservation)
Mr. Smith	Ziraat alet ve makinaları uzmanı
Mr. Killough	Pamukçuluk
Mr. Ward	Sulu Ziraat

Yine teknik yardımdan faydalanarak beş ay müddetle bir melez mısır uzmanı 18/Mayıs/1950 günü memleketimize gelmiştir. Bu

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

./..6

RECEIVED
COMMUNIST PARTY

-7-

uzman yine teknik yardımdan faydalanarak Amerika'dan getirttiğimiz 800 Kg. kadar muhtelif melez mısır çeşitlerinin memleketimizde denenmesi üzerinde tetkiklerde bulunacaktır.

Teknik yardımdan faydalanarak önümüzdeki yıl Amerika'ya 50 ziraatçı, 15 veteriner ve 15 ormancı gönderilmesi için hazırlıklara başlanmıştır.

M.k

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

7

İSTİSTATİĞİNE GİRİŞ
CUMHURİYET ARŞİVİ

2

1949/50 yılı Marshall plânı taraj haklarından tarıma ayrılan
1,508,000 doların maddeler ve memleketler itibarile
bölünüşü (rakamlar 1000 dolar olarak)

	Almanya	İngiltere	Belçika	Yekûn
Sun'ı gübre	-	67,2	584	651,2
Traktör	150	244	-	394
Traktör pulluğu	34	-	-	34
Atla çekilir ziraat aletleri	82	-	-	82
Mücadele ilâçları	-	59,8	-	59,8
Santrifüj tulumba	-	97	-	97
Hububat bağarları	150	-	-	150
Lâboratuvar malzemesi	-	40	-	40
Yekûn	416	508	584	1,508

Mok

030	01			80	5075
-----	----	--	--	----	------

62

EMİTİTÖR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Liste 6:

Memleketimizde firmalar tarafından kurulmuş ve kurulacak
Jabet ve seyyar tamirhanelerin yerlerini gösterir
C e t v e l

Firma adı	Kurulmuş		Kurulacak	
	Sabit	Seyyar	Sabit	Seyyar
Z. Donatın	1 Konya 1 Adana	14 Ankara Adana Kayseri Diyarbakır Konya Eskişehir Manisa İzmir İstanbul	1 Ankara 1 Diyarbakır 1 Manisa 1 Adana	1 Trakya
Çukurova	1 İstanbul 1 Adana		1 İzmir 1 Konya	1 Adana 1 Konya
Koç	1 Ankara 1 İzmir 1 Adana 1 Konya 1 Antalya	2 Eskişehir 1 Ankara 1 Antalya Adana Gaziantep	1 Gaziantep 1 Diyarbakır 1 Balıkesir	1 Urfa 1 Antalya
Türk İnter			1 İstanbul 1 Eskişehir 1 Adana 1 İzmir	1 Eskişehir 1 Adana
Yakındoğu	1 İstanbul	1 Trakya 1 Kocaeli	1 Adana 1 Trakya 1 İzmir 1 Antalya	1 Konya 1 Bursa
Neptun			1 İstanbul	1 Trakya 1 Eskişehir 1 İzmir
Mataş	1 İstanbul			1 Adana
Yekûn:;	11	16	18	13

e:p

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

TRAKTÖRLERİN GÜNÜNE KADAR MEVCUT
VİLİYETLER İTİBERİLE DAĞILIŞI

27/7/1950 gününe kadar Türkiye'de mevcut traktörlerin
Vilayetler itibarıyla dağılışı

İli	1948 de mevcut	27/7/1950 gününe kadar Marshall'dan satılan	Yekûn
Afyon	6	9	15
Ağrı	-	1	1
Amasya	10	54	64
Ankara	53	63	116
Antalya	23	153	176
Aydın	134	265	399
Balıkesir	16	50	66
Bilecik	-	1	1
Bingöl	-	2	2
Bitlis	-	-	-
Bolu	4	7	11
Burdur	6	7	13
Bursa	30	44	74
Çanakkale	34	22	56
Çankırı	1	4	5
Çoruh	-	-	-
Çorum	8	16	24
Denizli	23	48	71
Diyarbakır	6	28	34
Edirne	42	93	135
Elazığ	3	2	5
Erzincan	-	3	3
Erzurum	5	12	17
Eskişehir	87	116	203
Gaziantep	8	41	49
Giresun	-	-	-
Gümüşhane	-	-	-
Ha tay	23	85	108
İçel	125	114	239
İsparta	4	5	9
İstanbul	96	71	167
İzmir	75	194	269
Kars	-	4	4
Kastamonu	7	1	8
Kayseri	12	23	35
Kırklareli	42	81	123
Kırşehir	5	7	12
Kocaeli	21	25	46
Konya	54	250	304
Kütahya	2	16	18
Malatya	3	19	22
Manisa	75	201	276
Maraş	20	28	48
Mardin	14	30	44
Muğla	88	38	126
Muş	1	18	19

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

./.. 11

EK-2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GÜVENLİK ARŞİVİ

T. C.

MİLLETLERARASI İKTİSADİ İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

TELGRAF ADRESİ DİTBA ANKARA

İLGİLİ SERVİS TELEFON NO: 1

EKİ

İSARETİ

NUMARASI

TARİHİ

TAZİNİZİN

ÖNCESİ
YAZINIZIN

Başbakanlık Yüksek Makamına

ANKARA

BU
YAKINIZIN

176-00

11-D/24

5/12/1952

ÖZET:

Bu kerre Genel Sekreterliğimce hazırlatılan " Marshall
Plânı ve Türkiye'deki tatbikatı hakkında muhtıra " dan 5 adedi-
nin ekli olarak tekdin olunduğunu saygılarımla arzederim.

Hö

Genel Sekreter

özel. kalın
4. B. 1952
D.

İ. A. n.

D	EA/ŞG				29/12
030	01			125 X 01	5

1 + 121 apak (1801)

4	5
4-1-1952	54

YERLİK İHTİYAÇ GİDERİ İHTİSABINDA
GİRİŞİMİT BİREYİ

T. C.
MİLLETLERARASI İKTİSADİ
İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI

MARSHALL PLÂNI

VE

TÜRKİYE'DEKİ TATBİKATI HAKKINDA MUHTIRA

YENİ MATRAH
ANKARA, 1951

038	01			125	80	5
-----	----	--	--	-----	----	---

MARSHALL PLANI

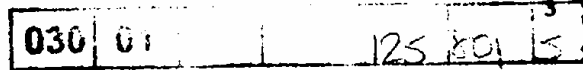
Avrupa memleketleri ikinci dünya harbinden sonra harabiye uğramışlar ve büyük iktisadi ve içtimai zorluklara maruz kalmışlardı. İktisadi meselelerin başında Amerika'dan yapmak mecburiyetinde oldukları geniş ithalât dolayısıyla çektikleri dolar sıkıntısı gelmekte idi. Bu sebeple bu memleketler birer birer Amerika Birleşik Devletlerine müracaat edip istikrazlarda bulunmağa çalışıyorlardı.

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, bu şekilde yapılacak istikrazların pek müsmir olmayacağını düşünerek Avrupa memleketlerinin birbirlerine yardım edecek şekilde iktisadi bir işbirliği tesis etmelerini ve Amerikan yardımının bu birlik çerçevesi dahilinde ve muayyen bir program ve kontrol altında yapılmasını daha doğru buldu. Bu sebeple o zamanki Hariciye Nazırı General Marshall, 5 Haziran 1947 tarihinde malûm nutkunu irad etti. Marshall bu nutuk ile bütün Avrupa Devletlerini bilâistisna bir işbirliğine ve birbirlerine yardıma dâvet ediyordu.

Bunun üzerine Fransa ile İngiltere Hariciye Nazırları 16 Haziran 1947 de Paris'te içtima ederek Sovyetler Birliğini de bu toplantıya dâvet ettiler. Sovyetler Birliği içtimaa katılmışsa da bu üçlü toplantıda menfi bir durum alarak herhangi bir Anlaşmaya yanaşmadığından konferans 3 Temmuz'da dağıldı. Bilâhare Fransa ve İngiltere bütün Avrupa Devletlerini 12 Temmuzda Paris'te toplantıya dâvet ettiler. (Malûm sebepler dolayısıyla İspanya bundan hariç tutuldu).

Bu konferansa Rusya ve peyki Devletler iştirak etmedi. Katılan memleketlerin adedi nazarı itibara alınarak bu toplantıya 16'lar konferansı dendi.

Bilâhare üç Alman bölgesinin de iştirakiyle üyelerin adedi 19'a bâliğ olan konferans, Avrupa için dört yıllık bir kalkınma programı hazırladı ve Avrupa'ya ne miktarda Amerikan yardımı yapılması lâzım geldiği hususunda bir rapor tanzim etti. Bu rapor Amerikan Kongresince kabul edilen yardıma esas teşkil edecek olan Amerikan raporlarının mesnedini hazırladı.

Bu konferans neticesinde 16 Nisan 1948 tarihinde «Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı» kurulmuştur ki kısaca buna, O. E. C. E. (Organisation Européenne de Coopération Economique) denilmektedir. Hükümetimiz bu Teşkilâta ait Sözleşmeye iştirak etmiş ve bu Sözleşme 8 Temmuz 1948 tarihli ve 5252 sayılı Kanunla Yüksek Meclisin tasvibine iktiran etmiş bulunmaktadır. Bu Teşkilâtın bir Konseyi ve bir de İcra Komitesi vardır.

1. Konsey, iştirak eden Devletlerden müteşekkildir ve Teşkilâtın nazımıdır. Alınacak kararlar ittifakla alınır. İttifakla alınan kararların bütün Üye memleketler tarafından tatbiki mecburidir. Ancak Üyelerden birinin bazı kararlarla alakası olmadığını ileri sürerek müstenkif kalması mümkündür. Bu takdirde diğer Üyeler, ittifakla aldıkları kararlara ittibâ etmek mecburiyetindedirler. Ancak müstenkif Üye bu mecburiyete tâbi değildir.

Konsey, her sene Üyeleri arasından bir Başkan ve iki de Başkan Vekili seçer.

2. İcra Komitesi her sene Konsey tarafından seçilen yedi âzadan müteşekkildir. Bu Komitede Üye olarak Hükümetimizin veya Yunanistan'ın bulunmasının teminine gayret sarfedilmiş ve muvaffak olunmuştur. Nitekim ilk yılı memleketimiz, müteakip yılda da Yunanistan Komite'de temsil edilmişlerdir.

Teşkilâtın ayrıca bir Genel Sekreteri ve Sekreteryası olduğu gibi en son alınan Konsey kararı neticesinde Konsey Başkanının yanında dört kişilik bir İstişare Heyeti de teessüs etmiş bulunmaktadır.

Teşkilâtın vazifesi, iştirak eden memleketlerin iktisadi kalkınmalarını temin edecek kararlar almak, hazırlıyacıkları programları tetkik etmek ve bunlar hakkında fikir beyanında bulunmak ve aralarında koordinasyon sağlamaktır.

Bu suretle, Konsey ilk zamanlarda her Hükümetin hazırladığı ve muayyen formüllerin doldurulması suretiyle, yeknesak bir şekilde tertip edilen programlar üzerinde karar vermekte, dolayısıyla her memlekete yapılması gereken Amerikan yardımının miktarını tesbit etmekte ve muhtelif programlar arasında koordinasyon tesis eylemekte idi. (Ancak son yıllarda yardımın miktarı ve memleketler arasında tevzi şekli Amerikan makamları tarafından tayin ve tesbit olunmaktadır.)

Amerikan malî yılının 1 Temmuzdan başlayıp 30 Haziranda nihayet bulması sebebiyle, yardımlar ona göre tertip edilmekte ve programlar mütaden Mayıs ayı başlarında Teşkilâta arzedilmiş bulunmaktadır. Teşkilât bu tetkikatını kendi bünyesi dahilinde tesis ettiği bir takım Teknik

Komiteler vasıtasıyla yapmakta ve bu Komiteler her memleket programlarının kendileriyle ilgili kısımlar hakkındaki mülâhazalarını İcra Komitesine arz etmekte ve oradan da iş Konseye aksederek onun vasıtasıyla Amerikan İktisadi İşbirliği İdaresine (E. C. A.) ulaştırılmaktadır. Bu prosedür, Teşkilâtın normal çalışma tarzı olup, zaman zaman yeni hal ve şartlara göre bir takım değişiklikler arz etmektedir. (Nitekim son sene için yeni bir program talebinde bulunulmamıştır.)

Bahsi geçen Amerikan İşbirliği İdaresine gelince, yukarıda da arz olunduğu veçhile, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, Marshall'ın 5 Haziran 1947 nutkundan sonra, Avrupa Devletlerine yardımda bulunmak için onların bir işbirliği kurmalarını ve kalkınmalarını teminen birbirlerine yardım etmelerini şart koşmuştu.

Bu maksatla Amerikan Kongresince ısdar olunan Kanun mucibince Amerikan yardımlarından istifade etmek isteyen her memleketin önce Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilâtına dahil olması, sonra da Amerika Birleşik Devletleri ile bir İktisadi İşbirliği Anlaşması akdetmesi gerekiyordu.

Biz de Teşkilâta girdikten sonra Amerika ile bir İktisadi İşbirliği Anlaşması akdettik. Bu Anlaşma 4 Temmuz 1948 de imzalanmış ve 8 Temmuz 1948 tarihinde de Türkiye Büyük Millet Meclisinin tasvibine iktiran etmiş bulunmaktadır.

Anlaşma, iştirak eden diğer memleketlerle Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan Anlaşmalara tamamen uygundur. Anlaşma hükümlerine göre, Türkiye Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi hedeflerine uygun bir şekilde hareket edecek ve Amerika Birleşik Devletleri de Türkiye'ye bu husustaki kendi Kanunlarının müsaadesi nisbetinde yardımda bulunacaktır. Yine bu Anlaşma mucibince Türkiye Amerika'daki İktisadi İşbirliği Teşkilâtı (E. C. A.) temsilcilerinin Türkiye'de vazife görmelerini temin etmeyi ve bunlara diplomatik muafiyet tanımayı kabul etmektedir.

E. C. A. Mümessili idari bakımdan doğrudan doğruya Amerika'daki E. C. A. Teşkilâtı emrinde olup siyasi bakımdan Amerika Büyük Elçiliğine bağlı bulunmaktadır.

1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Kanunu adını taşıyan Amerikan yardım Kanunu gereğince kurulmuş olan Amerika'daki E. C. A. bütün yardım işleriyle görevlidir. Her yıl Avrupaya yapılacak yardım miktarını tesbit edip Kongrenin tasvibine arz etmektedir.

Bu miktarı tesbit ederken de bidayette, Paris Teşkilâtı tarafından bütün iştirak eden Devletlerin yardım talepleri hakkında verilen raporu mesnet ittihaz etmekte ve talep olunan yardım miktarı üzerinde tezyid veya tenkislerde bulunarak değişiklikler yapmakta idi.

İdare, yapılacak umumi yardım miktarını Kongreye arzederken, enformatif mahiyette olmak üzere iştirak eden her memleket için yapılması derpiş olunan ve yukarıdaki yekünün müfredatını teşkil eden yardım miktarlarını da bildirmektedir. Ancak bu miktarlar bilâhare değişikliğe uğramaktadır. Nitekim 1948-49 devresi için Türkiye'ye yardım yapılmıyacağı bildirilmişti. Bilâhare yapılan teşebbüsler üzerine, 49 milyon dolar miktarında bir yardım sağlanmıştır. Keza 1949-50 devresi için ancak 30 milyon verilebileceği iş'ar olunmuş ise de vâkı itirazımız üzerine bu miktar 59 milyona çıkarılmıştır.

Global yardım miktarı Kongrece tayin olunduktan sonra mesele tekrar Paris Teşkilâtına aksettirilmekte ve iştirak eden Devletlerin programları yukarıda da bildirildiği gibi tetkik edilerek yardım talepleri üzerinde kararlar alınmakta ve Amerikan Kongresince kabul edilen yardım Paris'te, iştirak eden Devletler arasında taksim edilerek programlar hakkındaki müşahedelerle birlikte E. C. A. 'nın tetkik ve tasvibine sunulmakta idi. (Ancak yukarıda işaret olunduğu gibi, yardım son zamanlarda ECA tarafından re'sen tevzi edilmektedir.)

Programlar ECA'ce tasvip edildikten sonra iş artık fiili yardım safhasına intikal etmekte ve her Hükümet alacağı doları ve bunun nerede sarfedileceğini bildiğinden, sipariş ve mübayaâ işlerine başlanılmaktadır. Bu sipariş ve mübayaâlar da mühlete tâbi olduğundan bunların zamanında yapılması lâzım gelmektedir. Fiili sarfiyata başlayabilmek üzere, her memleket kredi şeklinde verilen direkt yardım için Amerika Hükümeti namına hareket eden Export-Import Bank ile bir İstikraz Anlaşması akdetmekte ve emre muharrer bir senet tanzim etmektedir. Türkiye 48-49 devresi için biri 30 milyonluk, diğeri, birincinin yerine kaim olmak üzere 38 milyonluk iki İstikraz Anlaşması yapmıştır. 49 - 50 devresi için de, 1 milyonu teknik yardım olmak üzere 36 milyon dolarlık munzam bir istikraz Anlaşması yapmıştır.

Bu suretle Marshall Plânı çerçevesi dahilinde bu iki devre için 74 milyon dolarlık kredi şeklinde direkt yardım temin edilmiştir. Bu İstikraz Anlaşmalarının 38 milyon dolarlık kısmı, 24/12/1948 tarih ve 5282, 25/3 1949 tarih ve 5359 sayılı Kanunlarla B. M. M. nin tasvibine iktiran etmiş, mütebaki 36 milyon dolarlık İstikraz Anlaşması ise hâlen B. M. Meclisinin tasvibine arz edilmiş bulunmaktadır.

Amerikan yardımı, iştirak eden her memlekete, ilk önce 4 senelik uzun vadeli bir kalkınma programını hazırlamak ve her yıl yeni bir revizé program tanzim etmek mecburiyetini tahmil etmekte idi.

Bu programlar her memleketin istihsâl, istihlâk, ihracat, ithalât, te-diye muvazenesi, envestisman, bütçe ve para vaziyetlerini irâe edecek ge-

kilde tanzim olunmakta ve memleketlerin iktisadi ve mali bilânçosunu göstermekte idi.

Amerikan yardımı nazari olarak katılan bir memleketin Amerika ve dolar sahasından ekipman ve istihlâk maddesi bakımından yapmak zarur-
retinde kaldığı ithalât ve bu sahaya karşı olan tediye muvazenesi açığı
esasî üzerinden tayin olunmaktadır. Böylece takarrür eden yardım hibe
ve istikraz şeklinde yapılmaktadır.

Hibe şeklinde yapılan yardım daha ziyade istihlâk maddeleri için-
dir. Türkiye başlangıçta yalnız istikraz şeklinde yardım görmekte idi.
Memleketimizin de hibe şeklinde yapılan yardımdan istifade etmesi için
gerekli teşebbüslerde bulunulmuş 4 Temmuz 1948 tarihli Ekonomik İşbir-
liği Anlaşması tâdil edilerek hibe şeklinde alacağımız yardımlar hakkın-
da hükümleri ihtiva eden yeni bir ek Anlaşma 31 Ocak 1950 tarihinde ak-
dedilmiştir. Bu Anlaşmaya göre, hibe şeklinde alınan yardımlara tekabül
eden Türk paraları biri % 95 ler, diğeri % 5 ler hesabı adı ile anılan ve
Merkez Bankası nezdinde tutulan iki hesaba yatırılmaktadır. Bu hesap-
lardaki paralardan % 5 ler ECA İdaresinin Türkiyedeki masrafları için
kullanılmakta, % 95 ler hesabındaki paralar ise iki memleketin mutaba-
katı ile mali istikrarın temini veya Türkiye'nin iktisaden kalkınması ve-
ya askeri kudretinin artırılması gibi sahalarda kullanılmaktadır. Bugü-
ne kadar % 95 ler hesabından kullanılan meblâğ ve sarf mahalleri ilişik
(1) sayılı tabloda gösterilmiştir.

Marshall Plânı çerçevesinde sağlanan yardımları genel olarak iki
gruba ayırmak lâzımdır.

1 — Direkt yardım (bilâvasita)

2 — Endirekt yardım. (bilvasita)

Direkt yardım, Amerika'dan veya dolar sahasından yapılacak itha-
lâtı karşılamak üzere verilen dolar yardımlarıdır.

Endirekt yardımı ise katılan memleketlerden yapılacak ithalât ve
mübayaaları karşılamak üzere sağlanan yardımlardır.

Direkt yardım kredi, hibe ve şarta bağlı yardım olmak üzere üç şe-
kildedir.

Kredi bilindiği gibi uzun vadeli ve % 2,5 faizli bir ikraz mahiyetin-
dedir. Hibe yardımları Amerika Birleşik Devletlerinin ivazsız yaptığı
yardımdır. Şarta bağlı yardım ise katılan bir memleketin diğer katılan
memleketlere 1948-49 ve 1949-50 devrelerinde tanıdığı neş tiraj haklarına
mukabil dolar şeklinde Amerika'dan aldığı yardımdır.

Endirekt yardım, bugüne kadar traj hakkı, alacaklı başlangıç bakiyesi, kota ve hususi kaynaklar şeklinde sağlanmıştır. Amerika, kredi veya hibe şeklinde verdiği yardımlarla Avrupaya mal ihraç ettiği gibi teknik yardım ve bazı hizmetler de yapmaktadır. Kredi veya hibe şeklindeki yardımlarla katılan memleketler, Amerikan malını peşin para ile satın alan Avrupa malına tercih etmek inhimakini göstermeğe başlamışlardır. Bundan sanayici memleketler mutazarrır olduğu gibi, bütün ve kuru yemişlerimiz dolayısıyla Türkiye de zarar görmeğe başlamış ve bu yüzden şikâyetlerde bulunulmuştur. Amerika, kalkındırmağa çalıştığı memleketlerin bu şekilde ihracat sıkıntısına düştüğünü görerek, bunun önlenmesine şikâyetçi memleketlerle birlikte çalıştı ve bu suretle tiraj hakkı formülü bulundu.

Bu formül işbirliğine iştirak eden her Avrupa memleketinin diğerleriyle olan umumi tediye muvazencelerini tetkik etmek ve arada lehte açık yani aktivite olduğu takdirde, aktif vaziyeti bulunanı pasif olana bu açığı kapatacak miktarda kendi millî parasıyla kendi piyasası üzerinde bir iştirak ve ödeme kuvveti temin etmesi, açık aleyhinde yani pasif bulunduğu halde de kendisine aktif olan memlekettten bu açığı kapatacak nisbette o memleketin parasıyla o piyasada kullanılacak bir iştirak ve tediye kudreti sağlaması, yani tiraj hakkı alması esasına istinat etmektedir.

Amerika, bu şekilde verilen tiraj haklarının brut tutarının mukabilinde şarta bağlı dolar tahsisleri yapmakta idi. Tiraj hakkı tanınan Devletlere verilen tahsisler tiraj haklarını alan memleketlerin bu tiraj haklarını kullanmaları şartına bağlı idi. Bazan de pratikte tahsislerin daha evvel yapıldığı vaki idi. Türkiye için ise bir istisna olarak 48-49 devresinde bu tahsisler verilen brut tiraj hakkı bâlîği üzerinden değil, fakat verilenlerle alınan tiraj haklarının farkı üzerinden yapılmıştır. Katılan memleketlerle 1948-49 ve 1949-50 devrelerinde yapılan ikili müzakerelerden sonra memleketimize tanınan ve bizim diğer üye memleketlere tanıdığı-mız tiraj haklarının durumu (2 ve 3) işaretli tablolarda gösterilmiştir.

1949-50 devresinde tiraj haklarının kullanılması yeni bir safhaya girmiştir.

Belçika ve ECA İdaresi, yani Amerika Birleşik Devletleri, tiraj haklarının dolara konvertibl ve iştirak eden her memlekete ve Amerika'ya transferabl olmasını istemiştir. İngiltere ise, buna mümanaat ederek sadece ticaretin, iştirak eden memleketler arasında tedrici bir surette kemmi tahdidattan âzade olarak yapılması tezini ileri sürmüştür. Çetin münakaşalardan sonra Fransızların ortaya attıkları ve tiraj haklarının % 25 inin yalnız iştirak eden memleketler dahilinde transferabl olmasına, yapılacak transferler nisbetinde bunlar dolayısıyla verilmesi gereken şar-

ta bağı Amerikan doları tahsislerinin de transfere edileceğine mütedair teklif kabul edilmiştir.

Bu teklif mucibince, iştirak eden bir memleket her hangi bir memlekettten aldığı tiraj hakkının % 25 ini o memlekette fiyat yüksekliği ve saire gibi sebepler dolayısıyla kullanmakta müşkülâta mâruz kaldığı veya kullanamadığı takdirde, bunu diğer iştirak eden memleketlerden birine naklettirebilecektir. Bu nakil ile beraber transfere edilen miktara teka-bül eden dolar da kendisine transfer yapılan devlete, şarta bağı yardım olarak intikal edecektir.

Tiraj hakları, 16 Ekim 1948 ve 7 Eylül 1949 tarihlerinde imzalanmış olan Avrupa memleketleri arasında Ödeme ve Takas Anlaşmalarına müsteniden tesis ediliyordu. Bu Anlaşmalar, çeşitli paralar üzerinden yapılan muamelelerin icrasına yarayan müşterek bir muhasebe usulü sağlıyor ve Akid Tarafların iki taraflı açık ve fazlalarının tiraj haklarının da yardımıyla tesviye edilmesine imkân veriyordu. Tiraj hakları, muayyen bir devre zarfında tediye muvazenelerinde husule gelecek açıklara istinad ediyordu. Kullanılmıyan tiraj haklarının devre sonunda iptal edilmesi keyfiyeti, Üye memleketleri, başlangıçta tahmin edilen açıkların tahakkuk ettirilmesine zorluyor ve onları tediye muvazenelerinde açık vermeye teşvik ediyordu. 1949 yılı sonundan itibaren memleketler arasında ticareti geliştirmek, serbest rekabet şartlarını yeniden tesis ederek fiyatların düşmesini sağlamak maksadıyla Avrupalılararası mübadelelerde tedrici bir serbestiye gidilmesi esası kabul edilmişti. Mübadelelerin serbestleştirilmesi için de muhtemel risklerin bertaraf edilmesi, paraların kolaylıkla birbirlerine tahvil edilmesi ve ödeme kolaylıkları sağlanması lüzumlu görülüyordu. Bu sebeplerden dolayı, Ödeme ve Takas Anlaşmalarının tatbikatından elde edilen tecrübeler gözönünde bulundurularak 19 Eylül 1950 tarihinde Üye memleketler arasında imzalanan bir Anlaşma ile Avrupa Tediye Birliği kurulmuştur. Bu Anlaşma, 1 Ağustos 1951 tarih ve 5824 sayılı Kanunla B. M. M. tarafından onanmıştır.

Aynı tarihte imzalanmış olan Protokol hükümleri gereğince Anlaşma, 30 Haziran 1950 de sona eren 7 Eylül 1949 tarihli Avrupa Memleketleri arasında Ödeme ve Takas Anlaşmasının yerine kaim olmuş ve 1 Temmuz 1950 den itibaren tatbik edilmeğe başlanmıştır. Anlaşmaya göre, Akid Taraflardan her birinin Birlik dahilinde diğerlerine karşı husule gelen alacak veya borçları umumi bir takas muamelesine tâbi tutulmakta ve net alacak veya borç bakiyesi üzerinden Birliğe karşı alacaklı veya borçlu olunmaktadır.

Bu alacak ve borçlar karşılıklı bir kredi sistemi içinde muhasebeye tâbi tutulmaktadırlar. Birliğe dahil her memleket kendi ticaret hacmine

göre diğer Üye memleketlere karşı bir kredi marjı tanımakta ve buna mukabil de diğer Üye memleketlerden Birlik dahilinde bir kredi marjı almaktadır. Bu kredi marjlarına kota adı verilmiştir.

Kotaya nisbeten % olarak ifade edilen müterakim hesap fazlalığı veya açığı Miktarı	Müterakim hesap açığının Tesviyesi			Müterakim hesap fazlasının Tesviyesi		
	Birlik zilye edilen	İkraz tesviye nisbet	Birliğe altın tediyatıyla tesviye edilen nisbet	Birliğe altın tediyatıyla tesviye edilen nisbet	İkraz tesviye nisbet	Birliğe altın tediyatıyla tesviye edilen nisbet
Birinci bölüm % 20	% 100		0	% 100		0
İkinci bölüm % 20	% 80	% 20		% 50	% 50	
Üçüncü bölüm % 20	% 60	% 40		% 50	% 50	
Dördüncü bölüm % 20	% 40	% 60		% 50	% 50	
Beşinci bölüm % 20	% 20	% 80		% 50	% 50	

Memleketimiz bu suretle Avrupa Tediye Birliğinden 50 milyon dolarlık alacaklı ve borçlu kota almış bulunmaktadır.

Avrupa Tediye Birliğinin kurulmasıyla kredi meselesi halledilince Üye memleketler arasında ticaret serbestisi de derhal tatbik mevkiine konulmuştur. Ticaret serbestisi Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilâtı Konseyinin Kararı mucibince 1948 senesindeki ithalatın % 75 i nisbetinde olacaktır. Ancak tediye muvazenesindeki açıkların fazlalığı ve iktisadi zorluklar, bu kararın tam olarak tatbik edilmemesini intaç edebilir. Türkiye kendi bünyevi vaziyeti sebebiyle ticaret serbestisini % 60 dan ileri götürmemiş ve bu hususta haklı olduğunu Teşkilâta da kabul ettirmiş bulunmaktadır. Ancak vaziyetimiz mütemadi murakabe altında bulunmaktadır. Tediye muvazenemizde daha büyük bir salâh eseri görüldüğü takdirde % 75 serbestiye gidilecektir.

Avrupa Tediye Birliğinde bünyevi borçlu olan bazı memleketlere Birleşik Amerika Devletleri başlangıç bakiyesi namı altında, ikraz ve hibe esasları üzerinden yardımlarda bulunmuştur.

Türkiye başlangıç bakiyesi olarak Birlik çerçevesinde 25 milyon dolar almıştır. Bu yardım ikraz esasına müstenittir. 15 sene vadeli ve % 2 3/4 faize tâbidir. 15 senelik müddet Anlaşmanın hitamından itibaren başlayacaktır.

Başlangıç bakiyeleri tahsis edildikleri memleketlerin tediye muvazenelerinde açık husule gelmesiyle kotalardan evvel kullanılmaktadır. Ancak memleketimize tahsis edilen başlangıç bakiyesinin kullanılması,

bir ithâl programı yapmamız şartına bağlanmıştı. Böyle bir ithâl programı yapılarak E. C. A'ye tasvip ettirilmiştir. Bu kredinin mevzular itibarıyla tevzii (5) sayılı tabloda gösterilmiştir.

Memleketimizin Avrupa Tediye Birliği karşısındaki durumu aşağıdaki safhaları arz etmektedir:

1950 Kasım ayı sonunda 12,8 milyon dolar tutarında kreditor duruma geçmiş olan Türkiye bu tarihten sonra da 1951 Ocak ayı sonuna kadar Birlikte alacaklı durumunu devam ettirmiştir. Ancak 1951 Ocak ayından itibaren memleketimiz pasif bir durum arz etmeye başlamış ve bu borçlu durumumuz 1951 Ekim ayı sonuna kadar devam etmiştir. Bu müddet zarfında 50 milyon dolarlık kotamız, 25 milyon dolarlık alacaklı başlangıç bakiyemiz sarfedildiği gibi, ayrıca 22 milyon dolar hususi kaynak (ressource spéciale) şeklinde aldığımız Amerikan yardımı da kullanılmış ve ayrıca 5,3 milyon dolar kendi menabımızdan sarfedilmiştir. Bu suretle Birliğe karşı müterakim hesap açığımız 100,4 milyon dolara balığ olmaktadır. Kasım 1951 ayında husule gelen 6.470.000 dolarlık fazlamız sebebiyle kümülâtif açığımız 100,4 milyon dolardan 93,9 milyon dolara inmiştir.

Hususi kaynaklar (ressources spéciales) : Türkiye yukarıda arz edildiği gibi Avrupa Tediye Birliğine karşı defisiter vaziyet almağa başlarken, Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilâtına müracaat ederek başlangıç bakiyesinden ayrı olarak hususi yardım talebinde bulunmuştu. Bu talebimiz üzerine vaziyetimiz Tediye Komitesinde mütalâa olunmuş ve Türkiye tediye muvazenesi vaziyetinin memleketimiz için ölü mevsim olan Haziran, Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları içinde şayanı alâka bir vaziyet irae edeceği üzerinde durulmuştu. Bunun üzerine yapılan müzakereler neticesinde, iki defada Amerika Birleşik Devletlerinden Avrupa Tediye Birliğindeki açıklarımızın tesviyesi için 12,5 ve 9,5 milyon dolar olmak üzere 22 milyon dolar tutarında hususi kaynak yardımı sağlanmıştır. Bu yardım hibe esasına istinad etmekte ve şimdi tamamen kullanılmış bulunmaktadır. Hâlen Amerika'dan alınan endirekt yardım bu hususi kaynaklar şeklindedir.

Marshalli Plânının tatbikinden itibaren memleketimize sağlanan çeşitli yardımların tutarı ve bunların kullanılma şekilleri ilişik tablolarda gösterilmiştir. Türkiye diğer Üye memleketlerin bir çoğundan farklı olarak, yardımın büyük bir kısmını, ziraatin makineleştirilmesi, yeraltı servetlerinin işletilmesi, mevcut işletmelerin modern vasıtalarla teçhizi, enerji kaynaklarının tevsii, ana yollarının süratle islâhı ve tevsii, münakale vasıtalarının tecdidı gibi çeşitli kalkınma mevzularına tahsis etmiş ve mütebakisini de zaman zaman âcil ihtiyaç hissedilen istihlâk maddelerinin teminine sarfetmiştir.

Kalkınma Programlarımızın yanı başında askeri gücümüzün artırılması ve bunun, iktisadi faaliyet sektörlerinin takviyesi suretiyle desteklenmesi mevzuu gittikçe artan bir ehemmiyet kesbetmektedir. Bu bakımdan son zamanlarda tahsislerin çoğunun askeri gücü arttıracak sahalara yapılması cihetine gidilmektedir.

Yukarıda bir vesile ile işaret olunduğu veçhile, hibe şeklinde yapılan yardımlar karşılığı Türk paralarının Merkez Bankası nezdinde hususi bir hesapta tutulması gerekmektedir. Bu % 95 ler hesabında tekevvün eden paralar ECA İdaresi ile varılan mutabakat üzerine Kalkınma Programlarının iç finansmanına ve askeri gücümüzü takviye edecek mevzulara tahsis edilmektedir. Bugüne kadar bu hesaptan yapılan tahsisler ilişik (1) sayılı tabloda gösterilmiştir. Gelecekte de kalkınma programlarımızın finansmanı ve bilhassa askeri gücün artırılması için bu hesaptan yeni liberasyonlar yapılacaktır.

Memleketimizin kalkınması için yapılan çeşitli yardımların arasında Teknik Yardım da bulunmaktadır. Bu yardım sayesinde memleketimizin ekonomik kalkınmasında rol oynayacak çeşitli mevzularda Amerika'dan mütehasşis celbedilmekte ve memleketimizinden de bilgi ve ihtisaslarını arttırmak üzere Amerika'ya elemanlar gönderilmektedir. Bu yardım da hibe ve kredi şeklinde yapılmaktadır. 1951 Kasım ayı sonuna kadar 1.143.084 dolar hibe ve 1.089.898 dolar kredi olmak üzere 2.232.982 dolar yardım yapılmış bulunmaktadır.

TABLO 1

**KARŞILIK PARALAR % 95 LER HESABINDAN
KULLANILAN MEBLÂĞ VE SARF MAHALLİ**

A — ÂMME SEKTÖRÜ	TL.
1 — a) Karayolları	35.677.000
b) İskenderun-Erzurum şosesi	1.320.000
2 — Ziraat Bankası	15.339.000
3 — Teknik Yardım	1.310.000
4 — Etibank	42.352.000
5 — İstatistik Genel Müdürlüğü	1.000.000
6 — Tuzla Yolu	403.000
7 — Göçmenler	30.000.000
8 — Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu	5.500.000
Yekûn	132.901.000
B — HUSUSİ SEKTÖR	
1 — Çimento Sanayii	
a) Darıca ve Zeytinburnu Fabrikası	7.063.000
b) İzmir Çimento	5.600.000
c) Kartal Fabrikası	784.000
2 — İzmir Çırçır ve Yağlı Tohumlar Fabrikası	462.000
3 — İstanbul Soğuk Hava Deposu ve Buz Fabrikası	612.000
4 — Piramit Fabrikası	1.812.000
5 — İbrahim Ethem Ulugay Kimya Evi	1.534.000
6 — Sanayi Kalkınma Bankası	10.000.000
Yekûn	27.888.000
Umumî Yekûn	160.787.000

TABLO 2

T İ R A J H A K L A R I

1948-49 devresinde memleketimize tanınan
tiraj hakları
(000 \$)

	Tanınan	Kullanılan
Belçika	2.000	2.000
İtalya	5.000	2.515
Hollanda	800	588
İngiltere	8.000	8.000
İsveç	1.000	1.000
Yekûn	16.800	14.101

Not : Kullanılmayan 2.699.000 \$ 1949-50 devresi tahsisatına ilâve edilmiştir.

1948-49 devresinde tanıdığımız tiraj hakları
(000 \$)

	Tanıdığımız	Kullanılan
Almanya	13.500	6.778
Danimarka	1.500	700
Yunanistan	12.300	12.300
Norveç	500	84
	27.800	19.862

NOT : Danimarka'ya tanıdığımız tiraj hakkından kullanılmayan 800.000 ve Norveç tanıdığımız tiraj hakkından kullanılmayan 416.000 dolarlık bakiye iptal olunmuş, Almanya'nın 6.722.000 dolarlık bakiyesi 1949 - 50 devresine intikal etmiştir.

TABLO 3

**1949-50 devresinde memleketimize tanınan
Tiraj hakları
(000 \$)**

	Tanınan	Kullanılan
Almanya	14.722	14.722
Avusturya	1.000	1.000
Belçika	5.123	5.123
Danimarka	2.850	2.850
Fransa	7.000	7.000
İtalya	6.248 (1)	6.248
Hollanda	5.926 (2)	5.926
Norveç	468	468
İngiltere	28.684	28.684
İsveç	2.200	2.200
	74.221 (3)	74.221

(1) 2.485.000 \$ 1948-49 devresinden intikal etmiştir

(2) 214.000 \$ " " " " "

(3) 2.699.000 \$ " " " " "

**1949-50 devresinde tanıdığımız tiraj hakları
(000 \$)**

	Tanıdığımız	Kullanılan
Almanya	6.722 (4)	6.722
Yunanistan	8.000	7.503
	14.722	14.225

(4) 1948-49 devresinden intikal etmiştir.

TABLO 4

1948-49 ve 1949-50 senesi direkt ve
endirekt yardımlarının tevzi şekli
(000 \$)

	1948-49	1949-50	
	Direkt	Direkt	Endirekt
1) Tarım	22.148	14.013	1.411
2) Bayındırlık :			
a) Su işleri	—	400	1.060
b) Karayolları	5.000	9.000	251
c) Demiryollar ve Limanları			
İnşaat Reisliği	—	—	3.500
3) Sağlık	—	850	—
4) Ulaştırma :			
a) Denizyolları	—	609	6.951
b) Demiryolları	—	300	11.758
5) İşletmeler :			
a) Sümerbank	—	—	1.680
b) Etibank	18.881	8.752	12.853
6) Gümrük Tekel	—	—	840
7) İstatistik	—	100	—
8) Harita	—	300	—
9) Toprak Ofis :			
a) Et ve Balık	—	1.540	6.100
b) Buğday	—	13.821	—
10) Ekonomi ve Ticaret :			
a) Piyasa	—	5.520	27.817
b) Petrol	2.971	—	—
	49.000	55.405	74.221

- NOT : 1) 1948-49 senesi Tarıma ayrılan tahsislerin akreditif bakiyelerinden tahassül eden 784.000 dolarlık kısım 1950-51 devresine naklolunmuştur. Binaenaleyh 1948-49 tahsisatı olan 22.148.000 dolardan bu miktarın tenzili ve 1950-51 devresi içinde müta-lâası lâzım gelmektedir.
- 2) 1949-50 devresi yekûnu 55.405.000 dolar görünmekte ise de esasında tahsis 59.000.000 dolardır. 3.098.000 dolarlık tedarik müsaadeieri 1950-51 devresinde istihsâl olunmuştur.

TABLO 6

1948-49, 1949-50 ve 1950-51 devreleri
itibariyle Marshall Planından sağlanan
252.221.000 doların tevzi şekli

		\$
1 — Tarım Bakanlığı		46.123.000
2 — Bayındırlık Bakanlığı		24.572.000
3 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı		2.494.000
4 — Ulaştırma Bakanlığı		25.538.000
a) D. Dz. Y.	12.120.000	
b) D. D. Y.	13.418.000	
5 — İşletmeler Bakanlığı		66.630.000
a) Eti Bank	62.475.000	
b) Sümer Bank	3.360.000	
c) M. T. A.	795.000	
6 — Gümrük ve Tekel Bakanlığı		1.335.000
7 — İstatistik ve Harita işleri		600.000
8 — Milli Savunma		13.822.000
9 — Özel Teşebbüs projeleri		658.000
10 — Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı		68.449.000
a) Et ve balık projeleri	7.644.000	
b) Piyasa (Çeşitli ithalat maddeleri)	60.805.000	
11 — Navlun		2.000.000
	Yekûn	252.221.000
Âmme ve Hususi Sektörlerin Umumi Tahsisattan Hisseleri		
1 — Hususi Sektör		107.586.000
a) Ziraat âlet ve makineleri	46.123.000	
b) Özel Teşebbüs projeleri	658.000	
c) Piyasa için çeşitli ithalat	60.805.000	
2 — Âmme sektörü		144.635.000
	Yekûn	252.221.000

Umumi yardım yekûnundan hususi sektöre ayrılan tahsis oranı nisbeti
% 42,6'dır.

030	01			125	801	5
-----	----	--	--	-----	-----	---

TABLO 5

1950-51 DEVRESİ YARDIMININ TEVZİ ŞEKLİ

A --- DİREKT YARDIM (45.000.000 dolar)		\$
1 — Tarım Bakanlığı (Tarım âlet ve makinaları tohum ve mücadele ilâçları)		8.501.000
2 — Milli Savunma		13.822.000
3 — Eti Bank		
a) Zonguldak Havzası		1.236.000
b) Enerji nakil hattı ve Sarıyar Barajı		3.682.000
4 — Bayındırlık Bakanlığı		
a) Karayolları		4.500.000
b) Hava Alanları		801.000
c) Elektrik Etüd İşleri		60.000
5 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (Sıtma Mücadele)		1.644.000
6 — M. T. A.		795.000
7 — Özel Teşebbüs		
a) Hilton Oteli		210.000
b) İbrahim Ethem Ulugay Kimyavevi		387.000
c) İstanbul Çimento Fabrikaları		61.000
8 — Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı (Kamyon, kamyon yedekleri, oto lastikleri, ilâçlar, makine yedekleri, gazete kâğıdı, teneke, maden direği, mücadele ilâçları, navlun)		9.301.000
Yekûn		45.000.000
B — ENDİREKT YARDIM (25.000.000 dolarlık başlangıç bakiyesi)		
1 — Devlet Denizyolları (Geçen sene sipariş edilen gemilerin taksitleri karşılığı olarak)		4.560.000
2 — Devlet Demiryolları (Lokomotif yedek parçaları mübayaası için)		1.360.000
3 — Sümerbank (Karabük kok ve sinter tesisleri taksitleri karşılığı)		1.680.000
4 — Tekel (Tuzlalar işletme malzemesi için)		495.000
5 — Eti Bank (Sarıyar Barajı inşası, Zonguldak ve Garp Linyitleri Amenajman malzemesi mübayaası ve taksitleri)		16.905.000
Yekûn		25.000.000

NOT: 1) 1949 - 50 devresinde direkt yardım tahsisatından tedarik müsaadesine bağlanmayan 3.096.000 dolarlık bakiye 1950 - 51 devresinde tedarik müsaadesine bağlanmıştır.

2) 1951 - 52 devresinde bu güne kadar 2 milyonu direkt 22 milyonu endirekt olmak üzere 24 milyon dolar sağlanmıştır. Bu devreye ait tahsisat tutarı kat'i olarak tesbit olunmamasına beraber şimdiye kadar sağlanan meblâğın üstünde olacağı tahmin olunmaktadır.

Russell Dorr'un beyanatı

Marshall yardımı ve hususî teşebbüs

Trabzonda verdiği bir demeçte, Amerikan İktisadî İşbirliği Türkiye İcra Komitesi Başkanı R. Dorr, Trabzonun bu yardımdan geniş ölçüde faydalanabileceğini ve büyük işler görebileceğini söyledi

Trabzon, 31 A.A. (Gecikmiştir) — Amerikan İktisadî İşbirliği Türkiye İcra Komitesi Başkanı Mr. Russell 28 ağustos salı akşamı yapılan bir toplantıda Trabzonun Marshall yardımından faydalanması için yapılması lâzım gelen işler hakkındaki görüşünü izah etmiştir. Mr. Dorr, bu bölgede en uygun teşebbüsün balık sanayii kurmak olacağını belirtmiş ve bundan başka et kombinasi, soğuk hava depoları gibi tesislerin de faydadan hâli kalmıyacağına işaret ettikten sonra bu işlere girişmek isteyen müteşebbislerin plân ve projelerini hazırlıyarak Devlet Bakanlığına göndermelerini tavsiye etmiş ve nihai kararın ancak bu plân ve projelerin tetkikinden sonra verilebileceğini sözlerine ilâve eylemiştir. Bu sabah bir basın toplantısı yapan Mr. Russell Dorr sorulan suallere cevap vererek demiştir ki:

"Pek kısa müddet kaldığım için tamamen gördüm ve tanıdım diyemiyecğim Trabzon çok güzel ve enteresandır. Dün şehrin eski eserlerini gör-

düm. Bunlar arasında Ayasofyayı bilhassa dikkate değer buldum.

Tüccarınızla tanıştım. Bunlar çok faal, çalışkan ve anlayışlıdır. Sahil boyunda yer yer gördüğüm sulardan istifade edilmek suretiyle elde edilecek enerji ile ucuza malolacak elektrik tesisleri sayesinde ve deniz yolunun sağlıyacağı nakliye ucuzluğundan da faydalanılarak her türlü bölge ihtiyacını karşılayacak küçük sanayi in buralarda meydana getirilmesi mümkündür. Görüştüğüm tüccar, sahillerinizde bol miktarda balık çıktığını ve bu havalinin balık sanayiine çok elverişli olduğunu söylediler. Ayrıca burada çimento fabrikası, et kombinasi, kiremit ve tuğla fabrikaları kurulabileceği etrafında da görüşmeler oldu. Bu hususta yapılacak müspet teklifleri Devlet Bakanlığına göndermelerini kendilerine tavsiye ettim. Trabzon tüccarının küçük sanayie yardım etmek için kurulan Sanayi Kalkınma Bankasıyla henüz temas etmediklerini gördüm. Bankadaki dostlarıma Trabzon tüccarıyla tanışmalarını tavsiye edeceğim.."

Mr. Dorr, müteakiben devletçe Trabzonda kurulması düşünülen et ve balık sanayii ile çimento fabrikası hakkında, bu husustaki plân ve projeleri görmeden bir şey söyleyemiyecğini, Trabzonda vücutte getirilecek olan frigorifik tesisat işinin yukarıda bahsi geçen teşebbüslerden ayrı bir mesele olduğunu kaydetmiş ve sahil bölgesinde mısır ziraatinin ıslâhı için Amerikadan uzmanlar getirildiğini, gerek tohumların, gerek ziraat usulünün ıslâhı sayesinde müstahsilin en aşağı yüzde yetmiş beş fazla istihsal sağlıyacağını, Amerikada bu mevzuda yapılan tecrübelerin çok müspet neticeler verdiğini ilâve etmiştir.

Mr. Dorr, Trabzon halkının gösterdiği misafirperverliğe bilhassa teşekkür etmiş, saat 10 da Erzuruma müteveccihen yola çıkmıştır.

Russell Dorr'un beyanati

Marshall Yardımı Türkiye İcra Komitesi Başkanı Russell Dorr, Türkiye'ye yapılan yardımla Egede başarılabacak işleri anlattı

İzmir, 22 (A. A.) — Marshall Planı Türkiye İcra Komitesi Başkanı Russell Dorr bugün saat 16.30 da İzmir Enternasyonal Fuarındaki Marshall Planı Pavilyonunda verilen; Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Hilmi Velioglu'nun de başır bulunduru bir kokteyl partide Türkiye İktisadiyatı ve milletlerarası İktisadi İşbirliğinde İzmir Enternasyonal Fuarının önemli roli hakkında bir konuşma yaparak sunuları söylemiştir:

"Ben ve arkadaşlarım bugün sizleri Marshall Planı Pavilyonunda selamlamakla büyük memnuniyet hissediyoruz. Burada, Amerikan yardımı sayesinde Türkiye ve Marshall Planına dahil olan diğer memleketlerin neler başarmaya uğraştıklarını izah etmeye çalıştık.

Marshall Planına dahil olan bizler İzmir Fuarının bir özrü oluktan bilhassa memnuniyet duymaktayız.

Sulh uğrunda çalışıldığı zaman dünya üzerindeki insanların yapmış oldukları güzel şeyleri bizlere sunmak suretiyle İzmir Fuarı dünya ticaretini teşve çalışmaktadır. Bu hareketiyle hepimizin hayranlığını kazandığına emin olabilirsiniz. Marshall Planı da bu gibi malların teatisine engel teşkil eden mali maniaları kaldırmak suretiyle aynı gayeye hizmet etmeye çalışmaktadır. Kıymetli davetlilerimiz arasında bulunan tüccar ve iş adamlarının İkinci Dünya Harbinden evvelki zamanlarda olduğu gibi bugün de Marshall Planı sayesinde Avrupa memleketleri parasıyla bir kere daha serbest bir alış veriş imkânının teessüsünden memnun olduklarına eminim. Avrupa Tediye Birliği sayesinde Türkiye şimdi Marshall Planına dahil olan memleketlerden herhangi birine istediğini satın alabileceği gibi on seneden beridir ilk defa olmak üzere de temin ettiği yabancı dövizle istediği herhangi bir memlekettan mal satın alabilecektir. Bir kere daha bu mntakada, ticaret serbestleşmiş ve geçen on sene sarfındaki dar kanaldan dışarıya çıkmıştır.

Bu, Türkiye'ye daha çok mal girmesi, yabancı memleketlere daha çok mal satılması ve her tarafta daha çok refah demektir.

Biz, Marshall Planı mensupları hâlen daha serbestçe test edilebilen sulh zamanının meyvaları olan malların istisnasını arttırmaya yardım etmek için Türkiye'de bulunuyoruz. Bugün, pamuk, demir, kömür, krom, çelik, çimento istisnasını arttırmak hususunda sarfettiğimiz gayretleri ve aynı zamanda da yolların inşası, gemilerin satın alınması, demiryollarının tasfiyesi ve yeni fabrikaların kurulması hususunda sarfedilen mesaiyi Türk halkına anlatmak için Türk basını çok büyük bir alıcılık göstermiştir. Bu faaliyet pavilyondaki panolarda da izah edilmektedir.

Bu münibit Ege mntakasmda yapılmakta olduğumuz işlerden bir kaç tanesini saymak isterim:

1 — Çiftçileriniz için sıralı makine-ler temin etmekteyiz. Bir seneden biraz fazla bir zaman içinde 1400 parça sıralı teçhizat dağıtılmış oluktan başka her gün yenileri de gelmektedir.

2 — Ege mntakasmdaki ev ve fabrikalara daha fazla ve daha ucuz kömür temin etmek için büyük bir önem taşıyan Soma, Değirmisaz ve Tuncbilek kömür ocaklarını geliştiriyoruz.

3 — İzmirde inşa edilecek olan büyük bir çimento fabrikasını finanse ediyoruz. Bu fabrika işleme başladığı zaman çimento İzmirde daha ucuz ve daha mebrul olacaktır.

4 — Camaltındaki tuzlada istisnası arttırmak ve maliyet fiyatını düşürmek için palan ve teçhizat sağlıyoruz.

5 — Büyük Menderes vadisindeki sulama projesinin tamamlanması için bir taraftan teçhizat temin edildiği gibi diğer taraftan da ileride yapılacak gelişmeleri gözönünde tutarak Amerikan mühendislerine tetkikat yaptırmaktayız.

6 — İzmir yakınlarında pamuk tohumu ayıklama ve yağ çıkarma fabrikasının kurulabilmesi için finansman temin ediyoruz.

7 — Ege mntakasmdaki yolların geliştirilmesi için yol inşa makineleri ve mahallî finansman temin ediyoruz. Bu yollar, memleketin önemli diğer yollarına bağlanacaktır. Bu suretle kara yolu nakliyatı daha ucuz, daha çabuk ve daha rahat bir hale gelecektir.

8 — İzmir limanında çalışmak üzere gemilerin satın alınmasını sağlıyoruz.

Diğer taraftan da bu büyük mntakanın hayat seviyesini yükseltecek ve istisnasını arttıracak olan değerli her hangi bir projenin tatbikini sağlamak üzere imkânlarımız dahilinde yardım etmeye hazırız.

Ümit ederim ki, bu noktada bu işlerin başarmasında başlıca amil olan Amerikan vergi mükelleflerini şükranla anarak Türk dostlarını beni mazur görecektir. Memnuniyet verici olmakla beraber hayretle müşahade ettim ki, onlar esas meseleyi büyük bir sarahatle göröbilmişlerdir. Bu vergi mükellefleri arasında, milyonlarca Amerikan çiftçisi bulunmaktadır. Fakat bunlar "Türk çiftçilerine traktör almak için dolarlarımızı vermemiz daha çok pamuk ve buğday yetistirecek bizim satış imkânlarımızı güçleştirebilirler," diye düşünmüşlerdir. Bilakis Türkiye çiftçilerine makineler satın alınması için milyonlarca dolar veriliyor. Amerikan vergi mükellefleri arasında yüz binlerce imalatçı bulunmaktadır. Fakat bu imalatçılar: "Dolarlarımızı Türklere vermemiz, zira onlar çelik, menasuat ve kimyevi maddeler üzerine fabrikalar kurmak niyetindedirler. Eğer fabrika kurarlarsa, bu malların Türkiye'de satışı bizim için çok güç olacak, demediler. Bilakis Türk fabrikalarının kurulması için teçhizatı temin ettiler.

Niçin? Çünkü bir çok Türklerin sarahaten görmüş olduğu şeyi onlar da anladılar. Hür dünya mensupları bizler için herhangi bir ticarî rekabet veya pazar bulma yarışından çok daha önemli olan müsterek bir gaye mevcuttur. Bani şeylerin paha bilimiycek kadar kıymetli olduğunda hepimiz mutabız. Hürriyetin kıymetini tâyin edebilecek hiçbir meblâğ mevcut değildir. Yabancı boyunduruğu altında yaşayan ve istisraç geçen bir milletin acısını dindirebilen bir meblâğ bulunduğunu tarih kaydetmemiştir. Atatürk inkılabı başladığı tarihten beridir siz Türklere daha iyi ve daha hür bir yaşayış şekli bulmak maksadıyla daima ileriye bakagelmisinizdir. Birleşik Amerikada "Amerikan ideali, dediğiniz şeyi ilham eden işte bu aynı ruhtur. Birleşmiş Milletlerin yanında Koredeki istilâ hareketlerine karşı durmak için Türkleri sevkeden ruh da işte budur. Türk Milletine ve hürriyet seven diğer milletlere yardım etmek için bir haftalık kazançlarının verilmesine Amerikan işçi ve iş adamlarını sevkedecek hissiyat da bundan başka bir şey değildir. Zira onlar da biliyorlar ki, hürriyet her şeyden kıymetlidir. Marshall yardımının kullanılmasını ilham edebilecek bütün Türkiye'ye daha iyi bir yaşama şekli ilham edecek olan işte yine bu ruhtur."

Russell Dorr'un Marshall yardımına ait beyanati

(Böğürleri 1 içinde)

— İzmir'de basın mensup. larile çalışmaktan büyük bir zevk duymaktayız. İzmir'de bulunduğum müddet içinde sizin endüstri birliğinizin temsilcileriyle beraber çalıştım ve bazı meseleleri beraberce müzakere ettim.

İzmirdeki endüstrilerden çimento fabrikası, pamuk yağı rafinerisi ve İzmir civarında ki memlâhaları için Marshall plânı yardımları tahsis edilmiştir. Onları biliyorsunuz.

Avrupa tediye birliğinin kurulması harp senelerinde bozulan sistem yerine İkinci Cihan Harbinden önceki muvazene sistemi rücu etmek mümkün olabilecektir. Dönüş belki tam olmayacaktır. Fakat Avrupa'da Marshall plânı memleketleri arasında serbest bir dünya ticaretine doğru birer adımlar hazırlamak mümkün olabilecektir, ümidindeyim. Esasen prensip iktisadın "üçlü ticaret" dediği bu sistem içinde memleketlerarası ticaretin gelişmesidir. Serbest ticaretin tekrar kurulması bizim esas gayemiz olduğuna göre Marshall plânı memleketleri arasında böyle bir sistemin kurulması gayelerimize doğru adımların birer adım teşkil etmektedir. Avrupa tediyeleri birliği plânı, Marshall plânı tarafından finanse edilmekte ve Avrupalılararası klering evinin işleme sermayesi Marshall plânı yardım fonundan temin olunmaktadır. Bu müessesinin işleme sermayesi olarak 350 milyon dolar tahsis edilmiştir.

Russell Dorr, 1951 ve daha sonraki yıllar için memleketimize yapılacak yardımlara dair bir program hazırlanıp hazırlanmadığı hakkındaki suale bu bahiste Ankara'da müzakerelerin cereyan ettiğine işaret ederek şöyle cevap vermiştir:

"Hususi müteşebbislerin endüstri projelerine bu seneki programlarda yer verilecektir. Biz daima hususi teşebbüsün Marshall plânından faydalanması tezini destekledik. Hükümetin bu husustaki noktai nazarına gelince, bu, Türk hükümeti makamlarının cevap vermesi icabeden bir meseledir. 948.49 yılı ve ondan sonraki fonlardan 3 milyon dolardan fazla bir miktarını hususi teşebbüse ayırmıştık. Bu sene de daha ehemmiyetli bir miktarını ayıracamız.

Marshall plânının Contr-Parti fonu, Türkiye hükümetinin Marshall plânı gayeleri için sarfı gereken ve fakat iktisadi işbirliği idarecisi Mr. Hoffman'ın mutabakatı alınarak istimal edilir. Bu fonun istimalindeki gayenin Avrupa'daki iktisadi işbirliğinin gayelerine mutabık olması şarttır. Şimdiki halde bu usullere göre hazırlanan projeler hakkında iktisadi işbirliği heyeti ile müzakere edilmektedir. Anlaşmaya varılınca Türkiye'deki Marshall plânı heyetinin tavsiyeleriyle bu projeler Vaşingtona gönderilecektir. Bu fonun istimali için söylediğim projeleri hazırlamakla meşgulüz. Takdir edersiniz ki bu projelerden hangisinin Avrupa'nın kalbine daha fazla yardım edeceği meselesi gözönünde tutularak yapılmaktadır."

Mütakibin Russell Dorr: "Bulgaristan'daki Türkler'i tehlik için komşu memleketin gayet hususi düşünceler ve maksatlarla verdiği anlaşılabilir nota ve bunun Türk hükümetinin önüne çıkardığı gayeyi Marshall plânının maddi ve manevi kısımlarıyla az çok karşılamak mümkün olabilecek midir?... sualine şu cevap vermiştir:

— Bu suale derhal cevap verirsem gazeteci arkadaşlarımızın benim mühim bir mesele önünde düşünmeden cevap veren bir insan olduğumu sanmalarından çekinirim. Ve böyle birşeyi arzu etmem. Bu mevzuun teferuatına kadar tetkik edilmesi icabettiği kanaatindeyim. Bu hususu tetkik edip beyanat vermeye çalışacağım."

150

2
=

RADYO TELEFON TELGRAF

Hikmet Bayur'a göre Atlantik Paktına girmek zarurîdir

(Baş 1 içinde) recede temin edemediği için Atlantik paktı akdedilmiştir. Birleşmiş Milletlerde mütecavize karşı hareket kararının verilmesi için Rusyanın veto hakkını kullanması lazımdır. Kore işinde Ruslar Birleşmiş Milletleri boykot ettikleri için ve yalnız o sayede bir karar alınması mümkün olmuştur.

Bundan başka Birleşmiş Milletler Anayasasının 43 üncü maddesinin icapları henüz yerine getirilmemiş, yani askerî yardımın teşkilatlanması ve tertiplenmesi henüz yapılmamıştır.

Dolayısıyla de, Birleşmiş Milletler anayasası bugün için sadece bir ümit ifadesi taşımaktadır.

Halbuki Atlantik paktının bütününe yesini sarsacak böyle bir durum yoktur. O, Rus vetosu ile durdurulamaz ve pakta giren bütün devletler mütecavizle savaşmayı peşinen kabul etmişlerdir. Bu pakt az çok bir realitedir.

Bundan sonra tecavüze uğrayan hangi devlet Rusların Birleşmiş Milletlerde namevcut olmaları gibi bir fırsatı umabilir?

Bundan başka Kore esasen bir Amerikan işgal bölgesiydi ve bunun yanıbaşında (Japonyada) dört Amerikan tümeni vardı. Bimale naenaleyh ona yardım için istisnai ve fevkalâde uygun şartlar tesadüfen bir araya gelmiş bulunmuştu. Fakat bu bile Korenin % 90 ının istilâya uğramasına mâni olmadı.

— O halde; Birleşmiş Milletler mekanizması ne kadar iyi işlerse işlesin bir işe yarayamayacağı kanaatindeyiz?

«Evet; yukarıdaki misale göre ve bugünkü şartlar altında Birleşmiş Milletler teminatının tamamıyla gayri kâfi olduğu kanaatindeyim ve güveniminin, ancak Atlantik paktına kabûlümüzle sağlanabileceğine inanıyorum.

Şayet Koreye asker sevkinin neticesi bu olabilecekse yapılan fedakârlık yerindedir. Yoksa Birleşmiş Milletler teşkilâtının yarınlaşma tertibatını işler bir hale

le getirmeyi umduysak tamamiyle hayale kapıldık demektir. Zira onun işlemesi Rusyanın hüsnüniyet gösterip veto hakkını kullanmamasına bağlıdır.»

İngilterenin kanaati

Londra, 9 (A.A.) — Resmi kaynaklardan bugün bildirildiğine göre, İngiliz hükümetinin görüşü, Türkiyenin Atlantik paktına üye olarak kabûlünün kuzey Atlantik paktı devletlerinin müsterek kararına bağlı olması icap ettiği yolundadır.

Türkiyenin kabûlünün Atlantik paktı üyelerinin 15 eylülde Newyorkta yapacakları toplantıda görüşüleceğini bildiren bu kaynaklar şöyle demişlerdir:

«Toplantıya, bu hususta takip edeceğimiz siyaseti açıklamadan gideceğiz. Hükûmetin, Türkiyenin üyeliğini isteyip istemediğini şimdiden bildirmesi kötü bir siyaset olur. Bu, pakta dahil diğer üyelerle birlikte ele alınması icap eden bir sualdir.»

Türkiyenin kabûlünü, paktın bütün üyelerinin desteklemesi beklenmemektedir. Norveçle Danimarkanın, kendi bölgelerindekî savunma kuvvetlerinin bölünmesi endişesiyle bazı itirazlar ileri sürmesi beklenmektedir.

Sovyet - İran paktı yapılmıyacak

Tahran, 9 (A.A.) — Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü bugün İran Sovyet Rusya arasında bir çokluklu yardım paktı imzalan yolunda yabancı kaynaklar verilen haberleri yalanlar.

Kraliçe Nazlı bulaco

San Fransisko 9
sır ana kraliçesi
Faruk'un kendi
ve servetinden
berini alinca
bulmam icar
Kral Far
disinin gü
geliri, -

Amerikan yardımı

Bir Amerikan gazetesi bize yapılan yardımın, Yunanistan'a yapılan yardımdan daha az olduğunu ve Türkiye'nin kalkınması için Amerika'nın gayret göstermediğini geçenlerde yazdı. Bu yazıyı siz de Hürriyet sütunlarında okudunuz.

Amerikan yardımının Türk varlığı ile kabili telif olmadığını şimdiye kadar bu sütunlarda söyledik, durduk. Kabinemizde bir Marshall Planı Bakanı bulunmasına rağmen, ihtiyaçlarımızı bir türlü Amerikalılara anlatamıyoruz. Amerikalılar, Avrupalıların her türlü yardımına koşuyorlar. Kendi gözümle gördüm, yıkılan çarılardan tutunuz da, ekmekçinin ununa kadar her şeyde Amerikan yardımı var. Bunu tahmini olarak söylemiyorum: Amerika'dan yardım gören her müesseseye, her şahıs üstelik Amerikan yıldızlarını havi bir de yaftayı dükkanı üzerine yapıştırıyor. Bugün bütün Avrupa'nın bir tek ümidi var: O da Türk ordusudur. Hangi acı ile gördüğümü, bunu dinledim. Demek oluyor ki, bu vaziyetimizi bizden başka herkes biliyor ve takdir ediyor. Şimdi gelin de, dışından ve turnağından arttırarak ordusunu besleyen ve dünyanın kurtarıcısı rolüne çıkan Türkiye'nin halini beraber tetkik edelim: Adnan Menderes hükümeti, ne vakte vardı. Marshall Planı meselesini bu gülünç halden kurtarmalıdır.

Amerikalılara anlatmalıyız ki, biz kuvvetli bir orduya sahibiz. Biz kendilerine güvenilir insanlarız. Bizde komünizm yok. O halde yardıma en layık insanlar da bizleriz. Yarı harp patlayınca bizden yardım istiyorlarsa, yardım etmesini de bilmelidirler.

Sedat Şinavi

HÜRRİYET in
Bugünkü Sayısı
154750
Adet Basılmıştır.

Cumhuriyet
13.9.1950

Marshall yardımına arttırılması

Bir müzakerecisi Cumhuriyet Başbakanı sayın Celal Bayar ile beraber İzmir ve Bursa'da gezintiler yapan, Uludağ, Haseke Fabrikasını, Gökçük Tersane ve deniz üssünü gören Marshall Planı Türkiye İcra Komitesi Başkanı Mr. Russell Dorr'un pek yakında seyahate çıkacağı haber verilerek «Mr. Russell'in bu ani seyahatının Bayar - Dorr müzakereleriyle ilgili olduğu sanılmakta ve Marshall planından Türkiye'ye yapılmakta olan yardımları 1951 mali yılı içinde, daha ziyade arttırabilmek için imkânlar aramak gayesiyle alakadar olduğu tahmin edilmektedir» deniliyor.

Mr. Dorr'un Amerika'ya yapacağı seyahat, Marshall planından Türkiye'ye yapılan yardımın arttırılması ile alakalı olsa da olmasa da, 1950 de sona ermesi mukarrer olan bu iktisadi yardım planından Türkiye'nin daha ziyade faydalanması gerekmektedir olduğuna şüphe yoktur.

Devlet Başkanı, Bursa'da Cennetkavada gazetecileri kabul ettiği sırada Marshall yardımına temas ederek şöyle demiştir:

«Marshall yardımından, şimdiye kadar büyük olduğu ehemmiyetle istifade edilememiştir. İki yıldan beri Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri lüzumsuz yere birbirleriyle geçişerek Marshall yardımından hakkıyla istifade imkânını bulamamışlardır. Bir sene sonra Marshall yardım tahsisatı kesilecektir. Bizler yardımın geriye kalan bir yılı içinde ne yapabiliriz?»

Devlet Reisimiz bu sözleri, Avrupa'nın iktisadi kalkınmasını sağlamak için Birleşik Amerika devleti tarafından kabul ve tatbik edilmiş olan Marshall yardım planından bizim, diğer devletlere nisbetle az yardım görmüş olmamızdan dolayı iktidarın mesul olduğu merkezinde eder.

Bu vaziyetten kim mesul olursa olsun hakikat şu merkezdedir ki Marshall planından istifade eden memleketler arasında Türkiye son dan 4 üncüdür.

Marshall planının ikinci yılı sonunda yapılan bilançodan sonra, vaziyette büyük bir değişiklik olduğunu sanmıyoruz. Demokratik dünyamızın Yakın ve Orta Asya'daki kalitesi olduğu söylenip durulan Türkiye'ye yapılan yardım gene diğer memleketlere yapılana nisbetle azdır ve iktisadi kalkınmamız süratle gerçekleştirilerek kılınan yerden uzakta kalmıştır. Bunun böyle olmasının sebebi ve hikmetini anlamak kolay değildir. Fikrimizce sabık iktidarın bazı hataları olduğu kadar Marshall yardım planını idare edenlerin de bazı nedense Türkiye'ye övey evlad memnuniyet yaptıklarını kabul etmek yanlış olmaz sanabiliriz.

Yeni iktidara Marshall planının geriye kalan bir yılı içinde ne yapacağı meselesine gelince; her halde yardım arttırarak yolunda ve

CUMHURİYET

13.9.1950

ÖZET

Yavuz Güler

Marshall Planı ve Türkiye’de Marshall Planının Uygulanışı

Doktora

Ankara-2009

5 Haziran 1947 de Amerika eski Dışişleri Bakanı George C. Marshall'ın Harvard Üniversitesinde verdiği bir demeçle mahiyet ve ana hatlarını ilk defa açıkladığı ve kendi ismini taşıyan plan arz ettiği hususiyetler itibariyle tarihte bir benzeri bulunmayan ve gayesi sadece yardım isteyen devletlere ödünç ve hibe şeklinde para yardımı yapmaktan ibaret olmayan Marshall Planı II. Dünya Savaşından geri kalmış felaketzede bir Avrupa ekonomisinin tamir ve takviyesini göz önünde bulundururken dışardan yardıma muhtaç bir Avrupa değil, aksine her bakımdan kendi kendisine yetecek bir Avrupa'yı hedef tutmuş bulunmaktadır. Bunun üzerine Marshall Planı aslında bir “iktisadi kalkınma” ve katılan memleketlerce bir “işbirliği” planıdır.

Marshall Planı kanunu kabul edilirken içeriğinde üç esas şöyle tespit edilmişti:

- 1) Katılan ülkelerde sanayi ve zirai üretim arttırmak.
- 2) Savaş sonrası Avrupa'sında bütçelerin ve paraların sağlamlığını temin etmek.
- 3) Gümrükler mevzuunda yeni bir takım tedbirler alıp bazı tadilat yaparak Avrupa memleketlerinin kendi aralarında ve diğer memleketlerle olan alış verişlerini kolaylaştırmak ve geliştirmek.

18 Avrupa devletinin katıldığı “Avrupa İktisadi İşbirliği” diğer adı ile “Marshall Planı” faaliyetlerine Türkiye'nin katılımı 1947 Temmuzunda açılan “Paris Konferansı” ile başlar. 4 Temmuz 1948 de Birleşik Amerika'yla imzalanan anlaşma ile de Türkiye Marshall programında bilfiil yer almıştır.

Türkiye, II. Dünya savaşına fiilen girmemiş olduğu için Türkiye'nin savaşın zararlarından korunduğu, iktisadi olarak sarsılmadığı akla gelebilir. Fakat gerçek böyle değildir. 1938 senesinde Avrupa'da savaş için bloklaşmalar oluşurken savaşı yatıştırma siyasetine bel bağlamanın anlamsız ve tehlikeli olduğunu gören Türkiye bütün kaynaklarını ülke

savunmasına yönlendirmiştir. Meydana gelebilecek herhangi bir istila hareketine karşı derhal silahla karşılık verebileceği ve bu maksat için icap ederse son neferine kadar dövüşmek kararında olduğunu yalnız bu şekilde dünyaya ilan etmişti.

Truman doktrini ile Marşal planının tatbikine kadar memleketin gerek askeri ihtiyaçları, gerek iktisadi kalkınma faaliyetleri, dış yardımdan faydalanmaksızın, Türk kaynaklarından karşılanmak mecburiyetinde idi. ABD askeri yardımı her ne kadar savunma masraflarımız bakımından yükümüzü hafifletmiş ve askeri kuvvetlerimizin modern silah ve malzeme ile donatılmışsa da bu yardımın iktisadi kalkınmamıza doğrudan doğruya bir kar temin ettiği iddia edilemez.

Osmanlı devletinde IV. Murat zamanında devlet düsturu (borç alan buyruk alır) haline getirilen borç almama geleneği ilk olarak Kırım Savaşından (1853) sonra İngiltere'den alınan dış borçla bozulmuştur. Borçlar işlerimize yapılan müdahaleyi arttırdığı gibi ekonomimizi de yıkmış sonuçta Osmanlı devleti “Duyun-ı Umumiye”yi ilan etmek zorunda kalmıştır. Adı geçen dış yardımların Türkiye üzerinde uzun vadede bırakacağı tesirlerin işlerine müdahale, çok yönlü tavizler ve ekonomik bağımlılığın takip etmeyeceğini düşünmek yanlış olmayacaktır.

Anahtar Sözcükler:

1. Marshall planı
2. Türk ABD ilişkileri
3. Soğuk Savaş
4. Truman Doktrini
5. Dış Yardım

ABSTRACT

Yavuz Güler

The Marshall Plan and Application The Plan in Turkey

Doctor

Ankara, 2009

On June 5 in 1947, the former Foreign Minister Affairs of The United States of America, George C. Marshall within his statement at Harvard University, he first-time announced a plan's property and outline, the plan called with his name because of with its content has not an other that is similar it. The aim of the plan that is not only accommodation as granting and lending to The states that asked help, took into account European economy that is survivor after the World war II consolidation and repair and the plan did not purpose helpless European from outside, on the contrary, purposed Europe that is thrown upon oneself in all respects. In this respect, The plan is actually an "economic development" and by hereditarian states it is a "co-operation" plan. Marshall Plan Law was agreed and in its content, three-fundamental was determined thus and so:

1. Increasing participating countries' industrial and agricultural production
2. Europe of After the War, assuring solidity of income and money.
3. Taking some new measures in custom issue and making an alteration, making easy and developing marketing between the European countries and with other countries.

Participate of Turkey into "European Economic Co-operation", with other name is "Marshall Plan" started with "Paris Conference" in 1947 July. Turkey took place in de facto with an agreement that is signed with The United States of America.

Because of Turkey did not join the World War II in de facto, it may be thought that Turkey was protected harms of the War and Turkey was not shaken in economical sense but the real is not so that. In 1938, while formation of blocs were consisting, Turkey, recognised that relying on propitiation policy is senseless and dangerous, canalized all of its resources

through defending of the country. Turkey had declared to respond with weapons immediately and are determined to fight until all of its private soldier is death against any invasion that maybe consist. The country's military necessitys and economical development actions, without foreign aid, until "Truman doctrine and Marshall Plan", had to be provided from Turkish resources. American military aid help us to carry defense expenses and equiped our military forces with heavy gun and equipment but it is couldn't be urged that the aid provided directly benefit to our economical development. In Ottoman Empire, there was a tradition that Ottoman Empire did not lend in the term of IV.Murat, but firss-time the tradition was canceled after Kırım War (1853) with debt that was recieved from England .Debts we got increased intervention to our domestic affairs and destroyed our economy and eventually, Ottoman Empire had to declare "Duyun-I umumiye". Thinking is not wrong that the aforesaid aids' effects are not intervention domestic affairs, omnidirectional compromises and economic dependence follows these .

Key Words:

1. The Marshall Plan
2. Turkish ABD relations
3. Cold War
4. The Truman Doctrine
5. Foreign aid